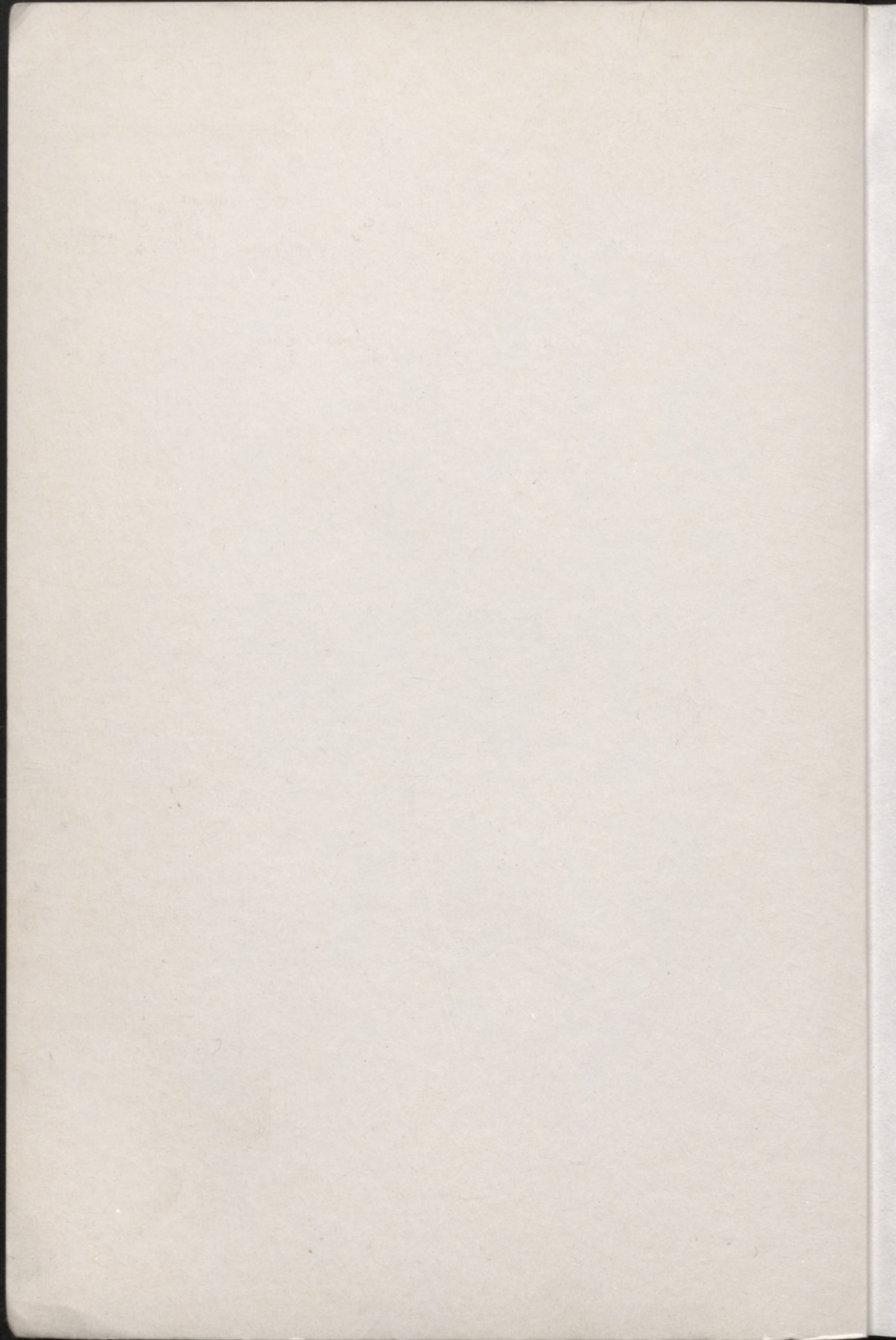

Džozefs Rotčailds

ETNOPOLITIKA: KONCEPTUĀLĀS APRISES

IZDEVNIECĪBA AGB®

SOROSA
FONDS
LATVIJA

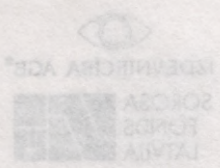

Šī grāmata sagatavota un izdota ar
Sorosa fonda – Latvija finansiālu atbalstu

IZDEVNIECĪBA AGB

1999

Latvian Fund for Democracy and Human Rights

L 99-4
L 255

L
3

Džozefs Rotčailds

ETNOPOLITIKA: KONCEPTUĀLĀS APRISES

IZDEVNIECĪBA AGB*

1999

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

99-20.163
0301006044

© *Joseph Rothschild* **Ethnopolitics**
A Conceptual Framework
Columbia University Press
New York
1981

Redakcijas direktore Gunta Branta
Galvenā redaktore Astrīda Iltnere
Zinātniskais redaktors Elmārs Vēbers
Tulks konsultants Gunārs Priedītis
Tulkotājs Mārtiņš Poišs
Redaktore Marita Freija
Korektore Ieva Burčika un Indra Jansone
Mākslinieks Ilmārs Blumbergs
Fotogrāfs Gvido Kajons
Sērijas grāmatu paraugmakets izgatavots izdevniecībā «AGB»®

© Izdevniecība «AGB»®, 1999
© Ilmārs Blumbergs, mākslinieciskais iekārtojums, 1999

ISBN 9984-663-07-8

SATURA RĀDĪTAJS

Puziņa	3
Ievads	10
1. nodaļa ETNICITĀTE KĀ POLITISKA PARĀDĪBA: ZINĀTNISKAS IZPRĀTNES MEKLEJUMI	17
2. nodaļa MŪSDIENĀ ETNOPOLITIKAS RASĀNĀS	34
3. nodaļa ETNICITĀTES POLITISKA UZBŪVE: EKSPLOZĪJAS, PĀRĀUCI, MODELI, KRĪVĒRJI	62
4. nodaļa STARPETNĀKO ATTIECĪBU SAISTĪBU UN SĀRĪCĪNYĀCIJAS DINĀMIKA	83
5. nodaļa TĪVĒLĀRĪKA VADĪTĀJI UN VALDĪBA: ETNOKONFLIKTĀ KONFLIKTA KONTROLIS MĒRĪSĪBĒS	117
6. nodaļa POLITIETAS ETNICITĀTES IETEKME UZ VALSTU SVĒTARPIĀM ATTIECĪBĀM	169
7. nodaļa ETNICITĀTE UN VALSTIS	179
8. nodaļa NORIEGUMS	203
Notikumu attīstība	214
Atsauces uz literatūru	229
Zinātnieku vārdi	238

Литература
Библиотека

99-20163
0501006094

Wolcott, Elizabeth. Ethnopolitics
A Conceptual Framework
Columbia University Press
New York
1987

Коллекция книг по Центральной
Америке. Автор: Элизабет Уолкотт.
Тема: этнополитика. Серия: Этнополитика.
Титул: Этнополитика.
Издательство: Колумбийский университет.
Книжка № 1. Серия: Этнополитика.
Место издания: Нью-Йорк.
Издательство: Колумбийский университет.
Состояние: сохранены оригиналы и копии.

© Издательство Колумбийского университета, 1987
© Издательство Колумбийского университета, 1987

ISBN 0-231-05094-2

SATURA RĀDĪTĀJS

Pateicība	8
Ievads	10
1. nodaļa. ETNICITĀTE KĀ POLITISKA PARĀDĪBA: ZINĀTNISKAS IZPRATNES MEKLĒJUMI	17
2. nodaļa. MŪSDIENU ETNOPOLITIKAS RAŠANĀS	34
3. nodaļa. ETNICITĀTES POLITISKĀ UZBŪVE – KATEGORIJAS, PARAUGI, MODEĻI, KRITĒRIJI	62
4. nodaļa. STARPETNISKO ATTIECĪBU, SAISTĪBU UN KONFRONTĀCIJAS DINAMIKA	89
5. nodaļa. TIPOLOĢIJA: VADĪTĀJI UN VADĪBA – ETNOPOLITISKĀ KONFLIKTA KONTROLES MEKLĒJUMOS	117
6. nodaļa. POLITIZĒTĀS ETNICITĀTES IETEKME UZ VALSTU SAVSTARPĒJĀM ATTIECĪBĀM	146
7. nodaļa. ETNICITĀTE UN VALSTS	178
8. nodaļa. NOSLĒGUMS	205
Nozīmīgākā bibliogrāfija	214
Alfābētiskais rādītājs	229
Elmārs Vēbers. Pēcvārds	238

PATEICĪBA

Iepazīšanās ar literatūru un pētījumiem, kas saistīti ar šā darba tematiku, aizsākās 1976. gada vasarā, kad no Kolumbijas universitātes Starptautisko attiecību skolas dekāna Hārvija Pikera kunga tika saņemts Forda Pētniecības fonda «starta» grants. Tajā vasarā veiktais sagatavošanās darbs deva man iespēju izplānot un sagatavot kolokviju un vēlāk – lekciju kursu par multietnisko valstu politiku. Šīs pedagoģiskās prakses laikā no saviem studentiem es iemācījos tikpat daudz, cik viņi iemācījās no manis. Tad Kolumbijas universitātes Sociālo zinātņu pētījumu padome piešķīra man vēl vienu nelielu, bet vērtīgu grantu, kam sekoja Humanitāro zinātņu nacionālā ziedojuma fonda nozīmīgā un dāsnā stipendija sabata atvaļinājumam* 1978. un 1979. gadā.

Ņujorkas Lērmāna institūts (izpilddirektors doktors Nikolass K. Rizo-poloss) 1979. gada rudenī sarīkoja divas apaļā galda apspriedes, kurās zinātnisko aprindu, biznesa un sabiedrības pārstāvji konstruktīvi un kritiski izanalizēja šīs grāmatas pirmo četru nodaļu sākotnējo tekstu. Arī piektā un septītā nodaļa tika lietderīgi apspriesta divos Kolumbijas universitātes Starptautisko pārmaiņu pētniecības institūta semināros 1980. gada pavasarī. Visu manuskriptu kopumā ir lasījuši un komentējuši Frīburgas universitātes (Šveicē) profesors Ūrs Altermats (mūslaiku vēsture), Kolumbijas universitātes profesors Filips Oldenburgs (politiskās zinātnes) un Kolumbijas universitātes politisko zinātņu nodaļas doktorants Jozefs Lapīds. Abu diskusiju dalībnieki un atsevišķi manuskripta lasītāji ir devuši daudz labu padomu un izteikuši vērtīgus aizrādījumus, kas ņemti vērā, pilnveidojot manuskripta galīgo redakciju.

* Sabata atvaļinājums (arī sabata gads) – katrs septītais gads, kad augstākās mācību iestādes pasniedzējs saņem atvaļinājumu, kuru var izmantot ceļojumiem, pētījumiem u. tml. (Red.)

Izsaku dziļu un sirsnīgu pateicību visām tikko minētajām institūcijām un atsevišķiem cilvēkiem par finansiālo atbalstu un intelektuālo dāsnumu, par visu patiesi akadēmisko koleģialitāti.

Par precīzo, īsā laikā sagatavoto manuskripta mašīnrakstu un korektūru sirsnīgi pateicos allaž atsaucīgajai Penijai Jī, agrākajai Kolumbijas universitātes Starptautisko pārmaiņu pētniecības institūta administratīvajai asistentei, kā arī viņas kompetentajai sekretāru un studentu komandai, kas nāca palīgā. Esmu pateicīgs arī Ričardam Kofmanam un Maiklam Klečeskijam kungam – par alfabētiskā rādītāja sagatavošanu.

Džozefs Rotčailds

Kolumbijas universitāte

Nujorka

1981. gada februāris

IEVADS

Šajā grāmatā ir iztirzāti cēloņi un izvēles sekas, etnicitātei ievirzoties politiskajā arēnā. Kaut arī etnicitātes psiholoģiskā un kultūras dimensija ir svarīga un interesanta, un kā viena, tā otra ir izpētes cienīga pati par sevi, šeit tās ir interpolētas tikai tiktāl, ciktāl tās attiecas uz etnicitātes pārcelšanu politiskā telpā. Šādu izpētes stratēģiju noteica vajadzība ievērot apjomu, un šo stratēģiju var leģitimēt apsvērums, ka akadēmiskajai, tāpat kā patēriņa preču produkcijas pasaulei, raksturīga ir darba dalīšana. Citi zinātnieki ir labāk kvalificēti, lai analizētu etnicitātes psiholoģiskās un kultūras dimensijas. Un savā ierobežotajā politiskajā analizē šī grāmata nepretendē uz pēdējo vārdu, drīzāk gan tās mērķis ir piedāvāt konceptuālu ietvaru tālākiem pētījumiem un analīzei. Un tieši šādu konceptuālu ietvaru dēļ šī grāmata ir visai taksonomiska un teorētiska.

Etnicitāte ir plastiska, daudzveidīga un sākotnēji tai piedēvēta īpašība, kas zināmos vēsturiskos un sociālekonomiskos apstākļos kļūst itin viegli politizējama. Šādi politizācijai labvēlīgi apstākļi ir bieži sastopami modernajās un pārejas stadijas (modernizācijas procesā esošajās) sabiedrībās. Šādas sabiedrības ne tikai raksturo asimetriskas, ne jau nejaušas un pašreproduktīvas korelācijas starp etniskajām kategorijām, no vienas puses, un sociālekonomiskajām šķirām un politiskās varas sadali, no otras puses, tas ir, šādas sabiedrības raksturo strukturēta starptniska nevienlīdzība (kā tas patiesībā bija arī daudzās tradicionālajās sabiedrībās), bet tajās rodas arī politiskie starpnieki, kam piemīt apzināta un reāla interese mobilizēt etnicitāti, no psiholoģiska, kultūras vai sociāla fakta pārvēršot to par politisku sviru, lai mainītu vai nostiprināt šādas strukturētas nevienlīdzības sistēmas šajās etniskajās kategorijās un starp tām.

Šiem etniskajiem starpniekiem izdevību un izredzes ir pavērušas moderno un pārejas stadijas sabiedrību veicinātās modernizācijas un tehnoloģijā bāzētās industrializācijas pretrunīgās sekas, kuras, no vienas puses, tie-

cas veicināt funkcionālo makrointegrāciju un iedvest cerības uz sociālo mobilitāti, bet faktiski tomēr bieži vien saasina tieši tās nevienlīdzības izpausmes, kuru tradicionālo leģitimitāti un šķietamo nenovēršamību tajā pašā laikā grauj. Tādējādi modernajās un pārejas stadijas sabiedrībās – pretstatā tradicionālajām sabiedrībām – politizētā etnicitāte ir kļuvusi par sistēmu, valstu, režīmu un valdību politiskās leģitīmācijas un deleģitīmācijas izšķirošo principu un tajā pašā laikā arī par iedarbīgu instrumentu, ar ko aizstāvēt ikdienišķās intereses sabiedrības cīņā par varu, stāvokli un mantu. Šī trijstūrveida saistība starp etnicitāti, politisko leģitimitāti un sociālām interesēm nozīmē to, ka hipotētiski modernajā sabiedrībā vienmēr pastāv vairākas iespējamās, mobilizēšanai potenciāli pieejamas, asas etniskās vai etnonacionālās šķautnes, piemēram, bretoņu vai franču, kazaku vai krievu, slāvu vai padomju, velsiešu vai britu, itāļu amerikāņu vai etniski balto vai nemodificēto amerikāņu, rases, reliģijas, lingvistisko, reģionālo vai kādu citu iezīmju kritēriji. Interesanta analītiskā un modelējamā problēma ir tā, kā noteikt – kāpēc un kad, un kurus konkrētos kritērijus etnicitātes politizēšanai izvēlas un kuri politisko starpnieku grupējumi to dara.

Ar šo problēmu ir saistīta kāda cita: kā novērtēt un izsvērt politizētās etnicitātes starpnieku iespējas un izredzes gūt panākumus – salīdzinājumā ar ideoloģiski neetniskiem vai anti-etniskiem politiskiem starpniekiem, kuri cenšas izdeldēt etnisko lojalitāti un modernizācijas radītos un saasinātos etniskos konfliktus pārvērst vai nu šķiriskajā apziņā un šķiru politikā (sociālisti), vai arī individuālisma ideoloģijā un brīvprātīgu plurālistisku grupu politikā (liberāli). Lai gan otra veida politisko starpnieku grupējumi pretendē uz to, ka viņi ir racionāli zinātniskāki savās modernās sabiedrības analizēs un tai adresētos ieteikumos, tomēr politizētā etnicitāte šos grupējumus vai nu ir uzveikusi, vai iegrožojusi, vai arī piespiedusi nonākt pie kāda *modus vivendi**. Tas ir zināmā mērā ironiski, ka līdz ar modernizācijas tempu paaugstināšanos un modernizācijas līmeņa celšanos dažādās zemēs šī (ne)līdzsvarotība ir vēl vairāk nosvērusies uz politizētās etnicitātes pusi.¹

* *Modus vivendi* (latīņu val.) – pagaidu vienošanās. (Red.)

¹ Šis ir strīdīgs spriedums, un tas tiek pamatots šīs grāmatas atsevišķās nodaļās. Daudzi amerikāņu sociologi to apšaubā. Nesenu šāda atspēkojuma mēģinājuma piemēru sk.: *Gans*. Symbolic Ethnicity. – PP. 193–220. Mana sprieduma vispārīgu atbalstu sk.: *D. C. Nelson*. Ethnicity and Socioeconomic Status. – PP. 1024–1038; *J. Krejci*. Ethnic Problems in Europe. – PP. 124–171; *M. Anderson*. Renaissance of Territorial Minorities. – PP. 128–143; *M. J. Esman*. Management of Communal Conflict. – PP. 49–78; *H. R. Isaacs*. Power and Identity.

Taču etnicitātes politizācija izraisa vēl kādu līdzīgu ironiju un paradoksu. Tā akcentē, ideologizē, materializē, modificē un dažkārt faktiski rada no jauna šķietami savdabīgu un unikālu mobilizācijai pakļauto etnisko grupu kultūras mantojumu, un tieši tajā vēsturiskās attīstības laikā, kad šīs grupas ir stipri pakļautas universālās zinātnes un tehnoloģijas kultūras ietekmei. Etnicitātes politizācija ir dialektisks process, kas ne tikai saglabā etniskās grupas, uzsverot to vienreizīgumu, bet arī izraisa un atvieglo šo grupu modernizāciju, pārvēršot tās par politiskām konflikta grupām modernajai politiskajai arēnai, kur tām ir jāizvieto modernās kosmopolitiskās prasmes un resursi. Šie divi dialektiskā procesa aspekti viens otru papildina un pastiprina, noliedzot konvencionālo pieņēmumu, ka sekulārā modernizācija un etniskā identificēšanās mainās vienlaicīgi un apgriezti proporcionāli.² Tādējādi rodas hibrīdveida globāla tiekšanās uz zinātnisko normu un savstarpējās ekonomiskās atkarības universalizāciju un tomēr arī uz arvien partikulārāku etnopolitisko lojalitāti. Šie abi savstarpēji komplicēti saistītie pievilksanas spēki rada lielu spriedzi mūsdienu valstīs, kas demogrāfiski lielāko tiesu ir multietniskas.

Šo spriedzi var īsumā aprakstīti rezumēt. Zinātnes, tehnikas un organizāciju savstarpējās ekonomiskās atkarības globalizācija ir nelīdzens un nekārtīgs process, kas dažiem reģioniem un grupām sniedz priekšrocības un atvieglo tām šo priekšrocību un izdevīgo starta pozīciju strukturālo konsolidāciju, citus reģionus un grupas nododot marginalitātei un subordinācijai. Taču šie faktiski diferencētie procesa rezultāti runā preti šā procesa solītajai potenciālajai vienlīdzībai. Tādā veidā, modernizācijas procesam attīstoties, sāk darboties divējāda rakstura pretrunas: 1) starp reģioniem un grupām, kuras ir padarītas strukturāli nevienlīdzīgas; 2) starp normatīviem solījumiem un sasniegtajiem rezultātiem. Tik lielā mērā, cik šis process darbojas starp valstīm, tā divkāršās pretrīķības rada saspilējumu starp tā saucamo pirmo un trešo pasauli. Un tik lielā mērā, cik šis process darbojas valstu iekšienē, šis pretrunas provocē konfliktu starp privileģētajiem, dominējošās populācijas segmentiem un neprivileģētajiem, subordinētajiem. Šie konflikti bieži vien ir saistīti ar valsts aparāta kontroli un dažreiz – ar kādas konkurējošas grupas aizkaitinātā stāvokli pieņemtu lēmumu atdalīties no valsts, kuru uzskata par neglābjami svešu un nai-

² W. W. Isajiw. Olga in Wonderland. – PP. 29–39; W. M. Newman. Theoretical Perspectives. – PP. 40–54; H. D. Forbes. Two Approaches to the Psychology of Nationalism. – PP. 172–181; W. Petersen. On the Subnations of Western Europe. – PP. 177–208.

dīgu. Citiem vārdiem, kā dominējošās, tā subordinētās grupas sāk uzskatīt, ka valsts pasargās no pretrunām un novērsīs konfliktu. Tāpēc par kritisko vajadzību šīm grupām kļūst pilnīga vai daļēja kontrole pār valsts aparātu un valsts aparātā. Visizdevīgākā, visiespējamākā un visproduktīvākā ideoloģija šā mērķa sasniegšanai tām ir politizētā etnicitāte, kuru ir iespējams viegli mobilizēt, vadoties pēc pretrunu un konfliktu šķēlumlinijām.³

Bet ar to vien, ka politizētā etnicitāte ir izmantojama kā instruments cīņā par varu valstu iekšienē un pār valstīm, tās potenciāls vēl nav izsmelts. Jeb, precīzāk, etnicitāti var izslīpēt par politiski griezīgu asmeni tāpēc, ka tā apmierina arī citas – nepolitiskas, pirmspolitiskas vai tikai sākotnēji politiskas cilvēka vajadzības – emocionālās, kultūras un morālās vajadzības. Un, ironiskā kārtā, šo vajadzību skaitā ietilpst arī nepieciešamība zināmā mērā psiholoģiski distancēties un būt sociāli neatkarīgam no tehnokrātiskās racionalitātes, kas dod spēku zinātniskās modernizācijas procesam, darbojas kā pretišķību un konfliktu katalizators, tādējādi veicinot etnicitātes politizāciju. Zinātne, tehnoloģija, materiālā produktivitāte un ar tām saistītais lēmumu pieņemšanas tehnokrātiskais stils izraisa pret sevi aizdomas ne vien tāpēc, ka ekonomiskās un politiskās intereses tiekot slēptas aiz deklarētās objektivitātes un racionalitātes plīvura, bet arī tāpēc, ka cilvēks tiekot atstāts iekšēji neapmierināts pie kādas iekšējas garīgas robežas.

Šo garīgo robežu bieži vien raksturo kā indivīda vajadzību vai dzīves jēgas un sapratnes meklējumus, ko galu galā pilnīgāk apmierina un sniedz izjūta par piederību etniskajai grupai un identificēšanās ar etnisko grupu, nevis funkcionāli specifiskas grupas un to aktivitātes. Lai gan retorika, ar kādu šis arguments tiek izvirzīts, bieži vien ir izplūdusi, tomēr tās nozīme ir skaidra: mūsdienu zinātniski tehnoloģiskā pasaule ir tik augstā mērā strukturēta un pārlietu organizēta, ka daudzi indivīdi to uztver kā haotisku. Lai novērstu šādas situācijas radītos personības anomijas un sašķelšanās draudus, šie indivīdi no jauna atgūst integrējošos identitāti, identificējoties ar savu etnisko grupu, kas ir vienīgā sociālā vienība, kas pieņem un definē viņus pēc tā, kas viņi ir, nevis pēc tā, ko viņi dara.⁴ Šajā nozīmē etniskā grupa ir kaut kas līdzīgs tam, ko Roberts Frosts dēvē par mājām. «Tā ir vieta, kurā tevi jāpieņem, kad tev tur ierasties nākas.» (No viņa dzejoļa «Kalpa vīra nāve».) Kaut arī analītiski nav skaidrs, kāpēc etnicitātei

³ Sal.: *P. M. Rawkins*. *The Global Corporation*. – PP. 73–84.

⁴ *T. Parsons*. *Some Theoretical Considerations*. – P. 56.

šajā draudīgajā pasaulē vajadzētu būt tik unikāli spējīgai apmierināt šo psiholoģisko vajadzību pēc jēgas un piederības; mūsdienās visur izplatītā etniskā atdzimšana – simbolikas, kultūras, organizatoriskajā un politiskajā dimensijā – liek domāt, ka īstenībā modernais cilvēks nav spējis atrast etnicitātei citu alternatīvu.

Etnicitātes politizācija pārvērš personiskos jēgas un piederības meklējumus par etniskās grupas prasībām pēc cieņas un varas. Vienlaikus tā dod etnicitātes emocionālajai kultūrpsiholoģiskajai enerģijai sabiedriski instrumentālu virzienu. Politizēt etnicitāti nozīmē: 1) likt cilvēkiem apzināties politikas saistību ar viņu etnisko kultūras vērtību dzīvotspēju un otrādi; 2) attīstīt cilvēkos ieinteresētību par šo saistību; 3) mobilizēt viņus etniskajās grupās, kas sevi apzinās; 4) balstoties uz šo izpratni, ieinteresētību un grupas apziņu, virzīt viņu uzvedību uz aktivitāti politiskajā arēnā. Šāda etnicitātes politizācija galu galā spēj stiprināt, bremzēt vai pārtraukt valstu politisko integrāciju, leģitimēt vai deleģitimēt valstu politiskās sistēmas un stabilizēt vai arī graut valstu režīmus un valdības. Bet, tā kā etnicitātes politizācija politiskajā arēnā vienmēr ieved jaunus darbības subjektus un bieži vien ievieš jaunus sadarbības stilus, tās sākotnējais efekts tiecas izsist no ierindas tradicionālās institūcijas un dezorganizēt procesus.

Daudzus novērotājus patiešām ir tik ļoti valdzinājuši un/vai satraukusi nesen politizētas etnicitātes sākotnēji destabilizējošais iespaids, ka viņi to interpretē kā absolūtas nulles iznākuma politiku attiecībā uz kompromisiem nepakļaujamām vērtībām un tiesībām (piemēram, pašnoteikšanās, grupu statusa, teritorijas pārvaldes tiesībām), un tāpēc šī politika vēl vairāk apdraudot sabiedrisko kārtību nekā šķiru un funkcionālo interešu grupu politika. Tik tiešām ir taisnība, ka etniskās politikas retorika un stils bieži vien ir ass, skaļš un pilns ar nesamierināšanās simboliem. Ir arī taisnība, ka etniskās politikas enerģija dažreiz ir izraisījusi katastrofālu vardarbību, un tas ir vēl nopietnāk. Bet to pašu kādreiz varēja sacīt arī par šķiru politiku pirmsmodernajā un pirmspolitizētās etnicitātes zemnieku žakēriju dumpju laikmetā, kā arī industriālās revolūcijas sākumstadijā. Turklāt tajā laikā daudzi toreizējie šīs industriālās revolūcijas analītiķi arī uztvēra tās konfliktus sakarā ar sadali attiecībā uz algām, peļņu un nomas maksu kā bezkompromisa nulles iznākuma konfliktus, tomēr vēlāk izrādījās, ka viņiem nebija taisnība. Es atzīstu par saprātīgu sākt šo pētījumu ar agnostisku nostāju pret apgalvojumu, ka politizētās etnicitātes prasības un mērķi ir vispārēji un pēc savas būtības absolūti, nedalāmi un nepielāgojami, – un šo apgalvojumu analizēsim grāmatas turpmākajās nodaļās.

Šeit vietā ir divi brīdinājumi, lai no pēdējām rindkopām netiktu izdarīti maldīgi vai pārspīlēti secinājumi. Pirmām kārtām indivīda līmenī: mūsdienu apstākļos pat tāds cilvēks, kam etnicitāte ir neizsmeljams jēgas, piederības un pašcieņas avots, katrā sabiedriskajā vai politiskajā saskarsmē apzināti priekšplānā neizvirzīs savu etnisko identitāti. Moderns cilvēks būdams, viņš zina, ka dažās situācijās un dažādās lomās etnicitāte neiederas un ka citos apstākļos tā var pat būt par apgrūtinājumu. Tāpēc aktivizēt savu etnisko identitāti šādā kontekstā būtu bezjēdzīgi, jo ar to varētu panākt pretēju efektu, tāpēc cilvēks atzīst par labāku, ka citi arī to ignorē (kaut gan tie citi var viņa vēlmes nepildīt). Otrs un līdzīgs brīdinājums attiecībā uz kolektīvo līmeni: pat ļoti politizētas etniskās grupas ne jau vienmēr iesaistās jebkurā politiskajā problēmā, kas varbūt satrauc sabiedrību. Saprātīgi izanalizējot situāciju, tās var pieklist vai pat kādu laiku nozust no atklātās politiskās arēnas. Tas nav tas pats, kas grupas depoliticizācija vai demobilizācija, tāpat kā indivīda lēmums neiesaistīt savu etnisko identitāti katrā sabiedriskā saskarsmē nav tas pats, kas asimilēties vai «aiziet» no grupas. Gluži pretēji. Grupas lēmums pagaidām kā kolektīvam cīnītājam nozust no atklātās politiskās arēnas varētu būt smalks politiskās stratēģijas gājiens grupas izdzīvošanas un/vai saliedēšanās interesēs. Tas varētu ietvert arī tālredzīgu nodomu *reculer pour mieux sauter**. Lai būtu kā būdams, tas parāda, ka etniskajām grupām (tāpat kā etniskajiem indivīdiem) ir raibāks un elastīgāks politiskās izvēles repertuārs – ironiskā kārtā, elastīgāks nekā tas ir valstīm. Galu galā valsts aparāts jau nu gan nevarētu pieņemt lēmumu uz kādu laiku nozust no politikas arēnas.

Kopumā pašreizējais indivīdu etniskās identificēšanās uzbangojums un etnisko grupu tendence politizēties tomēr nenozīmē, ka visi pārējie sabiedriskie konflikti, orientācija, biedrošanās, diferenciācija un segmentācija būtu neitralizēta vai likvidēta. Tie mijiedarbojas ar etnicitāti – indivīdos pašos, valstīs un pāri valstu robežām. Taču etniskā dimensija ir kļuvusi redzamāka aizvien lielākā politisko konfliktsituāciju skaitā. Modernajās un pārejas tipa sabiedrībās tā neļaujas tikt izšķīdināta kādā citā dimensijā, piemēram, šķirā, un pieprasa, lai tai stājas pretī tās politiskajā plāksnē.

* * *

Šā politiskā pētījuma nolūkiem nav nepieciešams – patiešām, tas panāktu pretējo efektu – nodoties sarežģītu jēdzienisku atšķirību analīzei,

* *Reculer pour mieux sauter* (franču val.) – atkāpties, lai augstāk uzlēktu. (Red.)

kādas ir starp etnisko grupu, nāciju, nacionalitāti, tautu, cilti un tamlīdzīgi. Politizētā etnicitāte, etnopolitika, etnonacionālisms, etnoreģionālisms, etniskā atdalīšanās un tā tālāk – šie termini šajā grāmatā ir lietoti, lai izanalizētu, kas notiek, kad šādu vienību sociālās, kultūras un ekonomiskās intereses, sūdzības, prasības, raizes un centieni nonāk politiskajā arēnā – valsts iekšienē un/vai starpvalstu mērogā.⁵ Nav arī vajadzības, vai nav pat iespējams etniskās apziņas, solidaritātes un uzstājības ideju atdalīt no reliģiskajiem, lingvistiskajiem, rases un citiem tā saucamajiem pirmatnējiem apziņas, solidaritātes un uzstājības fokusējumiem (kā tas, piemēram, mēģināts izdarīt Apvienoto Nāciju Starptautiskajā paktā par pilsoņu un politiskajām tiesībām, 27. pantā). Galu galā, ja reliģiskos, lingvistiskos, rases un citus pirmatnējos kritērijus un pazīmes nodalītu no etniskajām kopienām, būtu grūti saprast, kas tad īsti paliktu pāri no etnicitātes un etniskās grupas jēdziena un ko tas nozīmētu. Tā kā šis apgalvojums turpmāk ir sīki izskaidrots un pamatots (3. nodaļas 4. apakšpunkts), šeit atliek tikai piebilst, ka termini «etnicitāte un etniskis» – dažādās gramatiskajās konstrukcijās kopā ar lietvārdiem un īpašības vārdiem – šajā pētījumā ir lietoti vispārīgi, lai runātu par sarežģītu kolektīvo grupu politiskajām aktivitātēm, piederību pie kurām nosaka lielākoties īstas vai šķietamas no senčiem mantotas saiknes un kuras uztver šīs saiknes kā tādas, kas sistemātiski iespaido to vietu un likteni attiecīgās valsts un sabiedrības politiskajās un sociālekonomiskajās struktūrās.

⁵ I. Wallerstein. The Two Modes of Consciousness. – P. 168; J. Bram. Chance and Choice in Ethnic Identification. – P. 248.

1. nodaļa

ETNICITĀTE KĀ POLITISKA PARĀDĪBA: ZINĀTNISKAS IZPRATNES MEKLĒJUMI

1

Lai politiskā vara efektīvi valdītu, ilgi pastāvētu un izdzīvotu, tai jābalstās uz leģitimitāti. Tas nozīmē, ka valdītājiem un padotajiem vara ir jāuztver kā noteiktās robežās piemērota un likumīga. Agrāk leģitimitāti mēdza atvasināt no padotajiem pāri stāvošas «augšas» – no principiem, kurus ietvēra tādi vārdi kā dievišķas tiesības, mantošanas tiesības, iesvaidīšana, bibliska analogija, laulība, iekarošana, «apgaismota» pārvalde un tā tālāk. Taču pēc divkāršās revolūcijas Eiropas politiskajā domā un ideoloģijā šādas prasības attiecībā uz leģitimitāti Rietumu pasaulē zaudēja savu jēgu. 17. gadsimtā pēc pilsoņkara Anglijā T. Hobss un Dž. Loks – lai gan daudzos jautājumos pauda pilnīgi pretējus uzskatus – bija vienisprātis, ka politiskā leģitimitāte jāiegūst «no apakšas», no pārvaldāmo gribas un interesēm. 19. gadsimta Eiropā Dž. Loka koncepts, ka politiskā vara likumīgi ir atbildīga par tautas neatkarību – šis sākotnēji etniski indiferentais koncepts Madzīni doktrīnā pārveidojās atziņā par tautu kā etnonacionālu kopienu pašnoteikšanos. Pārtapšanas dzinējspēks bija Lielā franču revolūcija un tai sekojošie Napoleona kari, kas mainīja priekšstatus par «tautu» – tā vairs nebija neatkarīgu indivīdu neetniska masa, bet gan nacionāla etnisko brāļu kopiena. *Fraternité**, kas sākotnēji bija izskanējis kā kosmopolitisks sauklis, kļuva par etnocentrējošas un nacionālas pulcēšanās aicinājumu.

* *Fraternité* (franču val.) – brālība (Red.)

Tā 19. gadsimta ritējumā Eiropas politika pārorientējās no daudzajām dinastiju problēmām – karš par Spānijas mantojumu un tamlīdzīgi – uz virkni etnonacionālu «jautājumu»: poļu jautājums, īru jautājums un tā tālāk. Pirmais pasaules karš un tam sekojošais Versaļas miera līgums it kā at-risināja daudzus (taču ne visus) tā saucamos etnonacionālos jautājumus Eiropā, bet, vērojot, kā šajā kontinentā veidojas daudzas jaunas nacionālas (vai it kā nacionālas) valstis, Eiropas koloniālo impēriju pakļautajām Āzijas un Āfrikas tautām, kā jau varēja paredzēt, radās kāre pašām pēc sava valstiskuma. Savukārt Āzijas un Āfrikas tautu prasības lielā mērā tika apmierinātas pēc Otrā pasaules kara, un ironiski ir tas, ka šāda notikumu at-tīstība atbrīvošanās parauga spēku tagad vērš pretējā virzienā – no Āfrikas un Āzijas uz Rietumiem: skoti, korsikāņi, baski, ukraiņi un citas tautas jautā, kāpēc tām tiek liegts neatkarīgs valstiskums, ja tāds ir pieļauts Ganā, Alžīrijā, Gvinejā un Bangladešā. Un šos Rietumu etnonacionālus nepavisam nespēj ietekmēt vispārpieņemtā asā atruna, ka viņu valsts ir pārāk maza un vāja, lai izdzīvotu. Ja Komoru salas, Fidži un Gambiju varēja iz-veidot par dzīvotspējīgām valstīm, tad tas ir iespējams arī Kvebekā un Katalonijā.

Patiesām, šo veco starpkaru laika diskusiju par valsts dzīvotspēju (dis-kusija bija revizionistiska un vērsta pret Versaļas līgumu) neitralizēja Otrajam pasaules karam sekojošais etnonacionālisma uzbangojums, kad starp-tautiskā sabiedrība bija pazeminājusi savas prasības un mikstinājusi noteikumus attiecībā uz to, kas veido valsts dzīvotspēju. Mazas valstis ar neparocīgām, grūti aizsargājamām robežām vai ar nabadzīgiem cilvēkre-sursiem un izejvielu resursiem, kuras agrāk nespētu izdzīvot, tagad ir nor-māla parādība, un, pats par sevi saprotams, ka starptautiskā sabiedrība sniedz tām palīdzību un atbalstu. Valsts loma zināmā mērā ir kļuvusi pa-radoksāla. No vienas puses, mēs esam liecinieki tam, ka valsts aktivitāte vi-sā pasaulē strauji palielinās un līdz ar to bezvalstiskas sabiedrības izzūd. No otras puses, neviens vairs nelolo cerības, ka šī hiperaktīvā mūslaiku valsts varētu izdzīvot pati par sevi, kur nu vēl būt ekonomiski neatkarīga. Tomēr tā dedzīgi iestājas par stingrām valstu robežām. Un plašākā skatījumā šī striktā prasība pauž politizētu etnonacionālismu.

Kaut arī mūsdienās etniski politiskā apziņa ir ģeogrāfiski universāla, vēsturiski tā nepavisam tāda nav bijusi. Senajā pasaulē un viduslaikos tikai samērā nedaudzas tautas nepieņēma un noraidīja etnisku svešinieku valdī-šanu, taču vēl gluži nesen, 1714. gadā, briti atteicās no pašmāju dinastijas un to nomainīja ar svešzemju karali; turklāt tas notika laikā, kad viņu vald-

nieks nepavisam nebija tikai formāla figūra, bet īstenoja plašu politisko un administratīvo varu. Bet jau 19. gadsimta vidū tie paši briti atteicās piešķirt savas karalienes vīram Albertam pagodinošo titulu «karalienes dzīvesbiedrs» (kā viņa bija vēlējusies) – pa daļai tāpēc, ka viņš bija svešzemnieks. Apmēram tajā pašā laikā, bet vēl spēcīgāka mūslaiku politizētās etnicitātes uzbangojuma piemēri bija, no vienas puses, Vācijas apvienošanās un Itālijas apvienošanās un, no otras puses, jau aizsācies Osmaņu impērijas un Hābsburgu impērijas sabrukums – viss vienas un tās pašas etnokulturālās solidaritātes un šķelšanās vārdā. Gluži nesen tās pašas solidaritātes un šķelšanās vārdā saira arī plaši izdaudzinātā vairāku ideoloģisko kustību kosmopolitiskā vienotība.

Nedz Eiropā, nedz kaut kur citur pasaulē lielākā daļa valstu, kas 19. un 20. gadsimtā izveidojās šāda etnonacionālistiska spiediena rezultātā, nav īstas nācijvalstis tādā nozīmē, ka būtu iekļāvušas savā sastāvā tikai vienas un pie tam visus etniskās kopienas locekļus. Demogrāfijas norises taču ir pārāk komplicētas un savijušās, lai varētu atļauties zīmēt glītu un skaidru karti, kurā valsts robežas tieši sakristu ar etniskajām robežām. Lielākā daļa pasaules valstu ir multietniskas, tomēr etnonacionālās pašnoteikšanās normai tik un tā piemīt ārkārtīgi liels morālais spēks. Spriegums, kāds pastāv starp multietniskās valsts realitāti un etniskās pašnoteikšanās prasību potenciālu, rada mūsdienu etnonacionālisma politiku, kas vienlīdz satrauc gan Eiropas vecās, gan Āzijas un Āfrikas jaunās valstis un kas gūst morālos impulsus no savstarpēji saistītajām Loka-Madzīni atziņām, proti, ka tiesības noteikt savu politisko piederību, arī tiesības pieprasīt autonomiju vai pilnīgu suverenitāti, ir «tautai, kas sevi par tādu uzskata, vadoties pēc visiem iespējamiem kultūras, fiziskiem un politiskiem kritērijiem».¹

Kaut gan 20. gadsimtā radušies daudzi jaunāki «ismi», etniskais nacionālisms jeb politizētā etnicitāte joprojām visā pasaulē ir svarīgākais ideoloģiskais valstu, režīmu un valdību leģitimizētājs un deleģitimizētājs. Valsts leģitimitāte daudzējādā ziņā ir atkarīga no tā, vai iedzīvotāji politisko

¹ Sal.: *Walker Connor*. Politics of Ethnonationalism. – PP. 1–21; *A. Cobban*. The Nation State. – PP. 33–41. Patlaban nav kādas vispārpieņemtas šā fenomena, proti, «tautas», definīcijas, «tautas», kas ideoloģiski un normatīvi būtu pasludināta par tādu, kurai ir tiesības uz pašnoteikšanos. Citiem vārdiem, jēdzienā «pašnoteikšanās» iekļautais «paš» ir un paliek problemātisks, Sal.: *L. C. Buchheit*. Secession. – Chapter 1; *Harris O. Schoenberg*. The Concept of «People» in the Principle of Self-Determination. Jautājums par daudzveidīgajiem kritērijiem, pēc kuriem etniskā grupa varētu identificēties, sīkāk tiks iztirzāts 3. nodaļas 4. apakšpunktā.

sistēmu uztver kā savas etniskās un kultūras identitātes atspoguļojumu. Patiesi, izšķirīgas izvēles brīdī lielākā daļa tautu šodien drīzāk piekristu sliktai etnisko brāļu, nevis labai sveštautiešu, okupantu vai kolonizatoru valdīšanai (lai gan viņi, protams, cer, ka izvairīsies no tik skaudras dilemmas un ka savējie tomēr būs labi valdītāji). Patiešām, etnisko svešinieku valdīšana tiek uztverta kā vēl ļaunāka par apspiešanu un pazemošanu. Savukārt politiskā elite cenšas aktivizēt šo noskaņojumu, lai sasniegtu savas nācijas valstiskumu vai arī lai valsts iedzīvotājus saliedētu nācijā. (Mēdz sacīt, ka francūžus vienā nācijā esot sakausējusi viņu centralizētā vēlo viduslaiku valsts; turpretim itāļu nācija izveidojusies vispirms, un pēc tam tā radījusi moderno Itālijas valsti.) Protams, konkurējošās elites nereti sacenšas savā starpā, lai īstenotu vienu vai otru no šiem diviem iespējamajiem modeļiem. Tāpēc var vaicāt, bet nav iespējams izsmeltoši atbildēt, vai kvebekieši, skoti, baski, horvāti un ukraiņi iegūs valstisku neatkarību, pirms tiek izveidota organiska kanādiešu, britu, spāņu, dienvidslāvu un padomju politiskā nācija, vai notikumi risināsies tieši pretēji vai arī – un tā ir vēl viena iespējamība – attiecīgā etniskā un valsts elite apliecinās politisku saprātu, gribu un prasmi izstrādāt un īstenot institucionālus pārkārtojumus, kas varētu ietvert un leģitimēt duālu politisko lojalitāti (sk. 5. nodaļas 2. un 3. apakšpunktu). (Es šeit neminēšu nevienu no daudzajām jaunattīstības valstīm, kas pārdzīvo tādu pašu dialektisku spriedzi.) Šajā pētījumā uzmanība galvenokārt ir pievērsta analītiskajai atšķirībai starp valsti (politiska tiesiska realitāte) un etnisko nāciju (politizēta kultūrvēsturiska realitāte).

Neviena tipa sabiedrība vai politiskā sistēma mūsdienās nav pasargāta no politizētas etniskās uzstājības pieaugoša spiediena un iespējamā leģitimējošā vai deleģitimējošā efekta. Itin visas valstis – komunistiskas vai antikomunistiskas, vecas vai jaunas, attīstītas vai attīstības ceļu ejošas, centralizētas vai federālas valstis – ir spiestas reaģēt uz šīs progresējošās ideoloģijas spiedienu, kura spēj aktivizēt gan turīgas (piemēram, basku, horvātu), gan relatīvi nabadzīgas (kvebekiešu, velsiešu) iedzīvotāju grupas, izraisot politiska aizvainojuma jūtas. Konvencionālā akadēmiskā doma apgalvoja, ka modernizācija un attīstība kļiedēs un mazinās šo, kā tika apgalvots, pirmatnējo etnicitātes sentimentu vai vismaz to kā nekam nederīgu nobīdis folkloristiskas niekošanās līmenī. Taču mūsdienās nākas atzīt, ka etnopolitiskās apziņas un uzstājības fenomena augošais, visuresošais spēks drīzāk līdz banalitātes līmenim ir reducējis konvencionālo akadēmisko domu. Pat urbanizācija – pilnīgi pretēji agrākiem pieņēmumiem – šo

fenomenu pastiprina. Marksistiem intelektuālā ziņā ir grūti pieņemt šo kustību, kas noliedz viņu proponēto un par racionālāku uzskatīto šķiras solidaritāti un ir pretstatā tai, bet savukārt liberāļiem neērti liek justies etniskā uzstājība, ka attiecīgie grupu solidaritātes pienākumi ir vērtējami augstāk nekā individuālo izvēles prioritātes. Un tieši tāpēc, ka citi zinātnieki tik milzum daudz enerģijas ziedo etnonacionālā fenomena izpētei tā sauktās trešās pasaules zemēs, es ierosinu uzsvērt domu, ka attīstītās pasaules dažās vecajās valstīs tas pats etnonacionālais jautājums nav mazsvarīgāks un patiesi ir potenciāli eksplozīvs.

2

Līdz šim, iztīrājot politiskās leģitimitātes avotus un radītājspēkus, es neesmu strikti nošķīris tādus jēdzienus kā vara, režīms, politiskā sistēma un valsts. Diskutējot par faktoriem, kas veido un balsta politisko iekārtu, Deivids Īstons izšķir trīs šāda balstījuma objektus: sabiedrību (piemēram, Francija kā valsts); režīmu (tas ir, dominējošās ideoloģiskās vērtības, konstitucionālās normas un politiskās spēles autoritatīvās struktūras); valsts varas pārstāvju (pašreizējos valdību un pārējos oficiālos ierēdņus).² Šo iedalījumu var arī sekmīgi izmantot, analizējot leģitimitāti mūsdienu etnopolitiskajās izpausmēs. Kad, piemēram, 19. gadsimtā franču sekularizācijas piekritēji republikāņi, rojālisti klerikāļi un impēristi bonapartisti nepagurdami centās deleģitimēt cits cita politisko režīmu un valsts varas pārstāvju, it viens no viņiem ne brīdi neapšaubīja (gluži otrādi – visi jo aktīvi atbalstīja) centralizētas Francijas valsts leģitimitāti. Citiem vārdiem sakot, pati politiskā kopības leģitimitāte tolaik būtībā nemaz netika apspriesta.

Vērtējot pēc šāda iedalījuma mūsdienu Rietumeiropu, var secināt, ka vismaz vienā ļoti svarīgā dimensijā vairākām Rietumeiropas valstīm patlaban izraisās tikpat sarežģīta vai, iespējams, pat vēl nopietnāka leģitimitātes problēma, nekā bija jārīsinā (tikai atšķirīgā dimensijā) Austrumeiropas zemēm. Citām komunistiskajām valstīm, izņemot varbūt Austrumvāciju, Padomju Savienību un Dienvidslāviju (bet arī šajās zemēs, iespējams, ir pierādījums kāda naidīga tieksme) kā valstiskām vienībām, šķiet, nedraud

² David Easton. *A Systems Analysis of Political Life*. – New York: Wiley, 1965. – Chapters 11, 12, 13.

pašmāju etnopolitisks noliegums un deleģitimācija. Pat visasāk pret pastāvošo iekārtu un valdību noskaņotās tautas – poļi, ungāri, rumāņi, bulgāri un citi – atbalsta un vēlas Polijas, Ungārijas, Rumānijas, Bulgārijas un citu valstu leģitimitāti, turklāt pat tādā gadījumā, kad ilgojas pēc citādas valsts iekārtas. Pretstatā tam basku, bretoņu, skotu, kvebekiešu un citu tautu etnonacionālās kustības dalībnieki Rietumu pasaulē, šķiet, ir apņēmības pilni deleģitimēt Spāniju, Franciju, Lielbritāniju, Kanādu un citas vēsturiski izveidojušās valstis kā tādas. Tādējādi mēs, šķiet, redzam vēstures ironiju – apvērstu situāciju salīdzinājumā ar to, kāda tā bija laikā starp abiem pasaules kariem, kad Austrumeiropas valstis plosīja deleģitimējoša šķelšanās un kareivīga etnonacionālisma kustība, turpretim Rietumu zemes atgādināja pamatīgi leģitimētas nācijvalstis. Pārmaiņas Austrumeiropā ir radījusi vardarbīga, vērā ņemama demogrāfiskā vienkāršošana Otrā pasaules kara laikā un pēc kara: bēgļi, izsūtīšanas, daudzu nacionalitāšu dzīvesvietas maiņa, dažu robežu revīzija, kā arī ebreju un čigānu nacistiskā iznīcināšana. Toties daudzas Rietumu etniskās un nacionālās grupas, kas mierīgi dusēja vai vismaz dzīvoja vienā Dieva mierā, nesen ir modušās, atguvušas pašapziņu un politiski aktivizējušās. Tāpat kā pašreizējiem smagajiem režīmu deleģitimēšanas pūliņiem Austrumeiropā ir raksturīga ekonomiskā dimensija, arī dažu Rietumvalstu šķietamā deleģitimēšana lielā mērā balstās uz aizvainojumu un atsvešināšanos, ko radījusi noteiktu etnisko apgabalu diskriminējoša inkorporācija metropoles un starptautiskajās ekonomiskajās struktūrās. Turklāt pašreizējais pret valsti vērstais Rietumu etnonacionālisms, lai gan to sirsnīgi balsta tādas tradicionālas elites kā vietējā garīdzniecība un humanitārā inteliģence, arvien vairāk gūst modernās industriālās elites un tehnokrātiskās inteliģences atzinību un – varbūt tas ir pats interesantākais – patlaban tiecas pieslieties politiski kreisajiem spēkiem, veidojot ar tiem apšaubāmu, bet potenciāli spēcīgu savienību. Tādā veidā viņi šķietami deleģitimē režīmus un valsts varas pārstāvjus, kā arī valstis, kurās paši šobrīd ir inkorporēti, un maldīgi būtu viņus ignorēt, uzskatot tikai par aprobežotiem un reakcionāriem *frondes**.

Patiesām, kaut arī mūsdienu aktuālās problēmas, kas met izaicinājumu konvencionālo valstu normatīvajai leģitimitācijai un politiskajām sistēmām, analītiski ir visai atšķirīgas, šo izaicinājumu politisko un vēsturisko mijiedarbību ir vērts pētīt, proti, politizētu etnicitāti, multinacionālās korporācijas, jauniešu antikultūras kustības, ekoloģismu, dziņu rast piepildī-

* *Fronde* (franču val.) – nenopietna opozīcija. (Red.)

jumu šķietami brālīgās subsabiedrībās; personīgās «es» nostājas pasliktināšanos attieksmē pret sevi valstiskajā pasaulē; plaši izplatīto izjūtu, ka tagadējā valsts vairs nespēj risināt mūsdienu pasaules sasāpējušos jautājumus, ka tā šķiet pārāk sika un vārga, lai novērstu tādas globālas problēmas kā inflācija, un tomēr acīm redzami ir pārāk liela un tāla, lai izraisītu sirds-skaidru uzticību savu pilsoņu dvēselē un lai pilsoņi identificētos ar valsti, ka valstij ir nepieciešams, lai tās politiskā sistēma normatīvi funkcionētu. Gruzdoša neapmierinātība ar dzīves virzību, ar cilvēku attiecību kvalitāti, garīguma un kultūras upurēšanu uz materiālās labklājības altāra caurauž daudzas industriāli attīstītās valstis. Pat tādām politiskajām sistēmām, kuru ietvaros ekonomika sekmīgi attīstītās, nav lemts šādā veidā izpelnīties leģitimitāti, jo cena, ko sabiedrība maksājusi, sagraujot daudz nozīmīgākas vērtības, ir pārāk augsta.³ Patiesībā tas nemaz nav tik neparasti, ka politizētā etnicitāte, ko mēdza uzskatīt par konservatīvu, ja ne reakcionāru, šādos aptākļos iet kopsolī ar kreisajām un antikultūras kustībām, kuras arī iestājas par līdzdalību, autonomiju, vietējo varu un kuru politiskās darbības stils visai bieži ir kļedzoši skaļš un ar aizdomām vērstas pret pastāvošo valsti.

3

Tā tad politizētas etnicitātes uzstājība ir ticams, bet ne vispusīgs mūsdienu valstī atdzimušās leģitimitātes krīzes izskaidrojums. Tā kā vēsturiski un organiski politizētā etnicitāte ir saistīta ar modernizāciju un industrializāciju, kultūras ziņā specifisko raksturīgo solidaritāti tā pieņem bez argumentācijas – gluži pretēji universālo sasniegumu kritērijiem, kas, domājams, ir uz zinātni balstītas modernizācijas un industrializācijas radītas un pieprasītas normas. Taču, skaidri redzot šo antitēzi, jāuzmanās, lai tās analīzē un interpretācijā izvairītos no visparastākajām kļūdām, par kurām tūdaļ runāsim.

A. Šis antinomijas šķietamais atrisinājums ar vienkāršotu intelektuālo un politisko duālismu, kas prasa «racionālu», tas ir, neetnisku rīcību tādos uzvedības aspektos, kuri ir «būtiski» modernās ekonomikas un politikas funkcionēšanā, tajā pašā laikā pieļaujot etnisku un kultūras dažādību tādos aspektos, kas, domājams, ir mazāk būtiski un tieši neapdraud pastāvošo

³ S. Berger. *Politics and Antipolitics*. – PP. 32–33.

ekonomisko un politisko racionalitāti. Etnicitātei nedrīkst ļaut palikt pie sava līdz «loģiskām robežām», lai tā netraucētu pilsonisko un valstu starpā pastāvošo kārtību.⁴ Šāds mēģinājums atrast riņķa laukumu izvirza prasību izpētīt, kāds saturs šoreiz ir ietverts jēdzienos «racionāls», «etniskis», «būtisks» un «loģiskas robežas»?

B. Etniskās identitātes reducēšana līdz *tout court** «pirmatnējības» stāvoklim. Šādas interpretācijas pavērsiens var attīstīties vairākos virzienos, kā, piemēram: 1) romantizēt etnicitāti kā autentisku, labi zināmu, organisku un populistisku parādību; 2) demonologizēt to kā postošu spēku, kas nodara kaitējumu modernizācijai, attīstībai, zinātnei un universālumam; 3) degradējoši vērtēt tikai kā nenormālu novirzi, rudimentu, kā iznikstošu parādību, kurai ir jāizzūd un kuru aizstās moderno laiku kosmopolitisma, izglītības un zinātnes vērtības.⁵

C. Šīs problēmas ignorēšana. Antropologi un sociologi jau ilgu gadu bija pētījuši dažādus etnicitātes aspektus, bet tās politiskai problemātikai vēl aizvien nebija pievērsušies sociālo zinātņu pārstāvji, un politizētās etnicitātes dzīvīgā spēja provocēt konfliktus valstu iekšienē un starp valstīm tikai samērā nesen piespieda viņus atdarīt acis. Nesenā pagātnē aptuveni pusi pasaules valstu ir piemeklējušas etniskās nesaskaņas, turklāt tās kļūst vēl asākas un vardarbīgākas nekā šķiru un doktrīnu izraisītie konflikti. Daži sociālo zinātņu pārstāvji retrospektīvi ir pārsprieduši, kāpēc šajā jomā tik ilgu laiku bija vērojama tuvredzīga attieksme pret šo problēmu. Pievērsīsimies viņu izteiktajiem ticamākajiem skaidrojumiem.

1. Apstākļi, kādos 19. gadsimtā Lielbritānijā, Francijā un Vācijā dzima modernās sociālās zinātnes, vide, kurā etniskās atšķirības atklājās minimāli un vienīgi šķiru vai kārtas radītā stratifikācija un plaisas sabiedrībā šķita pietiekami uzkrītošas, lai izpelnītos un piesaistītu sev analītisku, morālu un politisku uzmanību. Britus – pirmo industriālo sabiedrību – it sevišķi nodarbināja šķiru problēma (un tas, iespējams, līdz pat šai baltai dienai nav ļāvis angļiem izprast īru jautājuma būtību).

⁴ Sk., piemēram: E. K. Francis. *Interethnic Relations*. – PP. 125. Sk. arī: Eugene Litwak, John J. Dono. *Forms of Ethnic Relations, Organizational Theory, and Social Policy in Modern Industrial Society*. – 1976. (Raksts nav publicēts.)

* *Tout court* (franču val.) – vienkārši. (Red.)

⁵ Vairākas tendences šādi interpretēt politizēto etnicitāti var saskatīt tādu autoru darbos kā: a) Harolda R. Izaks (*Harold R. Isaacs*) un Maikls Novaks (*Michel Novac*); b) Orlando Patersons (*Orlando Patterson*) un Džons Poters (*John Porter*); c) Ferdinands Toennisjs (*Ferdinand Toennies*) un Gabriels Almonds (*Gabriel Almond*).

2. Ar iepriekšteikto ir saistīts pieņēmums, ka t. s. nācijvalsts, t. i., vienietniska valsts, uzskatāma par normu. Patiesām, pat allaž atturīgais Džons Stjuarts Mills ir atļāvis kategoriska priekšraksta formā deklarēt: «Brīvas institūcijas gandrīz nav iespējamās tādā valstī, kuru veido atšķirīgas nacionalitātes... it sevišķi tad, ja tās lasa un runā dažādās valodās... Pārvaldes robežām pamatvilcienos vajadzētu sakrist ar nacionalitāšu robežām.»⁶ Ilūziju, ka vienietniska valsts ir norma, sociālo zinātņu pārstāvji cenšas iemūžināt un saglabāt arī mūsdienās (pretēji Maksa Vēbera satrauktajiem iebildumiem)⁷, sliecoties saglabāt paradumu lietot vārdus *valsts* un *nācija* vienu otra vietā. Ievērojiet arī to, ka vārda *starptautisks* vietā precīzāk būtu sacīt *starpvalstu*, un arī tajos gadījumos, kad patiesībā ir domāta *valsts veidošana*, nevajadzētu dot priekšroku apzīmējumam *nācijas veidošana*.

3. Tradīcijas nepakļāvīgā intelektuālā autoritāte – franču rojālisti jakobiņi un tiesību zinātņu speciālisti – iestājās par to, ka valsts ne tikai strukturāli veido, bet arī faktiski rada sabiedrību un sabiedrības radīšanas gaitā ar pilnām tiesībām uzspiež tai viendabīgu kultūru. Šis unitāras valsts fetišisms, kas neatzīst plurālismu, tās dievinātāju uztverē ir tā pati, kas saprāta diktēta prasība.

4. Nule minētajai tradīcijai līdzīga, taču gluži neatkarīga no tās ir amerikāņu politisko zinātņu attīstības un modernizācijas teorētiku tieksme pārspilēt elites spējas plānot un veidot sabiedriskās vērtības, identitāti un lojalitāti integrācijas virzienā.

5. Struktūrfunkcionālistu skolas tendence antropoloģijā un socioloģijā pārlieku akcentēt līdzsvaru, bet pārāk zemu novērtēt konfliktu un pārmaiņas.

6. Komunikāciju teorija veicināja optimistiskas cerības, kas nav piepildījušās, proti, ka plašāki sakari starp atšķirīgām valsts etniskajām grupām drīzāk gan noved pie labākas saprašanās, nevis pie lielākas atsveinātības. Tā tiesām ir taisnība, ka intensīviem sakariem ir tendence integrēt ģeogrāfiski dažādos reģionos mītošu vienas un tās pašas etniskās kultūras populāciju, bet tas nepavisam nenozīmē, ka labi sakari tāpat ietekmē atšķirīgas, kontrastējošas etniskas kultūras. Patiesi, itin bieži notiek gluži pretējais, kad tiek stimulēts visai specifiskas etniskās mobilizēšanās temps, kas apsteidz pāretniskās valstiskās integrācijas ātrumu.

⁶ J. S. Mill. Considerations on Representative Government. – PP. 287, 289.

⁷ From Max Weber: «Essays in Sociology». H. H. Gerth, C. Wright Mills, eds. – New York: Oxford University Press, 1958. – P. 172.

7. Līdzīgs pārpratums par sakaru intensifikācijas ietekmi zināmā mērā atgādina viduslaikos notikušās integrācijas kļūdaino analogiju, – teiksim, anglosakšu un normaņu pārtapšana par angļiem –, ka tāda pati populācijas asimilācija gaidāma arī mūsdienu multietniskajās valstīs. Šādā gadījumā nav ņemts vērā fakts, ka masveida lasītprasme, rakstītprasme un komunikācijas izkopj etnisko pašapziņu, vērš to sīkstāku un izturīgāku.

8. Jā gan, pieņēmums, ka visas vēlo viduslaiku un agrīno jaunlaiku integrācijas ir neatgriezeniskas, pats par sevi varētu būt maldīgs, un, iespējams, tas ir līcis pārāk zemu novērtēt nepakļāvīgo, elastīgo etnicitātes dabu. To apliecina mūsdienās atdzimušī oksitāņu, rusiljoniešu un bretoņu etniskā uzstājība paradigmātiski integrētajā Francijas nācijvalstī, kā arī velšiešu, skotu, basku, kataloniešu un galisiešu politizētās etnicitātes uzbrāgojums attiecīgi Lielbritānijā un Spānijā. Taču arī citur pasaulē šodien vēl apslēpta, tāpēc nepamanīta, etniskā spriedze var politizēties un jau rīt parādīties dienasgaismā.

9. Sociālajām zinātnēm ir tendence pārspilēt materiālās apmierinātības spēju ārdīt etniskās saites, tās ir pārāk zemu novērtējušas šo saikņu emocionālo izturību, saikņu, kuras bieži vien apmierina cilvēku vajadzības labāk nekā to spēj interešu grupas un gūtais gandarījums. Turklāt zinātnieki ilgi nespēja saprast un atzīt, ka pašas etniskās grupas politiskajā arēnā var funkcionēt kā interešu grupas.

10. Ar materiālās apmierinātības pārspilēšanu bija saistīts pieņēmums, ka ideoloģijai pienācis gals. Pēc aukstā kara beigām politisko uzvedību pasaulē, kā tika pieņemts, vajadzēja ietekmēt vienīgi tīram pragmatismam. Bet bija aizmirsies, ka pragmatisma saistības gan politiski, gan emocionāli ir diezgan vājas tieši tāpēc, ka tajās nav nekā cita kā vienīgi pragmatisms. Atdzimstošā politizētā etnicitāte zināmā mērā bija ideoloģijas atmiršanas argumentāciju apvērsums ar kājām gaisā, patiesi, sociālekonomiskās ideoloģijas spēks bija gājis mazumā, atdodot vietu etniskai ideoloģijai, nevis pragmatismam.

11. Amerikas Savienotajām Valstīm «kausēšanas katla» ideoloģija un retorika ilgu laiku aizmigloja acis, neļaujot atzīt, ka etnicitāte neatlaidīgi turpina pastāvēt. Šī kļūda padziļinājās, kad šīs imigrācijas zemes vēsturisko pieredzi maldinoši pielīdzināja sabiedrībām, kuru etniskās grupas ir autohtonas un šā iemesla pēc noraida jebkādu pienākumu asimilēties valdošajā centra kultūrā, kas nav viņu pašu vietējā kultūra.

12. Eiropā etnonacionālisms tika apklusināts tūlīt pēc Otrā pasaules kara, pa daļai tāpēc, ka nacistu eksperiments bija piešķīris «tautiskajām»

vērtībām briesmīgu slavu, pa daļai tāpēc, ka pārnacionālas eiropiskas integrācijas entuziasms, kā likās, padara etnicitāti gluži nenozīmīgu. Zinātnieki un pētnieki, kas nodarbojās ar sabiedriskajām problēmām, šo pieklusumu aplami uzskatīja par signālu, kas liecina par permanentu atteikšanos no politizētās etnicitātes un vārdos neizteiktu atziņas, ka etnonacionālisms tiešām ir bijis reakcionārs un fašistisks.

Šajā situācijā slēpjas divkārsa ironija. Eiropesma kustību tagad var uzskatīt par nevilšu un negaidītu pretvalsts un starpvalstu etniskās (specifiski etnoreģionālās) uzstājības mudinātāju (piemēram, aicinājumu uz etnisko Eiropu), uzstājības, kura mūsdienās parasti politiski nosliecas pa kreisi.

13. Tā saucamajās trešās pasaules valstīs vairums oriģināla zinātnisko faktu materiāla tika savākts antikoloniālo cīņu un neatkarības eiforijas sākumgados, kad nereti iekšējā etniskā spriedze tajās bija apslāpēta. Nu šis medusmēnesis ir galā un daudzās (lai gan ne visās) ekskoloniālajās valstīs iekšējās etniskās attiecības kļuvušas nesalīdzināmi kaprīzākas, nekā tās bija toreiz, kad šie pētījumi šķita pamatojam viszēlīgu zinātnisku nevērību attiecībā uz šo valstu pašmāju etnopolitiku.

14. Politisko zinātņu speciālistu aprindās zel un plaukst, ja tā varētu sacīt, Platona–Makjavelli prinču spoguļa sindroms.

Šīs profesijas pārstāvjiem tik iztēloties sevi par valdnieku padomdevējiem, un no tā paša brīža rodas nepamatota vēlēšanās redzēt, kā valstis, valdības un elites kļūst stabilākas, modernākas, integrētas, bet tādu nepakļāvīgu traucēkli kā specifiskā etnicitāte viņi tiecas dēvēt par atavisku kļūdu.

15. Un, visbeidzot, arī divas varenās ideoloģiskās tradīcijas – liberālisms un marksisms – ir devušas ieguldījumu ilgajos centienos ignorēt un noraidīt politizēto etnicitāti. Liberālisms ir tradicionāli iestājies par to, ka politikas pamatproblēma ir neatkarīga individa attiecības ar valsti, noraidot uzskatu, ka cilvēku grupām (izņemot pilnīgi brīvprātīgas apvienības) ir kopīgas morālās un juridiskās tiesības. Jā, patiešām, tā kā etniskās grupas allaž piesaka tiesības uz saviem biedriem, izmantojot attiecīgas saistības, nevis ļaujot tiem brīvi izvēlēties, liberāļu uztverē šīs kopas ir diezgan draudīgas.

Savukārt marksisti jau sen skaidri un gaiši ir formulējuši savu principiālo prioritāti – analizēt sabiedrību šķirisko interešu un šķiriskās solidaritātes ietvaros un izpausmēs, un viņi vēl aizvien tur aizdomās etnisko lojalitāti, kas galu galā tapšot reakcionāra. Ar savu pašreizējo kreiso noslieci

mūsdienu Eiropā marksisti apstiprina, ka kļūst efemeri. Un, visbeidzot, politizētā etnicitāte ietver draudus destabilizēt multietnisko Padomju Savienību.⁸

4

Šī pieceja, kas izkristalizējusies, pētot politizētās etnicitātes uzstājību, – lai gan esmu pateicību parādā agrākajai literatūrai, – ir mēģinājums izvairīties no trim vispārīgām jau minētajām kļūdām, it īpaši no tām, par kurām tūdaļ runāsim.

A. Doma, ka etnicitāti var ierobežot atsevišķos dzīves sektoros un panākt, lai tā nenodarītu ļaunu tām «būtiskajām» modernās ekonomikas un politiskās dzīves jomām, kur nepieciešama «racionāla», vispārcilvēciska uzvedība un vērtības, jāuzskata par intelektuāli pavīrsu un politiski maldīgu. Valdošā elite tādās multietniskās valstīs kā Beļģija, Kanāda, Hābsburgu impērija ilgi piekopa savu tradicionālo stratēģiju, cenšoties ierobežot flāmu, franču un slāvu valodu lietošanu. Šīs valodas drīkstēja izmantot vienīgi mājās, lauku ciemos un sarunājoties ar kalpiem un sulaiņiem, toties pretstatā tam mudināja un pieprasīja lietot franču, angļu, vācu un ungāru valodu plašākos, kā noprotams, racionālākos un universālākos darījumos visas valsts ekonomiskajā jomā, politikā un profesionālajā darba dzīvē. Taču, ja arī agrāk šāda stratēģija retos gadījumos ir izrādījusies sekmīga, – atgādināšu, ka Britu salās gandrīz pilnīgi ir izskausta gēlu valoda un Spānijā – basku valoda, – mūsdienās tā vairs augļus nenes (izņemot gadījumus, kad šādu politiku vērs pret imigrantiem). Flāmi, kvebekieši, ukraiņi un citas tautas, kā jau savu zemju seni apdzīvotāji, tagad iestājas par savām tiesībām uz dzimto valodu itin visās dzīves jomās, arī zinātniski visaugstāk attīstītajās, pašās izsmalcinātākajās vispārcilvēciskajās profesijās. Mēģinājums piespiest šos cilvēkus iekļauties svešā kultūrā, it kā viņi būtu gluži

⁸ Izveidot minēto pārskatu par dažiem rosinošiem skaidrojumiem, kāpēc sociālās zinātnes tik ilgi vilcinājās atzīt politizētās etnicitātes potenciālo spēku mūsdienu sabiedrībā, mani pamudināja paša pārdomas un citu autoru darbi: *M. E. Burgess*. Resurgence of Ethnicity. – PP. 265–285; *Walker Connor*. Nation-Building or Nation-Destroying? – PP. 319–355; *Walker Connor*. Ethnonationalism in the First World. – PP. 19–45; *C. Coulon*. French Political Science. – PP. 80–99; *J. Das Gupta*. Ethnicity. – PP. 466–488; *A. H. Halsey*. Ethnicity. – PP. 124–128; *A. Lijphart*. Political Theories. – PP. 46–64; *V. Van Dyke*. Individual, State, and Ethnic Communities. – PP. 343–369.

neseni imigranti, sagādātu viņiem smagu un nepanesamu pazemojumu. Uz spēles šajā gadījumā ir liktas nevis vienkārši tiesības vai ārējs spiediens lietot par saziņas līdzekli to vai citu valodu, bet gan visa problēma kopumā – kā attiecīgajām cīņā iesaistītajām etniskajām grupām tikt pie varas un panākt sev cienījamu sabiedrisko stāvokli, citiem vārdiem, tā ir etnicitātes politizēšanās.

Vispārīgāk runājot, etnicitātes ierobežošanas scenārijā, kā šķiet, aplami ir saprasta kultūras nozīme un loma sabiedrības dzīvē. Kultūru nav iespējams tik vienkārši sašķelt un izolēt no ikdienā pieņemtajiem lēmumiem, dažādiem kontaktiem, vērtībām, pieredzes un rīcības variantiem, ar ko cilvēkiem nākas sastapties saimnieciskajā, profesionālajā un politiskajā darbībā. Ieteikumā kultūru un uzvedību sadalīt atsevišķos «etniskos» un sadomātos «racionāli vispārcilvēciskos» sektoros par izejas punktu ir nepamatoti pieņemta pārāk vienkāršota un nereāla pasaule, kurā, kā noprotams, autonoma etniskā kultūra ir atdalīta no kritiskajām dilemmām un izdevībām; tā nevar izcelties, pagrīmt, gūt gandarījumu, pārdzīvot attīstības grūtības tirgus pasaulē un sabiedriskajā dzīvē. Taču reālos veidojumos un struktūrās abi minētie sektori vienmēr ir vairāk vai mazāk blīvi saaušti.⁹

B. Man grūti pieņemamā «pirmatnības» tēzes izpratne prasa mazliet plašāku skaidrojumu. Protams, ir taisnība, ka noteiktas kultūras vai fiziskās iezīmes, tādas kā valoda, reliģija, pigmentācija un cilts piederība, ir pirmatnējas tajā ziņā, ka ļaudis tās iegūst jau pirms skaidrāk izteiktās ekonomiskās un politiskās identitātes, pašuztveres un lojalitātes iegūšanas. Taču sākotnēji šīs iezīmes ir pašas dzīvības un dzīves dāvāti dotumi, kas nepavisam nav pašsaprotami (kaut arī nepieciešami), lai tos, kam šie dotumi piemīt, mobilizētu pašapzinīgās grupās, iekšēji saliedētās un, uz ārieni vērstoties, konkurētspējīgās.

Šāda mobilizēšanās notiek tad, ja minētās kultūrpazīmes, piesātinātas ar atšķirīgu vērtību, tiek paceltas etniskas ideoloģijas limenī. Kopš tā brīža ne valoda, ne reliģija, ne ieražas, ne pigmentācija vairs nav tikai «paras-tas lietas», bet unikāli dārgumi, kas tos, kuriem šie dārgumi pieder, apvieno īpašā kopienā, kura cenšas īstenot sava kolektīva mērķus. Daži šādu kultūrpazīmju nesēji līdz mobilizēšanās pakāpei nekad nenonāk, daži to ir paveikuši jau sen, bet vēl citi to dara mūsdienās. Un tas nozīmē, ka ne jau visām etniskajām grupām, ja arī tās ir mobilizējušās pēc pirmatnējiem dotumiem, katrā ziņā ir jābūt senām. Tā, piemēram, jorubi Rietumāfrikā,

⁹ Sal.: K. W. Deutsch. Nationalism and Social Communication. – PP. 105–106.

slovāki Centrāleiropā, baltkrievi Austrumeiropā, maķedonieši un bosnieši mūsdienu Dienvidslāvijā ir relatīvi jaunas etniskās grupas, kas ieguvušas pašapziņu.

Emocionālais guvums un atbalsts, ko indivīds saņem no šādas īpatnas kopienas, kurai raksturīgas svētas etniskās vērtības un ieražas, kopienas loceklim var būt patiesi dziļš un pilnīgs. Piederība kopienai cilvēka pašcieņu dara stipru un noturīgu. Un šāda dziļi izjusta un dziļi sakņota gluži personiska etniskā identitāte var būt politiski un psiholoģiski svarīgs dotums mūsu laikmeta masu sabiedrībā, kuru citā sakarībā raksturo sekla un neregulāra saskarsme ar nejausiem paziņām, nenoturīgas vērtības un norobežotas, funkcionālas interešu grupas.

Etnicitāti ideoloģizē, padarot svētas etniskās pazīmes un aktivizējot šo pazīmju nesējus, – tas ir etnisko līderu un etniskās elites sasniegums. Tas notiek sociālā sprieguma, sāncensības un konfrontāciju laikā, kad atsevišķi līderi pierunā etnisko kultūrpazīmju nesējus uztvert savu likteni nevis indivīda vai šķiras, bet drīzāk gan etnisko interešu aspektā, un pārlicina tos, ka bez etniskās kopienas un solidaritātes apdraudētas ir viņu savdabīgās vērtības, ieražas un vienreizīgās īpatnības, ka viņu personiskās dzīves centieni pakļauti riskam un apdraudēti ir pati etniskās kopienas izdzīvošana.¹⁰

Ja reiz etniskās grupas ir šādi mobilizējušās, tās var izvirzīt visdažādākās politiskās prasības vai vispār neizvirzīt nekādas kopīgas politiskās prasības. Tradicionāli dominējošās grupas var politiski mobilizēties, lai aizstāvētu savu vadošo stāvokli. Pakļautās grupas var censties iegūt dominējošu stāvokli pastāvošās valsts ietvaros vai mēģināt atdalīties no tās, kā arī tiekties pēc (politiskas un/vai kultūras) autonomijas šajā valstī. Reizēm tradicionāli dominējošā grupa, redzējama, ka vara tai izslīd no rokām, var arī izvēlēties savdabīgu atdalīšanās veidu – tāda ir, piemēram, Libānas maronītu nesenā tieksme veidot pašiem savu anklāvu un vidusslāņa iedzīvotāju bēgšana no Amerikas lielpilsētu centriem uz priekšpilsētām. Diezgan bieži etniskās grupas izvirza relatīvi mērenas prasības, lai plašākas multietniskas sabiedrības ietvaros saviem locekļiem sagādātu labāku sabiedrisko stāvokli, ekonomisko likteni un izglītības iespējas, pilsoņtiesības un brīvības. Daudz radikālākas ir prasības no jauna pārdalīt sabiedriskos labumus starp etniskajām grupām kā korporatīvām vienībām. Citiem vārdiem, šajā gadījumā tiek izvirzītas paaugstinātas prasības, lai indivīdiem pieejamais

¹⁰ J. Trent. *Politics of Nationalist Movements*. – P. 164; *Argyle. Size and Scale*. – Pp. 31–37.

nonāktu grupu kontrolē un tiesības saņemt atalgojumu par konkrētu veikumu zināmas un atzītas struktūras ietvaros tiktu paaugstinātas līdz tiesībām noteikt šo struktūru ietvarus.

Kad etniskā grupa ir uzsākusi attīstības ceļu un no, pirmkārt, pirmatnējo pazīmju nesēju masas, izejot caur, otrkārt, mobilizēšanās procesu, virzās, treškārt, preti politizācijai, tās gaitu ir ārkārtīgi grūti pavērst atpakaļ, it sevišķi mūsdienās, modernās izglītības laikos. Ja kāda entiskā grupa ir politizējusies, tā diez vai pēc tam apmierināsies tikai ar ekonomiska rakstura piekāpšanos tās priekšā; ja reiz politikas darba kārtībā ir izvirzītas kopīgas prasības, atsevišķu grupas locekļu paaugstināšana kopienu vairs nepmierina.¹¹ Taču tas nepavisam nenozīmē, ka ikviena etniskā grupa katrā ziņā iziet šo ceļu līdz visaugstākajai politiskā kareivīguma pakāpei. Daudz kas ir atkarīgs no tā, kā etniskās kopienas locekļi un vadītāji uztver valsts sociālpolitisko sistēmu kopumā – tās iedabu, piemērošanās spējas, elastību, varas iestāžu spēku (vai vājumu) un labdabīgumu, kā arī koalīcijas politikas iespējas un vajadzības. Īsi izsakoties, noteiktas etniskās grupas stratēģiskie lēmumi lielās līnijās atbilst tam, cik stipru leģitimitāti bauda valsts, režīms un valdība un cik lielā mērā vara spēj likumību īstenot.

Iepriekš jau tika sacīts, ka pirmatnējās īpašības un pazīmes ir nepieciešami faktori, bet, lai saliedētu etniskās grupas, ar tiem vien nepietiek. Nu mēs esam nonākuši līdz tam, ka varam formulēt, kas īsti šajā nolūkā ir vajadzīgs: 1) elite, kura spēj un ir (religiski, sociāli vai politiski) ieinteresēta aktivizēt un sakļaut objektīvo pirmatnējo pazīmju nesējus šādās pašapzinīgās grupās; 2) sāncensība par relatīvi trūcīgiem, bet nozīmīgiem resursiem un augstiem mērķiem plašākā sabiedrībā, sāncensība, kas izraisītu mobilizēšanos gan dominējošajās etniskajās kategorijās, kas jūtas izaicinātas, gan arī pakļautajās grupās, kas jūtas apietas. Mobilizēties bieži vien uzsāk kāda tradicionāli reliģiska vai aristokrātiska un līdz tam brīdim nomaļas etniskās populācijas elite, populācijas, kuras vērtības un stāvokli apdraud modernu konkurējošu vērtību iebrukums, ko īsteno svešs kosmopolitisks režīms. Laika gaitā šo tradicionālo eliti var aizstāt (taču var arī neaizstāt) kāda cita vietējā elite, bet šoreiz tāda, kas modernizējas, pamatojas uz uzņēmējdarbību un kurai ir intelektuāli sasniegumi.

¹¹ P. R. Brass. *Ethnicity and Nationality Formation*. – P. 237. Kā acīm redzamu izņēmumu šajā empīriskajā noteikumā par mūsdienu kareivīgās etniskās politizēšanās neatgriezeniskumu varētu minēt gadījumu ar Dienvidtiroles vāciešiem Ziemeļitālijā. Sk.: P. J. Katzenstein. *Ethnic Political Conflict*. – PP. 287–323.

Pirmatnējo pazīmju nesēju masa jeb kategorija, kurai nav savas elites vai kuras topošā elite pastāvīgi tiek kooptēta darbam svešatnē, nespēj mobilizēties etniskā grupā, iekams šāda kārtība nemainās. Tādi piemēri ir kādreizējās Polijas-Lietuvas kopvalsts baltkrievi, vecās Ungārijas slovāki un Latīņamerikas zemju indiāņi, kuru potenciālā elite ilgu laiku plūda projām un attiecīgi asimilējās pie poliem, ungāriem un spāņiem, tādā kārtā cauri laiku laikiem palikdami ar savu pirmatnējo valodu un ieražām vienkārši zemnieki.

Tā kā etnisko grupu veidošana, konsolidācija un politizēšanās ir mobilizācijas process, ko allaž vada noteikta elite un kas parasti izkristalizējas kā atbildes reakcija uz izaicinošo modernismu, kuru pārstāv svešas konkurējošas grupas un svešas vērtības, tad nav saprātīgi šīm etniskajām grupām pielīmēt pirmatnējības *tout court* etiķeti. Mūsdienās etnicitāte drīzāk gan ir skaidri apzināta un jauna politisko interešu demonstrācijas un konfliktu forma, kas par spīti visam saglabā arī savu īpatnējo svētuma kvalitāti. Etniskās grupas vienlaikus ir gan pirmatnīgas, gan modernas, jo sabiedriskajā dzīvē tradīcijas un modernisms nepavisam neizslēdz viens otru un to savstarpējā mijiedarbība nebūt nenoved pie nulles iznākuma. Patiesi, tehnoloģijas modernizācija var pat stiprināt tradicionālās, pirmatnīgās saiknes, piemēram, kad radio un televīzija dievgaldniekiem pārraida svētos rakstus, cilvēki jo dziļāk izjūt piederību pie īpašas, neaizstājamas, unikālas un organiskas kopības un tādējādi viņos atraisās politiska uzstājība. Un otrādi, šāda pirmatnīgo saikņu politizācija apbruņo etnisko grupu un palīdz tai izdzīvot moderno laiku kritiskajos apstākļos.¹²

C. Trešā raksturīgā kļūda, kuru es vēlētos labot un no kuras gribētu izvairīties politizētās etnicitātes analizē, ir šī strīdus jautājuma ignorēšana. Tādu nolūku *ipso facto** ir paudis jau pats lēmums uzsākt šo pētījumu, bet tā izskaidrošana tik un tā paliek darba kārtībā. Sociālo zinātņu ieilgusi nespēja saskatīt politizēto etnicitāti tagad ir novērsta; tās cēloņi īsumā skaidroti iepriekš. Pats kailais fakts, ka pastāv etnisko grupu etniskā uzstājība, tagad ir atzīts. Bet etnicitāti aizvien vēl nereti ignorē, atrunājoties un dēvējot to vienīgi par sekundāru un atkarīgu blakusparādību.

Šad un tad to joprojām noniecina, uzskatot par aplamu apziņas izpausmi; dažreiz etniskās grupas vienkārši nosauc citādi, vadoties pēc to (parasti mazāk svarīgās) šķiriskās un profesionālās lomas sabiedrībā, un

¹² S. P. Huntington. The Change to Change. – P. 295.

* *Ipsa facto* (latīņu val.) – paša fakta dēļ. (Red.)

pasludina, ka šāda etniskā lojalitāte ir šo domu simboliska izpausme; laiku pa laikam izpaužas viedoklis, ka etniskā solidaritāte ir tikai citādu sociālo sakaru paveids, bet etniskā sāncensība – kaut kāds cits konfliktu paveids. Tādējādi var pieņemt, ka nav nekādas vajadzības izzināt etnisko grupu būtību un strīdus jautājumus, tos var glīti pakārtot jau nostabilizētai, noformulētai komunikāciju teorijai un konfliktu teorijai. Gluži tāpat industriālās revolūcijas laikā jaunradušās sociālās šķiras maldīgi tika uzskatītas vienkārši par tā paša *ancien régime** vēl vienu izpausmi un jaunā kapitālistiskā sabiedrība – vienkārši par atšķirīgu, bet būtībā neinteresantu sabiedrības stratifikācijas paveidu.¹³ Stratifikāciju patiešām var uzskatīt gandrīz par tikpat vecu kā cilvēces vēsture, bet industriālais kapitālisms tolaik bija kaut kas neapstrīdami jauns un neredzēts. Gluži tāpat ir mūsdienās: pirmatnējās etniskās pazīmes var būt arī tradicionālas, bet politizētā etnicitāte ir pilnīgi oriģināla un atšķiras no lojalitātes un konflikta iepriekšējās attīstības tiesajām līnijām. Etnicitāte ir kļuvusi par pašu bīstamāko un spēcīgāko ieroci gan valstu iekšienē, gan starp valstīm, nostājoties šķiru un ideoloģisko konfliktu vietā; mūsdienās tā ir dialektiska un darbojas kā vadošais un izaicinošais politiskās varas leģitīmētājs un deleģitīmētājs spēks. Etnicitātes potenciālo politisko iespēju zinātniska atzīšana un zinātnisks apstiprinājums, ka tā nav nedz rudimentāra, nedz izzūdoša, nedz liktenīgi reakcionāra parādība, rosinās no jauna pārlūkot konvencionālos akadēmiskos uzskatus par politisko integrāciju, attīstību un moderno laikmetu.

* *Ancien régime* (franču val.) – vecais režīms. (Red.)

¹³ N. Glazer, D. P. Moynihan. Why Ethnicity? – P. 33.

2. nodaļa

MŪSDIENU ETNOPOLITIKAS RAŠANĀS

1

Apgalvot, ka etnicitāte ir ne tikai vienkārši pirmatnēja parādība un ka etniskās grupas un etniskie konflikti ir ne tikai maskētas sociālekonomiskās šķiras un šķiru konflikti, nepavisam nenozīmē iestāties nedz par to, ka etnicitāte ir viscaur politisks fenomens, nedz arī par to, ka sabiedrības etniskās struktūrvienības ir pilnīgi neatkarīgas no sociālekonomiskajām struktūrām. Drīzāk gan tas vedina domāt, ka parādību skaidrojums, kas pamatots uz kādu vienu vienīgu cēloni, un apgalvojumi, ka pastāv tikai viens vienīgs identificēšanās un sabiedriskas dalīšanās veids, varētu izrādīties sagrozīti. Agrākā ekskluzīvā aizraušanās ar šķirām pārprata etniskās solidaritātes un šķelšanās iedabu un sīkstumu, turklāt pārāk zemu novērtēja arī neetnisku un sociālekonomisku alternatīvu, šķiru identitāšu un plaisu nozīmi, tādu, kas profesijām piederošus atšķir no biznesmeņiem, uzņēmējus no menedžeriem un kvalificētus strādniekus no nekvalificētiem.¹

Praktizējošie politiķi pa lielākai daļai ir apzinājušies, cik ļoti jāuzmanās, šķirojot cilvēkus ekskluzīvās kategorijās, lai gan pat daudzi zinātnieki rakstīja tā, it kā viņi to neapzinātos. Tā pat striktas šķiriskās analīzes ziedu laikos dažādu ideoloģisko nokrāsu režīmi un partijas etnicitāti un etniskās kopienas atzina gan teritoriāli, gan politiski, juridiski un fiskāli, gan izglītības un kultūras aspektā. Kaut gan režīmiem un partijām bija galēji nolūki attiecībā uz etnisko publiku un vēlējtāju sastāvu, kas mainījās un variējās, tās nekad neignorēja etnicitāti, pievērsoties vienīgi šķirām.

¹ R. A. Dahl. *Pluralism Revisited*. – P. 193.

Šobrīd tādas sagrozīšanas briesmas vēšas pretējā virzienā. Pašreiz modē esošais uzskats, ka «ikviens no mums ir etnisks; mēs visi esam etniskas būtnes», aiz matiem pievelkot vienlīdzību, kāda nekur nepastāv, draud apslēpt reālo sakaru starp etnicitāti un strukturālo sadalījumu, kāds pastāv starp varu, bagātību un cilvēka stāvokli sabiedrībā. Moderno sabiedrību itin visur raksturo tādi sabiedriskās dalīšanās un stratifikācijas modeļi, kas daļēji pārklāj cits citu, un sociālo zinātņu pārstāvju īstenais uzdevums ir nevis nodarboties tikai ar kāda viena modeļa nianšu atšķetināšanu, bet pētīt un atklāt šo modeļu saiknes un savstarpējo mijiedarbību. Tā, piemēram, ikviena sabiedrība ir noslāņojusies ekonomiski, vairākas sabiedrības – arī etniski, bet daudzos gadījumos – pēc rasēm. Absolūti tīra ekonomiska sabiedrība, kur sociāli svarīgas ir vienīgi šķiras, tas ir, ar ekonomisku bagātību un varu saistītas atšķirības starp cilvēkiem, un kur visi pilsoņi pieder pie vienas un tās pašas viendabīgas etniskās (piemēram, valodas, reliģijas un rases) kopienas, ir sastopama ārkārtīgi reti. Ironiskā kārtā, no galējās šķiru konfliktu teorijas perspektīvas raugoties, it visur, kur vien tāda sabiedrība pastāv vai ir gandrīz jau iedibinājusies, piemēram, Islandē, Luksemburgā, Portugālē un Norvēģijā (ja uz brīdi neņemam vērā Norvēģijas lapus), tā vairāk tiecas kļūt par relatīvi viendabīgu, nevis asi polarizētu politisko vidi. (Tas pilnībā attiecināms arī uz Portugāli, kur pēc pusgadsimta ilgas diktatūras 20. gadsimta septiņdesmitajos gados iestājās politisks atkusnis, kuram sekoja sāpīga dekolonizācijas trauma, kas Portugālē radīja mazāk varmācīgu nekārtību un sarūgtinājumu, nekā tas parasti notiek multietniskās valstīs, līdzīgas problēmas risinot.) Taču arī šīm dažām etniski viendabīgajām, tīri ekonomiskajām sabiedrībām ir raksturīga kultūras dažādība (nevis kultūras antropoloģiskajā, bet socioloģiskajā nozīmē), kas atbilst valstī pastāvošajām ekonomiskajām atšķirībām un izriet no tām. Tā, piemēram, nerunājot par noteicošajām dimensijām, strādnieku šķira šādās valstīs visticamāk kulinārijas, estētiskajā, atpūtas un izklaides jomā dos priekšroku pavisam citādiem ieradumiem nekā sabiedrības augstākās šķiras.

Patiesībā gan vēsturē sastopami gadījumi, kas mudina domāt, ka šādas kultūras atšķirības, sākotnēji pēc sava rakstura socioloģiskas, var kļūt tik izteiktas un savdabīgas, ka iegūst gandrīz vai antropoloģisku oriģinalitāti, piemēram, vācu un krievu augstmaņu ieradums attiecīgi 18. un 19. gadsimtā savstarpējās sarunās lietot vienīgi franču valodu. Šis paradums līdz ar pretenzijām uz savu senču īpašu izcelsmes veidu liek domāt, ka šī aristokrātija tolaik grāsījās pat etniski atdalīties no savas nacionālās buržuāzijas

un zemniecības. Angļu un franču aristokrātija gan necentās ar valodu atšķirties no saviem tautiešiem, tomēr ilgu laiku apgalvoja, ka ir cēlusies no etniski atšķirīga iekarotāju atzara, attiecīgi no normaņiem un frankiem. Arī zemāko slāņu kultūrai var piemist vai nu izteiktāka socioloģiska, vai antropoloģiska nosliece. Par to liecina kādreizējā strādnieku «uniforma» ar žokejcepuri un īpašs Eiropas pilsētu proletariāta žargons.

Tiem, kas studē etnicitāti un tās saikni ar citiem diferenciācijas virzieniem, šī socioloģiskās un antropoloģiskās kultūras atšķirība ir svarīga un noderīga, tomēr vairāk gan attīstības ceļu ejošo, nevis attīstīto zemju pētniecībā.² Socioloģiskā kultūra ir šķiras un šīs kultūras nesēju sociālā stāvokļa funkcija. Tā, piemēram, ja viss pārējais nemainās, tad strādnieka – alus dzērāja un ķeģļu spēlētāja – dēls, kas arī ir tā paša aroda strādnieks, savu brīvo laiku droši vien pavadīs, iedzerot vīnu un spēlējot tenisu. Turpretim antropoloģisko kultūru veido visai savdabīgi, acīmredzot pirmatnēji uzvedības un organizēšanās paraugmodeļi, kas jau sākotnēji ir neatkarīgi no šķiras un cilvēku sociālā stāvokļa. Antropoloģiskās kultūras nesēji saglabā savu kultūru monoetniskā sabiedrībā un, kā noprotams, tiecas to saglabāt multietniskā sabiedrībā pat tādā gadījumā, kad būtiski mainās viņu sociālā pozīcija – ja vien šādas pieķersšanās sabiedriskā cena netiek uzskatīta par pārāk augstu. Tā, piemēram, ja viss pārējais nemainās, cilvēki, kļūdami sociālekonomiski mobili, vairāk tiecas saglabāt savu reliģiju un valodu, mazāk – ierastos dzērienus un sporta nodarbības. Mūsdienu Eiropā, piemēram, valodu un reliģiju robežšķirtnes ir palikušas relatīvi nemainīgas (*toutes proportions gardees**), kaut gan pāri kontinentam ir brāzušās sociālekonomiskās revolūcijas. Bet viss pārējais, jāatzīst, ne jau vienmēr paliek nemainīgs, un asimilācijas, «pāriešanas» fenomēns, antropoloģiskās kultūras pārvērtības, lai pielāgotos sociālā statusa pārmaiņām vai arī lai mainītu savu sociālo statusu, ir labi zināmas. Tas notiek tāpēc, ka antropoloģiskā kultūra – kaut arī sākotnēji neatkarīga no cilvēku sociālā statusa – multietniskā sabiedrībā var kļūt sociāli būtiska. Šādu pārvērtību procesos ir iesaistījušies ne tikai atsevišķi indivīdi, bet dažkārt arī veselas sociālās grupas. Kā jau minēts iepriekšējā nodaļā, bija laiks, kad baltkrievu un slovāku elite pieņēma attiecīgi pārpoļošanu un pārungārošanu, vairāk vai mazāk pakļaujoties noteiktai rutīnai, un ikkatrs izglītots indiānis Latīņamerikā automātiski kļuva par spāņamerikāni. Taču patlaban, aktīvi-

² H. Hoetink. Resource Competition. – PP. 9–25.

* *Toutes proportions gardees* (franču val.) – ievērojot proporcijas. (Red.)

zētas etniskās apziņas un uzstājības laikmetā, «pāriešanas» stratēģija ir sastopama retāk gan indivīdu, gan grupu līmenī. Tagad vairs neuzskata par nepieciešamu izvairīties no tā, ka cilvēka tieksmes un centieni nesaskan ar viņa sociālo statusu. Bet tajā pašā laikā politikācija, kas pavada un virza jauno etnisko apziņu, cīnās pret to, lai tikko no jauna pārvērtētās (antropoloģiskās) etnokultūras raksturīgās īpašības nepaliktu vienkārši personiski, kaut arī sociāli daudzveidīgi atribūti un saistības.

Antropoloģiskās kultūras ziņā sabiedrība var būt viendabīga, bet socioloģiskās kultūras ziņā – daudzveidīga (Islande, Luksemburga, Norvēģija un – atkal – Portugāle); vai arī sabiedrība var būt daudzveidīga abās kultūras dimensijās (Centrālamerika un Andu Amerika); vai, hipotētiski, tā var izvirzīt prasību pēc vienveidīgas socioloģiskās kultūras ar atsevišķām saraustītām antropoloģiskajām kultūrām (Padomju Savienības programmatiskā kultūra – «sociālistiska pēc satura un nacionāla pēc formas»). Ar šādiem faktiem saistīta klasifikācijas problēma rodas arī tāpēc, ka mūsdienu ātru un masveida komunikāciju un blīvas informācijas pasaulē nav augstu vērtējami pretenciozie mēģinājumi izveidot autentiskas antropoloģiskās kultūras, tie kļūst strīdīgi un nepamatoti. Vai, piemēram, ar afroamerikāņu apģērba izgatavošanas un matu sakārtošanas paradumiem, ar dvēseles barību un dvēseles mūziku pietiek, lai melnādainajiem amerikāņiem piešķirtu kaut kādu gluži atšķirīgu antropoloģisko kultūru, ja viņiem ir tik daudz dažādu citu uzvedības un biedrošanās paraugmodeļu, kas kopīgi ar baltajiem iedzīvotājiem? Tādu pašu jautājumu varētu uzdot Ņujorkas hasīdiem, kas runā jidišā un bauda košeru, tomēr mācās strādāt ar datoriem un piedalās plurālistiskā politikā. Protams, etnisko grupu solidaritātes un politiskā kareivīguma intensitāti varētu pilnīgi atdalīt no jautājuma par grupas autentisko pirmatnību un antropoloģiskās kultūras vienoto veselumu. Tiesi tad, kad kultūras raksturīgās īpašības politiski izmanto mūslaiku etnisko grupu konsolidācijai un sāncensīgai uzstājībai, ir liela iespēja, ka tā tiks pārveidota, pielāgota un izskaidrota no jauna.

Atšķirīgas antropoloģiskās kultūras ir radījuši agrāko laiku dzīves apstākļi – cilvēku kopienu relatīvā savstarpējā izolētība. Šādi izolētībai beidzoties, antropoloģiskas kultūras pastāvēšana kļūst problemātiska. Mēs, kādreizējo iekšēji vienoto antropoloģisko kultūru mantinieki, nu varam, bet parasti esam spiesti izvēlēties, vai saglabāt savu antropoloģisko kultūru vai ne, un, ja atbilde ir pozitīva, mums ir jāizlemj, kurus kultūras raksturlielumus paturēt, kurus atjaunot, kurus pārveidot un kā to izdarīt par spīti ārpusaules spiedienam un kārdinājumiem. Tā, piemēram, lielākā daļa

ebreju, kas gadsimtu mijā atgriezās Palestīnā, nolēma, ka ir jāatdzīvina ebreju valoda, lai tā neizzustu, bet viņi palika relatīvi vienaldzīgi pret reliģisko ceremoniju ievērošanu; turpretim īru nacionāli ļauj izzust īru valodai (viņi simboliski atzīst šo valodu, bet tajā nerunā), toties jo uzsvērti solidarizējas ar Romas katolicismu.³

2

Kaut arī etnicitātes morālā autoritāte un spēja pieprasīt savējo uzticību balstās uz tādiem pirmatnējiem antropoloģiskās kultūras raksturlielumiem kā valoda, reliģija un cilvēku radniecības saites, diskusiju par šo raksturlielumu noturīgo dabu un psiholoģiskās pievilcības spēku šobrīd labāk atlikt un vispirms turpināt apskatīt etniskās diferenciacijas un citu stratifikācijas kontūru politiskos sakarus multiethniskā sabiedrībā. Lai gan etniskās, ekonomiskās, sociālās un rasu stratifikāciju identificēšanas un atšķiršanas kritēriji teorētiskā līmenī var likties savstarpēji nesavienojami, tādi, kas izslēdz cits citu, praksē tie sadzīvo un saaužas cits ar citu daudzās un dažādās variācijās, kuras veido atšķirīgu sabiedrību vēsturiskā, politiskā, ekonomiskā un tehnoloģiskā pieredze un iespējas.

Teorētiski pat multiethniskā sabiedrībā ekonomiskā īpašuma, sociālā statusa un politiskās varas lokalizācija etniski (un attieksmē pret rasēm) varētu būt neitrāla. Un, patiesām, ikdienas praksē tiek kārtoti daudzi diskreti saimnieciskie darījumi, rodas sociāli kontakti un norisinās politiskās aktivitātes, kuras nav saistītas ar to dalībnieku etnisko identitāti un etniskajām atšķirībām. Taču makrosociālajā līmenī šis hipotētiskais priekšstats par etniski neitrālu resursu sadali neatbilst īstenībai, jo sadales kontūras caurcau-

³ G. F. *Streib*. Restoration of Irish Language. – PP. 73–89. Šajā rakstā teikts, ka cietieni atjaunot un praksē ieviest īru valodu cietuši neveiksmi tāpēc, ka šī valoda nedz sabiedriski, nedz politiski nav bijusi nepieciešama. Ebreju valoda tika atdzīvīnāta tālab, lai ebrejiem, kas no dažādām diasporām atgriezās Palestīnā/Īzraēlā un kas runāja dažādās valodās, nodrošinātu kopīgu valodu, kurā saprasties un sazināties. Īrijā šo sazināšanās funkciju veica angļu valoda. Īru valodas saglabāšanai nav arī tāda loģiska politiskā pamatojuma, kāds liek sargāt bretoņu, frīzu un velsiešu valodu kā etniskā mazākuma tautu valodas, kurām pretī stājas valdošās aprindas, kas runā citā valodā, bet Īrijas Republikas valdošās aprindas veido tie paši angļiski runājošie īri, nevis svešautieši. Rezultāts ir tāds, ka īri pasludina savas valodas atjaunošanu par ārkārtīgi nozīmīgu simbolisku normu, tomēr praksē izvairās šo valodu lietot.

rēm atbilst etniskajiem kritērijiem. Un tieši šī asimetriskā korelācija pārveš etnicitāti no kultūras vai fenotipiska dotuma par strīdīgu sabiedrisku problēmu un pieskīr politisku asumu citādi gluži jaukai sociālekonomiskai statistikai. Saskaroties ar sociālekonomisko stratifikāciju, etniskās stratifikācijas kontūras galu galā visai bieži vājina ekonomisko šķiru saliedētību un politisko solidaritāti. Tāpēc bieži ir sastopami gadījumi, kad samērā privileģētu etnisko grupu sociālekonomiski zemākie slāņi tiek pārliecināti distancēties no funkcionāli līdzīgiem pakļautu etnisko grupu slāņiem.

Mūsdienās etniskos konfliktus izraisa nevis tāda vai citāda pieķeršanās pirmatnējai kultūrai pašai par sevi (piemēram, kura kopiena «pareizi» pielūdz Dievu; kura runā «cēlākā» un «pilnīgākā» valodā), bet drīzāk gan saasināti uztverta etniskā nevienlīdzība un netaisnība, kas izpaužas nevienādās iespējās iegūt izglītību, piekļūt ekonomiskajiem, politiskajiem, administratīvajiem un sociālajiem labumiem. Un tā relatīvi privileģēta etniskā grupa, juzdama, ka tās dominējošais stāvoklis ir apdraudēts, var kļūt itin kareivīga – līdzīgi beztiesiskai etniskajai kopai, kas cīnās par atbrīvošanos no apspiestības. Pirmā grupa tad ņemas apgalvot, ka privileģētajas, ko tā bauda, ir pašas spēju un tikumu radītas vērtības un ka tās ir jāaizsargā no etnisko parazītu uzbrukumiem. Otra grupa pārmet, ka pret to ir vērsti ar tās vēsturi saistīti etniskie aizspriedumi un ka tā tiek sistemātiski apieta un ekspluatēta. Turklāt mūsdienu intensīvo komunikāciju un savstarpējās ietekmes apstākļos abas sāncensu puses ir ne tikai labi informētas par to, cik būtiski atšķirīgas ir šo pušu iespējas un cik nesavienojami to mērķi, bet arī pats plaši pieejamās informācijas fakts iekļaujas visapkārt pastāvošajā mūsdienu konkurences demokrātiskajā sacensībā, lai privileģēto grupu stāvokli padarītu atbilstošu neprivileģēto tieksmju un centienu modelim.⁴

Un neprivileģētās grupas vairs nesalīdzina savu pašreizējo sociālekonomisko un politisko statusu un izglītības līmeni ar stāvokli, kādā bijusi viņu vecvecāki, un nebūt nepriecājas par sasniegto progresu, bet gan salīdzina savu stāvokli ar to līmeni, kādā atrodas augstākās aprindas, un ir aizvainotas un sarūgtinātas par to, kāda plaīsa tās joprojām šķir no valdītājiem.

Lai nu kā, bet galvenais pierādāmais, kas vēl jāpierāda, ir pieņemts par faktu, un tāpēc ir jāievēro kāds svarīgs brīdinājums. Tā kā sadales un stratifikācijas ekonomisko, sociālo, politisko un etnisko kritēriju savstarpējā šķērssakritība tika iepriekš izvirzīta par noteikumu, vai ir jēga pieņemt, ka gan pakļautajiem, gan dominējošajiem ir lemts specifiski (jo, domājams,

⁴ C. Young. Politics of Cultural Pluralism. – P. 99.

tas būtu «dabiski»⁵ etniskā valodā uztvert pašiem sevi un pārējos, kā arī saskatīt plaisu starp tiem? Vai (antropoloģisko) etnokultūru nevienādībai ir jāklūst par politisku šķirējfaktoru? Vai, piemēram, tas bija nenovēršami, ka pilsoņkarš Olsterā un Libānā plosījās uz etnorelīģiskās šķelšanās, nevis uz šķiru pretrunu pamata? Vai ungāru zemākās muižniecības un slovāku zemniecības noslāņošanās tika uztverta vairāk etniski nekā sociālekonomiski? Vai sarūgtinātie Velsas ogļrači savu aizvainojumu pret šahtu īpašniekiem un darbu vadītājiem angļiem vienmēr labprātāk iemiesos etnonacionālistu, nevis sociāli ideoloģiskā politiskā partijā? Vai citus velsiešus vienmēr vadīs izjūta, ka viņu kultūru, kas ir apdraudēta, un Velsas ainavu vajag aizsargāt un attīrīt, plašos mērogos ļaunprātīgi dedzinot angļiem piederošās lauku mājas? Vai Bretaņas zemniekiem katrā ziņā jājūtas ciešāk vienotiem ar Bretaņas zvejniekiem, veikalu īpašniekiem un strādniekiem nekā ar Ildefransas franču zemniekiem? Uzdot šos jautājumus nozīmē nekavējoties atbildēt uz tiem noliedzoši un netieši norādīt, ka pastāv iebildums, kas nu ir jāformulē šādi: stratifikācijas šķērssakritību sistēmā pastāv alternatīva izvēle starp šķelšanās līniju un solidaritātes līniju – kura no šīm līnijām parādīsies kā politiski visredzamākā, to nosaka vēsturiskie, morālie, psiholoģiskie un strukturālekonomiskie apstākļi (tos pēc kārtas apskatīsim šīs nodaļas turpinājumā). Lai gan šis apgalvojums itin labi saskan ar iepriekšējā nodaļā izteikto atziņu, ka kopš Otrā pasaules kara izpaužas vispārēja tendence (kurai, tāpat kā visām vispārīgām tendencēm, ir savi izņēmumi), proti, citu konfliktu līnijas aizstāj etniskās līnijas, it sevišķi tas attiecināms uz attīstīto pasauli. Kaut arī Nigērija vēl nav attīstīta, bet joprojām attīstības ceļu ejoša zeme, tā ir brīnišķīgs piemērs šajā ziņā. 1964. gada vidū, atbalstot prasību paaugstināt darba algas, Nigērijas arodbiedrības ar transetniska ģenerālstreika palīdzību faktiski paralizēja visu valsti. Divus gadus vēlāk starp etniskajām kopienām izcēlās pilsoņkarš. Olsterā līdzīgs notikums atgadījās jau pirms Pirmā pasaules kara. 1907. gadā, solidarizējoties ar kareivīgo ostas ormaņu streika dalībniekiem, Belfāstas strādnieki, protestanti un katoļi, demonstrēja lielisku šķiras vienotību. Taču drīz vien pēc tam Belfāstā, Olsterā un visā Īrijas salā izcēlās etniski konflikti (katoļi pret protestantiem) un izvērsās aizvien nežēlīgāka etniskā vardarbība. Arī Bretaņas zemnieki pārorientējās, viņi savu organizatorisko un politisko enerģiju vairs neveltī ilgu laiku akcentētajām vienkāršās tautas interesēm, kas, jādodomā, bija kopīgas visiem Fran-

⁵ Sal.: *Rabushka, Shepsle. Politics in Plural Societies.* – PP. 64–65.

cijas fermeriem, bet ir stingri pievērsušies jaunai etnoreģionālai perspektīvai, priekšplānā izvirzot visu šķiru bretoņu solidaritāti, lai darītu galu Bretaņas ekspluatācijai un panāktu, ka «franci» un «parīzieši» vairs neizturas nevērīgi pret bretoņiem.⁶ Kāpēc tieši tāda notikumu secība un tieši tāda tendence tik bieži atkārtojas un ir kļuvusi vispārēja?

3

Kā vēsture liecina, senajās un viduslaiku impērijās etnicitāte nepavisam nebija politiska problēma. Pat vēlāku laiku, bet tomēr vēl pirmsmodernajā dinastijvalstu Eiropā etnicitāti atzina par svarīgu faktoru vienīgi tiktāl, ciktāl ar to saistījās efektīva valsts pārvalde, nevis normatīvā leģitimitācija. Tā, piemēram, Jozefa II mēģinājumā uzspiest visiem Hābsburgu impērijas subjektiem vācu valodu un pārvērst to par oficiālu darījumu un saziņas līdzekli patiesībā izpaudās māksla racionāli pārvaldīt valsti, nevis tīša cenšanās pēc etniskas virskundzības. Bet, kad visas impērijas mērogā tika izvirzīts jautājums par izglītību oficiālā valodā, noslieca uz racionālu valsts pārvaldīšanu jau savā iedīgli netieši liecināja par etnisku problēmu izcelsmes iespējām.

Etnicitāte par potenciāli kritisku problēmu kļuva tikai kopš Lielās franču revolūcijas un Napoleona kariem, kad modernās valstis tiecās savu leģitimitāti balstīt uz demokrātijas prasībām un tajā pašā laikā, izceļot un bagātinot katra savu specifisko nacionālo kultūru, pretendēja uz to, lai tiktu uztvertas kā nācijvalstis, un arī centās par tādām kļūt. Saistībā ar šīm prasībām un pretenzijām tūdaļ izvirzījās jautājums par etnisko asimilāciju, akulturāciju, diskrimināciju un tiesībām; un etniskā atbildes reakcija uz visu to noveda pie daudziem politiskiem apvērsumiem un robežu pārgrozīšanas, kā arī radīja saspīlējumu valstu attiecībās.

Taču dažās vecākajās Eiropas un Amerikas valstīs, kas agri bija uzsākušas industrializāciju, potenciāli kritiskā etnicitātes problēma visu 19. gadsimtu, kā arī 20. gadsimta sākumā kā bija, tā palika nemanāma un otršķirīga; otrajā plānā to atvirzīja sociālekonomiskie jautājumi, kas tolaik izcēlās reljefāk un bija aktuālāki. Kaut gan Lielbritānijā, piemēram, tad pastāvēja skotu un velsiešu identifikācija, tās politiskā izpausme tika aizstāta

⁶ *M. Hechter*. Internal Colonialism. – P. 286; *S. Berger*. Bretons, Basques, Scots. – P. 172.

un maskēta ar ideoloģisku sāncensību starp konservatīvo, liberālu un leiboristu partiju.⁷

Kopš Otrā pasaules kara šis, jādōmā, «attīstītais» modelis, kā etnisko identitāti aizstāt ar sociālekonomisko identitāti un šķelšanos, ir pārstājis darboties un būtībā apvēršies otrādi, turklāt tas ir noticis tieši attīstītajās zemēs. Pārsteidzošā savstarpējo kontaktu un komunikāciju ekspansija pēckara periodā attīstītajās zemēs ir palielinājusi iespēju šo zemju tautām dziļāk apzināties savas etniskās īpatnības un konkrētajā valstī pastāvošo etnisko nesabalansētību. Šā informācijas izvērsuma rezultāts savukārt ir nesaraļjami saistīts ar to, ka labumus no pēckara laikā atjaunotā industrializācijas, urbanizācijas un modernizācijas uzvaras gājiena dažādi reģioni un etniskās grupas guvušas nevienādā daudzumā un maksājušas par to nevienādu cenu. Tās valdības, kas izliekas neredzam šo nevienlīdzību, tiek apvainotas diskriminācijas atbalstīšanā; bet tās, kas cenšas nevienlīdzību novērst, var apsūdzēt pretēji vērstā diskriminācijā. Politizētā etnicitāte tiek aktivizēta kā vienā, tā otrā gadījumā. Ja Beļģijas, Čehoslovākijas, Francijas vai Spānijas valdība paredzētu pakāpeniski pārtraukt darbus novecojušā šahtā, nerentablā fabrikā vai izšķirtos, kuru ostu modernizēt un kurus sliežu ceļus uzlabot, vai arī nolemtu aizsargāt vai neaizsargāt vietējo vīnogulāju kultūru, – valdības rīcību tik un tā uztvertu un vērtētu kā etniski draudīgu. Pat ja operatīvo lēmumu faktiski pieņem neatkarīgs valsts uzņēmums vai multinacionāla korporācija (kādā nekomunistiskā zemē), kas nav politiski atbildīga, attiecīgai valstij tik un tā draudēs politisks risks, ka var pastiprināties etniskie aizvainojumi. Tā, piemēram, ja bretoņi un slo-

⁷ *H. Seton-Watson. Unsatisfied Nationalisms.* – P. 6. Tomēr jāpiebilst, ka pat tajos šķietamajos šķiru politikas ziedu laikos, kad ar to tika atspoguļoti strīdīgi ekonomiskie jautājumi un sociālā šķelšanās, vairākās attīstītās un industrializētās Rietumeiropas kontinentālās valstīs (piemēram, Francijā, Beļģijā, Nīderlandē, Šveicē) daļa ticīgo iedzīvotāju palika imūni pret tādu maskēšanos un pārorganizēšanos pēc šķiru pazīmēm. Tas izrietēja nevis no kaut kādām šķietami maigām šķiru attiecībām, bet no cilvēku spēcīgās politizētās un emocionālās piesaistes savai ticībai, šajā gadījumā, domājams, katolicismam, kalvinismam vai protestantismam. Šķiru pretīšķības sadalīja šo sabiedrību laicīgo segmentu opozicionārās liberālu, radikālu un sociālistu politiskajās nometnēs, taču tā nenotika reliģiskajās konfesijās. Bet jaunā etniskā politika, ko Beļģijā īsteno kopš Otrā pasaules kara, ir sašķēlusi pēc etnolingvistiskā principa (holandieši/flāmi pret frančiem/valoņiem) visas vecās lielās katoļu, liberālu un sociālistu politiskās partijas. Un tieši tālab, lai novērstu šādas drumstalošanās tendences, Šveices politiskās partijas – kā reliģiskās, tā laicīgās – ir kļuvušas sevišķi uzmanīgas pret skaidri jūtamo nepieciešamību panākt lingvistiski un reģionāli līdzsvarotu proporcionalitāti savu partiju vadībā un valdībā.

vāki tagad vaicā, kāpēc viņu etniskajos apgabalos iegulda pārāk maz līdzekļu, vai kataloņi un horvāti grib zināt, kāpēc viņiem uzlikti pārāk lieli nodokļi (tāds ir viņu viedoklis), lai subsidētu citus multietniskās valsts etniskos apgabalus, – tad šie ļaudis uzdod etniski piesātinātus politiskus jautājumus un prasa no savām valdībām politiskus paskaidrojumus. Viņi vairs neapmierināsies ar «tīri» ekonomiska rakstura, vēsturiski un globāli ilustrētiem paskaidrojumiem, kuros izpaužas centieni izvairīties no stridīgiem etnopolitiskiem jautājumiem un prātīgi izrunāties par šķietamu neizbēgamību. Tikpat lielā mērā arī klasiskās kreisās opozīcijas partijas Rietumeiropā bieži atzīst par izvairīgām; kad jārisina šis jautājums, tās zaudē topošos karotājus, kas pāriet etnoreģionālajā kustībā. Šī kustība gan ideoloģiski nosliecas pa kreisi, taču pret tradicionālajām kreisajām partijām izturas piesardzīgi.⁸

4

Valsts morālo autoritāti krietni vien ir pavājinājusi kāda arvien plašāk izplatīta norise, kuras jēgu varbūt varētu rezumēt senajā parunā: ko tuvāk pazīst, to mazāk ciena. Agrākos laikos pilsoņi un pavalstnieki saskarē ar valsti nonāca samērā retos un nopietnos gadījumos, kas iedvesa cieņu un bijību pret varu. Toties mūsdienu labklājības valsts ar savām milzum

⁸ *A. Lijphart. Political Theories; W. R. Beer. Social Class of Ethnic Activists; S. Berger. Bretons and Jacobins. Visi trīs darbi strodami grāmatā: M. J. Esman, ed. Ethnic Conflict. – PP. 55–59, 156–157, 172–174. Šī savdabīgā pārmaiņu iespaids dinamika un pārmaiņu «etnizācija» lielās līnijās ir analizēta 4. nodaļas 3. apakšpunktā. Te seko apraksts, kurā parādīts, kādu iespaidu šis pārmaiņas radīja Dienvidslāvijā, kuras sastāvdaļas, t. i., republikas, faktiski ir etniski apgabali; Dienvidslāvijas piemērs ilustrē grāmatā izteiktos secinājumus: «Kaut gan Dienvidslāvijas attīstītās republikas cīnās, lai paturētu savā rīcībā iespējami vairāk naudas līdzekļu, atpalikušie apgabali... prasa, lai valdība aktīvāk iejauktos attīstībai paredzēto līdzekļu sadalē. Republiku savstarpējā saspringtā cīņa par investīciju fondiem izraisījusi reģionāla nacionālisma pastiprināšanos, un politiskā un ekonomiskā retorika tiecas saplūst vienotā kopumā. 1971. gadā tolaik jau atceltā Horvātijas valdība pieprasīja, lai katras republikas robežās nopelnīto ārzemju valūtu kontrolētu attiecīgās republikas līmenī... Ekonomiskie jautājumi sociālistiskajās valstīs likumīgai apspriešanai ir vairāk atļauti temati nekā politiskās lietas, tādas kā nacionālisms. Tā, piemēram, daudzi ekonomikas jomā izauklēti argumenti pauž vāji slēptu nacionālistisku partikularismu... 1971. gada novembrī ekonomiskā un politiskā neapmierinātība saplūda vienotā prasībā pēc autonomas Horvātijas.» *G. Klein. Role of Ethnic Politics. – PP. 349–350.**

daudzajām prasībām, dienestiem, programmām un nodokļu iekasēšanu neizdzēšami iespējas ļaužu apziņā kā tāda visuresoša, prozaiska, bieži vien patvaļīga un dažkārt neparedzama birokrātiska klātbūtne.⁹ Tādējādi starp tautas atkarību no valsts un no valdības aparāta (no vienas puses) un tautas cieņu pret šīm institūcijām (no otras puses) veidojas apvērsta atbilstība. Tajā pašā laikā arī citu autoritāti iemiesojošu struktūru – augstskolu, ekonomisko un reliģisko iestāžu, kā arī vecāku prestižs itin bieži tiek aizskarts un pakļauts uzbrukumiem. Labumu no šīm nesaskaņām arvien vairāk cenšas gūt pilsoņu etniskā grupa, tā neatlaidīgi dodas uz priekšu, lai aizpildītu morālās autoritātes un simboliskās lojalitātes vakuumu, kāds pretējā gadījumā varētu izveidoties, un nodrošina lietderīgu un jūtām atbilstošu patvērumu no visas šīs atsvešinātības un pārslodzēm. Kaut gan pilsoņi atklāti turpina izturēties paklausīgi pret valsti un valsts iestādēm (kaut arī bieži to pārtrauc), morālā lojalitāte pret valsti, lojalitāte, kas ir šīs paklausības pamatā, mainās un vājinās, it sevišķi attīstītajās sabiedrībās, kurās šī lojalitāte mūsdienās tiek dalīta ar etnisko grupu vai pārnesta uz etnisko grupu. Trūcīgās etniskās grupas vērsas pret neiejūtīgo valsts aparātu, pārmetot birokrātijai tradicionāli nevērīgu izturēšanos pret nabagajiem, kā arī to, ka valsts ekspluatē nabadzīgos; savukārt bagātās etniskās grupas ņem ļaunā valsts aparāta nesen aizsākušos iekļaušanos šajās lietās; abas puses prasa stingrāku kontroli resursu sadalē. Rietumeiropā šādu lojalitātes pārdislocēšanos, iespējams, ir paātrinājis tas, ka Rietumeiropas valstis zaudēja savas aizjūras kolonijas; šo pārdislocēšanos sekmējuši ne tikai citātos bieži minētie ekonomiskie cēloņi vien, pārvērtības notikušas arī psiholoģiskajā dimensijā – apdzisusi kādreizējās impēriskās valsts aura un ir zudis ierastais psihiskais gandarījums, kādu gūst, piedaloties varenā lielvalstiskā dēkā.¹⁰

Kaut gan loģisks, tomēr apšaubāms ir secinājums, uz ko pamudinājuši politiskās identifikācijas «galīgā»¹¹ pārvietošana no valsts uz etnisko grupu, ka aizvien apņēmīgāk izvirzāma prasība lokalizēt lēmumu pieņemšanu, lai būtu iespēja uzklaušīt specifiskās etniskās problēmas, pārestības un centienus. Šī prasība tiek izteikta laikā, kad daudzās attīstītajās Rietumu zemēs

⁹ R. C. Beals. Rise and Decline. – P. 161.

¹⁰ A. A. Mazrui. Post-Imperial Fragmentation. – PP 9–14; M. J. Esman. Perspectives on Ethnic Conflict. – P. 375.

¹¹ Šo apzīmējumu lieto Ruperts Emersons (*Rupert Emerson*), kas īsti vietā to attiecina uz nāciju, nevis etnisko grupu. Sk. viņa darbu: From Empire to Nation. – PP. 95–96.

notiek lemjošās varas masveida pārvirze no samērā atklātas un plašas pieejamības likumdošanas iestādēm uz paslepenu tehnokrātisko birokrātiju, kura nav pārstāvnieciska un kuras normatīvā operatīvā ideoloģijā, pieņemot ar investīciju sadali un infrastruktūru saistītus lēmumus, izpaužas it kā apolitisks racionālas rentabilitātes princips. Etniskās grupas, kas šo lemjošās varas centra pārvietošanu bieži vien uzskata par savu tiesību un privilēģiju zaudēšanu, tehnokrātisko birokrātiju atzīst par bezatbildīgu savā priekšā un racionālo principu – par neiejūtību attiecībā uz to konkrētajām vajadzībām, centieniem un sūdzībām. Tādējādi «vietējā kontrole» ir kļuvusi par īstu politizētās etnicitātes iezīmi. Un, kaut arī tas šķiet demokrātiski, tomēr «milzīgās un attālinātās» valstiskās birokrātijas demontāžas process par labu «kopienas varai un cilvēka mērogam» – «jo, kas mazs, tas skaists» – ironiskā kārtā var izrādīties sevišķi postošs attiecībā uz pakļautajām un neprivileģētajām etniskajām grupām, kas tagadējos laikos itin bieži un neatlaidīgi atbalsta šo procesu, riskanti sadarbojoties ar valdošo ekonomisko aprindu neapmierinātajiem elementiem un vides aizsardzības aktivistiem. Šādi atkal no jauna pārdalot varu, šo etnisko grupu stāvoklis – tas ir ļoti iespējams – var kļūt vēl ievainojamāks un bezpalīdzīgāks.

5

Valsts varas morālo eroziju etniskās grupas interesēs attīstītajā pasaulē politiski paātrina itin visur iespiedusies un izplatījusies sajūta, ka, lai gan valsts vara uzmācīgi rosās un nostāda sevi universālas problēmu risinātājas lomā, tomēr valsts vairs nespēj izpildīt daudzas savas tradicionālās un gluži nepieciešamās funkcijas. Iepriekšējā nodaļā jau tika minēts, ka vecvecais jautājums par mazas valsts pastāvētspēju ir pēdējā laikā vienkārši izmests pār bortu, jo atbilstoši starptautiskās sabiedrības nostājai jebkura lieluma valstis tagad ir patvaļīgi padarītas par pastāvētspējīgām. Tāpat kā valsts pastāvētspēja, arī tās drošība attīstītajā pasaulē tiek izvirzīta un atzīta nevis par pašas valsts lieluma, iedzīvotāju, dabas resursu un tehnoloģisko iespēju galveno funkciju, bet galvenokārt par valstu alianses un grupējumu konfigurācijas funkciju. Tātad – un tāda ir šī argumentācija –, ja visu mazo un vidēja lieluma valstu ārējā drošība galu galā ir vairāk atkarīga no labvēlīgo aizgādņu – superlielvalstu – bruņotā vairoga un no militārās savienības līgumu ticamības pakāpes, nevis no pašu aizsardzības spējām, tad relatīvi mazajai, bet etniski «tirajai» Breiņai, Katalonijai, Korsikai, Horvātijai,

Kvebekai un Velsai jābūt tikpat aizsargātām pret ārējās agresijas briesmām kā vidēja lieluma multietniskajai Francijai, Spānijai, Dienvidslāvijai, Kanādai un Lielbritānijai, jo visas tās var saņemt vienāda līmeņa aizsardzību. Jā gan, dažubrīd pat šķiet, ka mazajām valstīm ir nedaudz lielākas manevrēšanas iespējas nekā vidēja lieluma valstīm, jo pēdējās, šķiet, daudz stingrāk pārrauga superspēcīgie aizgādņi un ciešāk ietin dažādu saistību tīklos. Lai gan šim uzskatam ir savi trūkumi un tas acīmredzot nav attiecināms uz itin visām pastāvošajām vai topošajām valstīm, tomēr tas ir pietiekami pārliecinošs, tālab to bieži un aktīvi vērs pret mūsdienu multietniskajām valstīm etniskas šķelšanās pamatošanai. Rietumeiropā un Kanādā šā uzskata labvēlīgu uztveri veicināja starptautisko attiecību saspīlējuma mazināšanās gaisotne, ko tiecās aplam iztēloties par drošības garantiju jebkurai un it visām valstīm abos kontinentos un šā iemesla dēļ – arī par neapšaubāmu atļauju etniski atdalīties no multietniskajām valstīm.

Atšķirībā no tādiem būtiskiem un svarīgiem jautājumiem kā valsts pastāvētspēja un drošība citā ziņā mazās valstis un to pilsoņi mūsdienu pasaulē nepavisam nelielas kaut kā nopietni apieti (samērojot ar stāvokli vidēji lielās zemēs), it īpaši, ja runa ir par tādām prozaiskām lietām kā pieeja kredītresursiem un tirgum, darba iespējas citās valstīs un profesijām raksturīgā mobilitāte.¹² Šis novērojums arī dod vielu pārdomām par etnisko atdalīšanos.

Tā kā etniskā atdalīšanās nu ir pieminēta, sakarā ar to šeit jāiestarpina četri brīdinājumi.

1. Šis temats vispār ir milzīgs tabu jaunajās valstīs, bijušajās kolonijās, kuras valstisko neatkarību ieguvušas tikai pēc Otrā pasaules kara un kuru valdošajā elitē pat iespēja, ka var izraisīties diskusija par atdalīšanos kā pašnoteikšanās formu, nemaz nerunājot par mēģinājumiem tiesām atšķelties, izraisa bailes, ka tādā veidā tiek kārtoti stratēģiski darījumi («balkanizēšana»), kas jo daudzos gadījumos izraisa nebeidzamu dališanos. Tas nozīmē, ka ģeogrāfiski etniskā atdalīšanās visstingrāk ir aizliegta Āfrikā un Āzijā, turpretim vecajās Eiropas valstīs un Kanādā tā, pēc vispārēja atziņuma, ir strīdīga un plaši apspriesta izvēle, bet nekādā gadījumā tabu.

2. Lai gan valstis, kas tiecas izveidoties etniskās atdalīšanās ceļā, patiešām būs mazākas par multietniskajām zemēm, no kurām tās atšķēļas (izņemot atsevišķus gadījumus trešajā pasaulē, kad atdalīšanās iet roku rokā

¹² Sal.: *G. C. Abbott. Size, Viability, Nationalism.* – PP. 56–68; *N. H. Leff. Bengal, Biafra.* – PP. 129–139.

ar plaši izvērstu iredentismu), tām nepavisam vienmēr nav jābūt pārmērīgi mazām. Ikkatrs zina, ka, piemēram, Bangladeša ir milzum liela valsts. Bet tikai nedaudzi atzīs, ka iedzīvotāju skaita ziņā, pēc dabas resursiem, urbanizācijas pakāpes un citiem svarīgiem rādītājiem Kvebeka ir pielīdzināma Zviedrijai. Tāpat arī Skotija, Velsa, Oksitānija, Basku zeme, Horvātija, Ukraina un daži citi etniskie reģioni, kam vēl būtu iespējams iestāties par neatkarību vai autonomiju, var lepoties ar tādiem pamatresursiem, ka šajā ziņā tie ir salīdzināmi ar daudzām jau pastāvošajām valstīm.

3. Atdalīties – šim mērķim nav neizbēgami jāklūst par to robežliniju, līdz kādai politizētā etnicitāte kāpinās savas prasības. Tomēr itin visur, kur tiek pieprasīta atdalīšanās, tā vienmēr tiecas legitimēties, atsaucoties uz etniskās pašnoteikšanās normatīvo principu – tāds mūsdienu pasaulē ir etniskās pašnoteikšanās principa morālais spēks. «Tīri» ekonomiska rakstura sūdzības vai «tīru» reģionālu neapmierinātību ar izpildvaras rīcību – tādas sūdzības un neapmierinātību, kas nodara ļaunumu Dienviditālijai un Ziemeļanglijai, bet kam nav izteikta etniskā rakstura, neuzskata par pamatu, kas varētu izraisīt atdalīšanās kustību, ja tās ir formulētas tikai kā konkrētajam ģeogrāfiskajam apgabalam piemītošas nepilnības, tās neiegūst arī masveidīgu tautas atbalstu. Vissliktākajā gadījumā, lai pamatotu savas prasības, kādam atpalikušam reģionam varbūt pat nākas izgudrot sev etnisko identitāti vai arī salāpīt un uzspodrināt kādu iepriekšējo.

4. Pat tur, kur atdalīšanās politika pastāv uz savām tiesībām, tā ne vienmēr tiks pieņemta par rīcības stratēģiju, nedz arī katrā ziņā nodrošinās panākumus. Ja ir paredzams, ka atdaloties ekonomiskie un pārvaldes izdevumi kļūst pārāk augsti, tad vēlētāji, kas būtu par atdalīšanos, pretēji savām etniskajām jūtām un pašnoteikšanās ideoloģijas loģikai tomēr var piekrist pārestību novēršanai un sūdzību apmierināšanai tādā līmenī (kultūras jomā, pārvaldē, kā arī psiholoģiski un politiski), kas gluži nerasniedz neatkarīgu valstiskumu. Tā, piemēram, pat Kvebekas partijas vadība, kas kādreiz kategoriski iestājās par atdalīšanos, nesen ir centusies nomierināt savus ļaudis, kurus satrauca pārmērīgi augstās varbūtējās izmaksas un smagās sekas, kādas radītu pilnīga atšķelšanās no pārējās Kanādas, un ir izdomājusi zināmā mērā divdomīgu «suverenitātes un savienības» formulu. Un šāda varbūtējās atdalīšanās entuziastu dilemma savukārt priekšplānā izceļ un spēlē iesaista valsts resursus un tādas iespējas, kas vēl arvien ir metropoles režīma valdījumā. Bet, tā kā etniskajos apgabalos koncentrētās etniskās grupas veido vienīgos sociālos segmentus, kas spēj īstenot politisko atdalīšanos un savrupu valstiskumu (atšķirībā no sociālajām šķirām,

paaudžu grupām un cilvēku sadalījuma pēc dzimuma, kas to nevar izdarīt, lai minam Lisistrates leģendu un tās mūsdienu paaudzes neseno «atkrišanu», kurai vēl nebija trīsdesmit), jāsecina, ka etniskā atdalīšanās vienmēr ir un paliek potenciāla izvēle, lai to izvirzītu par nopietnu mērķi vai arī izmantotu par kaulēšanās un manevrēšanas līdzekli.

Eiropā etniskajos apgabalos koncentrētās etniskās grupas patiesi māca ķerties pie smalka politiska aprēķina, nonākot gandrīz pie atdalīšanās, turpretim citas grupas atšķelšanās iespēju patur rezervē kā potenciālu draudu. Cerības, ka pastāvošās multiethniskās valstis Eiropā samals starp augšējo supervalstisko institūciju (Eiropas kopiena, Rietumeiropas Savienība un NATO – Rietumos un SEPP un Varšavas līguma organizācija – Austrumos) un apakšējo subvalstiskā etnoreģionalisma¹³ dzirnakmeni, līdz šim ir izrādījušas stipri pārspīlētas un kļūdainas. Supervalstiskā birokrātija ir izturējusies ar cieņu pret pastāvošajām valstīm un režīmiem (kas šo birokrātiju radījuši) un izvairījusies no sadarbošanās ar politisko etnoreģionalismu. Galu galā supervalstiskās birokrātijas un dažādu etnisko kustību darbības stili un mērķi arī īpaši nesaskan, jo supervalstu komisijas ir pašapzinīgi racionālas, tehnokrātiskas un reformu piekritējas, turpretim etniskās kustības itin bieži kultivē emocionālas, radikālas un dažkārt arhitektoniskas, populistiskas refleksijas.¹⁴

Tomēr Eiropas etniskās kustības ir spējušas manipulēt gan ar pārvalstisko darbības vidi un iestāžu sistēmu, gan ar sakariem ārvalstīs, lai izdarītu spiedienu uz vairākām valstīm, bet ne gluži atdalīšanās līmenī. Tā, piemēram, baski un kataloņi palīdzēja radīt tādu gaisotni, ka Spānija bija spiesta liberalizēt savu politisko sistēmu, lai tā atbilstu Eiropas kopienas priekšnosacījumiem attiecībā uz pilnīgu līdztiesību. Droši vien arī galisieši pieprasījis tādu pašu specifisku piekāpšanos, kādu Madride izdara basku un kataloņu reģionu priekšā, un ļoti iespējams, ka tam būs arī starptautiska rezonanse – tiks izdarīts zināms spiediens uz Franciju, lai tā piekāptos basku un citu savu etnoreģionu priekšā, vai arī tai būs jāpiedzīvo ETA terors. (ETA ir slepenās basku separatistu organizācijas *Euskadi 'Ta Askatasuna* pirmie burti; nosaukums nozīmē – «Basku Tēvzeme un Brīvība».) Tiroles vācieši iejaucās Austrijas un Itālijas valstiskajās attiecībās, bet vēl vairāk –

¹³ Piemēram: Neal Ascherson on the Op-Ed page//The New York Times. – 1978. – July 12. – P. A19. Termins «etnoreģionalisms» jāattiecina arī uz politiskām parādībām, tas nav tikai ģeogrāfiski administratīvs jēdziens vien.

¹⁴ L. Scheinman. Interfaces of Regionalism. – PP. 65–78.

liktenīgajā iznākumā, kādu Austrija pieredzēja sakarā ar iesniegumu par tās uzņemšanu Eiropas kopienā par asociatīvo locekli. Juraiešu kustība Šveicē lūdza un saņēma atbalstu no frančvalodīgo apgabaliem Beļģijā un Kanādā, un sekmīgi iekšēji atdalījās savrupā franciski runājošo kantonā, kuru atšķēla no Bernes kantona. Arī Lielbritānijas un Francijas ķelti par lielu apmulsumu abu metropoļu valdībām sadarbojas pāri valstu robežām. Rietumeiropas etnisko kustību prasmi izmantot šādus līdzekļus savu mērķu sasniegšanā varētu tikai palielināt Eiropas Parlamenta tiesās vēlēšanas (pirmās vēlēšanas jau notika 1979. gada jūnijā), jo šādi institucionāli jauninājumi izraisa politiski strukturālas sekas. Jau tagad var iedomāties, kā etniskās partijas sarīko transvalstiskas sēdes Strabūrā, gluži tāpat, kā sociālisti un kristīgie dara jau tagad.¹⁵

Lai gan šobrīd ir pārāgri un nereāli runāt par politisku «etnisku Eiropu»,¹⁶ tomēr, ņemot vērā to, ka institucionālā un politiskā iespēja izmantot šādas etnoreģionālas sviras Rietumeiropā ir tikai vienu paaudzi veca, rezultāti šķiet interesanti un gluži iespaidīgi. Etnoreģioni Rietumos ir būtiski iesaistījušies savu valstu iekšējās un starpvalstu politiskajās norisēs. Ar laiku tas kā uzskatāms paraugvingrinājums varētu iespaidot Viduseiropas austrumu daļu un Austrumeiropu, no kurienes to visu uzmanīgi vēro.

Vai nu uz labu, vai ļaunu, bet ļoti iespējams, ka etnoreģionu rīcībā esošie politiskie līdzekļi var izrādīties it sevišķi efektīvi tajos gadījumos, kad tie ir saistīti ar funkcionālām problēmām, piemēram, ar industrijas pānikumu Valonijā, ar enerģijas kontroli Skotijā, ar kapitāla deficītu Slovākijā vai draudīgām demogrāfiskajām tendencēm Padomju Savienības Baltijas un Vidusāzijas republikās; citiem vārdiem (un atgriezoties pie nodaļas sākumā skartā temata), kad etnicitāte mijiedarbojas ar citām interesēm un slāņiem, piešķirot tiem savu īpatnējo emocionālo tvērūmu, tā pati savukārt intensīvi politizējas to ietekmē. Ja etniskās un funkcionālās problēmas nebūtu tā saplūdušas, katru no šiem diviem problēmu veidiem varētu izanalizēt, sākt risināt un, iespējams, arī atrisināt ar mazāku risku, nekā tas ir patlaban.

¹⁵ J. R. Rudolph, Jr. Ethnic Sub-States. – PP. 537–557.

¹⁶ Sal.: Guy Héraud, L'Europe des Ethnies. – Paris: Presses d'Europe, 1963 un Europa Ethnica, 1961 – ... (Vīnes ceturkšņa izdevums).

6

Apstrīdamas ir un paliek struktūrteorijas, kas analizē etnicitātes mijiedarbību ar citām šķelšanās līnijām un cenšas izskaidrot pēc Otrā pasaules kara plaši izplatīto tendenci, etniskās šķelšanās līnijas aizstājot ar citām šķelšanās līnijām. Ja savstarpējā korelācija nobīda kādu etnisko grupu uz zemāka sociālekonomiskās struktūras pakāpiena (piemēram, velsiešus, bretoņus, slovākus, cikano un kvebekiešus), «iekšējā koloniālisma» teorija šķiet ierosinošs analīzes instruments. Kad sociālekonomiski privileģēta etniskā grupa sāk just, ka tai tiek nodarīta pārestība vai ka tā tiek apdraudēta (piemēram, baski, kataloņi un horvāti), «relatīvā zaudējuma», «spoguļattēlu mijiedarbības» vai «valdonīgā nacionālisma» teorija ir noderīgāka. Bet attiecībā uz mūsdienām neviena struktūrteorija pati par sevi nesniedz pilnīgi aptverošu politizētās etnicitātes skaidrojumu. Taču struktūrteorijas nepieciešami papildina sadomātākas, bet arī joprojām vērā ņemamas teorijas, tādas kā tās, kas postulē pašnoteikšanās iekšējo loģiku, universālā parauga spēku un citus faktoros, lai varētu etnopolitiku saprast.

Iekšējā koloniālisma teorija aizsākas ar konstatējumu, ka modernizācijas un ekonomiskās attīstības process atgādina nevis gludu un vienmērīgu plūsmu, bet nelīdzenu, viļņu sašķeltu rakstu, kas rada un atstāj aiz sevis atšķirības starp attīstītām un attīstībā atpalikušām grupām un reģioniem.¹⁷ Laika gaitā šīs atšķirības tiek institucionalizētas stratifikācijas formā; attīstītais sektors («centrs») nodrošina sev daudzozaru ekonomiku, turpretim atpalikušajiem apgabaliem («perifērijai») atvēl visai šauri specializētas, no centra atkarīgas saimnieciskās funkcijas (piemēram, vienkultūras lauksaimniecību, izejvielu ieguvu un nekvalificētu darbu pakalpojumu nozarē). Perifērija ir ļoti vāji aizsargāta pret cenu svārstībām, un tai tikpat kā nav teikšanas, kad tiek pieņemti lēmumi par pamatinvestīciju sadali, – šo funkciju centrs patur savā ziņā. (Jēdzienus «centrs» un «perifērija» var izprast ģeogrāfiskā nozīmē, taču ne tikai ģeogrāfiskā nozīmē vien.)

Etnicitāte izpaužas tad, kad noteiktas (antropoloģiska rakstura) kultūras iezīmes, pēc kurām perifērijas un centra populāciju ir iespējams atšķirt

¹⁷ Sk.: *M. Hechter*. Internal Colonialism. – Chapters 1, 2, 11, 12 (īpaši šīs nodaļas); *Holland*. The Regional Problem; *Carol A. Smith*, ed. Regional Analysis. – Chapters 8, 11, 12 (authored, respectively, by *Katherine Verdey*, *Gordon Appleby*, *Carol A. Smith*); *J. G. Williamson*. Regional Inequality. – PP. 3–84; A Structural Theory of Imperialism. – PP. 81–118.

vienu no otras, sāk uztvert kā šīm divām populācijām raksturīgās ekonomiskās lomas un funkciju sadalījumu. Un tieši centra elite ir ieinteresēta izmantot šīs atšķirīgās iezīmes, lai nostiprinātu perifērijas populācijas instrumentālo atkarību no centra un ierobežotu nomaļnieku iespējas apgūt tādas prasmes un resursus, kas ļautu apstrīdēt pastāvošo sociālo iedalījumu. Tādējādi noteiktas pazīmes (pigmentācija, reliģija, valoda, izruņa un tamlīdzīgas lietas) no pirmatnējiem dotumiem kļūst par politizētas diskriminācijas pazīmēm, un, ja šīm perifērijas populācijas raksturīgajām iezīmēm piestiprina birku, tās pārtop sociālā pareģojumā, kas piepildās tāpēc, ka tā ir pareģots. Šāda notikumu attīstība nepavisam neizraisa obligātu un tīšu pret atsevišķiem indivīdiem vērstu diskrimināciju. Drīzāk gan notiek tā: ja perifērija kā reģions vai kā etnokulturāla populācija ir strukturāli nostādīta neizdevīgā stāvoklī, tad tikpat neizdevīgā stāvoklī ir arī indivīdi, kas dzīvo šādā perifērijā vai nāk no tās, viņiem ir grūtāk konkurēt daudzās tirgus situācijās, proti, mazāk pieejami labi ienākumi, labs darbs, dzīvokļi, skolas, kredīts un kapitāls. Citiem vārdiem sakot, kad etniskā stratifikācija ir gluži taustāma, tad nekas vairs nav «tīri» etniskis vien. Kad perifērijas populācijai piedēvēta kultūras mazvērtība («slinki», «bezpalīdzīgi», «viltīgi», «nepaklausīgi», «nesavaldīgi», «savrupi», «aprobežoti», «atpalikuši») elitei kļūst par alibi, lai samazinātu šiem reģioniem un ļaudīm investīcijas, attīstības process jau ir veicis pilnu apli.

Investīcijas, protams, ietver labu izglītību. Pat šķietami labvēlīgs centrs iedibina savu kultūru, kas nosaka panākumu un sociālekonomiskās mobilitātes standartus un normas. Perifērijas kultūras – ne vien kā zemāk attīstītas, bet arī kā mazvērtīgas – tiek pakļautas stereotipizācijai. Dažas etniskās grupas, kas dziļi ciena sevi un savu tradicionālo kultūru, gan mēģina izvairīties no šādas vērtēšanas pēc dominējošās kultūras normām, atsakoties no modernizēšanās vai vismaz kādu laiku neiesaistoties modernizācijas procesā, ko virza un kontrolē centrs un kas devalvēs perifērijas kultūru. Bet problemātisks ir jautājums, vai ilgu laiku ir iespējams pilnīgi izvairīties no modernizēšanās. Šādai pārtapšanai pakļautu etnisko kultūru piemērs ir menonīti Ziemeļamerikā, masaji Kenijā un Tanzānijā un – ne tik spilgts piemērs – Kanādas kvebekieši pirms Otrā pasaules kara.

Loks tiek laužts, kad perifēriālā grupa no jauna atgūst savas kultūras iezīmes, ar kurām tika manipulēts, lai tā paliktu pakļauta un mazvērtīga; grupa koncentrē uzmanību uz šīm iezīmēm un izmanto tās kā sviras, lai izbeigtu vai pašos pamatos mainītu attiecības ar centru. Tātad, pirms perifēriāli pakļautās grupas strukturālā izaicinājuma dominējošajam centram,

šajā grupā notiek kultūras un psiholoģiska rakstura mobilizēšanās, kuras laikā tā no jauna izvērtē un tādējādi ideoloģizē savu etnisko kultūru, no elementāra fakta un varbūt pat apgrūtinājuma pārvēršot to par ceļa zvaigzni un kaujas ieroci. Šī grupa vairs nepieņemtu asimilāciju, ja valdošais centrs to piedāvātu ar novēlošanos. Drīzāk gan nule uztrīto etnicitātes ieroci tā pavērstu uz āru, lai deleģitimētu pastāvošo kārtību, kuru vairs neatzīst par «dabisku» un «nenovēršamu», bet kuru uztver kā tādu, kas izriet no valdošās grupas politiskiem lēmumiem. Šo ieroci tā pavērstu, lai pieprasītu tādas politiskās un strukturālās pārmaiņas, kas tās integritāti un autonomiju nostiprinātu kā atsevišķu etnisku grupu ar savu kultūru. Un, ja grupa ir arī ģeogrāfiski koncentrēta īpašā reģionā, tā var pretendēt uz atdalīšanos, izvirzot to par stratēģisku mērķi vai kaulēšanās līdzekli. Šādas norises pirms kādas paaudzes vai divām bija raksturīgas trešās pasaules izaicinājumam aizjūras koloniālajai sistēmai, un mūsdienās tādas pašas norises stimulē daudzus etniskas konfrontācijas gadījumus attīstītajā pasaulē.

Tomēr ne jau visām centra/perifērijas un dominējošajām/subordinētajām sociālekonomiskajām stratifikācijām ir raksturīgi tas, ka antropoloģiska tipa etniskās kultūras iezīmes tiek izmantotas, lai sargātu «iekšējo koloniālismu», saglabātu diskrimināciju un kontroli un lai mestu eventuālu izaicinājumu. Iepriekš tika minēti etniski homogēnas sabiedrības piemēri (Islande, Luksemburga, Norvēģija, Portugāle), un pat multietnisku sabiedrību zemākie slāņi var ietvert un arī ietver lielu skaitu tādu individu, kas pēc savas etnokultūras neatšķiras no dominējošās kopienas locekļiem. Lielbritānijā, piemēram, daudz rūpniecībā nodarbinātu angļiski runājošu strādnieku pieder pie anglikānisma konfesijas. Taču pārējie ir velsiešu nonkonformisti, skotu prezbitēriāņi, īru katoļi, kā arī melnādainie un brūnādainie iecelotāji. Lai abus variantus iekļautu kādā sistēmā, varētu atļauties šādus piesardzīgus vispārinājumus: 1) mūsdienās sociālekonomiski subordinētie slāņi, kas etniski neatšķiras no dominējošās kopienas, formulē savu stāvokli šķiriskos jēdzienos un attiecīgi organizējas; 2) populācijas, kuru sociālekonomiskā subordinācija saskan ar etnisko stratifikāciju, var rīkoties vai nu pēc šķiriskajiem, vai etniskajiem kritērijiem (vai arī vispār nemēdz organizēties, paliekot vai nu pasīvā stāvoklī, vai cenšoties asimilēties) atkarībā no tā, kura no konkurējošās elites piedāvātajām ideoloģijām tiek pieņemta kā atbilstošāka pašreizējos vēsturiskajos un politiskajos apstākļos; 3) vēsturisko, morālo un politisko iemeslu dēļ, kas ir ieskicēti iepriekš, un psiholoģisko iemeslu dēļ, par kuriem galvenajos vil-

cienos runāsim turpmāk, etniskās elites, kuras akcentē etnisko ideoloģiju un priekšplānā izvirza etniskos simbolus, pašreizējā laikmeta attīstītajā pasaulē lielāku atsaucību rod otrā variantā populācijā.¹⁸

Acīm redzams, kaut arī ne fatāls iekšējā koloniālisma struktūrteorijas trūkums ir tāds, ka priekšstats par unitāro centru tajā ir pārlietu vienkāršots, jo mudina domāt par ekonomiskā (industrializācijas) un politiskā (valsti veidojošā) centra identisku sakritību. Kaut gan vēsturiski tieši tā notika Lielbritānijā, Francijā un Beļģijā, kur attiecīgi Anglija, Ildefransa un franciski runājošie paveica kā vienu, tā otru uzdevumu, tomēr tas neatbilst patiesībai, ja apskatām, piemēram, Spāniju, Dienvidslāviju un Nigēriju, kur politiski dominējošais centrs (attiecīgi Kastīlija, Serbija, kā arī hausu un fulbu apdzīvotie Nigērijas ziemeļi) kā bijis, tā arī palicis ekonomiski zemāk attīstīts salīdzinājumā ar augstāk industrializētiem un vairāk modernizētiem šo zemju reģioniem (Kataloniju un Basku zemi, Horvātiju un Slovēniju, jorubu apdzīvoto teritoriju Nigērijas dienvidrietumos un ibo apgabaliem – dienvidaustrumos). «Pretrunīgā» stāvokļa otrais tips bieži vien izraisa asāku politiski etnisko saspīlējumu nekā pirmais tips, kura visas centra/perifērijas politiskās, ekonomiskās un kultūras slīpnes savstarpēji saplūst. Etniskajai grupai ir grūtāk paciest, ja pār to politiski dominē tādi, kurus uzskata par ekonomikas un kultūras ziņā zemāk attīstītiem (basku un kataloniešu skatījumā tādi ir kastīlieši, horvātu skatījumā – serbi), nekā tai etniskajai grupai, kura apzinās, ka ir zemāk attīstīta visās nule minētajās dimensijās (tāds ir čehiem radniecīgo slovāku stāvoklis). Modificēts «pretrunu» modelis bija pamatā tam, ka Bangladeša sadumpojās un atdalījās no Rietumpakistānas, jo bengāļi uzskatīja sevi par kultūras ziņā pārākiem, turklāt viņi pelnīja ārzemju valūtu (ar džutas un tējas eksportu), ko politiski dominējošie rietumpakistānieši tolaik «parazītiski»

¹⁸ Šā vispārinājuma nosacītā rakstura kvalitāti varētu ilustrēt ar 19. gadsimtā Savienotajās Valstīs iebraukušo īru un velsiešu atšķirīgo stratēģiju. Abas populācijas ienāca ar savdabīgām «vecās dzimtenes» valodas iezīmēm un piederību baznīcai (kapelām). Taču velsiešu kultūras raksturīgās iezīmes nekad netika izmantotas pret viņiem stereotipiskas diskriminācijas nolūkos, tāpēc tās drīz vien izzuda, un kā pašapzināta etniskā grupa velsieši Savienotajās Valstīs pēc īsa laika beidza pastāvēt (pretēji velsiešu liktenim Apvienotajā Karalistē). Savukārt iri Amerikā no jauna politizējās un apvienojās pēc savas identitātes raksturīgajām iezīmēm, tā atbildot uz gluži citādu uzņemšanu un izturēšanos pret viņiem. Īru likteni izšķīra nevis pirmatnējais autentiskums, bet tas, ka vēsturiski īpatnējā vidē viņi lika lietā savas būtiskās īpašības. Šis piemērs ņemts no darba: O. Patterson. Ethnic Chauvinism. – P. 112.

ieguldīja savā vecās valsts daļā. Konverģentā situācija, ja tā ir stabila, nerada tik krasi apzinātu disonansi, arī zaudējumi ir relatīvi mazāki, un šo iemeslu dēļ subordinēto etnisko grupu psiholoģiski tik ļoti nepazemo, tāpēc tā politiski ir mazāk uzstājīga. Šādai grupai jau sākotnēji ir ierobežotas iespējas visās dimensijās.

Tomēr šis vispārinājums ir patiesi vienīgi tad un tik ilgi, kamēr centra apgabals saglabā savu enerģiju un dinamiku. Ja un kad centrs zaudē savu dominējošo tvērienu – vai nu tāpēc, ka enerģija un resursi izsīkst, vai tāpēc, ka plašajā pasaulē mūžīgi mainās investīciju un tirdzniecības plūsmas, vai varbūt tāpēc, ka multinacionālās korporācijas un darboņi, pār kuriem atsevišķam centram trūkst kontroles, pieņem nelabvēlīgus lēmumus, vai arī vairāku šādu faktoru kombinācijas rezultātā, – tādā gadījumā pat etniskā perifērija, kas vēstures gaitā ir bijusi konverģenti subordinēta itin visās dimensijās, ļoti iespējams, kļūst politiski kareivīgāka, skali sūdzas un cenšas uzstāties pret centru. Centrs, samazinoties tā produktivitātei un varai, zaudē arī leģitimitāti un pievilcību. Tas kļūst ļoti iespējams mūsdienās vispārējo tiesību un *de iure** demokrātijas apstākļos. Tas varētu būt pamats aktīvam flāmu kareivīgumam, kas vērstas pret franciski runājošo valoņu tradicionālo dominēšanu Beļģijā pēc Otrā pasaules kara, un dedzīgajai slovāku uzstājībai, kas vērsās pret nedrošo Novotnija režīmu 20. gadsimta sešdesmitajos gados Čehoslovākijā. Etnopolitiskā un etnoreģionālā šķelšanās šādos apstākļos varētu sagraut pat sen nostabilizētu, it kā cieši integrētu modernu «nācijvalsti», par to liecina mūsdienās atkal atjaunojusies skotu un velsiešu uzstājība, kas vērstas pret kādreiz tik spēcīgo, bet šodien jau nedrošo Lielbritānijas angliško centru.

Tradicionāli dominējošais centrs, pret kuru sākušas darboties savulaik piekāpīgās etniskās grupas vai perifērijas, reaģē vienā no šādiem trim veidiem.

1. Centrs var noliegt, ka tās iezīmes, vērtības un atšķirīgās pazīmes, pēc kurām tas iedibinājis un nostiprinājis savu dominēšanu, nekādā ekskluzīvā veidā nav bijušas etniskas, un var apgalvot, ka tās vienmēr ir bijušas būtiskas un potenciāli universālas. Citiem vārdiem sakot, centrs atzīst, ka šīs pazīmes bija saistītas ar kultūru, taču vienīgi tādā nozīmē, ka tās izteica moderno laiku kultūru vai agrāk – industrializācijas kultūru, bet nekādā gadījumā kaut kādu atsevišķu etnisko kultūru. Šis dominējošās grupas protests parasti ir subjektīvi nevēlams un objektīvi pat vērā ņemams, taču

* *De iure* (latīņu val.) – juridiski, tiesiski, formāli. (Red.)

politiskās konfrontācijas problēmu tas neatrisina. Tādā veidā, piemēram, Izraēlas aškenāzī elite atbildēja uz sefārdi melno panteru protestiem, amerikāņu vidusslānis – uz melnādaino un balto etniskajām sūdzībām, protestējot pret strukturālo diskrimināciju, Lielbritānijas angļi – uz savu ķeltisko kaimiņu protestiem un krievu «vecākie brāļi» – uz Padomju Savienības nekrievisko nāciju sūdzībām par to, ka daudzas padomju iestādes, procedūras un programmas ir tikai rusifikācijas un krievu virskundzības aizsargs. Un, šķiet, šādos gadījumos dominējošo ieradums valdīt pamudina viņus izplatīt un paplašināt sava etniskā vienreizīguma apziņu, pacelot to līdz vispārinātai leģitimācijas ideoloģijai.

2. Ja ne vārdos, tad ar savu izturēšanos dominējošie var atzīt subordinēto iebildumus par pamatotiem, tādā veidā par nelegitīmu atzīstot arī iedibināto iezīmju un kontroles sistēmu. Šādu atbildes reakciju simbolizē Amerikas pozitīvās diskriminācijas izdarītie jaunievedumi 20. gadsimta septiņdesmitajos gados. Vēl spilgtāk to puda Rietumeiropas valstu aizjūras koloniālo impēriju sistēmas sabrukums pēc Otrā pasaules kara; šo sabrukumu radīja, pavādīja un veicināja Eiropas metropoļu sabiedrībā aizsākusies uzticības krīze – cilvēki vairs nespēja ticēt tradicionālā koloniālisma un imperiālisma leģitimitātei. Etniskā grupa, kas dominēja līdz tam, var mēģināt izmantot šo atbildes reakciju tā, lai saglabātu savu ekonomisko hegemoniju pat tad, ja nāktos zaudēt (vai daļēji atdot) politisko varu kādreizējiem subordinētajiem.

3. Reaģējot uz subordinēto kopienu atdzimušo etnisko kareivīgumu un politizēšanos, dominējošie var izmantot spoguļattēla principu un enerģiski iestāties par savas etniskās ietekmes leģitimāciju un nostiprināšanu, iebilstot pret jebkādiem centieniem pēc lielākas vienlīdzības un nemaz nerunājot par prētējo iespēju – par līdzsvarotu varas sadalījumu. Dominējošie var apgalvot un paši tam noticēt, ka patiesībā no viņiem prasa nevis ierobežotu piekāpšanos vai kompromisu problēmu noregulēšanai, bet drīzāk gan vēlas, lai viņi atsakās no visām savām etniskajām vērtībām, grupu identitātes un zaudē turpmākas eksistences izredzes. Ja konfrontācija nonākusi tik tālu, tas ir, līdz galējai robežai, tā kļūst par cīņu uz dzīvību vai nāvi un ar pragmatisku abpusēju piekāpšanos vairs nav atrisināma. Pat šķietami neitrālām procedūrām, kuras parasti atzīst par godīgām metodēm strīdu kārtīšanai, piemēram, tādiem demokrātijas kanoņiem kā «vienlīdzība» un «viena persona, viena balss» tagad piestiprina negodīguma birku, jo šīs metodes jau iepriekš nosaka tādu iznākumu, ko eventuālie zaudētāji nekādā ziņā vairs necietīs. Galu galā etniskās grupas

pašas sevi nu uzskata nevis par atsevišķu indivīdu konglomerātiem, bet gan par kolektīvām būtnēm, un tāpēc tām nav pieņemama citādā ziņā nevainojamā procedūra vai sarunu formula, kas apdraud kopienas nākotni vai pozicionālās priekšrocības. Lūk, šāda perspektīva un šādas bažas traucē nokārtot Olsteras, Libānas, kā arī Izraēlas un Palestīnas etnopolitiskos konfliktus.

Etniski dominējošie var kļūt visai kareivīgi un iztēloties, ka viņu nākotne ir apdraudēta pat tad, ja subordinēto etniskās grupas nepauz acīmredzamu politisku izaicinājumu. Tas var notikt tādā gadījumā, kad izsīkst dominējošo sociālekonomiskie resursi un spēku zaudē iedarbības sviras vai arī kad viņu radītās normas un standartus, ko tie ne vien uzspieduši visai sabiedrībai kā šķietami objektīvus un neitrālus, bet arī tos asinājuši kā stratifikācijas ieročus, lai nostiprinātu savu kundzību, sāk izmantot citi, lai vājinātu to dominēšanu. Šis ir tas gadījums, kad, piemēram, etniski subordinētie kļūst pārāki par dominējošajiem gan izglītībā, gan profesionālajā meistarībā, gan augstas kultūras pārbaudēs un grūtību pārvarēšanas sāncensībā, ko sākotnēji bija izdomājuši paši dominējošie. Tādā situācijā dominējošo atbildes reakcija var būt (bet ne vienmēr) agresīva aizvainojuma politika. To uzkurina relatīvo zaudējumu pārdzīvojums un emocijas, jo politiskās, ekonomiskās, sociālās un kultūras iespējas vairs netbilst iecerētajam. Subordinētie, protams, itin bieži nokļūst vai atrodas šādā situācijā.

Lai gan relatīvo zaudējumu teorija sniedz derīgas ziņas par etniskā kareivīguma un etniskā konflikta iespējamību, tā tomēr nespēj prognozēt, kad un kur šis konflikts varētu notikt. Tātad šī teorija papildina, bet neaizstāj etnicitātes vēsturisko, morāli ideoloģisko, politisko un strukturālo teoriju un analīzi. Tomēr saistībā ar iepriekš apspriesto abpusējo etnisko kareivīgumu, kad pretējās puses nonāk galējā konfrontācijā, relatīvo zaudējumu teorija ir izvirzījusi darba kārtībā šīs parādības skaidrojuma piekto dimensiju, kuru iepazīnām šīs nodaļas 2. apakšpunkta beigās, interpretējot mūsdienu attīstītajā pasaulē aizvien biežāk sastopamo etnisko uzstājību, tas ir, skaidrojuma psiholoģisko dimensiju.

7

Etnicitātei psiholoģiski piemīt viena priekšrocība salīdzinājumā ar citiem cilvēka identitātes un sociālo saistību modeļiem, proti, tā spēj modināt un piesaistīt daudz spēcīgākas, patiesi dziļas un intīmas emocijas (pie-

mēram, «vai tu gribi, lai tava meita apprec svešinieku?»).¹⁹ Bet tas nepavisam nenozīmē, ka etnisko identifikāciju vienmēr un visi pārdzīvos tik emocionāli. Pieredze rāda, ka etnicitātes spēks laika gaitā mainās atkarībā no apstākļiem. Dažādām etniskajām grupām šis spēks ir atšķirīgs un mainās atkarībā no indivīda dzīves situācijas. Tas savukārt nozīmē, ka pat latentā formā etnicitāte ir potenciāli spriega un ka etniskās stīgas samērā viegli var sākt vibrēt, jo tās rezonē ar dziļi izjustām personiskām attiecībām un vajadzībām. Bet tas nozīmē arī to, ka, ja etniskā identitāte, etniskās intereses un jo sevišķi etniskās bažas reiz ir aktivizējušās, tās tiecas neitralizēt un emocionāli iekļaut sevī daudz abstraktākās funkcionālo sociālo grupu saistības. Citiem vārdiem sakot, šķiriskās intereses, būdamas patiesi konkrētas visos sociālos un politiskos sistēmiskuma jēdzienos, cilvēku emocionālajā dzīvē psiholoģiski ir grūtāk uzaustāmas nekā etnicitāte. Indivīds var «identificēties» kā nodokļu maksātājs, «apvienojot savas intereses ar citu nodokļu maksātāju interesēm» (tā sacīts vārdnīcā), bet viņš «identificēsies» etniski, «sakļaujoties vienā nedalāmā vienībā, uztverot to kā gara, principu, uzskatu kopību», ar saviem etniskajiem brāļiem (tā sacīts citā vārdnīcā). Mūsdienu politiskajā pasaulē mazāk ļaužu nekā kādreiz ir imūni pret savas etniskās identitātes psiholoģisko pievilcību, mazāk ir tādu patiesi neetnisku kosmopolītu kā Voltērs un Trockis.

Taču, akcentējot etnisko saikņu emocionālo spēku, nepavisam netiek noliegta to ieinteresētības stingrā mērķtiecība. Patiesībā etnicitātes politiskais gars mūsdienu attīstītajā pasaulē skaidri izpaužas tieši spējā savienot emocionalitāti, kas pilda dvēseli, ar pārdomātu rīcības stratēģiju. Un ritenis sāk griezties: kad valdība sāk jūtīgāk uztvert etnopolitiskās prasības, etniskās kopas sāk intensīvāk organizēties saliedētās interešu grupās, lai piespiestu valdību piekopt attiecīgu politiku un darboties grupai vēlāmā virzienā. Turpinoties etniskajai konsolidācijai, valdība top arvien atsaucīgāka un iejūtīgāka. Tādējādi etnicitāte kļūst gan par pārmaiņu procesa veidotāju, gan par līdzekli šā procesa īstenošanai, turpretim šķiriskā solidaritāte, kurai kādreiz bija raksturīgas šīs abas kvalitātes, ir pārvērtusies par prozaisku viendimensijas interešu aizstāvības līdzekli, un pat šajā ziņā tā kļūst aizvien vājāka. Taču kādas ieilgušas ekonomiskās stagnācijas apstākļos šķiriskās solidaritātes laiki vēl varētu atgriezties.²⁰

¹⁹ W. J. Foltz. Ethnicity, Status, and Conflict. – P. 105.

²⁰ D. Bell. Ethnicity and Social Change. – PP. 167 – 171; R. Ballard. Ethnicity: Theory and Experience. – P. 199.

Īsi sakot, attiecības starp politizētās etnicitātes emocionālo komponentu un interešu komponentu ir dialektiskas. Neviens no abiem komponentiem nav tikai otra epifenomens vien, ne arī tikai funkcija pati par sevi. Vienas un tās pašas kultūras vērtības un kopīgas materiālās intereses attīsta etnopolitisko grupu morālo solidaritāti un dziļi izjustu brālību. Ja pirmatnējo kultūras iezīmju nesēji ir saliedējušies šādās grupās (sk. 1. nodaļas 4. apakšpunktu), tad solidaritāte un brālība, kas tādējādi sasniegta, kļūst par grupas iekšējo pienākumu un starpp grupu demarkāciju pamatu, un, visbeidzot, par pamatu, uz kura balstās grupu interešu aizstāvība par spīti sāncensībai un pretdarbībai.

Etnicitātes spēja psiholoģiski aktivizēt indivīdam raksturīgo, būtisko identitāti un etnisko grupu organizētības un uzstājības politiskais potenciāls, kas ir saistīts ar šo procesu, nemainās vienlaikus ar tā saucamo etnicitātes pirmatnējo kultūras sakņu vitalitāti.²¹ Tā, piemēram, basku etnopolitiskais kareivīgums pieņemas spēkā, taču basku valodas lingvistiskā kompetence tik un tā aizvien vairāk sarūk. Arī ebreju etnopolitiskā pašapziņa tagad izpaužas daudz spēcīgāk nekā reliģisko rituālu ievērošana, kaut gan ebreju diasporas lielum lielā daļa ir pilnīgi integrējusies mītnes zemes kultūrā. Pat jautās laulības ne jau vienmēr spēj nomākt politisko etnicitāti, jo jautās laulībās dzimuši bērni iemanto spēcīgu etnisko pierakšanos, un no šādām ģimenēm nāk daudzi etniskie līderi.

Patiesi, etnopolitisko saistību, bažīgā nemiera un centienu potenciālā psiholoģiskā intensitāte ietver iespējamu un – ak vai! – itin viegli izraisāmu atmaksu, proti, stipri nokaitētā situācijā tiek pārmērīgi etnizētas gandrīz vai visas sabiedriskās problēmas, politika, lēmumi, materiālie labumi. Un tas savukārt izraisa bīstamu tendenci gan savējo, gan konkurējošo etnisko grupu (grupas) stereotipizēt kā galēji polarizētus tikumības un apdraudētības tēlus. Šie tēli pagājušo laiku konfliktus un pārlieku vienkāršotas atmiņas par tiem aplam projicē pašreizējā situācijā, lai to saasinātu. Šādu saasinājumu daļēji izraisa stereotipizētāju tieksme izturēties pret saviem stereotipizētajiem «mērķiem» tā, lai tie ar attiecīgu rīcību apstiprinātu un padarītu par faktu sākotnējos stereotipus. Veidojas stereotipiskas rīcības

²¹ «Etniskajām grupām piemītošo kultūras atšķirību radikāla samazināšanās nekad tieši un vienkāršoti nesaskan nedz ar etniskās identitātes organizatoriskās piederības zudumu, nedz ar grupu norobežošanās procesu izzušanu.» *Barth*. «Introduction» to *Ethnic Groups and Boundaries*. – PP. 32–33; «Psiholoģisku nepieciešamību etniski identificēties, šķiet, izjūt arī jautas izcelsmes indivīdi pat tādos gadījumos, kad šādas identificēšanās sociālais un kultūras pamats ir zudis.» *T. F. Pettigrew*. *Three Issues in Ethnicity*. – P. 31.

burvju loks, ko raksturo jau minētās un bieži novērotās etnisko grupu bažas, ka nesaskaņu pamatā nav vis atsevišķi jautājumi, kas iekļauti darba kārtībā, bet apslēptā veidā runa faktiski ir par pašu būtiskāko, jā, tieši par izdzīvošanas iespēju. Tādējādi intensīvo emociju, neatbilstošo stereotipu un eshatoloģisko pārdzīvojumu konteksts var piešķirt etniskajam konfliktam ļaundabīgas iezīmes, padarot to pilnīgi neārstējamu ar politiskās terapijas līdzekļiem. Bet, tā kā stereotipu veidošana – ak vai! – ir nepārvarama dziņa un universāla vājība, kāpēc gan pieņemt, ka konkrētajā konflikta situācijā paši raksturīgākie būs etniskie, nevis sociālās lomas stereotipi? Stereotipi ir pārlietu vispārinātas puspatiesības un pūsmeli, kas rada ticamības gaisotni un ir psiholoģiski noderīgi, tāpēc tos ir ārkārtīgi grūti precizēt. Bet ne jau tikai etniskās grupas vien, arī ekonomiskās šķiras, sociālie slāņi un politiskās nometnes veido stereotipus. Kāpēc tādā gadījumā etniskie stereotipi aizēno citus iespējamus tēlu variantus?

Atbilde, tāpat kā iepriekš (šīs nodaļas 2. un 6. apakšpunktā), ir eventuāla rakstura: šķērssakritības stratifikācijas sistēmā alternatīvi stereotipu varianti, tāpat kā alternatīvas šķelšanās robežlīnijas, patiešām ir potenciāli iespējamās; taču, kurš no tiem būs politiski nozīmīgs, ir atkarīgs no konteksta. Tomēr vēl jāpiebilst, ka mūsdienu attīstītās pasaules un attīstības ceļu ejošās pasaules konteksts augstāk vērtē etnisko alternatīvu. Pirmkārt, etniskajām grupām šodien ir visumā labāks kopienu organizatoriskais tīkls, labāka informētība un vadība salīdzinājumā ar cita tipa grupām. Sociālo konfliktu gadījumos tas veicina etnisko mobilizēšanos un etnisko stereotipu aktivizēšanos – vēl jo vairāk patlaban, kad tik bieži trūkst politiskās vienprātības.²² Otrkārt, nesenie empīriskie pētījumi parāda plūstošu, dažādu stereotipu aizstāšanas modeli, kas atgādina Grešama izstrādāto: 1) sociālās grupas cita par citu tiecas radīt stereotipus, piemēram, pilsētnieki zemnieku uztverē ir godkāriģi, intriganti, mantkāriģi un viltīgi, bet zemnieki pilsētnieku uztverē ir flegmatiski, neapķēriģi, labsirdīgi un truli; 2) ja sociālās grupas pieder pie vienas un tās pašas etniskās kategorijas, šie stereotipi kā bijuši, tā arī paliek sociālās lomas stereotipi; 3) bet, ja atšķirīgas sociālās grupas daļēji sakrīt ar atšķirīgām etniskajām grupām, tad šo stereotipisko atribūtu birkas pārviēto no sociālās lomas uz etnisko lomu un, kad tas ir noticis, vairs nav īpaši jāpierāda, ka tās ir etniskās birkas.²³

²² M. Pinard. Communal Segmentation and Communal Conflict. – P. 362.

²³ R. A. LeVine, D. T. Campbell. Ethnocentrism. – PP. 159, 174; T. F. Pettigrew. Three Issues in Ethnicity. – PP. 37–49.

Tātad centieni sociālā konflikta definīciju pārvirzīt no etniskās uz sociālo lomu ir tas pats, kas uzņemties grūto pienākumu virzīties augšup pa psiholoģiski stereotipisku slīpni, turpretim, definējot konfliktu kā etnisku konfliktu, nozīmē slidēt lejup. Tādējādi, iedzīvotāju mobilizēšanai izmantojot etniskos simbolus un ideoloģiju, etniskajai elitei ir dabiskas psiholoģiskās priekšrocības salīdzinājumā ar iespējamiem sāncensiem. Interesantu, bet nesekmīgu modernu mēģinājumu virzīties pa slīpni uz augšu Austrumeiropā veica pirmskara sociālistiskais ebreju Bunds, cenšoties pārliecināt ebreju strādniekus, lai tie atzīst poļu un krievu strādniekus par saviem īstajiem sabiedrotajiem cīņā pret tā dēvētajiem ienaidniekiem, ekspluatētajiem un viltusvadoņiem, proti, pret ebreju buržuāziju, rabīniem un cionistiem. V. I. Ļeņina revolucionāra panākumi daļēji sakņojās viņa spējā uz laiku neitralizēt psiholoģiski stereotipisko slīpni, sintezējot šķiriskos un nacionāli etniskos aizvainojumus, centienus un mobilizēšanos.

Tātad mūslaiku konflikta situācijās, kad ir iespējamas dažādas alternatīvas, etnisko šķelšanos kā visticamāko nosaka ne tikai iepriekš rezumētie vēsturiskie, morālie, politiskie un ekonomiskās struktūras raksturlielumi, bet arī psiholoģiskie faktori. Atgriežoties pie jautājumiem, kas izvirzīti šīs nodaļas 2. apakšpunkta beigās, jāsecina, ka psiholoģiskie faktori ir viens no cēloņiem, kāpēc pilsoņkarš Olsterā un Libānā tiek izcīnīts kā etnorelīģisks, nevis kā bagāto un nabadzīgo konflikts, kāpēc slovāku un bretoņu zemnieki sāka izjust sašutumu attiecīgi pret ungāru zemespašniekiem un franču tehnokrātiem etniskos, nevis šķiriskos priekšstatos utt.²⁴ Un tas ir arī viens no cēloņiem, kāpēc politiskais un ekonomiskais saspīlējums starp industriāli attīstītajām valstīm un trešo pasauli tik bieži liek uzliesmot etniskajām un rasu kaislibām.

²⁴ Daži sociologi ir pamanījuši kādu no šīs tendences variantiem izpaužamies Savienoto Valstu ziemeļaustrumu novada zilo apkaklīšu strādnieku vidū, kuri piedēvēja citiem strādniekiem, it īpaši saviem pretiniekiem un uzmācīgiem konkurentiem, pašadomātus etniskos stereotipus, turpretim sevi turpināja identificēt kā «darba cilvēkus». Bet tas ir ne-noturīgs, pārmaiņām pakļauts modelis. «Šādi [stereotipiski] ieskati par citām etniskajām grupām ir svarīgi no [zilo apkaklīšu] strādnieku sociālā un politiskā viedokļa... Visam, kas attiecas uz paša cilvēka etnisko izcelsmi, ir otršķirīga nozīme [zilo apkaklīšu] strādnieku uzskatos par mūsdienu Ameriku. Etnicitāte zināmā mērā iespaido [zilo apkaklīšu] strādnieku sociālo izturēšanos, viņu draudzības saites un nodarbības brīvajā laikā. Un etnicitāte var iespaidot viņus dot priekšroku kāda politiskā amata kandidātam. Taču etnicitāte nepavisam nav galvenais faktors, kas, pēc [zilo apkaklīšu] strādnieku izpratnes, darbina mūslaiku Ameriku.» *David Halle. America's «Working Man»: Work, Home, and Politics Among Blue-Collar Property Owners.* – PP. 442–443.

* * *

Kad nu lielās līnijās ir aplūkoti daži vidējā līmeņa etnopolitiskās uzstājības teorijas komponenti, uzstājības, kas pēkšņi parādās multietniskās sabiedrībās ar sarežģītu sociālo stratifikāciju, – tagad ir īsti vietā turpināt detalizēti aplūkot iespējamus veidus, kā šādās sabiedrībās ir organizēta pati etniskā struktūra.

3. nodaļa

ETNICITĀTES POLITISKĀ UZBŪVE – KATEGORIJAS, PARAUGI, MODEĻI, KRITĒRIJI

1

Etniskās stratifikācijas un etnisko struktūru uzbūves izpēte ilgu laiku bija atstāta novārtā, tāpat kā politiskās etnicitātes pētniecība kopumā. Tā vien šķita, ka zinātnieki, etniskā fanātisma dziļi aizskarti un uzticīgi kalpojotami egalitārisma, jutās pārāk neērti, lai pievērstos precīzākajiem un bieži vien sekmīgākajiem paņēmieniem, kuros šķelšanās līnijas un etniskie kritēriji, kurus viņi neieredzēja kā iracionālus, emocionālus un nedemokrātiskus, tika izmantoti sabiedrību organizēšanai un strukturēšanai. Šā iemesla pēc viņiem nereti nācās šo nepatīkamo problēmu kaut kā mīkstināt un normalizēt, pakļaujot to kādai citai kategorijai vispārējās stratifikācijas zinātniskajā pētniecībā. Vai arī viņi mēdza to traktēt kā šķiriskās struktūras, šķirisko konfliktu un viltusapziņas epifenomenālu aspektu, vai arī psiholoģizēja un moralizēja šo problēmu aizspriedumu un diskriminācijas tematikas ietvaros. Šī nule minētā pieeja zinātniekiem bija īpaši tuva un tā pastāvēja visai ilgi, jo bija izdomāta kā dziedniecības līdzeklis pret šo aprakstīto šķietamo patoloģiju, sak, groziet aizspriedumu pārņemtās sirdis un prātus, un jūs darīsiet galu etniskajai diskriminācijai.

Bet neviena no šīm virspusīgajām pieejām īsti neapmierināja. Etniskā stratifikācija atklāj zināmus *sui generis** operatīvus un teorētiskus diskutējamus jautājumus, kas ir gan noniecināti, gan nepietiekami izgaismoti, gan

* *Sui generis* (latīņu val.) – sava veida, savdabīgs. (Red.)

sagrozīti, cenšoties tos iekļaut citu stratifikācijas tipu antitēzēs. Tikpat kļūdaina ir viencēloniskā šķiriskā pieeja, noliedzot etnicitātes iekšējo uztveri un etnisko atšķirību patieso nozīmi sociālo attiecību struktūrā. Visbeidzot, morāla un psiholoģiska rakstura maldi ne tikai ārkārtīgi pārspilē psiholoģijas vispārējās iespējas izskaidrot (vai skaidrojot attaisnot) politiskās un citas varas struktūras, bet tie visai bieži bija arī politiskās konsekvences ziņā morāli naivi, lai gan, protams, netīši maldi. Šīs pieejas ieteiktais terapeitiskais akcents izceļ aizspriedumaino prātu un dvēseļu dziedināšanu, atmasko aizspriedumu nezinātnisko raksturu, tādējādi aplinkus mudina izdarīt secinājumu, ka sistēmas un institūcijas pārveidot nav nepieciešams. Citiem vārdiem sakot, uzsverot nostādnes, novārtā tiek atstāta to saistību izpēte, kāda pastāv starp sabiedrības struktūrām un reālajām ekonomiskajām, politiskajām un sociālajām interesēm, kuras šīs struktūras rada, iedzīvina, aizsargā un balsta.¹ Pat psiholoģijas līmenī zinātnieki, kas pauda šos uzskatus, bieži vien pirmām kārtām uzmanību pievērsa aizspriedumaino diskriminētāju attieksmei, bet nelikās ne zinīs par viņu upuru attieksmi.²

Kopš 20. gadsimta sešdesmitajiem gadiem jaunās un mainītās nostādnes ir labojušas daudzus no nule minētajiem sagrozījumiem. Politiska rakstura nemieri ir piesaistījuši zinātnieku uzmanību pakļauto etnisko grupu attieksmei un pārliecībai. Mūsdienās itin bieži mēdz apgalvot, ka, noskaidrojot šo jautājumu līdz galam, tieši subordinēto slāņu mainīgā apziņa, nevis dominējošo nostāja noteiks etniskās konfrontācijas jomas un eventuālas etniskās stratifikācijas veidu. Tagad šī stratifikācija nedz zinātniskajā, nedz politiskajā analizē vairs netiek nobīdīta dažādās trešās pakāpes un epifenomenālās pozīcijās, bet tai pētījumos ir ierādīta centrālā vieta un atzīta tās nozīme. Turklāt jaunie akcenti etnicitātes uzbūves un struktūras pētīšanā, noraidot agrāko moralizējošo aizraušanos ar etnicitātes ideoloģiju un psiholoģiju, ir padarījuši politisko zinātni par vienu no galvenajām disciplinām etnicitātes izpētē un stimulējuši etnicitātes institucionālā iekārtojuma patiesi salīdzinošu pētniecību.

¹ Sal.: R. A. Schermerhorn. Comparative Ethnic Relations. – PP. 6–7; S. Lieberman. Stratification and Ethnic Groups. – P. 208; I. Katznelson. Comparative Studies. – PP. 135–137; L. Kuper. Theories of Race Relations. – PP. 19–28; L. Kuper, ed. Race, Science, and Society. – P. 26.

² Izņēmums no šeit kritizētajiem pētījumiem ir doktora Keneta B. Klārka (*Dr. Kenneth B. Clark*) darbs, kā viņš pats to formulējis, – par melnādaino geto iemītnieku patoloģiju.

Taču tas nepavisam nenozīmē, ka politiskās un organizatoriskās uzbūves analīzei būtu izņēmuma stāvoklis attiecībā uz etnicitātes problēmu pētīšanu un izskaidrošanu, nē, tas vienīgi apliecina, ka politiskajai analīzei ierādāma pienācīga vieta šajā grūtajā kopdarbā. Iepriekš izteiktās šaubas par kādreizējo aizraušanos ar individuālu aizspriedumainās attieksmes un diskriminējošās uzvedības koriģēšanu ir noderīgas arī pretēji vērstā izpaušmē. Ja, pieņemsim, sabiedrības struktūra mainītos tādā veidā, ka izzustu hierarhiskā etniskā stratifikācija, no tā nepavisam neizrietētu, ka *ipso facto* izzustu arī etniskie aizspriedumi, lai gan šķistu, ka iztēlotā pārmaiņa šos aizspriedumus dara nevajadzīgus, jo vairs nav jāaizsargā hierarhisko institūciju intereses. Par spīti pierādījumiem, ka attieksme ļoti lielā mērā veidojas varas struktūru ietekmē, šāds secinājums (ka, mainoties sociālajai struktūrai, aizspriedumi katrā ziņā izzudīs) būtu pārāk optimistisks, ja ņem vērā pašreizējo šo saistību izpētē sasniegto psiholoģisko zināšanu līmeni. Šī un citas etnicitātes problēmas, kas jau apzinātas, ir jāturpina pētīt. Šādas studijas tagad katrā ziņā aptver arī etnicitātes organizatoriskās uzbūves dimensiju.

2

Vispārējās līnijās te var iezīmēt etnicitātes organizatoriskās uzbūves formālās, likumīgās variācijas. Pirmām kārtām, kā jau tika minēts (2. nodaļas 1. apakšpunkts), tikai dažas mazas valstis ir etniski viendabīgas, un tām šajā nodaļā uzmanība netiks pievērsta. Islande, Luksemburga, Norvēģija un Portugāle – tie ir šie minētie piemēri. Dažas citas valstis ir multi-etniskas, taču etniskais faktors tajās darbojas vienīgi sociālajā un kultūras sfērā, bet ne formālajā sabiedrisko institūciju un juridiskajā līmenī. Pilsonību šajās valstīs piešķir tieši un individuālā kārtā, un likums neņem vērā etnicitāti. Trešajā kategorijā ir valstis, kurās pilsonību joprojām piešķir tieši un individuāli, taču valsts likumos etnicitāte tiek ņemta vērā. Savienotās Valstis varētu minēt kā piemēru tādai sabiedrībai, kura daļēji un nedroši virzās no otrās uz trešo kategoriju, ar pozitīvo diskrimināciju uzņemoties pienākumu aizsargāt etniskās grupas. Vecākas trešās kategorijas valstis ir Padomju Savienība un Indija. Ceturto kategoriju veido tādas zemes, kurās valsts likumi pilsoņiem ir pieejami ne tikai formāli, tieši un individuāli, bet šo pieeju obligāti nodrošina ar korporatīvā etniskā segmenta starpniecību. Bet publiskās varas deklarētais nolūks, vai tas būtu

patiesi vai ne, ir regulēt savus daudzus etniskos segmentus tā, lai starp tiem iedibinātu un nostiprinātu kolektīvu vienlīdzību. Šis kategorijas piemērs ir Malaizija, Libāna un epizodiski bija tagad jau sabrukusi Hābsburgu impērija. Valstis, kas pieder pie piektās kategorijas, modificē iepriekšējās kategorijas variantu, atklāti strukturējot nevienlīdzīgu – dominējošu un subordinētu – etnisko segmentu statusu. Te dominējošā etniskā grupa var būt vai nu demogrāfiskais vairākums (piemēram, Kipras grieķi), vai mazākums (Dienvidāfrikas baltie) vai arī relatīvais vairākums (tūkstoš gadu vecās Ungārijas maģāri).³

Protams, hierarhiska, nevienlīdzīga etniskā strukturēšana var pastāvēt un parasti arī pastāv bez kādas formālas, likumīgas sankcijas. Ja rodas vajadzība to oficiāli apstiprināt, tas varētu liecināt, ka dominējošais segments izjūt nedrošību un, iespējams, pat vājumu. Citiem vārdiem sakot, nule minētajā multi-etnisko valstu formālajā tipoloģijā arī otrā, trešā un ceturtā kategorija – ne jau piektā vien – uzrāda politiski nozīmīgus etniskās stratifikācijas modeļus. Šo modeļu uzskaitījums varētu būt tāds.⁴

1. Politiski dominējošā majoritāte pret subordinētu minoritāti vai vairākām šādām minoritātēm – kā Kiprā (grieķi > turki), Šrilankā (singali > tamili), Kanādā (angliski runājošie > franciski un citās Eiropas valodās runājošie, metisi, amerindiāņi, Ziemeļamerikas un Grenlandes eskimosi), Čehoslovākijā (čehi > slovāki), Izraēlā (ebreji > arābi, drūzi), Pakistānā (pandžabi > sindi, puštuni, beludži). Šis modelis reizumis ir daudz komplicētāks, nekā sākumā šķiet, jo atsevišķas valsts lokāli subordinēta minoritāte var savas prasības izvirzīt jo drošāk, ja sevi uzskata par plašāka reģiona vai kādas lielākas etnicitātes papildinājumu; tā, piemēram, Kipras turki jau iepriekš rēķinās ar to, ka viņus atbalstīs viņu tautas brāļi, kas dzīvo turpat netālu Turcijā; Kanādas kvebekiešus kultūras ziņā un psiholoģiski balsta Francija un pat vēl plašāka franciski runājošā pasaule; Pakistānas puštuni rēķinās ar brālīgo afgāņu palīdzību. Un alternatīvi – vietējā dominējošā majoritāte savu rūpju un raizi dēļ var justies gluži kā viegli ievainojama reģionāla minoritāte, piemēram, Šrilankas singali, domās uzlūkojot milzīgās tamilu masas Polka šauruma otrā pusē Dienvidindijā,

³ Minētā tipoloģija ir Edelšteina ieskicētās tipoloģijas papildināts un uzlabots variants: *J. C. Edelstein. Pluralist and Marxist Perspectives.* – PP. 45–46.

⁴ Turpinājumā parādītā taksonomija papildina un uzlabo Kliforda Ģirca (*Clifford Geertz*) oriģinālo uzmetumu viņa rediģētajā krājumā: *Old Societies and New States.* – PP. 117–118.

un Izraēlas ebreji, – lauzot galvu par arābu pasaules nodomiem un iespējām.

Tā kā Olstera drīzāk ir Apvienotās Karalistes province, nevis neatkarīga valsts, minēto piemēru vidū tā nav ierindojama. Bet arī šajā gadījumā subordinētā katoliskā minoritāte cer, bet dominējošā protestantu majoritāte baidās, ka tikai katoliskā Īrijas Republika, kas uz tās pašas salas vien atrodas, neiesaistās Olstera etniskajā konfliktā.

2. Politiski dominējošā minoritāte pret subordinēto majoritāti – koloniālo situāciju lielākajā daļā (eiropieši: autohtonās tautas), Jordānijā (beduīni: palestīnieši), Libērijā pirms 1980. gada (no Savienotajām Valstīm repatriējušos Amerikas libēriešu pēcnācēji: iezemiešu ciltis), Taivanas salā (kontinentālās Ķīnas imigranti kopš 1949.–1950. gada: iezemieši). Attīstītajās valstīs šis etniskais stratifikācijas modelis kļūst aizvien retāk sastopams un izzūd, jo subordinētā majoritāte stiprina savu apziņu un spēkus, lai šādu kārtību apstrīdētu.

3. Dominējošais centrālais kodols vai relatīvais vairākums (nevis majoritāte) salīdzinājumā ar perifērijas etnisko segmentu kopumu (bet ne koalīciju). Šajā gadījumā centrālā kodola etniskā grupa uzskata sevi par valsts un vēsturisko, institucionālo un simbolisko radītāju, tātad – par īsteno hegemonu. Šā modeļa piemēru skaitā iekļaujama Padomju Savienība (lielkrievi *vis-à-vis** pārējām nacionalitātēm), Dienvidslāvija (serbi *vis-à-vis* horvātiem, slovēņiem, maķedoniešiem, bosniešiem un vairākām citām neslāvu minoritātēm), Čehoslovākija laikā starp pasaules kariem (čehi *vis-à-vis* slovākiem, rutēniešiem, vāciešiem, ungāriem un poļiem), Etiopija (amhari *vis-à-vis* vairākām atšķirīgām hamītu-kušītu tautām), Irāna (centrālās plakankalnes persieši *vis-à-vis* perifērijas arābiem, kurdiem, azeriem, turkmēņiem, beludžiem, luriem, bahtiariem, kaškajiem un nomadu ciltīm), Irāka (sunnītu arābi *vis-à-vis* šiītu arābiem un kurdiem) un Indonēzija (galvenā tauta javieši *vis-à-vis* rietumjaviešiem, citu salu iedzīvotājiem un vietējiem ķīniešiem). Iespējams, ka Savienotās Valstis ar tā saucamo balto anglosakšu protestantu dominējošo politisko un kultūras centru un ārzemju izcelsmes amerikāņu etniskajām perifērijām arī varētu ietvert šajā modeli.

4. Bipolārs līdzsvars: viena etniskā grupa ir politiski, otra – ekonomiski valdoša. Piemēri: Malaizija – malajieši/ķīnieši, Gajana – melnādainie/austrumindiāņi un Dienvidāfrika – afrikanderu/angliski runājošo

* *Vis-à-vis* (franču val.) – pret. (Red.)

dispozīcija. Bipolāro modeli raksturo īpašs saspīlētu attiecību un aizliegumu kopums. No vienas puses, politiski dominējošie – autohtona vai senāk iecelojusi etniskā grupa – sliecas neatzīt, ka ekonomiski dominējošajiem kā jau imigrantiem vai vēlākiem iecelotājiem varētu būt jebkādas leģitīmas pretenzijas uz reālu politisko varu un izpildvaru. Politiski dominējošās etniskās grupas mērenākais virziens, kas, iespējams, būtu ar mieru kļūt pielāvīgs, riskē, jo savējo noņemtnes etniski kareivīgākā daļa viņus var apsteigt. No otras puses, saimnieciski dominējošai grupai ir potenciālas iespējas izmantot savu ekonomisko spēku, lai nodarītu valstij tādas zaudējumus, kādus nedrīkstētu pieļaut, vienlaikus kaitējot arī politiski dominējošajam etniskajam segmentam. Dzīvesvietas un vides sadalījumam ir tendence padarīt neiespējamu teritoriālo atdalīšanos vai autonomiju pat tādā gadījumā, ja politiski dominējošo ideoloģija to nebūtu aizliegusi.

Teorētiski varētu sagaidīt, ka šī biedējošā situācija novedīs vai nu pie pragmatiskas abpusēji pieņemamas sadarbības, vai arī pie valsts paralīzes. Bet praksē ir radušies un ieviesušies divi cita rakstura risinājumi, kurus izmanto vai nu vienu pēc otra, vai abus vienlaicīgi: a) politiski dominējošie (piemēram, Malaizijas malajieši, Dienvidāfrikas afrikanderi) izmanto ārēja trešā spēka draudus (attiecīgi Sukarno Indonēziju, Dienvidāfrikas melnādaino vairākumu), lai saglabātu valdošo iekšpolitisko asimetriju un tādējādi uz kādu laiku uzliktu uzpurni gan pašu kareivīgi noskaņotajiem, gan ekonomiski dominējošajiem, gan vienlaikus arī politiski subordinētajiem; b) politiski dominējošie izmanto savu politisko varu un valdības ietekmēšanas līdzekļus, lai apšaubītu otra segmenta ekonomisko pārkumu, lai ierobežotu un vērstos pret to – tā malajieši Malaizijā izrīkojās ar ķīniešiem, melnādainie – ar austrumindiešiem Gajanā un afrikanderu būri – ar angļiski runājošiem Dienvidāfrikā. Šo attīstības variantu – cenšoties pārlicināt, ka politiskie spēki ir stiprāki nekā ekonomiskā vara, – dažkārt interpretē kā apvērstu marksismu. Tā kā politiskā vara tiek īstenota ar aizvien pieaugošu spēku un formāli tā ir likumīga, spiediens uz ekonomiski dominējošajiem rada milzīgu saspīlējumu starp izlīgšanas piekritējiem un varbūtējiem pretiniekiem tajās aprindās, kuru rokās ir ekonomiskā vara.

Diezgan savdabīgs abpusējas etniskās līdzsvarotības pakārtots gadījums, turklāt bez bipolaritātes, vērojams Beļģijā. Uz brīdi aizmirstot vēsturi, ne politisko, ne ekonomisko dominēšanu šeit nevar piedēvēt nedz franču valodā runājošiem valoņiem, nedz holandiešu valodā runājošiem flāmiem. Neviena no abām kopienām nevar pretendēt arī uz ekskluzīvu morālo autoritāti, kas izrietētu no senāka «iezemiskuma», arī naidīgi

noskaņotos kaimiņus vairs nevar piesaukt, lai apslāpētu iekšējās nesaskaņas. Vēl viena atšķirība no vispārējā bipolārā modeļa ir tā, ka gan valoņu, gan flāmu etniskās kopienas ir ģeogrāfiski atdalītas viena no otras (izņemot Briseles franciski/holandisko vidi). Un tomēr bipolārā modeļa daudzas citas iezīmes ir redzamas ik uz soļa: politiskais dzēlīgums sit augstu vilni, politiskā vienprātība ir visai trausla, un draudi, ka etniskie radikāļi varētu pārtrumpot mērenos, nezūd ne mirkli. Divu pasaules karu laikā divreiz pieredzētās vācu okupācijas ietekmē šķiriskie konflikti ir mazinājušies, toties saasinājušies etnoreģionālie un etnolingvistiskie strīdi. Ārkārtīgi iecietīgā politiskā elite, sistemātiski kooptēdama iespējamus līderus un panākdama izlīdzinošus kompromisus, etnisko prasību summu daļot starp konfliktējošām pusēm, līdz šim laikam ir nosargājusi nestabilo iekšējo līdzsvaru, bet par to maksājot ar publisku cinismu un stipri apdriskājot režīma lēģitimitāti.⁵

5. Ekonomiski spēcīga, bet politiski neaizsargāta «izstumtā» etniskā minoritāte, kuru komerciālās aktivitātes un uzņēmējdarbība dod ievērojamus un nozīmīgus ienākumus, bet kura sociāli tiek noniecināta, un tai iepretī – politiski dominējoša, taču ekonomiskajā jomā neprasmīga majoritāte, kura nodarbojas ar lauksaimniecību un kuras sastāvā parasti ir kareivīgi augstmaņi, kas nicina uzņēmējdarbību, un zemnieki, kam uzņēmējdarbībai nav nepieciešamo līdzekļu. «Iztumto» etnisko minoritāti bieži vien no ārzemēm ir ataicinājuši iezemiešu valdītāji, augstmaņi vai koloniju administratori ar noteikumu, ka iebrucēji neasimilēsies, jo šādai svešai, neasimilētai «buržuāzijai» ir daudz mazākas izredzes pretendēt uz konkrētajai «feodāļu» elitei piederošo politisko varu nekā iezemiešiem. Tajā pašā laikā aizliegums asimilēties, kā par brīnumu, labi saskanēja ar pašas «izstumtās» etniskās grupas sākotnējo vēlēšanos. To, ka šāda etniskā grupa parasti bija plašāka transsuverēnas diasporas tīkla sastāvdaļa, gan zemes saimnieki, gan iebrucēji atzina par ekonomikas un kultūras vērtību.

Tāds īsumā ir kopsavilkums par autsaideru vēsturisko veikumu – par ebreju lomu Austrumeiropā, par grieķu un armēņu lomu Osmaņu impērijas pilsētās, par aizjūras ķīniešu lomu Dienvidaustrumāzijā un Karību jūras salās, par libāniešu lomu Rietumāfrikā, par indiešu lomu Austrumāfrikā un jenkiju lomu Amerikas Dienvidos pirms pilsoņkara. Tas īsumā

⁵ A. Zolberg. Splitting the Difference. – PP. 104–106; Val R. Lorwin. Segmented Pluralism. – P. 149.

ir stāsts par to, kas droši vien jau vairs nepastāv, jo, lai parādība varētu eksistēt, ir nepieciešama vesela virkne mūsdienās ātri izzūdošu politisku un kultūras priekšnoteikumu: «izstumtās» etniskās grupas monopols uz pārvietošanos, lasītprasme un rakstītprasme, kā arī iemaņas uzņēmējdarbībā; vietējās kopienas nicinošā attieksme pret šīm prasmēm, iemaņām un pret bagātību, kas radīta ar uzņēmējdarbību un tirdzniecību, bagātību, kas, kā tika apgalvots, cilvēku dara netīru un ko rūsa un kodes maitā (tas ir nicinājums, kura saknes Rietumu filozofijā sniedzas līdz Platona un Aristoteļa mācībai un kura analīze pelna īpašu uzmanību);⁶ «izstumto» gatavība palikt un dzīvot anklāvos u. tml., kurus labākajā gadījumā pacieš, bet kuri nekad nav aizsargāti. Mūsdienās šie daudzveidīgie priekšnoteikumi izzūd, tātad šis klasiskais etniskās stratifikācijas modelis kļūst aizvien trauslāks un etnisko «izstumto» stāvoklis – vēl jo nedrošāks gan sociālistiskajās, gan kapitālistiskajās sabiedrībās.

Tomēr kādu īpašu gadījumu, kur šis modelis vēl turpina pastāvēt, kaut gan stipri pārveidotā formā, būtu vērts pieminēt, jo tas patiešām ir politiski pamācošs. Taizemē dzīvo bagātu ķīniešu minoritāte, uz kuru skatās greizi un pret kuru ir vērsti ierobežojoši likumdošanas akti, kas pieņemti, pakļaujoties nacionāli noskaņotās tajū jaunatnes spiedienam uz valsts politisko sistēmu. Taču šie likumdošanas akti nav īstenoti, jo viss tiek nokārtots tā, ka ķīniešu tirgotāji padara augstākā līmeņa tajū politikus un ierēdņus par pasīviem līdzdalībniekiem, kas lieku nerunā, un zemākā līmeņa birokrātus un policistus – par klusi pasniegtu dāvanu saņēmējiem. Tā ekonomiskā vara, kurai nepieciešama politiska aizstāvība, un politiskā vara, kas tiecas pēc bagātības, saskaras neoficiālā, bet efektīvā un cieši sašlēgtā sistēmā, kas balstās uz to pašu konfliktu, kurš sākotnēji radīja ierobežojošus likumus un kurš turpina vārieties uz lēnas uguns un saglabā potenciāli eksplozīvu raksturu. Izraidot vai asimilējot ķīniešu «izstumto» kopieni, zustu arī šīs abpusēji izdevīgās kārtības *raison d'être**. Galvenā

⁶ Ļoti izplatīta ir vesela virkne aizspriedumu, kas ir dziļi iesakņojušies, proti: zemes kopšana – morāli tīrs darbs, tā aizsargāšana – goda lieta, bet pirkšana un pārdošana samaitā cilvēku, it sevišķi pilsētnieciskā vidē. Tādējādi saskaņā ar šo stereotipu laucinieki ir godīgi un viengabalaini, karavīri – drosmīgi un pašreizējīgi, bet tirgotāji – viltīgi un alkātīgi. Pat Savienotajās Valstīs, izteikti kapitālistiskā, urbanizētā, industrializētā un komercializētā zemē, šī Džefersona laiku ideoloģija joprojām ir ietekmīga un līdz ar noteiktu strukturāli konstitucionālu kārtību palīdz lauksaimnieku lobijam (4 procenti no valsts populācijas) saglabāt stipras politiskās ietekmes sviras.

* *Raison d'être* (franču val.) – pastāvēšanas (eksistēšanas) pamats. (Red.)

politiskā mācība ir tāda, ka antagonistisku etnisko grupu politiskā integrācija var būt pragmatiski efektīva arī tādā gadījumā, kad šādas grupas nemaz nav ideoloģiski harmoniskas, un ka ne jau visi etniskie konflikti katrā ziņā grauj valsts politisko sistēmu.⁷

6. Daudzslāņaina gradācija varas un lieluma ziņā, kā tas mūsdienās ir Kenijā un kādreiz bija Hābsburgu impērijas Cisleitānijas (Austrijas) daļā.

7. Dažāda lieluma etniskās grupas, kas ir atšķirīgas spēka un politizācijas līmeņa ziņā, saskaras dažādās kontaktu un konfliktu vietās tādos apstākļos, kad paši etniskās diferenciacijas kritēriji ir dažādi (piemēram, valoda, reliģija, rase, kasta un ieražas) – kad dažādība ir tik raiba, ka valstī kā vienā veselumā nemaz nav iespējams pamatots vispārinājums attiecībā uz etnisko stratifikāciju. Šajā aspektā kā piemēru varētu minēt Indiju. Bet šādu situāciju nedrīkstētu jaukt ar pilnīgu dalīšanos atsevišķos fragmentos, kā tas, piemēram, ir Zairā.

Viena no iepriekšējā rindkopā pieminētajām domām jāaplūko mazliet sīkāk. Etniskās politikas izstrādāšanā vairāku organizēto etnisko grupu savstarpēja mijiedarbība var būt tikpat svarīga kā šo grupu daudzie etniskās stratifikācijas līmeņi un virzieni. Tā, piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs un Indijā etniskās politikas mijiedarbības vieta atrodas subfederālā politiski administratīvo vienību līmenī, un centrālā valdība nav atkarīga no etniskā atbalsta un/vai etnisko grupu sāncensības. *Per contra** Malaizijas un Gajanas politiskajā dzīvē organizētās etniski politiskās sāncensības mērķis tieši ir kontrolēt centrālo valdību, un valdība tādējādi ir atkarīga no konkrēta, iepriekš paredzama, taču segmentāra etniskā atbalsta. Jāņem vērā tas, ka pirmajā variantā etnopolitikai ir tendence mainīties un ka centrālā valdība *ad hoc*** funkcionē kā arbitrs, otrajā variantā etnopolitika

⁷ «Tātad starp valsts politisko eliti un «izstumtajiem» uzņēmējiem ir nodibināta pārejas laikam tipiska «antagonistiskā simbioze». [Ķīniešu] «izstumto» uzņēmēju iznīdēt nedrīkst, jo viņš ar savām aktivitātēm finansē jaunās /taju/ elites brīvā laika pavadīšanas iespējas un greznību, kas sasniedz arvien lielāku apmēru. Arī asimilēt viņu nedrīkst, jo līdz ar asimilēšanu pazustu ne tikai gauzām noderīgais pārejas laika grēkāzis, bet nāktos vēl pieredzēt ievērojamus finansiālus zaudējumus, kas skartu arī valdošo eliti. Tādējādi karojošais ekonomiskais nacionālisms nav vis sakāvis savu ienaidnieku, bet starp abiem pretiniekiem ir izveidojusies riskanta sadarbība.» *Joseph P. J. Jiang. The Chinese in Thailand//Journal of Southern Asian History. – 7. – 1996. – No. 1. – PP. 64–65. Sk. arī: R. A. Schermerhorn. Comparative Ethnnc Relations. – PP. 55–56.*

* *Per contra* (latīņu val.) – pretēji tam, turpretim, pretstatā tam. (Red.)

** *Ad hoc* (latīņu val.) – šai nolūkā. (Red.)

visticamāk būs saspringta un centrālā valdība neizbēgami atbalstīs vienu no pusēm.⁸

Šis atzinums var palīdzēt izskaidrot arī kaut ko šķietami mīklainu, uz ko balstās Šveices miermīlīgās etnopolitikas panākumi, kas pārlietu bieži un aplami tiek piedēvēti vienīgi kultūras, nevis strukturālajiem un kultūras faktoriem. Lielākā daļa kopīgo politisko labumu Šveicē ir nodoti daudzo kantonu rīcībā, un vairums kantonu ir etniski viendabīgi (tur runā vienā valodā). Centrālā valdība, būdama piesardzīga un neuzņemoties iztiesāt etniski kutelīgus un potenciāli strīdīgus valodu, ticības, izglītības, kultūras un labklājības jautājumus, ir izvairījusies no etnopolitiskās sāncensības. Tā ir Šveices starptautiskās neitralitātes politikas paralēle, politikas, kas balstīta galvenokārt uz vēlēšanos izvairīties no tādām dilemmām, kuras varētu izraisīt etnisku šķelšanos pašu mājās. Tādējādi organizēta sāncensība Šveicē notiek vienīgi dažos kantonos (četros no divdesmit sešiem), kur runā vairākās valodās.

Taču ir visai iespējams, ka šī omulīgā situācija drīz mainīsies. Pastiprinoties aizvien straujākas modernizācijas izraisītajai mobilitātei, varētu palielināties daudzvalodīgo kantonu skaits, un tas liktu federālajai valdībai vairāk iesaistīties kutelīgo etnisko jautājumu regulēšanā un vietējo līdzekļu sadalē. Tajā pašā laikā turpmākā attīstība un modernizācija piesaistīs lielu skaitu ārzemju strādnieku, kas ieplūdis galvenokārt no romāņu valodu zemēm, pret kuriem vāciski runājošie šveicieši ir noskaņoti sevišķi naidīgi.

Tēze par to, ka svarīga nozīme ir vietai, kur noris šī organizētā etnopolitiskā sacensība, liek izdarīt vēl kādu secinājumu. Noteiktas sociālekonomiski maznodrošinātas etniskās grupas attiecīgos vēsturiskās attīstības posmos var apzināti vērst politiskos pūliņus vietējās pašvaldības virzienā un ignorēt centrālo valdību, jo vietējā municipālā valdība piešķir un piešaista tādus labumus un pakalpojumus, kas konkrētajos vēstures posmos vislabāk atbilst šādu etnisko grupu vajadzībām un prasmēm. Centrālās valdības iestādes nekļūst par jūtamu politisko magnētu, iekams etniskā grupa nav ekonomiskā ziņā sasniegusi tādu pakāpi, kad ir labāka atbilstība starp resursiem un vajadzībām. Tāda secība bija raksturīga Amerikas Savienotajās Valstīs imigrējušo etnisko grupu lielākās daļas politiskajai darbībai, kā arī to Spānijas un Portugāles ebreju politiskajai darbībai, kuri ieradās Izraēlā pēc neatkarības pasludināšanas.

⁸ Donald L. Horowitz. *Tree Dimensions of Ethnic Politics*. – PP. 237–239.

Atgriezoties pie etniski politiskās stratifikācijas modeļu tipoloģijas, lai aplūkotu to no lielākas perspektīvas augstumiem, nevar neievērot, ka vairāki modeļi rada veselu rindu atbilstošu stereotipisku tēlu. Tā, piemēram, konfigurācijā – dominējošā majoritāte pret subordinēto minoritāti dominējošie nereti attēlo subordinētos kā nenobriedušus un atpalikušus, turpretim dominējošās minoritātes skatījumā subordinētā majoritāte ir nikuīga un primitīva. Savukārt «izstumtajā» minoritātē mūsdienās ir manāms apslēpts spēks un ļaunprātīga gudrība, tātad biedējoši draudi vienkāršajam un lētticīgajam iezemiešu mājastēvam.

Bipolārajā modelī katra etniskā nometne retoriski atzīst, ka dažos kultūras un uzvedības aspektos pretējā nometne ir pārāka, taču citus pārākuma aspektus rezervē pati sev, piemēram, «viņi ir attapīgāki uzņēmēji, bet mēs esam godīgāki cilvēki» vai «viņi raujas vaiga sviedros, bet mēs esam gudrāki», vai arī «viņi jūtas brīvāki harmonijā ar dabu, bet mēs esam racionāli un disciplinētāki» un tā joprojām. Bet ievērojiet – kaut gan šos salīdzinājumus aizplīvuro retoriskā simetrija, tomēr emocionāli un vērtējoši tie ir diezgan nelīdzsvaroti.

3

Lai gan etniskās stratifikācijas modeļu tipoloģijai, ko jau minējām iepriekš, ir būtiska nozīme klasifikācijā, iespēju izmantot šo tipoloģiju praktiskajā analizē zināmā mērā traucē divi būtiski, taču koriģējami trūkumi; tipoloģija varētu būt pārlietu šauri politiska, turklāt tā ir relatīvi statiska. Pirmais trūkums apriori jau ir izlabots iepriekšējā nodaļā, minot zināmas «pretrunīgas» attiecības, kuru ietvaros etniskās grupas, kas atzīst sevi par kultūras un ekonomikas ziņā pārākām valstī, tomēr nonāk kaitinošā un patiesi pazemojošā politiskās subordinācijas stāvoklī (sk. 2. nodaļas 6. apakšpunktu). Dažkārt situācija ir pat vēl komplicētāka. Tā, piemēram, Pirmā pasaules kara priekšvakarā plašos cariskās impērijas rietumu apgabalos, varētu sacīt, krievi dominēja politiski, poļi – kultūrā un ebreji – tirdzniecībā, bet ukraiņiem un baltkrieviem attiecīgi veidojās demogrāfiskās majoritātes. Paplašinot etniskās stratifikācijas politisko modeli tiktāl, ka tas kļūst daudzdimensiju veidojums, tajā ne tikai varētu iekļaut šādas situācijas, bet būtu iespējams novērst arī tā otru vainu – statiskumu. Taču modelis nedrīkst kļūt tik sarežģīts vai tik izplūdis, ka to vairs nevar izmantot analītiskos nolūkos.

Etniskās grupas var stratificēties pēc vertikālās hierarhijas paraugiem, paralēlos segmentos vai krustveida tīkla rakstā. Bet vienīgi pirmajā variantā – vertikālās hierarhijas modelī – pastāv noteikta atbilstība starp visām etniskās superordinācijas un subordinācijas politiskajām, sociālajām, ekonomikas un kultūras dimensijām. Citiem vārdiem sakot, visiem kādas noteiktas etniskās grupas locekļiem būs paredzēti ierobežojoši sabiedriskie rangi – nabadzīgākie, zemākie, mazvērtīgākie, bezspēcīgākie – un lomas, turpretim kāda cita etniskā grupa monopolizē visus augstos amatus, kas nodrošina bagātību, cienījamu statusu, prestižu un varu ar strukturālām un, ja nepieciešams, arī piespiedu sankcijām, lai uzturētu šo strikti hierarhisko kārtību. Izmantojot M. Vēbera ideāltipu terminus, jāteic, ka iespējamo etnisko kustību politiskā, sociālā, ekonomiskā un kultūras virzienā ir aizšķērsojuši attiecīgi kritēriji; sabiedrībā valda uztiets imponants cieniņgums un tendence izveidot kastu tipa attiecības, kas ir represīva. Mūsdienās tāda sabiedrība, pēc vispārēja atzinuma, nav likumīga ne morālā, ne politiskā aspektā. Tās nekustīgums vien var radīt maldinošas stabilitātes iespaidu (kā, piemēram, Amerikas Dienvidos pirms pilsoņkara un vēl gluži nesen, 20. gadsimta septiņdesmito gadu vidū, Dienvidāfrikā), bet, kad šādā sabiedrībā rodas plaisas, tās dezintegrāciju ir ļoti grūti apturēt, pirms nenotiek pilnīgs sabrukums un neizvērsas revolucionāra dumpošanās, jo ne pakāpenisku, mierīgu pārmaiņu normatīvajām procedūrām, ne trans- etniskas solidaritātes institūcijām nav bijis ļauts attīstīties. Nesenā pagātnē etniskās dalīšanās politiskās, sociālās, ekonomiskās un kultūru robežšķautnes ik brīdi tika padarītas asākas, bet tagad tās vēl jo asākas un intensīvākas darīs arī sabrukuma konvulsijas.⁹

Paralēlo etnisko segmentu modelī katra etniskā kopiena iekšēji noslāņojas pēc sociālekonomiskajiem kritērijiem, un katrai ir sava politiskā elite, kas pārstāv tās intereses *vis-à-vis* attiecīgajām citu segmentu elitēm. Gana stipra ir segmentu iekšējā solidaritāte, gana stingras ir robežlīnijas, kas tos atdala citu no cita. Izraujot no konteksta pazīstamo frāzi, varētu sacīt, ka organizatoriskā ideoloģija šajā modelī ir «katram sava, bet [gadriz] visiem vienāda».

Segmentu savstarpējās attiecības nav tik nedzīvas kā vertikālās hierarhijas modelī, tās ir labāk pielāgotas šodienas izpratnei par leģitimitāti, un segmenti savstarpēji ir saistīti apmēram tādā pašā veidā kā valsts ar valsti, tas ir, nepārtraukti notiek diplomātiska pielāgošanās, ko ik pa brīdim

⁹ Donald L. Horowitz. Three Dimensions of Ethnic Politics. – PP. 232–234.

pārtrauc gadījuma rakstura konfrontācija. Tas, ka šis ideāltipam līdzīgais veidojums (tāpat kā iepriekšējais) ir loģiska konstrukcija, ar kuru neviena empīriskā situācija precīzi nesakrīt, nezina modeļa zinātnisko un heiristisko lietderīgumu. Kādreiz tam kā *toutes proportions gardees* bija pietuvoties Osmaņu impērijas *millet** uzbūves sistēma, un tagad līdzīga tendence vērojama Dienvidlātvijas federācijā.

Reālajā dzīvē nedz vertikālās hierarhijas, nedz paralēlo segmentu modelis tīrā veidā nav sastopams. Pastāvošajās sabiedriskajās sistēmās, kuras vistuvākās pirmajam modelim, dažiem subordinēto etnisko grupu locekļiem izdodas apiet priekšrakstus, iegūt kvalifikāciju un izsities uz augšu, tādējādi reizi pa reizei sacelot paniku statusa un dominējošā etniskā slāņa nekvalificēto un neprivileģēto locekļu aizspriedumu pieauguma dēļ. Mūsdienu sistēmās otrā modeļa atsevišķu segmentu teorētisko vienlīdzību vājina reālās varas patiesās atšķirības, kaut gan joprojām ir tiesa, ka katrā segmentā vienmēr būs sava elite un savi plebeji. Varētu sacīt, ka horizontālās un vertikālās šķelšanās līnijas, kas postulētas atbilstoši šo divu ideāltipu shēmām, tiecas novirzīties uz diagonāles pusi, tādējādi tuvojoties trešajam minētajam etniskās stratifikācijas modelim – krustveida tīkla variantam.

Tīklveida modeli etniskās grupas un sociālās šķiras dzīvo jukjukām, taču to izvietojums nav nedz gadījuma rakstura, nedz simetrisks, nedz arī egalitārs (sk. 2. nodaļas 2. apakšpunktu). Ikvienu etniskā grupa darbojas plašā ekonomisko funkciju un amatu diapazonā, un katra ekonomiskā šķira un sektors organiski inkorporē vairāku etnisko kategoriju locekļus. Taču ir iespējams, ļoti iespējams, ka ekonomiskajās šķirās un politiskās varas grupējumos no zināmām etniskajām grupām ir pārāk daudz pārstāvju, no citām – pārāk maz. Lai gan šis modelis veicina funkcionālus darījumus, kas sniedzas pāri etniskajām robežām, tas nepieņem (kaut arī pieļauj) etnisko asimilāciju un neatzīst pat īsti sirsnīgas etnokultūru savstarpējās attiecības. Tieši tā iemesla dēļ, ka šajā gadījumā etnisko grupu locekļi intensīvi sacenšas savā starpā par konkrētiem labumiem, kurus viņi augstu vērtē un neuzskata par īpaši etniski nozīmīgiem un ekskluzīviem, – tādiem kā reti sastopamā izglītība, profesionālie amati, labi atalgotas un ienesīgas vietas. Šā iemesla dēļ etnisko konfliktu subjektīvie komponenti, piemēram, iznīcinoša stereotipizācija un panikas celšana, var izpausties diezgan asā, taču slēptā formā. Etniskās grupas, kas ir disproporcionāli

* *Millet* (turku val.) – iedzīvotāju daļa Osmaņu impērijā, uzticīga kādam īpašam reliģiskam vadonim, it sevišķi tādām, kas nav musulmanis. (Red.)

pārstāvētas zemākajos sociālekonomiskajos slāņos, ir disponētas secināt, ka par spīti šīs sistēmas retoriski atbalstītām pārmaiņām tās struktūra faktiski nav viņiem labvēlīga. Vertikālās hierarhijas un paralēlo segmentu modeļi starp etniskajām kopienām nevalda tik izteikts sacensības gars (lai gan politiskā ziņā no tā vieglāk nekļūst), jo mazāk ir visiem kopīgo labumu, jo mazāk ir par ko sacensties. Šveicē, Apvienotajā Karalistē un Savienotajās Valstīs piekoptā etnopolitika kopumā vairāk atbilst krustveida tikla modeļim, nevis kādam no pārējiem diviem variantiem.

Lieta tāda, ka piedalīšanās kopīgo labumu patērēšanā, kā tas izriet no šķērsgrīzeniska tīklveida šķēluma, ne jau katrā ziņā veicina harmonijas attīstību, un savstarpēja izolācija ne jau katrā ziņā virza uz konfliktu.¹⁰ Ja sociālā distance starp etniskajām grupām ir tik liela un krustveida integrācija tik vāja, ka nav vairs nekādu vai gandrīz nekādu kopīgas kultūras vērtību, prestiža amatu, sabiedriskā stāvokļa ambīciju vai sociālo mērķu, šādas grupas var iet katra savu ceļu, samērā reti nonākot konfliktā cita ar citu.

Tā, piemēram, viduslaiku Eiropā pilsētu ebreji un lauku zemnieki kristieši saskārās tik maz, tik maz tiem bija kā kopīga, tik reti tie sacentās un savstarpēji salīdzinājās, ka līdz sadursmēm nonāca gaužām reti («Ārmlēdera» laupīšanas 1336.–1339. gadā Frankonijā un Elzasā bija apkauņojoši izņēmumi). No otras puses, viduslaiku ebrejiem un pilsētās dzīvojošajiem kristiešiem sākotnēji bija kopīgas buržuāziskās vērtības, tātad abas grupas piedalījās konkurences cīņā par attiecīgiem iztikas avotiem un starp tām valdīja hroniska rīvēšanās, kas nereti eksplozīvi uzliesmoja. Lai ilustrētu šo viedokli, varētu salīdzināt mūsdienu Malaiziju un Olsteru. Malaļiešu un ķīniešu attiecībās Malaizijā ir vērojama savstarpēja rīvēšanās, taču šīs attiecības ievirzīt kaut cik miermīlīgā gultnē palīdz fakts, ka viņiem ir dažādi viedokļi par to, vai reliģijai piešķirama augsta etniskā vērtība. Malaļieši domā, ka tas ir jādara, bet ķīnieši, ka nav. Tātad Malaizijas valdība var subsidēt malaļiešu islama institūcijas, neaizvainojot ķīniešu jūtas pret reliģisko simboliku (lai gan ķīniešiem varbūt ir žēl tādā veidā iztērētās naudas). Savukārt Olsterā, kur abas konkurējošās etniskās kopienas gan pašas sevi, gan viena otru definē reliģijas izteiksmē kā reliģisku draudu iemiesojumu, valdībai vairs nav tādas iespējas nomierināt vienus, neaizvainojot otru. Patiešām, etniski neaizvainojot, valdība pat nevar «summu dalīt uz

¹⁰ Lai iepazītos ar pretēju viedokli, sk.: *Seymour Martin Lipset*. Political Man. – New York: Doubleday, 1959. – PP. 85–90.

pusēm», lai pabalstītu gan katoļu, gan protestantu baznīcu, jo abas pretējās nometnes iebāzīs naudu kabatā un uzskatis to par likumīgi saņemtu pabalstu, toties savstarpēji nosodīs otram nometnei piespriesto subsīdiju kā svētuma apgānīšanu.¹¹

Visbeidzot, lai šī doma izskanētu gaišākā tonkārtā, atzīmēsim, ka Ņujorkas pilsētas pārvaldīšanas grūto uzdevumu kaut cik atvieglina šāds izdevīgs fakts: turienes spēcīgajām etniskajām grupām nav nekā kopīga, ko dalīt, tātad nav arī, par ko sacensties, izvirzot pašvaldībai prasības par attiecīgas simbolikas ievērošanu. Īri katoļi sagaida, lai Svētā Patrika dienā pa visu Piekto avēniju aizstieptos zaļa svītra; ebreji – lai uz viņu Lieldienām būtu atcelts aizliegums atstāt ielas malā automašīnas, un tā joprojām. Ikviens etniskā grupa pieprasa kaut ko tādu, kas neskar un neaizvaino citu grupu. Iedomājieties, kāds pretspars saceltos, ja vēl kāda cita grupa justos gana stipra un uzstājīga, ka pieprasītu, lai 17. martā pa visu Piekto avēniju aizstieptas oranža svītra!

Ja tīklveida modeli izmanto korekti, pārlietu optimistiski necerot, ka tas pats par sevi jau garantē etnisko konfliktu pakāpenisku noregulēšanu mierīgiem līdzekļiem, šis modelis ir reālākais, tātad paver vislabākās iespējas attīstīto (bet ne visu) multi-etnisko sabiedrību analīzei un pētniecībai. Tas nav nedz statisks, nedz ekskluzīvi politisks modelis. Tas pieļauj un patiesām arī paredz diagonālu, asimetrisku un – pats svarīgākais! – mainīgu krustveida korelāciju starp etnicitāti, no vienas puses, un šķiru, sabiedrisko stāvokli un varas sadali – no otras puses, tātad kaut ko tādu, kas visticamāk iespējams attīstītā sabiedrībā un nav iespējams divu pārējo modeļu stingri vertikālā un paralēlā segmentveidojumā.

Patiesi, tīklveida modelis varētu pieļaut arī iespēju (lai gan šobrīd tas šķiet nereāli) depolitizēt etnicitāti un privatizēt to vienkārši kā atšķirīgas kultūras faktu. Tas spēj atrisināt arī dažas no tām problēmām, kuras vienam modelim vai abiem pārējiem modeļiem ir neatrisināmas anomālijas,¹² piemēram: 1) «izstumto» etnisko grupu fenomenu, kuras ir ekonomiski privileģētas un bagātas, bet politiskā ziņā neaizsargātas un viegli aizvainojamas; 2) indivīdu kustību no perifērijas etniskajiem apgabaliem un subordinētajām etniskajām grupām uz valsts centrālo eliti tādā nozīmē, ka

¹¹ C. Enloe. *Ethnic Conflict*. – P. 20; F. Wright. *Protestant Ideology and Politics*. – PP. 213–280.

¹² Par modeļiem, anomālijām un paradigmām sk.: Thomas S. Kuhn. *The Structure of Scientific Revolutions*. – Chicago: University of Chicago Press, 1970 (2nd ed.).

indivīdi nepamet savu sākotnējo etnisko kultūru vai neatsakās no tās; 3) plaši izplatīto problēmu par dažādu subelites tipu parādīšanos, lai vadītu un reprezentētu subordinētās etniskās grupas; 4) kā šīm subelitēm izvēlēties atšķirīgu etnopolitiskās stratēģijas veidu. Visbeidzot, tīklveida modelis parāda, ka etnicitātes politika – lai tā būtu vērsta uz konfliktiem, sāncensību vai sadarbību – ir proporcionālu (organizatorisko, ekonomisko, ekoloģisko, tehnoloģisko, vietējās stratēģijas, kultūras, demogrāfisko) iespēju un resursu un proporcionālu kvalitatīvo dotumu (saskanīgi vai atšķirīgi mērķi, normatīvās ideoloģijas, politiskie talanti, mobilizētības līmeņi) funkcija. Šie resursi un šīs īpašības ir raksturīgas gan etniskajām grupām, gan centrālajām elitēm, kuras var būt un var nebūt pārstāvētas vai identificējamās. Taču pats tīklveida modelis nekonkretizē – un tas ir pamatoti –, šo raksturlielumu proporcijas un atkarībā no šajā procesā iesaistīto komponentu sastāva pieļauj dažādus iespējamus rezultātus, vai tie būtu nemainīgi, evolucionāri vai revolucionāri.

Vēl viens iemesls, kāpēc krustveida tīkla modelim ir augsta analītiska pieejamība un spēja izskaidrot, ir šāds: modelis pieļauj, ka modernās sabiedrības, kas visvairāk atbilst šim modelim, tieksies «sadalīt» indivīda etnisko identitāti, tomēr tajā pašā laikā neiznīcinot identitātes politisko spēju. Tas notiek tāpēc, ka šādas modernas tīklveida sistēmas pieprasa un piešķir daudzas funkcionāli deetnizētas – profesionālās, tirgus, tehniskās kompetences un tamlīdzīgas lomas.

Tātad vienotā un totālā etniskā identitāte, kas raksturoja cilvēku sabiedrisko stāvokli un paštēlu sistēmās, kuras tuvākas vertikālās hierarhijas un paralēlo segmentu modeļiem, tiek sadrumstalota, turklāt ne vien iekšējās individuālās identitātes līmenī, bet arī atklātās kultūras, sabiedriskās, ekonomiskās, organizatoriskās, profesionālās un politiskās līdzdalības dimensijā. Indivīdi, saprotot, ka viņu etnicitāte šajā gadījumā nav normatīvi būtiska it visās situācijās, to vairs neizvirza priekšplānā ikkatrā lomā un mijiedarbības variantā (sk. grāmatas ievadu).

Bet, ja un kad indivīdi atklāj vai ja viņiem rodas aizdomas, ka krustveida tīkla sistēma pārkāpj normas, kuras pati ir atzinusi, tas ir, ka viņus drīzāk gan vērtē, par pamatu ņemot «totālus» piedēvētus un stereotipiskus spriedumus, nevis spriedumus, kas balstīti uz viņu daļējo lomu un pienākumu izpildi, vai ka viņu etniskā grupa kā viens veselums tiek disproporcionāli un sistemātiski apīeta un iespiesta zemākās un vājākās sociālekonomiskās un politiskās struktūras pakāpēs; vai, pretēji tam – ja viņu etniskā grupa, kas ir vispārdominējoša, bet tās augstais un stingri strukturālais

sabiedriskais stāvoklis tiek apdraudēts, tad viņu etnicitāte laikam gan kļūs intensīvi politizēta un uzstājīga, neņemot vērā nekādu tiklveida diferenciaciju.¹³

4

Pirms turpināt starpetnisko attiecību, sadursmju un konfliktu dinamikas analīzi, uz ko mudina daudzie iepriekš apskatītie modeļi, paraugi un kategorijas, es pievērsīšos jautājumam, kas līdz šim tika apzināti apiets. Tas ir jautājums par etniskās identificēšanās viduspunktu jeb kritēriju. Lasītājs jau būs ievērojis, ka dažas no šur tur pieminētajām etniskajām grupām definē sevi pēc lingvistiskiem, citas pēc reliģiskiem un vēl citas pēc rases un dažādiem papildu kritērijiem vai kritēriju kopuma. Tā nav nejaušība. Etniskā lojalitāte un identificēšanās var saistīties ar jebkuru no šiem daudzajiem kritērijiem, un etnicitāte nepastāv savrup, kā no šiem kritērijiem pilnīgi neatkarīga būtība, nevar arī uzskatīt, ka šie kritēriji katrā ziņā būtu atdalīti no etnicitātes. Tātad meklēt no šiem daudzajiem kritērijiem atdalītu etnicitāti ir tikpat bezjēdzīgi, cik tuvredzīgi ir pasludināt, ka kāds no tiem nav etnopolitiski nozīmīgs, piemēram, ka tāds un tāds neatrisināts jautājums vai konflikts ir «tīri reliģisks» vai «caur un cauri lingvistisks». Citiem vārdiem sakot, eventuālo etnisko jēgu šiem pazīmju kritērijiem vai nu piešķir, vai nepiešķir, vai arī to atņem nevis pašu kritēriju saturs, bet šo kritēriju sociālais un politiskais konteksts, tas ir, šo kritēriju nesēji un viņu kaimiņi – citu atšķirīgu iezīmju nesēji –, ilgu laiku savstarpēji kontaktējoties un parasti citam ar citu sacenšoties. Daudzie etniskās identificēšanās un nozīmes viduspunkti un kritēriji tiks minēti, bet ne jau kādā īpašā secībā pēc to svarīguma pakāpes, lietošanas biežuma vai hronoloģijas, kā arī necenšoties izspriest, kāda ir to «zinātniskā» pamatotība. Neviens no tiem katrs atsevišķi nav obligāti nepieciešams, un ne par vienu no tiem atsevišķi nevar droši apgalvot, ka ar to katrā ziņā pietiek, lai etniskās grupas solidarizētos un politizētos. Pievērsīsimies šiem kritērijiem!

1. Rase. Tās ir tādas cilvēkiem kopīgās fenotipa iezīmes kā pigmentācija, auguma un sejas veidojums un matu tips. Lai gan mūsdienās rase spēj modināt politiskās un psiholoģiskās brālības un vienotības jūtas, ironiskā kārtā no visiem iespējamiem etniskās identitātes un solidaritātes kritēri-

¹³ R. Breton. Structure of Relationships. – PP. 60–61.

jiem tā ir pati nenozīmīgākā pirmatnējā pazīme, jo rasei pašai par sevi nebija būtiskas kultūras nozīmes, nemaz nerunājot par politisko nozīmi, pirms tā netika izmantota par līdzekli, lai uzspiestu un īstenotu stratifikāciju un segmentāciju un eventuāli mestu izaicinājumu rūpīgi izstrādātajām superordinācijas un subordinācijas sistēmām, kur par pamatu bija ņemta rases pazīme. Bet, reiz izmantota šādiem mērķiem, tā laika gaitā kļuva gan par neizbēgamu identificēšanās, gan atsvešināšanās viduspunktu kā valsts iekšienē, tā arī globālā mērogā. Tādus piemērus, kad mūsdienās rasi izmanto kā politizētu etnisko kritēriju, sniedz politika Lielbritānijas un Amerikas Savienoto Valstu pilsētās, valsts politiskā sistēma Malaizijā un Gajanā un kontinentālais Sengora negritūdes koncepts, tāpat arī globālās politiskās kaislības, kas joprojām gruzd kopš koloniālisma laikiem.

2. Radniecība. Tās ir iedomātas asinssaites un it kā kopīga izcelsme, uz ko visvairāk pretendē klani, ciltis un laiku pa laikam arī veselas nācijas. Kaut gan labi zināmie mīti šajā gadījumā apgalvo, ka solidaritātes jūtas radījusi kopīga izcelsme, patiesā vēsturisko un politisko notikumu secība, ļoti iespējams, var būt gluži pretēja: izdomājot radniecību un senatnes simbolus, jau iesakņojusies solidaritāte tika stiprināta un legimitizēta. Ja attiecīgā radniecības grupa sakrīt ar valsts populāciju, politiskās iekārtas legimititāte tiek vēl vairāk nostiprināta; biežāk gan radniecības grupas ir vai nu valsts apakšvienības, vai arī to apdzīvotā teritorija plešas aiz valsts robežām, – tad tās var atstāt uz valsti graužošu iespaidu. Abu situāciju piemērus dod tā saucamais ciltisma fenomens Āfrikā.

3. Reliģija. Šeit tā vērtēta kā sociālās lojalitātes ieraugs, nevis kā formālas uzskatu sistēmas kvintesence. Kādreiz moderno laiku rītausmā reliģija bija solidaritātes, šķelšanas un sākotnējās etniskās konsolidācijas viduspunkts pat tajās zemēs, kuras veido mūsdienu attīstīto pasauli. Kopš tiem laikiem savu centrālo vietu attīstītajā pasaulē (kas ir ļoti sekularizēta pasaule) reliģija ir atdevusi valodai – Amerikas Savienotajās Valstīs nostalgijai pēc sadrumstalotā veidā nodotā iecerotāju priekšteču lingvistiskā un kultūras mantojuma – galvenajam etnicitātes katalizatoram. Piemēram, no 17. gadsimta līdz pat 19. gadsimta beigām holandiešu valodā runājošie katolīcīgie flāmi izjuta lielāku solidaritāti ar franciski runājošiem katolīcīgajiem valoņiem, kuri dzīvoja tālāk uz dienvidiem, nekā ar ziemeļu kaimiņiem, kas arī runāja holandiešu valodā, bet bija protestanti. Atbilstoši tam viņi labprātāk sakļāvās politiskā vienībā, kas galu galā kļuva par Beļģiju, nevis saistīja savu likteni ar Nīderlandi. Toties 20. gadsimtā priekšplānā ir izvirzījusās nesaskaņas valodas jomā, un tā ir galvenā problēma, kas sašķel

Belģiju. Arī Kanāda patlaban pārdzīvo asa etnolingvistiska saspilējuma laikus. Divdesmitā gadsimta sākumā valodā sakņots etnonacionālisms sadrumstaloja kā vienu, tā otru Hābsburgu impērijas pusi – gan Austrijas, gan arī Ungārijas daļu – un tas, ka vairumam tās tautu kopīga bija katolīcība un saites, kas, iespējams, pastāvēja, bet bija par vājām, lai saturētu kopā valsti, cīnoties pret lingvistiskā partikulārisma centrālās spēku.

Protams, šai tieksmei pāriet no reliģijas uz valodu un izmantot to kā politizētās etnicitātes asmeni ir izņēmumi attīstītajā pasaulē. Olstera ir viens spilgts piemērs, bet Libāna nav autentisks izņēmums, jo tā nav attīstīta zeme. Ar Kipru ir problēma, jo lingvistiskie un reliģiskie kritēriji, kas šķir grieķus un turkus, tagad ir tik ļoti savijušies, ka nedz paši darbībās iesaistītie, nedz novērotāji vairs nespēj tos atšķetināt. Starp citu, ne jau vienmēr un visur grieķiem un turkiem veidojušās šādas attiecības. Kad 20. gadsimta divdesmitajos gados Grieķijas un Turcijas valstis nolēma apmainīties ar attiecīgajām etniskajām minoritātēm, par identificēšanās kritēriju izraudzījās reliģiju. Tādējādi divu miljonu cilvēku vidū, kurus piespiedu kārtā apmainīja, bija prāvs skaits turciski runājošo pareizticīgo, kuri atzina sevi par grieķiem, un tāpat grieķiski runājošo musulmaņu, kurus atzina par turkiem.¹⁴ Mūsdienu ebreju pašnoteiksme ir svārstījusies starp reliģiskajiem un valodas kritērijiem. No vienas puses, senču reliģijas pievilkšanas spēks daudziem jidišā un vietējās valodās runājošiem ebrejiem lika pamest Eiropu un arābiski un citās Vidusāzijas tautu valodās runājošiem ebrejiem – islama pasauli, lai dotos uz Palestīnu un pēc tam uz Izraēlu. No otras puses, šķelšanās starp «europeiskajiem» un «austrumnieciskajiem» ebrejiem Izraēlā joprojām ir neatrisināma problēma – nevis vairs kā atklāta lingvistiska dalīšanās, jo visi runā ivritā, bet kā sociālekonomiska atšķirība, kuru tomēr laiku pa laikam politiski neitralizē draudi no ārienes. Ivrits ir pieņemts par ebreju valsts nacionālo valodu, taču aizvien vēl nenovērstās domstarpības par to, kāda īsti sabiedriski politiskā loma ierādāma reliģijai, līdz šim nav ļāvušas pieņemt Izraēlas oficiālo konstitūciju. Diasporas ebrejiem etnicitātes kritērija definīcija joprojām ir neatrisināta problēma (vienīgi ticīgie ebreji to ir atrisinājuši); taču var nešaubīties, ka arī viņi piedalās mūsdienu politizētās etnicitātes uzbangojumā.

4. Valoda. Šeit vajadzētu šķirt divas valodas funkcijas: valoda kā saziņas līdzeklis un valoda kā potenciāls etniskās un kultūras identitātes sim-

¹⁴ H. J. Psomiades. *The Eastern Question*. – PP. 66–68; S. P. Ladas. *Exchange of Minorities*. – PP. 377–384, 438–442.

bols. Abas šīs funkcijas ir saistītas tādējādi, ka divām valodām, ja tās lieto vienā un tajā pašā kultūrvīdē, kā saziņas līdzekļiem izpaudīsies tieksme savstarpēji tuvināties, bet, ja tās kļūst par etniskās savdabības un sāncensības indikatoriem, tad valodu atšķirības stabilizēsies vai pat palielināsies.¹⁵ Šajā pētījumā mūs var interesēt vienīgi otra valodas funkcija, un pat tā ir neskaidra, jo valoda un tā etniskā grupa, kuru valoda potenciāli pārstāv, ne vienmēr ir identiskas. Tā, piemēram, skotu un basku etniskā pašapliecināšanās, šķiet, nav atkarīga attiecīgi no gēļu un basku valodas vitalitātes. No otras puses, Eiropas ekspansija uz aizjūras zemēm ir padarījusi dažas eiropiešu valodas par pasaules valodām, kas ir ne tikai milzīgi izpletušās kā otrās pakāpes *linguae francae**, bet arī kļuvušas par mātes valodu daudzām tautām, kuru etniskās kopienas sākotnēji nemaz nesaistās ar šīm valodām. Tā, piemēram, trinidadiešiem dzimtā valoda ir angļu valoda, haitiešiem – franču un čiliešiem – spāņu, bet tāpēc viņi nekļūst ne par angļiem, ne par frančiem, ne arī par spāņiem.

Tomēr šajā gadījumā ir jāpievērš uzmanība diviem iebildumiem: a) ne jau visi valodu konflikti ir starpetniski, daži no tiem ir iekšetniski. Tā, piemēram, 19. gadsimtā nopietni strīdi par labāko etnonacionālo valodu ir risinājušies grieķu, ebreju un norvēģu etniskajās kopienās (demotiki pret katarevusu, jidišs pret ivritu, bakmola pret ninorsku). Taču pretējo uzskatu atbalstītāji nenoliedza, ka viņi visi pieder pie vienas un tās pašas etnonacionālās kopienas, lai gan lingvistiski filoloģiskās atšķirības starp šīm valodām bija lielākas un būtiskākas nekā atšķirības, piemēram, starp horvātu un serbu runu. Par spīti tam nule minētās serbu un horvātu runas atšķirības ir materializējušās par dziļas starpetniskas plaisas politisku simbolu. Drīz mēs atgriezīsimies pie jautājuma par potenciālo etnicitātes kritēriju politizāciju; b) tomēr ne visas valodu atšķirības kādas valsts ietvaros katrā ziņā izraisa valodu strīdus un etniskos konfliktus. Beļģijā un Kanādā tā notiek, bet Tanzānijā un Filipīnās līdz šim vēl ne.

Jāatzīst, ka daudzvalodības situācija ne vienā vien modernajā valstī ir saspringta. Valdības un dominējošās elites sliecas apšaubīt to, ka daudzvalodība ir pastāvīgs kārdinājums centrālās virzienā noskaņotām etniskajām kontrolitēm. Un kontrolītes patiešām modri raugās un nereti arī to izmanto kā politisku izdevību un ietekmēšanas sviru. Ja kādas mūsdienīgas vai šķietami mūsdienīgas valsts centrālajai valdībai šķiet, ka tā itin viegli

¹⁵ W. Petersen. Comparison of Racial and Language Subnation. – P. 166.

* *Lingua franca* (itāļu val.) – franču valoda, arī saziņas valoda. (Red.)

saprotas ar tās daudzvalodīgajiem subjektiem, tad tā ir vai nu izlēmusi, ka lingvistiski «nomaldījušās» grupas ir nenozīmīgas vai marginālas tās vispārējā politikā (šo spriedumu var revidēt), vai arī valdība ir izvairījiesies no šīs problēmas, uzveļot to federālajām apakšvienībām, lai tās nokārto šo jautājumu (kā tas ir Šveicē); vai arī centrālā valdība kontrolē stingru paralēlās segmentācijas sistēmu, kas modelēta iepriekšējā apakšpunktā (šajā gadījumā integrācijas līmenis ir apšaubāms); vai arī valdība, izlikdamās braša, slēpj savu vājumu (varbūt cerēdama, ka tas drīz pāries). Valdība, kas apņēmusies centralizēti veikt modernizāciju, tiecas pēc vienvalodības (kā tas 19. gadsimtā notika Francijā) vai vismaz pēc vispārējas kompetences kādā vienā valdošā valodā (kā 20. gadsimtā Padomju Savienībā).

Tomēr vēsture, iespējams, jau ir atbrīvojusies no šādām ambīcijām, ja vien tās nav īstenotas, pirms plašas masas apguva lasītprasmi un rakstītprasmi un iemantoja politisko apziņu. Tā, piemēram, Lielās franču revolūcijas laikā jakobiņi un Napoleona režīmiem vēl bija iespējams uzspiest franču valodu pusei Francijas iedzīvotāju, kas toreiz runāja vietējos dialektos vai svešvalodās; republikāņu valdības varēja šo lēmumu īstenot visa 19. gadsimta laikā. Un tāpat savulaik pastāvīga angļu valodas spiediena rezultātā gandrīz pilnīgi tika izskausta ķeltu valoda Īrijā. Taču tagad jau ir daudz par vēlu uzspiest krievu valodu Padomju Savienības Vidusāzijas tautām, kas sevi politiski apzinās, un hindi valodu – Andrapradesai Indijas dienvidos, nemaz nerunājot par daudz mūsdienīgākiem ukraiņiem un tamiliem. Šis pārmaiņas uzskatāmi ilustrē vecvecās Ungārijas piemērs, kuras valdība 19. gadsimta pēdējā ceturksnī ņēmas aktīvi īstenot lingvistiskas maģarizācijas politiku. Tā varbūt vainagotos ar panākumiem, ja vien nebūtu «iejaucies» Pirmais pasaules karš, kas paglāba no asimilācijas vēl īsti neatmodušos slovākus un rutēniešus, taču attiecībā uz politiski pašapzinīgajām Ungārijas horvātu, serbu un rumāņu valodā runājošo grupām, jāteic, ka viss jau bija daudz par vēlu. Kas nokavēts, tas pazaudēts.

5. Ierastais dzīvesveids. Tas var kļūt par etnicitātes kritēriju relatīvi primitīvā ekonomiskā vidē (piemēram, klejotāji lopkopji bagarī pretstatā uz vietas dzīvojošajiem zemkopjiem fēriem Sudānas rietumdaļā¹⁶ vai klejotāju dzīvesveids un ar to saistītā izveicība, kas vēsturiski ir identificējusies

¹⁶ G. Haaland. Economic Determinants. – PP. 58–73. Doma, ka saimnieciskās dzīves ieradumi varētu laiku pa laikam funkcionēt kā etnicitātes pazīmju kritēriji, nebūtu jauicama ar novērojumu, ka etniskās grupas, kas jau ir identificējušās pēc citiem kritērijiem, bieži vien ir koncentrēti pārstāvētas noteiktos arodos, specialitātēs un profesijās.

ar čigāniem, vai arī specializētās tirgotāju un amatnieku funkcijas, kas identificējas ar dioliem Rietumāfrikā; vai kalnieši pretstatā lidzenumu iedzīvotājiem). Lai kāds šis kritērijs arī būtu, to ir iespējams politizēt, ja vien kāda grupa savas ieražas un dzīvesveidu atzīst par civilizētāku salīdzinājumā ar kādas citas grupas dzīves modeli. Tā, piemēram, Bībele vēsta, ka faraonu laikos ēģiptiešu zemkopji Jēkaba un viņa dēlu – aitu ganu – dzīvesveidu uzskatīja par «negantību», un šā iemesla dēļ viņiem atļāva mītnāties tikai Gošenes zemē.¹⁷ Šādu kritēriju iespējamās politizācijas piemērs mūsdienās ir arābu un berberu saspilētās attiecības Magribā, Āfrikas kontinenta ziemeļdaļā, un javiešu un bengāļu pārliecīgas lepnības tieksme, it kā viņu ieražas un kultūra būtu pārāka par kaimiņtautu kultūru attiecīgi Indonēzijā un Indijas subkontinentā.

6. Reģionālisms. Šis etniskās identificēšanās un apzīmēšanas iespējama kritērijs dažkārt izriet no iepriekšējā kritērija, kā, piemēram, gadījumā ar kalniešu/lidzenumu iedzīvotāju saspilētajām attiecībām vai situācijā, kurā izpaužas javiešu un Sumatras un citu attālāko salu indonēziešu pretšķības; un bieži vien šis kritērijs ietiecas nākamajā variantā, kad identificējas pēc atšķirīgas politiskās pieredzes. Reģionālisms ir kaut kas grūti tverams. Ciktāl Amerikas Konfederācijas mēģinājumu atdalīties 19. gadsimta sešdesmitajos gados stimulēja etniskās atšķirības izjūta, kas izrietēja no reģionālisma savienojumā ar dienvidnieku ierasto dzīvesveidu? Kādas etniskās sekas rastos, ja šis mēģinājums būtu izdevies? Cik lielā mērā pirmo 13 Amerikas koloniju atdalīšanās no Lielbritānijas balstījās uz savrupas etnicitātes apziņu un kādi bija šis etnicitātes kritēriji? Vai varbūt tieši neatkarības karā izkristalizējās etnopolitiska amerikānisma apziņa? Un ko lai saka par tautu politisko šķelšanos mūslaikos, tautu, kuras pēc vairākiem citiem kritērijiem ir ļoti līdzīgas? Vai austrumvācieši un rietumvācieši, ziemeļkorejieši un dienvidkorejieši pakāpeniski varētu kļūt par etniski atšķirīgām tautām?¹⁸ Un vai tādi būtu kļuvuši ziemeļvjetnamieši un dienvidvjetnamieši, ja pilsoņkarš Vjetnamā būtu beidzies neizšķirti?

Šie jautājumi ir hipotētiski, taču ne bezjēdzīgi. Ģeogrāfiski nošķirts apgabals un politiskās institūcijas veido iedarbīgu kombināciju, lai rastos

¹⁷ Pirmā Mozus grāmata, 46 nodaļa; 33.–34.

¹⁸ Austrumvācijas runasvīri laiku pa laikam patiešām apgalvo, ka esot fiksējuši aizvien lielāku lingvistisko diferenciāciju starp abām vācu populācijām, austrumvācieši it kā izkopjot socialistisko vācrunu, turpretim Vācijas Federatīvajā Republikā vācu valodu sagandējot amerikānismi.

etniskās grupas. Nesen šāda kombinācija veicināja politiski pašapzinīgas, no bulgāriem atdalītas maķedoniešu nācijas izveidošanos federālajā Dienvidslāvijā. Agrāko laiku vēsture liecina, ka tā radās trīs no četrām Šveices etniskajām grupām (un pati Šveices valsts), atdalot tās no vāciski, franciski un itāliski runājošiem nešveiciešiem. Laikā starp abiem pasaules kariem gan atjaunotās Polijas, gan paplašinātās Rumānijas valdības elite bija gaužām norūpējusies, ka pirms 1918. gada notikusī poļu un rumāņu «valsts-nāciju» ģeopolitiskā sašķelšana nebūtu iedēstījusi proetniskās atšķirības un atsvešināšanos starp poļiem, kas dzīvoja triju dažādu impēriju pakļautībā, un starp pirmskara Ungārijas rumāņiem un vecās Rumānijas rumāņiem.¹⁹

7. Iepriekšējā paragrāfā tika pieminēts pēdējais kritērijs, saskaņā ar kuru var definēt un fokusēt identifikāciju, – tā ir iedzīvotāju politiskā pieredze politisko institūciju ietvaros, kura laika gaitā rada politiskas izcelsmes etnonacionālisma apziņu, kas sākotnēji nebalstās vai minimāli balstās uz rases, radniecības, reliģijas, valodas vai citu pirmspolitisku, pirmatnēju pazīmju atšķirībām. Citiem vārdiem sakot, kaut arī parasti teic, ka etnonācijas rada vai tiecas radīt pašas savas valstis,²⁰ var būt arī tā, ka valstis no savu populāciju, tā sakot, demogrāfiskā jēlmateriāla rada etnonācijas (sk. 1. nodaļas 1. apakšpunktu). Ja «amerikāņu tauta», «Šveices tauta», «franču tauta» pastāv arī kā reālas etnicitātes, tad var sacīt, ka tās visas vēsturiskās attīstības gaitā ir radījušas un izveidojušas attiecīgā valsts un šīs valsts politiskās institūcijas. Ja gvatemalieši, hondurasieši, salvadorieši un nikaragvieši, kas dzīvo Centrālamerikā, vai peruāņi un ekvadorieši, kas dzīvo Andu kalnu apvidū Dienvidamerikā, ir atdalīti cits no cita kā dažādu nāciju piederīgie (laiku pa laikam pat tiktāl, ka uzsāk karadarbību), tad tas ir noticis nevis tāpēc, ka viņi cits no cita atšķirtos pēc rases, rasu sajaukuma, ticības, valodas vai kādiem citiem pirmspolitiskiem, pirmatnējiem kritērijiem, bet vienīgi tādēļ, ka pieder pie dažādām valstīm. Citiem vārdiem sakot, vecās un veltīgās debātes, vai par nācijām varētu teikt, ka tās ir pastāvējušas jau pirms tām bija izveidojušas nacionālā apziņa (piemēram, vai slovāki un baltkrievi 18. gadsimtā bija nācijas?), šeit tiek apvērsta otrādi, norādot, ka etnonacionālo apziņu var radīt kopīga vēsturiskā un politiskā

¹⁹ J. Rothschild. East Central Europe. – PP. 29–31, 286–288; J. Rothschild. Pilsudski's Coup d'Etat. – PP. 168–169, 179–180.

²⁰ From Max Weber: «Essays in Sociology». H. H. Gerth, C. W. Mills, eds. – New York: Oxford University Press, 1958. – PP. 176, 179.

pieredze pat tajā gadījumā, kad vispār nav citu kopīgu centrējošu etnonācijas kritēriju, kuri konkrēto populāciju atšķirtu no citām populācijām.

Cenšanās saliedēt etnonacionālismu, par centrējošu faktoru izmantojot kopīgo politisko pieredzi un institūcijas, laikam gan prasa ilgstošus pūlinus, kad nereti jāvērsas pret citu nule aplūkoto etnicitātes kritēriju un centrējošo faktoru difūzijas tendencēm. Kaut gan šādi pūliņi bieži vien izrādās nesekmīgi, tas nebūt nenozīmē, ka katrā ziņā ir lemti pilnīgai neveiksmei. Un, reizēm vainagojoties ar panākumiem, tie apstiprina uzskatu, ka politiskās norises un institūcijas ir ne tikai etnonacionālo grupu un īpatnību radītas parādības, bet laika gaitā tās var būt arī etnonacionālo grupu un īpatnību radītājas, ka tās ir ne vien citu etnicitātes pazīmju kritēriju epifenomeni, bet ka tām ir autonomas spēks kā etnicitātes viduspunktam.

Patiesām, politisko institūciju un politisko lēmumu atgriezeniskā ietekme uz citiem, pašas etnicitātes raksturīgajiem «vāriņajiem» kritērijiem (tāpat kā uz etnopolitisko apziņu, kas atvasināta no tiem), ir bijusi vēsturiski nozīmīga. Lasītājs atcerēsies šajā nodaļā iepriekš izteikto domu, ka Kiprā starp grieķiem un turkiem tagad ir dziļa plaša. Bet tā ir radusies pavisam nesen, un pēc savām reliģiskajām un lingvistiskajām, kā arī politiskajām dimensijām tā izveidojusies precīzi formulētu politisko lēmumu un institūciju darbības rezultātā. Pirms tam, kad 1878. gadā briti okupēja šo salu, abas kopienas runāja unificētā kipriešu dialektā un izmantoja gan vienu, gan otru lūgšanu telpu ar gluži ekumenisku iecietību. Briti, kuriem bija atšķirīgi uzskati, ienākot kipriešu dzīvē, ņēmās graut šo simbiozi, kontroli pār izglītību un kultūru salā nododot grieķu un Osmaņu ministrijām kontinenta valstīs. Tās tad «antagoniski savērējās» sadalīt abas kipriešu kopienas atsevišķos segmentos un atsvešināt vienu no otras. Nelielās un viegli kontrolējamās etniski komunālās un pazīmju kriteriālās atšķirības tika saasinātas un politizētas ar politisko darbinieku politiskajiem lēmumiem, pārvēršot tās par nopietnu etnisko šķelšanos.²¹ Arī hindi un urdu valodu agrākos laikos uzskatīja par diviem vienas un tās pašas valodas paveidiem. Un tad ap 19. un 20. gadsimta miju politisku lēmumu un politiskās šķelšanās rezultātā hindustāņi spieda savu valodas versiju sanskritizēt, bet musulmaņi savu versiju – pakļaut persiešu valodas normām. Galu galā politisku iemeslu dēļ no vienas valodas izveidojās divas valodas, un abas pēc tam uzsūca nomaļu dialektus.²² Senebreju valodas atdzimšana

²¹ A. Pollis. Intergroup Conflict. – PP. 585–592.

²² J. Das Gupta. Ethnicity. – PP. 476–477.

par Palestīnas un Izraēlas ebreju mātes valodu un runas valodu arī bija politisko lēmumu un politisko motivāciju rezultāts kultūras jomā.

5

Iepriekšējie atzinumi ir parādījuši, ka etniskā apziņa un uzstājīgums automātiski neizriet no pirmatnējiem kultūras un dabiskajiem dotumiem un atšķirībām, bet gan rodas politiskās uzņēmības un darbības rezultātā. Kā šis politiskais jeb varbūt politizējošais asmenis skar vairākus iespējamus etniskās identifikācijas kritērijus, un kā savukārt šīs darbības dinamika saistās ar daudzajiem strukturālajiem modeļiem, paraugiem un kategorijām, kas aplūkotas šīs nodaļas 2. un 3. apakšpunktā? Stratēģija un taktika, kādu etnicitātes politiskie aktivisti izvēlas šīm darbībām un konfrontācijai, tiks iztirzāta nākamajās nodaļās. Taču šeit būtu lietderīgi īsumā komentēt šo aktivistu iespējas. Šajā nodaļā sniegtā analīze un minētie piemēri ļauj secināt, ka polizitētā etnicitāte, visticamāk, parādās un nostiprinās gar pieejamākām un pielāvētākām potenciālās šķelšanās nomatu līnijām attiecīgos vēsturiskajos apstākļos un dominējošā stratifikācijā. Tā, piemēram, Beļģijā visiem kopīgā ticība atkāpjas lingvistiskās šķelšanās priekšā, un pēc tā paša parauga tika sadalīta Pakistāna un agrāk – sadrumstalota Hābsburgu impērija. Toties Olsterā un Libānā, gluži pretēji, nedz visiem kopīgā angļu, nedz arābu valoda nespēj samierināt etniskās grupas, kas ir politiski mobilizējušās pēc reliģiski sektantiskiem kritērijiem. Gajanā visiem kopīgā angļu valoda atkāpjas, aci pret aci sastapusies ar izteikti rasisku šķelšanos, bet Nigērijā un Zairā piederība vienai un tai pašai rasei nebūt nenodrošina valsti pret reģionāli un cilšu limenī organizētas etnopolitikas centrālās briesmām. Vispieejamākās šķelšanās nomatu līnijas Amerikas Savienotajās Valstīs iezīmē rase un (senču vai imigrantu izcelsmes veidā) šķietama radniecība. Šķelšanās nomatu līnijas nereti kļūst cita pār citu un savijas krustām šķērsām. Tādā veidā reliģija daļēji kļūst pār valodu Kiprā, Šrilankā un zināmā mērā Kanādā; rase savijas ar valodu Malaizijā; valoda ar vēsturisku un sociālekonomisku reģionālismu un diferencētu politisko pieredzi un dzīvesveidu – Spānijā un Čehoslovākijā; un nule minētajam šķelšanās līniju kopumam vēl būtu jāpievieno reliģija kā pārsteidzoša šķēlumlīnija Dienvidslāvijā un rase, kā arī reliģija – Padomju Savienībā.

Nav lielas jēgas vēl un vēl minēt šo etnisko nomatu līniju un līniju kopuma piemērus. Tomēr ir jēga uzsvērt, ka kritērijiem, kas iezīmē šķelšanās

nomatu līnijas, vēsturiski mainās nozīme un ietekme, tādējādi tie var būt vairāk vai mazāk saskatāmi; tātad mainās arī to piemērotība politizācijai. Tie mainās ne tikai attiecībā cits pret citu (piemēram, reliģija salīdzinājumā ar valodu dažādos laikmetos un dažādās vietās), bet arī visi kopā – kā viens veselums. Tātad etnisko grupu politiskais kareivīgums un solidaritāte, tāpat kā ekonomisko šķiru kareivīgums un solidaritāte, ir vēsturiski un situatīvi nosacīti. Ja etniskās grupas, vērtējot sekulārās vēsturiskās tendences un/vai valdības politiku, aptver, ka ir apdraudēta to izdzīvošana, vai tās baidās, ka viņu pašu senču zemē tās var pārmākt citas – svešzemju etniskās grupas, tad šīs etniskās grupas tiešām var politizēties līdz ļoti augstai kareivīguma pakāpei. Bet, ja etniskās grupas strīdas savā starpā par sabalansētu līdzdalību «normālā» politikā, tad tik augstu kareivīguma pakāpi sasniegt ir grūtāk, un, iespējams, politiskie aktīvistu, kas mobilizē masas, to nemaz nevēlas. Turklāt neparedzētos apstākļos politizētās etnicitātes vadoņi var ne tikai censties savai grupai nekavējoties piešķirt lielāku ietekmi politikā, lai līdz ar to paši iegūtu lielāku varu, bet arī pavērt savai grupai iespēju dot kvalitatīvi jaunu ieguldījumu visas multietniskās makrosabiedrības attīstībā, padarot to daudzpusīgāku un elastīgāku.

Te vēl papildus jābrīdina, lai iepriekšējais spriedums attiecībā uz etnisko pazīmju kritēriju kontekstuālo mainīgumu un kritēriju atbilstību šķelšanās nomatu līnijām, kādas izpaužas katrā situācijā, netiktu pārprasts. Vienā nozīmē patiešām varētu apšaubīt, vai pazīmju kritērijs, kuru politiskie vadoņi katrā konkrētajā gadījumā ir izvēlējušies ikreiz kontrastaini atšķirīgai etniskajai mobilizēšanai, lai tā būtu reliģija, valoda vai rase, pēc būtības vispār attiecas uz šo lietu, jo jebkuru un ikvienu no tiem ir iespējams sakralizēt un padarīt par etniskās mobilizēšanās un politizācijas centrējošo simbolu; lai kādu pazīmju kritēriju izvēlētos, šis process vairāk vai mazāk ir viens un tas pats. Citiem vārdiem sakot, beļģus var aktivizēt līdz tādai pašai politiskā kareivīguma pakāpei pa lingvistiskās šķelšanās nomatu līnijām, līdz kādai Olsteras iedzīvotājus – pa reliģiskajām līnijām un malajiešus – pa rases līnijām, un tā tālāk. Tomēr šeit ir svarīgs politiski kontekstuāls nosacījums. Ja kāds valsts aparāts vai režīms, piemēram, Indijas, ir ideoloģiski, formāli un konstitucionāli uzņēmies saistības īstenot sekulārus mērķus un vērtības, kuru dēļ dažas etniskas pazīmes kritēriji jau apriori ir padarīti par politiski nelikumīgiem, turpretim citus pieļauj kā likumīgus, tad šādā gadījumā patiešām izšķiroša nozīme ir tam, kādu pazīmju kritēriju, metot izaicinājumu, konkurējošā vai opozicionālā kontrelite izvēlas. Minētajā piemērā, jebkurai Indijas kontrelitei grupu

mobilizēšanai un politizācijai par kritēriju izvēloties reliģiju neatkarīgi no tā, vai reliģiskās līnijas būtu pieejamas un izdevīgas, būtu izdarīts provokatīvs mēģinājums delegitimēt valsts politisko sistēmu un režīmu; no otras puses, izvēloties valodu, iespējams, būtu izdarīts kareivīgs, bet «normāls» etnopolitisks vingrinājums. *Mutatis mutandis**, *toutes proportions gardees*, kā arī ievērojot visus citus attiecīgos iebildumus un brīdinājumus, varētu izteikt tādu pašu viedokli par alternatīviem pazīmju kritērijiem Padomju Savienībā. Citas valstis citādā vēsturiskā un ideoloģiskā kontekstā laiku pa laikam ir definējušas kā politisku tabu citus potenciālos pazīmju kritērijus, piemēram, trešās un ceturtais republikas periodā Francijā un Franko valdīšanas laikā Spānijā tabu bija nomaļu valodas un reģionālisms. Tas atkal un atkal parāda, kāds spēks ir politiskajām institūcijām un politiskajiem lēmumiem, kas ietekmē etnisko grupu konfigurāciju, etnisko konfliktu asumu un pat etnicitāti pašu par sevi.

* *Mutatis mutandis* (latīņu val.) – izdarot vajadzīgos grozījumus. (Red.)

4. nodaļa STARPETNISKO ATTIECĪBU, SAISTĪBU UN KONFRONTĀCIJAS DINAMIKA

1

Šīs nodaļas nolūks ir iepriekšējā nodaļā sniegto multietnisko sistēmu dažādo tipu un veidu struktūranalīzi papildīt ar politiskās uzvedības dinamisko saturu.

Lai multietniska valsts atbilstu kādam etniskās stratifikācijas modelim (sk. 3. nodaļas 3. apakšpunktu), šo valsti veidojošo etnisko grupu attiecības, saistība un sadursmes ir pašu grupu ilgstošas un regulāras saskarsmes rezultāts. Īslaicīgu vai gadījuma rakstura kontaktu rezultātā stratifikācijas sistēmas neveidojas. Vēl vairāk – līdztekus ilgstošiem vai vismaz regulāriem sakariem stratifikācijai ir nepieciešams: 1) lai etniskās grupas būtu centriskas – citādi tās saplūdis vai viena uzsūks un izšķīdinās otru, kā tas, piemēram, notika ar pirmatnējiem agrāro viduslaiku bulgāriem un varjāgiem, kuri pieļāva, ka tos uzsūc slāvisko tautu jūrā, kuru vidū viņi Balkānos un Krievzemē bija apmetušies; 2) lai etniskās grupas sacenšas kā etniskās grupas par labumiem, kuru visiem nepietiek, un par mērķiem, ko tās visai augstu vērtē, – pretējā gadījumā nav pamata etniskai stratifikācijai; 3) lai starp etniskajām grupām, kas ilgstoši savstarpēji saskaras, ja arī ne vienmēr teorijā, tad praksē gan, būtu vismaz kaut kāda varas elementa atšķirība. Vienlīdzība šajā ziņā ir ārkārtīgi reti sastopama un, šķiet, pastāv vienīgi mazapdzīvotības un komplementārās ekonomikas apstākļos, kā tas, piemēram, dažkārt ir attiecībās, kādas pastāv starp klejotājiem un zemkopjiem, starp beduīniem un tiem, kas oāzēs nodarbojas ar tirdzniecību.

Etnisko grupu sāncensība par labumiem, kuru visiem nepietiek, var būt tieša vai par kādu soli tālāk no pašiem cīņas objektiem un mērķiem. Tā, piemēram, spāņi, kas iekaroja acteku un inku valstis, ir slaveni vai varbūt bēdīgi slaveni ar to, ka ārkārtīgi augstu vērtēja zeltu un sudrabu. Amerindiāņi, gluži pretēji, prata novērtēt, kādus ornamentus un rotas no šiem metāliem var pagatavot, tomēr augstu tos nevērtēja ne pēc būtības, ne kā maiņas līdzekļus. Tātad šajā līmenī indiāņu grupas bija lielāka vai mazākā mērā vienaldzīgas pret iekarotāju grupu vērtībām. Abu grupu konfliktu un tam sekojošu stratifikāciju izraisīja spāņu lēmums izmantot savu varas pārsvaru, lai piesavinātos amerindiāņu darbu, ko arī indiāņi prata novērtēt, un no raktuvēm iegūtu jo vairāk vērtīgās rūdas. Citiem vārdiem sakot, ja viena grupa tiek uzskatīta par instrumentu, ar kura palīdzību otra grupa sasniedz savus augstu vērtētos mērķus, tad stratifikācijas procesam nepieciešamie nosacījumi ir īstenojušies pat tādā gadījumā, ja iesākumā nemaz nebija primārā sāncensība par abām grupām kopējiem mērķiem, kurus abas puses augstu vērtē.¹

Varētu pieņemt, ka minētie trīs nosacījumi – etnocentrisms, konkurences cīņa un varas nevienlīdzība – ir raksturīgi multietniskajām valstīm. Parasti klātesošs faktors ir arī zināmas regulējošas vērtības, kas uzlabo un informē stratifikācijas sistēmu, definējot kā dominējošo, tā subordinēto etnisko grupu politiski leģitīmās uzvedības ietvarus. Kaut gan regulējošās vērtības mainās atkarībā no politiskās sistēmas un laiku pa laikam sabrūk, tomēr vispārpieņemta vienprātība par šo vērtību galējām robežām, šķiet, pastāv – katrā ziņā attīstīto valstu pasaulē. Tas, ka dominējošie īsteno genocīdu un masveida izraidīšanu vai ka subordinētie izvērš aklu teroru, pēc mūsdienu vispārējā atzinuma nav savienojams ar leģitīmu etniski politisku uzvedību. Attiecībā uz precīzāk mērķētu «ķirurģisko» vardarbību etnisko konfliktu gaitā jāteic, ka mūsdienās izkoptās liberāli orientētās simpātijas un vērtējums bieži vien daudz spēcīgāk ir vērsti pret dominējošajiem nekā pret subordinētajiem, lielāka iecietība tiek izrādīta pret žandarmu noslep-kavošanu un citām sarūgtināto un etnisko kaujinieku protesta formām nekā pret valdības un dominējošās grupas atklāti represīvajiem pasākumiem.

¹ Divās iepriekšējās rindkopās koncentrētie teorētiskie secinājumi patapināti no darba: *Donald L. Noel. Origin of Ethnic Stratification.* – PP. 157–164. Vēstures piemēri ir mani. Ievērojiet, ka no D. Noela darba izsecinātie teorētiskie spriedumi nav pretrunā ar iekšējā koloniālisma struktūrteoriju (sk. 2. nodaļas 6. apakšpunktu).

Kaut gan vardarbība un atklāts spēks bieži vien tiek izmantots, lai izveidotu daudzas mūsdienīgu etniskās stratifikācijas sistēmas, un kaut gan šie līdzekļi arī tagad ir potenciāli pieejami, pat ja tie ir aizsegti ar normatīviem, tie nav nedz vienīgie, nedz vispārpieņemtie paņēmieni, kā regulēt etnisko grupu attiecības, saistības, konfrontāciju un stratifikāciju. Ja mēs vēl brīdi paliekam pie sava heuristiski ērtā, kaut gan zināmā mērā pārlietu vienkāršotā priekšstata par etnisko domināciju un subordināciju, un izvirzām jautājumu par to, ko gan konkrētai etniskajai grupai nozīmē valdīt pār otru etnisko grupu vai vairākām grupām, šis jautājums mūs noved pie vērtībām, normām, labumiem un mērķiem, arī pie spēka un vardarbības. Tikai dominējošā etniskā grupa spēj definēt savus standartus un kultūras iezīmes kā visas sabiedrības normatīvus. Tādējādi subordinētie nonāk dilemmas priekšā – vai nu censties piemēroties šiem standartiem, tas ir, sacensties ar dominējošajiem, tā sakot, viņu laukumā, vai mest viņiem izaicinājumu, kas tādā gadījumā prasa lielu ieguldījumu, lai nodrošinātu grupu solidaritāti. Ja subordinētie – tā dažkārt mēdz gadīties – pārspēj dominējošos pēc viņu pašu standartiem un vērtībām (piemēram, izglītības, profesionālisma un kultūras sniegunos), tad dilemmas priekšā nonāk dominējošā grupa – joprojām ievērot savus regulējošo procedūru un vērtību noteikumus vai arī tos sagraut. To, kā dominējošie atrisina šo dilemmu, var būtiski ietekmēt fakts, vai subordinētajiem izdodas vai neizdodas saliedēties cieši vienotās grupās.

Šādas dilemmas neeksistē tikai hipotētiskajā un reti īstenotajā tīri paralēlās segmentācijas modeli, jo tajā neviens vērtību un standartu kopums pats par sevi netiek atzīts par vispāratbilstošu un vēlamu; šajā gadījumā ikviens etniskais segments saglabā un attīsta pats savas vērtības un standartus. Kas attiecas uz krustveida tikla sistēmām, pēc vispārēja atzinuma tās varētu precīzi (bet samāksloti) attēlot pēc līdzības ar relatīvi vairāk vai mazāk izredzētām vai privileģētām etniskajām grupām. Bet, ievērojot to, ka šādās sistēmās galu galā arī ir ietverts vispāratzītu standartu, vērtību un normu kopums (līdz ar visām no šā fakta izrietošajām dilemmām, kas nule tika ieskicētas attiecībā uz visām grupām), vienkārša un skaidra «dominējošo/subordinēto stratifikācijas» retorika tomēr saglabājas, lai varētu atšķirt tos, kuriem pieder vara un kuri šīs normas izvirza, un tos, kuriem vai nu jāpakļaujas, vai jāmet izaicinājums šīm normām.

Tas, kā šādu dominējošo/subordinēto etniskās stratifikācijas sistēmu likumību uztver viena un otra puse, var svārstīties plašā diapazonā, sākot ar variantu, ka politisko iekārtu un tajā valdošās attiecības puses atzīst par

pilnīgi likumīgām (ideāltipa izteiksmē ikviena grupa zina savu vietu un uzskata to par sev piemērotu), un beidzot ar tādu variantu, ka abas puses domā, ka politiskā iekārta ir pilnīgi nelikumīga (tad tā vairs nevar ilgāk pastāvēt). Starp šiem diviem vērtējuma poliemi ir iespējamās daudzas pozīcijas, kombinācijas un variācijas, kurās abas puses var paust identisku vai atšķirīgu leģitimitātes pakāpi sistēmā. Mūsu laikmetam gan ir raksturīgs etniski subordinēto pavērsiens uz arvien lielāku leģitimitātes neatzīšanu, tomēr jāatceras, ka ir pieredzēti nozīmīgi vēsturiski notikumi, kad dominējošie vai katrā ziņā nozīmīgi dominējošās grupas sektori jau pirms subordinētajiem izteikuši savu noliedzošo attieksmi tieši pret tās iekārtas likumīgumu, kura pamato viņu valdošo stāvokli. Tā, piemēram, likvidējot Lielbritānijas aizjūras impēriju, liberāļu un leiboristu noņemne metropolē jau tad izvirzīja domu, ka etniskā stratifikācija koloniālā iekārtā ir nelikumīga un netaisnīga, kad pakļautās tautas vēl arvien šo iekārtu uzskatīja vismaz par daļēji likumīgu un normatīvu.

Dažas revolucionāro pārmaiņu teorijas skaidro, ka jebkurā varas stratifikācijas sistēmā – lai tā būtu politiska, ekonomiska, etniska vai kāda jaukta – pakļautie kļūst kareivīgi un nemierīgi tikai pēc tam, kad saņem signālus par pašpalāvības zudumu, leģitimācijas samazināšanos un valdošo aprindu iekšēju šķelšanos.² Tāds, domājams, ir universālais pirmsrevolūcijas scenārijs kopš 1789. gada Francijā, tad seko 1917. gads Krievijā, 1956. un 1968. gads Austrumeiropas centrālajā daļā, 20. gadsimta sešdesmitie gadi Amerikas kampusos un geto, 1978. gads Irānā, un tā bez gala. Protams, ja dominējošajiem sāk zust pārliecība par savas dominances leģitimitāti, tas, iespējams, atspoguļo tālejošas intereses, kā arī normatīva vai ideoloģiska rakstura *crises de conscience**. Dominējošo aprindu apzinīgāko un pieredzējušāko daļu varbūt jau ir ietekmējuši sistēmas uzturēšanas rēķini un pretrunas, subordinācijas vājā motivācija, subordinēto sliktā apmācība un potenciālā atsvešinātība. Šādas pārdomas varētu ietekmēt gan etniskās, gan sociālekonomiskās stratifikācijas sistēmas, kaut arī etniskajās sistēmās dominējošās etniskās grupas sociālekonomiski zemākie slāņi, kuru relatīvais statuss ir likts uz spēles, diezin vai piekritis skaidrojumiem,

² *Paul Kecskemeti*. The Unexpected Revolution. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1961, *passim*; *Serge Moscovici*. Psychologie des minorités actives. – Paris: Presses Universitaires, 1979, *passim*. Intervija ar viņu atrodama: Le Monde Dimanche. – 1979. – October 7. – P. 16.

* *Crises de conscience* (franču val.) – (sirds)apziņas krīze. (Red.)

ka etniski subordinētie slāņi jāpaceļ augstākā vienlīdzības pakāpē, lai tā būtu vieglāka nasta un mazāks apgrūtinājums visai sistēmai.

Kāda tad ir etnisko grupu attiecību, saistību un konfrontācijas dinamika situācijā, kad dominējošo leģitimitāte, pašpārliecība un vienotība ir vai nu stipra, vai arī sākusi izzust? Atbildes ir atkarīgas no daudziem papildu jautājumiem un faktiem, un tās ir visai dažādas. (Šeit vērtēti tikai tie faktori un personas, kas darbojas valsts ietvaros; starptautiskā situācija un tās ietekme tiks analizēta kādā no nākamajām nodaļām.)

1. Vai etniski subordinētie ir sasnieguši grupu politiskās solidaritātes līmeni vai cīnās tikai individuāli vai mazākos grupējumos, lai tiktu uz priekšu? Pirmajā gadījumā konfrontācijas iespējamība ir lielāka.

2. Cik liela ir atšķirība varas sadalījumā starp dominējošajiem un subordinētajiem? Jo mazāka ir šī atšķirība, jo vairāk tā mudinās subordinētos mest izaicinājumu dominējošajiem, tāpēc ka šādā gadījumā paveras lielākas izredzes gūt panākumus. *Per contra*, jo lielākas atšķirības varas dalījumā, jo lielāka iespējamība, ka bailes no dominējošo atriebības liks subordinētajiem apslāpēt savu naidīgumu vai pavērst to uz citām subordinēto grupām. Šāds vēss aprēķins varētu neitralizēties, ja, pirmkārt, subordinētie darbojas pēc morāli eshatoloģiskā imperatīva prasībām, – tad viņi var neņemt vērā to, cik lielas atšķirības ir varas sadalījumā, un par spīti visam izaicināt dominējošos, vai arī, otrkārt, ja subordinētie ir nonākuši «kaktā iedzītas žurkas» situācijā un viņiem draud iznīcība, – tad, pārejot pretuzbrukumā, vairs nav ko zaudēt, lai kādas ir atšķirības varas sadalījumā. Kad dominējošo ticība pašu varas leģitimitātei ir sākusi ļodzīties, automātiski samazinās atšķirība varas sadalījumā, jo organiska varas sastāvdaļa ir griba to īstenot; panikusi griba nozīmē kompromitētu varu.

3. Cik būtiskas ir atšķirības starp etnisko grupu vērtībām? No vienas puses, kā argumentēts iepriekš (3. nodaļas 3. apakšpunkts), kopīgas normas un mērķi faktiski var veicināt sāncensību un konfliktus, turpretim abpusēja izolācija kultūras ziņā varētu veicināt savstarpēju saprašanos. Tomēr, no otras puses, atklātas politiskas konfrontācijas gadījumā dominējošie laikam gan labprātāk piekristu tam, ka subordinētie apstrīd viņu priekšrocības, un galu galā pārdalītu varu ar tādiem subordinētajiem, kuriem ir tādas pašas vērtības un standarti kā dominējošajiem, jo šādā gadījumā ne viss tiek zaudēts.

4. Cik liela nozīme ir atšķirībām starp etnokultūru raksturīgajām īpašībām un iezīmēm? Politiskajā dzīvē šīs atšķirības netiek objektīvi izvērtas, taču atbilstoši savai stratēģiskajai uztverei un interesēm politiskie

darbinieki tās visai elastīgi interpretē gan kā dziļas, gan kā virspusējas. Tā, piemēram, cionistu ideoloģija Izraēlā prasa, lai samazinātos aškenazi un sefārdi ebreju kultūras atšķirību politiskā nozīme, turpretim dominējošie baltie Dienvidāfrikā īpaši akcentē etnokultūras atšķirības starp sevi un melnādainajiem, «krāsainajiem» iedzīvotājiem un aziātiem kā nepārvaramu bezdibeni, un tas norisinās tieši tajā laikā, kad šīs atšķirības tiecas samazināties. Laiku pa laikam Dienvidāfrikā pat ir pārorientēta izglītības sistēma, lai šo samazināšanās tendenci pavērstu pretējā virzienā. (Arī britu fetišisms pragmatiski izmanto triviālus runas akcentus, lai saglabātu relatīvi sastingušo sociālās stratifikācijas sistēmu.) Līdzīga uzvedība nav sveša arī etniski subordinētajiem, viņi prot akcentēt un godbijīgi saglabāt zināmas etnokultūras īpatnības, simbolus, lai atšķirtos no dominējošajiem. To nosaka politiskie apsvērumi un vajadzības, kādā veidā attiecīgas simboliskas etniskās pazīmes un kritērijus multietniskās sistēmās ir lietderīgi konkretizēt, pārvēršot tos par stratifikācijas, distancēšanās, dominācijas un izaicinājuma līdzekļiem. Dažkārt patiešām šādas etnokultūras emblēmas nākas faktiski izgudrot no jauna vai atkārtoti izgudrot, lai tās atbilstu akūtajai politiskajai nepieciešamībai. Šeit nāk prātā tas, kā nacisti no jauna izmantoja dzelteno zvaigzni, lai identificētu pat asimilējušos ebrejus, kurus citādi vairs būtībā nevarēja atšķirt no neebrejiem Rietumeiropā.

5. Kādu iespaidu attiecīgais etniski dominējošo un subordinēto viedoklis par to, cik vēlama ir subordinēto integrācija sistēmā, atstās uz viņu savstarpējās mijiedarbības politisko dinamiku? Vairākas atbildes uz šo jautājumu papildina trīs iepriekš minētos stratifikācijas modeļus (vertikālās hierarhijas, paralēlo segmentu un krustveida tīkla variantā) ar operatīvu saturu un integrācijas daudzveidīgās nozīmes un dimensiju analīzi.

2

Jēdzienu «integrācija» multietniskā valstī var attiecināt vismaz uz trim atšķirīgiem fenomeniem.

1. «Dzīves iespēju» integrācija – atšķirības vidējās mirstības rādītājos, lasītpratēju un rakstītpratēju skaits, ienākumu rādītāji, nodarbinātības procents, mājokļu kvalitāte un tamlīdzīgi faktori attiecībā uz daudzajām sabiedrībā esošajām etniskajām grupām tiecas izlīdzināties. Šai hipotēzei ir dziļa jēga, pat neraugoties uz to, ka šādu rādītāju pilnīga izlīdzināšanās diezin vai vispār ir iespējama, jo ne jau visi rādītāji «rāda» vienu un to pašu

virzienu. Tā, piemēram, kādas etniskās grupas bērnu mirstības rādītāji var samazināties, bet tās bezdarbnieku skaits var uzrādīt tendenci palielināties; tāpat asinējumi sabiedrības izglītības iespēju nodrošināšanai zināmā mērā var izlīdzināties, taču līdzekļu sadalījums pēc dzīvesvietas – radīt lielāku segregāciju.

2. Kultūras integrācija – vai nu akulturācijas nozīmē pakļaujoties dominējošās kultūras šķietami «racionālajām» normām sociālekonomiski un politiski «būtiskās» dzīves jomās, vienlaikus iecietīgi saglabājot etnokultūras īpatnības jomās, kuras uzskata par privātām (sk. 1. nodaļas 3. apakšpunktu), vai pilnīgas asimilācijas nozīmē, kad etnokultūras īpatnības izzūd vai kļūst personiski nesvarīgas, un beidzot seko jauktās laulības. Kā jau minēts iepriekš, pēdējais no nule apspriestajiem scenārijiem mūsdienās tikpat kā nav īstenots, un, pat ja sabiedrība ir nonākusi tuvu tādām stāvoklim, tas nepavisam nenozīmē, ka katrā ziņā izzudīs vai pavājināsies etniskās uzstājības politiskās izpausmes (sk. 2. nodaļas 7. apakšpunktu).

3. Politiskā integrācija, kas notiek tajā gadījumā, kad daudzās etniskās grupas, kuras tajā ir iekļāvušās, atzīst un apstiprina sistēmas leģitimitāti. Etniskās grupas to var izdarīt vai nu brīvi un labprātīgi, vai arī tās līdz leģitimitātes atzīšanai ir aizvadītas, vairāk vai mazāk smalki un efektīvi izmantojot dominējošo rīcībā esošo varu. Ne vienā, ne otrā gadījumā tas nav nedz viendimensijas, nedz arī neatgriezenisks process. Ja mainās etniskās grupas izredzes vai sistēma mainās grupai par jaunu, vai dominējošo vara kļūst neefektīva, etniskā grupa var atteikties no savām saistībām ar leģitimitāti. Un tas ir izdarāms, līdztekus nemainot savu kursu uz dzīves iespēju vai kultūras integrāciju. Tā, piemēram, basku, bretoņu un skotu etnonacionāli, kas tiecas deleģitimēt un dezintegrēt (burtiski) mūsdienu Spānijas, Francijas un Lielbritānijas valsti, nemaz negrasās katrā ziņā atgriezties pie senajiem, etniski īpatnējiem nodarbinātības veidiem un pie senču valodas. Patiesi, no visām trim integrācijas dimensijām mūsdienās pati nepastāvīgākā ir tieši politiskā integrācija. Tāpat kā politiskā leģitimitāte, arī politiskā integrācija ir nevis stāvoklis, bet process, kurā pastāvīgi no jauna jāuzvar un jāiegūst.³

Turklāt visas trīs integrācijas dimensijas dažādās variācijās var saistīties ar trim minētajiem stratifikācijas modeļiem. Tā, piemēram, jau pēc

³ M. Hechter. *Theory of Ethnic Change*. – P. 22; Moshe Ater. *The Social Gap*// *Jerusalem Post*. – 1972. – No. 619. – September 12. – P. 12; R. A. Schermerhorn. *Comparative Ethnic Relations*. – P. 66.

definīcijas dzīves iespēju integrācija tādās sistēmās, kas tuvas etniskās stratifikācijas vertikālās hierarhijas modelim, statistiski ir gaužām niecīga, turpretim akulturācija, pakļaujoties dominējošo normām, paradoksālā kārtā šeit varētu būt diezgan pamatīga, it sevišķi tad, ja dominējošie jau agrāk ir izskauduši subordinēto grupu autonomo kultūru vai kultūras un uzspieduši tiem savu kā vienīgo iespējamo. No otras puses, uz paralēlo segmentu sistēmām varētu attiecināt gluži pretēju variantu, kad vairāku etnisko kopienu dzīves iespēju statistika tiecas izlīdzināties, bet kultūras integrācija paliek zemā līmenī (kā akulturācijas, tā asimilācijas variantā). Beidzot krustveida tīkla modelī akulturācija, pakļaujoties dominējošo normām, laikam gan būtu iespaidīga, taču pilnīga kultūras asimilācija vispār varētu nesekot, un dzīves iespēju statistika, kaut arī nebūs pilnīgi polarizēta, nerasnīgs absolūtu izlīdzinājumu. Pat tādā gadījumā, kad gandrīz ir panākta «objektīva» indikatoru vienlīdzība, sociālā prestiža atšķirību izlīdzinājums vēl arvien var atpalikt.

Nevienā no trijiem stratifikācijas modeļiem politiskās integrācijas līmenis nav tikai no pārējām integrācijas dimensijām atkarīga funkcija vien. Citiem vārdiem sakot, tiek pieļauts, ka kādreiz tik ierastais akadēmiskais optimisms, kas pauda cerības, ka sasniegtajai dzīves iespēju statistiskajai integrācijai sekos arī pārējās integrācijas dimensijas, ir bijis nevieta.⁴ Toties vecajam optimismam pretējs spriedums ir krietni ticamāks, proti: mēģinājumi panākt politisko integrāciju, vienlaikus nevirzoties arī uz kaut cik ciešamu dzīves iespēju integrācijas līmeni, mūsdienu situācijā laikam gan būtu veltīgi; progress dzīves iespēju integrācijā, šķiet, ir nepieciešams, tomēr nepietiekams politiskās integrācijas un sistēmas leģitimitātes nosacījums.

Pat analītiski sadalot etniskās integrācijas problēmu atsevišķos komponentos, vēl nepavisam nav pilnībā novērtēta tās sarežģītība. Pirmām kārtām konvencionāla pieeja integrācijai ir atkarīga no tā, vai integrējas imigrantu vai autohtonās etniskās grupas. Imigranti un to pēcnācēji (ja tās nav «izstumto» minoritātes) uzskata, ka nepieciešams akulturēties, līdz nozīmīgai pakāpei pakļaujoties dominējošo valodai un dažām citām kultūras normām; turpretim autohtonās grupas mūsdienās nereti iestājas par to, ka

⁴ Sk. pašā M. M. Gordona komentārus par savu agrāk uzrakstīto darbu, kas ietverti vēlāk sacerētajā esejā: *M. M. Gordon. Radical and Ethnic Group Relations.* – PP. 84–110. Kā šķiet, vecā optimisma piekritējs joprojām ir E. K. Frānsiss: *E. K. Francis. Interethnic Relations.* – P. 254.

tām kā iezemiešiem ir morālas tiesības atteikties no akulturācijas, nemaz nerunājot par asimilāciju. Un, tā kā autohtonās etniskās grupas bieži vien arī ģeogrāfiski ir koncentrētas tādā daudzumā, ka savā teritorijā, kura tām pieder kopš seniem laikiem, veido lokālo majoritāti, šo grupu morālo pašpārliecību vēl stiprāku dara iespēja izmantot politiska spiediena līdzekļus, dažkārt pat draudus atdalīties. Tā, piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs, agrāko un arī mūsdienu imigrantu sabiedrībā vairums etnisko grupu gan cenšas saglabāt un atjaunot (un dažreiz pat izgudrot) savas etnokultūras mantojumu, tomēr neviens no šādu grupu locekļiem nemaz ij nopietni nedomā iegūt augstāko izglītību humanitārajās zinātnēs un brīvās profesijās kādā citā, nevis angļu valodā. Bet, no otras puses, Eiropas multi-etniskajās valstīs, kā komunistiskajās, tā nekomunistiskajās, iezemiešu etniskās grupas aizvien vairāk tiecas pieprasīt sev tiesības iegūt pat augstāko izglītību un strādāt visprestizākajās profesijās, nepakļaujoties pazeļmojošai prasībai pielāgoties svešai valodai. Arī kvebekieši Kanādā sevi uzskata par autohtoniem iedzīvotājiem, starpetniskā līmenī saskaroties ar tiem, kas runā angļiski.

Integrācijas iztīrījumā būtu jāiestarpina vēl pāris papildu precizējumi. Pirmais apsvēruma: subordinētas etniskās grupas subelite varētu integrēties ar dominējošo eliti vienā integrācijas dimensijā vai vairākās integrācijas dimensijās arī tad, ja visa subordinēto masa neseko savas elites paraugam un ja subelite kā bijusi, tā paliek kopā ar savu etnisko kopienu. Otrs apsvēruma: pirmajā mirklī var šķist, ka kādas etniskās grupas taktika ir pretrunā ar tās mērķiem, tomēr, ieskatoties rūpīgāk, pārliecināties, ka taktika darbojas tieši šo mērķu īstenošanas labā. Piemēram, etniskās grupas var piedalīties vēlēšanās – tā ir politiskās integrācijas taktika –, lai saglabātu vai iegūtu etnolingvistikas un etnokultūras rezervi vai varbūt pat autonomu politiski administratīvo jurisdikciju (reizēm ķeroties pie likumdošanas obstrukcionisma, lai panāktu savu). Un otrādi, etniskās grupas var piedraudēt ar atdalīšanos – centrālās taktika –, lai pēc tam no šāda soļa tiktu atrunātas, pretim saņemot nozīmīgāku līdzdarbību integrācijā. Etniskās grupas visai bieži alternatīvi piekrīt diezgan nozīmīgai akulturācijas pakāpei, lai tādējādi aizsargātos pret pilnīgu asimilāciju. Kādi ir etniskās elites un etnisko masu izvēles daudzie varianti, mērķi, stratēģija un taktika visdažādākajos apstākļos, tas ir iztīrīts turpmākajās nodaļās. Šobrīd darba kārtībā paliek jautājums par to, kā etniski domnējošo un etniski subordinēto viedokļi par viņu sistēmiskas integrācijas vēlamību iespaido savstarpējās mijiedarbības politisko dinamiku.

Ņemot vērā to, ka gan dominējošie, gan subordinētie var pieņemt vai noraidīt integrēšanās vēlamību, šajā jautājumā iespējamās četras galveno atziņu kombinācijas (ar sekundārām niansēm katrā no tām).

1. Abas grupas, kā dominējošie, tā subordinētie, pret kultūras un sociālo integrāciju var būt noskaņoti negatīvi. Paradoksāli, bet šāds abpusējs noraidījums faktiski var atvieglot politisko integrāciju, pieņemot, ka dominējošie ir gatavi veicināt dzīves iespēju līdzsvarošanos un ka subordinēto politiskie centieni vēl nav vērsti uz atdalīšanos. Šveici jau esam minējuši kā tādas valsts piemēru, kurā sekmīga politiskā integrācija balstās uz daudzvalodīgo kopienu savstarpēji saskaņotu lēmumu izvairīties no etnokultūru integrēšanās. Tiem lasītājiem, kuri varbūt iebildīs, ka dzīves iespēju integrācijas līmenis Šveicē jau ir tik augsts, ka franciski, itāliski un retoromāniski runājošo grupas nemaz vairs nav atzīstamas par subordinētām salīdzinājumā ar dominējošo vācu valodā runājošo grupu, kā alternatīvu piemēru varētu minēt Amerikas Savienotās Valstis, kur dominējošais balto anglosakšu protestantu centrs vairs neuzstāj, ka vajadzētu izmantot metaforisko tautu pārkausēšanas katlu, bet ir nācis pie atziņas un akceptējis daudzo etnisko perifēriju vēlmi pasargāt savas separātās etnokultūras būtiskās izpausmes, šajā nolūkā organizējot, piemēram, etniskās dienas skolas, pēcpusdienas skolas un svētdienas skolas. Šāda daļēja etnokultūras un etnosociāla segmentācija sekmē politisko integrēšanos. Šajā sakarībā minama arī Čehoslovākija, Dienvidslāvija un Indija – valstis, kas tiecas īstenot politisko integrāciju un panākt sistēmas legitimitāti, savstarpēji respektējot kā dominējošo, tā arī subordinēto etnokultūru separātismu līdz ar centieniem sasniegt dzīves iespēju paritāti. Daži novērotāji tomēr apgalvo, ka vismaz Dienvidslāvijā atsevišķu etnisko grupu atsvešināšanās jau ir aizgājusi pārāk tālu atdalīšanās virzienā, lai šāda stratēģija varētu nest augļus. Arī Izraēlā arābu neapmierinātība ir sasniegusi tik augstu pakāpi, ka politiskā integrācija kļūst problemātiska, kaut gan dominējošie ebreji, subordinētie arābi un drūzi ir vienojušies kultūras ziņā katrs iet savu ceļu un dzīves iespēju sociālekonomiskās atšķirības, kādas pastāv starp tiem, arvien vairāk izlīdzinās. Turpretim Izraēlas ebreju kultūras noietņu (aškenazi, sefardi, sekularizētā un reliģiskā noietne) politiskās apvienošanās formula – kultūru savstarpēja segmentācija un dzīves iespēju tuvināšanās –, kā izskatās, dod labus rezultātus.

2. Dominējošie var atbalstīt integrāciju, bet subordinētie – tai pretoties. Salīdzinājumā ar iepriekšteikto, tas ir neapšaubāmi asāks integrācijas elementu apvienojums. Tas attiecināms uz tādu gadījumu, kad dominē-

jošie pieņem, ka bez kultūras integrācijas politiskā integrācija ir un paliks trauša būve, vai, formulējot to citā izteiksmē, īstu valsti nebūs iespējams izveidot, ja to nestiprinās ar nācijas veidošanu. Uz vienu no šādām modalitātēm netieši norādīts iepriekšējā nodaļā, runājot par bieži vērojamo izmisumu, kādu modernizācijas ceļu ejošajās valdībās izraisa valsts populācijas segmentveida daudzvalodīgums (3. nodaļas 4. apakšpunkts). Ja dominējošajiem neizdodas dzīves iespēju integrāciju sakļaut ar kultūras un politisko integrāciju vai viņi vairs nerespektē pašu izvirzītās regulējošās vērtības, piemēram, pakļaujot diskriminācijai, kaut arī ne tik krasai, subordinētos, kuri ieiet viņu kultūras normu un vērtību pasaulē, tad dominējošo integritāte kļūst apšaubāma un tiks vājinātas iespējas integrācijai gūt panākumus. Un alternatīvi, kompromitēta godīguma nasta var gulties uz subordinētajiem, ja viņi paliek politiski nelojāli pret valsti, lai gan dominējošie iecietīgi izturas pret viņu kultūras autonomiju un viņu privileģēto stāvokli dzīves iespēju ziņā. Tā tas bija laikā starp abiem pasaules kariem, kad sādi izturējās Austrumeiropas centrālajā daļā dzīvojošo etnisko vāciešu grupas. Lai nu būtu kā būdams, mūsdienu pārspīlētās etnopolitiskās uzstājības laikmetā pat bez šādām smalki niansētām situācijām subordinētajiem ir milzīgas iespējas sekmīgi pretoties dominējošo centieniem viņus integrēt.

3. Subordinētie aktīvi cenšas integrēties, un dominējošie pretojas integrācijai – nule apskatītajai paradigmai pretēji. Šāda situācija nereti veidojas pēc tam, kad subordinētā grupa, kas līdz tam bijusi paverdzināta vai nospiesta beztiesībā, ir atbrīvota no verdzības vai apspiestības un nu cer, ka tiks likvidēti arī pārējie šķēršļi ceļā uz pilnīgu integrāciju, bet dominējošie šīs cerības nepiepilda un ierāda subordinētajiem «viņu īsto vietu». Tāds liktenis 19. gadsimtā piemēklēja ebrejus vairākās Rietumeiropas zemēs un melnādainos – Amerikas Savienotajās Valstīs pēc pilsoņkara. Sākumā viņi vienīgi cerēja, ka beigsies pret šo kopu individiem vērsta diskriminācija civiltiesiskajā, politiskajā un sociālajā jomā, tas ir, ka beigsies nevienlīdzīgā izturēšanās, ar kuru tiek pārkāptas universālās un regulējošās vērtību normas, kuras dominējošie paši sakās aizstāvam. Un tikai vēlāk, savās cerībās vilušies, subordinētie atsītenā pievēršas kolektīvai stratēģijai, akcentējot grupu tiesības un autonomiju, dažkārt tik saasināti, ka nostājas pret sākotnējiem centieniem integrēties.

4. Integrāciju atzīst gan dominējošie, gan subordinētie. Tomēr tas, ka abām grupām ir vienāda attieksme pret integrāciju, nekādi nenodrošina pret savstarpējiem konfliktiem brīvas starpetniskās attiecības un saistības.

Te nu atkal vietā ir secinājums, ka grupas, kurām ir vieni un tie paši mērķi un vērtības, tiecas sacensties par labumiem un resursiem, kuru visiem nepietiek un kuri nule minēto mērķu un vērtību skalā atzīti par vēlamiem, un kuri ir nepieciešami to pašu mērķu sasniegšanai. Un modernizācija tiecas intensificēt šādu sāncensību. Tātad šajā hipotētiskajā saskanīgajā integrācijas apstiprinājuma kombinācijā dominējošie (pēc definīcijas) tomēr atrodas izdevīgākās starta pozīcijās nekā subordinētie stratēģiski politiskā, sociālekonomiskā, izglītības un citu resursu, amatu un iespēju aspektā. Savas priekšrocības dominējošie droši vien atzīs par taisnīgā ceļā iegūtām, likumīgām, uzskatot, ka tās radījis viņu smagais darbs un citi tikumi, un saskaņā ar šo pārliecību tās aizstāvēs. Subordinētie, ticēdami, ka savstarpējā vienošanās par integrācijas vēlamību paver iespēju visai drīz panākt dominējošos, dominējošās grupas sasniegto stāvokli formulē kā paši savu cerību mērķliniju un jo sāpīgāk uztver plaису, kas šķir no tās un kas ir jāpārvar, pat ja šī plaиса jau ir dramatiski sašaurinājusies. Patiešām, plaиса, kas vēl palikusi, jo vairāk dzen izmisumā, grauž un izraisa neapmierinātību tāpēc, ka tā ir tik šaura un šķiet pārvarama. Kaut arī ekonomiskā ekspansija sagādā arvien vairāk dzīves iespējām pieejamu resursu, vietu un izdevību, tas nebūt neatslābina sāncensību, jo atsevišķus jautājumus, kas likti uz spēles, vismaz daži no abām pretējām pusēm uztver absolutizēti ētiskā izteiksmē. Jā gan, kā tiks runāts nākamajā apakšpunktā, ekonomiskā ekspansija spēj pat veicināt etnisko politizāciju un konfrontāciju. Ironiski, ka starpetniskā saistība, kas iesākās ar dominējošās un subordinētās grupas abpusēju atbalstu integrācijai, var beigties ar to, ka viena vai abas nometnes politiski un sociāli uzvedas tā, ka būtībā noliedz savu deklarēto nostāju un grauž sabiedrību regulējošās vērtības. Pat krustveida tikla stratifikācijas modelim tuvā sistēmā, kurā pēc definīcijas ir nepieciešama kaut neliela integrācija visās trijās dimensijās, šī dinamika stimulē etnisko grupu mobilizēšanos un liek izkopt asāku etniski politisko stratēģiju.⁵

Tātad ikvienu no četrām minētajām vērtējumu kombinācijām attiecībā uz to, vai integrācija ir vai nav vēlama, ir saistīta ar konfliktiem. Vis-

⁵ Četras iepriekšējās rindkopas, t. i., četru iespējamo etniski dominējošo/subordinēto kombināciju un negatīvas/pozitīvas attieksmes (pret integrāciju) veidu aprakstu ir ietekmējuši šādas teorijas: *R. A. Schermernon*. Comparative Ethnic Relations. – PP. 82–83; *R. Melson, H. Wolpe*. Modernization and Politics of Communalism. – PP. 1112–1130; *B. Akzin*. State and Nation. – PP. 84–91; *P. R. Brass*. Language, Religion, Politics. – P. 10; *C. Hah, J. Martin*. Conflict and Integration Theories. – PP. 373–378; *H. van Amersfoort*. «Minority» As Sociological Concept. – PP. 220–222, 229–231.

mazāk konfliktiem ir pakļauta tā kombinācija, kurā gan dominējošie, gan subordinētie pauž atturīgu attieksmi pret integrāciju. Uz abpusēji aplamu notikumu interpretāciju un savstarpējiem pārpratumiem visvairāk tendēta tā kombinācija, kurā abas puses izliekas apsveicam integrāciju. Visās četrās kombinācijās grupu savstarpējās mijiedarbības dinamika tiecas ietekmēt gan dominējošos, gan subordinētos atzīt sistēmas leģitimitāti, tādējādi pamudinot vienus vai otru, vai abus mainīt lēmumu, ar kuru integrācija tika atzīta par vēlamu. Tātad šīs četras kombinācijas nevajadzētu uztvert kā statiskus dotumus; pārmaiņas iespējamās ikvienā no tām, turklāt tās var mainīties gan pašas sevī, gan mainoties no vienas kombinācijas uz otru.

3

Kultūras un politiskās mobilitātes dialektika rada etniskās ekspansijas spēju saasināt etniskās attiecības un izraisīt konfliktus, vienlaikus vairojot vispārpiejamos resursus, vietas un iespējas. Raugoties no dominējošo redzespunkta, ekonomiskā ekspansija, kas paver potenciāli jaunas augšupējošas mobilitātes iespējas subordinētajiem, rada draudus, ka zemākie slāņi varētu mest izaicinājumu un sāncensībā par kvalificētiem un ietekmīgiem prestiža amatiem apsteigt dominējošos. Šādus draudus sevišķi asi izjūt un apzinās dominējošās etniskās grupas sociālekonomiski zemākais slānis. Pat ja dominējošie pretojas sekojošajam kārdinājumam uztrīt vēl asākus savus etniskās stratifikācijas, diskriminācijas un varbūt pat represiju mehānismus, tik un tā pats minimālākais ir tas, ka etnicitāte sociālpolitiski vēl vairāk izvirzās priekšplānā. Pēc vispārēja atzinuma, pat gausākas ekonomiskās attīstības periodos ne viens vien etniski subordinētais cīnās, lai izsistos uz augšu, sevišķi tad, ja ar vērtībām integrētā izglītības sistēma ieaudzina nepieciešamo censonības garu un attiecīgu prasmī; savukārt dominējošie tad var parocīgāk izmantot savā labā objektīvo faktu, ka atbilstošu vakanto vietu ir gaužām maz, – tas ir alibi, lai izvairītos no sāncensības un konsolidētos paši savā pārkāpumā.⁶

Raugoties no etniski subordinēto redzespunkta, mobilitātes sāncensības dialektika ekonomiskās ekspansijas kontekstā attīstās tā, kā tiks izklāstīts turpmāk. Kamēr augšupvērstā mobilitāte vēl bija reti sastopama, gausa

⁶ S. Lieberman. Stratification and Ethnic Groups. – P. 205; E. Bonacich. Theory of Ethnic Antagonism. – PP. 547–559.

un apdraudēta, tie nedaudzie kādas subordinēto grupas vai grupu indivīdi, kam palaimējās izsisties uz augšu, tiecās akulturēties vai pat asimilēties un iekļauties dominējošajos. Tikai izņēmuma gadījumos viņi pauda politisko vēlmi savu bijušo subordinēto brāļu vārdā – un arī tad tikai tādā virzienā, kas uzlabo situāciju, taču neprasa politisko varu. Bet, kad ekonomiskā ekspansija un citas vispārīgas attīstības tendences būtiski palielina etniski subordinēto mobilitātes iespējas, šo etnisko grupu mērķis, grupu solidaritātes un sūdzību uztvere tiecas kļūt asāka. Pat tie indivīdi, kas sekmīgi virzījušies uz augšu, nu atzīst, ka daudz izdevīgāk un/vai emocionāli patīkamāk ir saglabāt uzticību savām etniskajām saknēm. Jā gan, tieši viņi, tas ir, etniskā subelite, vislabāk prot novērtēt to, cik noderīga ir grupu solidaritāte viņu pašu sasniegumu nostiprināšanai un turpmāko centienu atbalstam. Un šie centieni tagad savukārt vērsas plašumā – no panākumiem ekonomikā līdz kultūras atzīšanai un politiskajai varai.⁷

Kā jau allaž mēdz būt sociālās un politiskās dzīves dialektikā, par šādu attīstību tomēr ir jāmaksā, un bieži vien neparedzēti daudz. Šoreiz šis atgādinājums attiecas ne tikai uz iepriekš aplūkoto dominējošās grupas iespējamo kontrmobilizēšanos un subordinēto intensificēto vilšanos, ko rada aizvien vēl nepārvarētā plaisha, lai gan tā ir kļuvusi šaurāka, bet arī uz nodevām grupu solidaritātei. Reizēm pat grupu attīstības labā var upurēt kā dominējošo, tā subordinēto grupu īpaši apdāvināto indivīdu izredzes. Konkurējošā mobilitāte mudina konsolidētās etniskās grupas izturēties tā, kā izturas sabiedrības vai paraugsabiedrības, nevis kā konvencionālas interešu grupas. Tās uzskata, ka to sabiedriskie līderi un valsts ierēdņi ir atbildīgi to priekšā – pat tādā līmenī, ka etniskā aizbildniecība sāk aizstāt racionalitāti un produktivitāti sabiedrisko investīciju sadalē un to lēmumu pieņemšanā, kas saistīti ar sabiedrības interesēm.⁸ Ilgstošas ekonomiskās ekspansijas periodā, kad budžetā izveidojas kārdinoši pārpalikumi, lai apmierinātu valsts kases sektoriem un sabiedrībai izvīrītās kolektīvās etniskās prasības («saņemt to, kas pienākas»), šādu prasību apmierināšana rada sabiedriskajam etnosam iepriekš nepamanītus zaudējumus, kuri var tikt pamanīti tikai tad, kad ir jau par vēlu. Kad valsts institūcijas aptver, ka ir zaudējušas patstāvību un pakļāvušās etniskajai aneksijai – lai tā būtu dominējošo vai subordinēto aneksija –, iestāžu leģitimitāte ir kompromitēta un tās vairs nespēj administrēt vērtības, kas regulē sabiedrību.

⁷ W. Petersen. Comparison of Racial and Language Subnation. – PP. 145, 168.

⁸ Sal.: R. Jackson. Plural Societies and New States. – PP. 11, 19–25.

Šīs brīdinošās rindas nav vērstas uz vienkāršu etnisku «kandidātu sarakstu sabalansēšanu» frakciju politikas apstākļos multietniskās valstīs, jo parasti etniskās grupas savā pārziņā nepārņem sabiedriskās jomas sektorus. Šīs rindas ir domātas nevis tāpēc, lai norādītu, ka minētie draudi varētu rasties vienīgi ekonomiskās ekspansijas apstākļos, bet vairāk gan tāpēc, lai vedinātu uz domu, ka šādu eroziju nav iespējams savlaicīgi izprast. Šo brīdinošo rindu mērķis ir norādīt, ka tad, kad mobilitātes izdevība paver lielākas iespējas etniskajām stratēģijām, strauji var piepildīties šie pareģojumi, un līdz ar to, pirmkārt, sociālā un politiskā konkurence galvenokārt tiek uztverta un veidota pēc etniskām kontūrlinijām, otrkārt, pati valsts kļūst par balvu, ko sāncensībā iesaistītajām etniskajām grupām satvert un izmantot, un, treškārt kustība kļūst cikliska, kad paveras jaunas mobilitātes iespējas, kuras sevišķi spilgti izpaužas ekonomiskās ekspansijas apstākļos un pret kurām izglītotās jaunākās paaudzes ir sevišķi jūtīgas; tādējādi vēl jo vairāk pastiprinās etniskā mobilizēšanās, lai šīs iespējas izmantotu un vai nu noturētu, vai iegūtu valsts aparātu, kas kontrolē to, kā šīm iespējām piekļūt.

Ja vajadzētu postulēt pretēju situāciju, tādu, kurā ekonomiskās stagnācijas dēļ un/vai tādēļ, ka dominējošo varas monopols ir stabils, etniski subordinētajiem nav nekādu mobilitātes iespēju, tad starpetniskās attiecības varētu būt vai nu tēvišķīgi godbijīgas vai atklāti naidīgas, taču tās nekad nebūtu konkurējošas. Šādai situācijai vistuvākas ir etniskās stratifikācijas vertikālās hierarhijas modeļa sistēmas. Tēvišķīgi godbijīgas starpetniskās attiecības balstās uz smalki izstrādātu uzvedības etiķeti, lai tādējādi ieturētu sociālo distanci un sabiedriskā stāvokļa nevienlīdzību starp etniski dominējošajiem un subordinētajiem, vienlaikus neiebilstot pret tuviem kontaktiem un ļaujot atrasties citam cita tuvumā. Šādas sistēmas, kas, pēc valdītāju ieskata, kādreiz bija lētas un labi funkcionēja, ne tik viegli pārdzīvo modernizāciju un urbanizēto industriāli ekonomisko attīstību, kura, kā tas iztirzāts iepriekš, stimulē etnisko grupu sāncensību. Galu galā subordinētie atsakās atzīt sistēmas leģitimitāti, bet dominējošie reaģē, ieviešot telpisku distanci (segregāciju) un aizstājot ar to jau gaistošo sociālo distanci (etiķeti) kā stratifikācijas mehānismu. Bet ar piespiedu līdzekļiem ieviestā segregācija, ekonomikai un modernizācijai tālāk attīstoties, arī galu galā izrādās dārga un nespējīga funkcionēt. Tā pat veicina subordinēto politisko organizēšanos un sabiedrisko lēmumu «etnizēšanos», apspriežot asinņējumus. Agrāk vai vēlāk dominējošie tiek nostādīti dilemmas priekšā: vai nu subordinēto spiediena dēļ atbalstīt sabiedrības virzību uz

etnisko grupu krustveida tikla starpetnisko stratifikāciju (kā tas patlaban ir balto/melnādaino saskarsmē Amerikas Savienotajās Valstīs), vai izmantot valsts politiskās varas monopolu, lai apspiestu subordinētos, kas mobilizējas un kļūst konkurētspējīgāki, tādējādi riskējot, ka varētu izcelties jukas, revolucionāra konfrontācija un sistēmas dezintegrācija (kā Dienvidāfrikā).⁹

Šādā saspringtā situācijā būtu iespējams kāds izņēmums, ja telpiskā segregācija būtu radusies autentiskas brīvprātības ceļā, tas ir, ja tā būtu īsta un neviltota pašsegregācija, nevis uzspiesta etniskas superordinācijas un subordinācijas izpausme vai politiski ar piespiedu līdzekļiem panākta dzīves iespēju un varas dalījuma nevienlīdzība. Tāda situācija būtu iespējama iepriekš aplūkotajā modelī, kur abām pusēm bija iebildumi attiecībā uz integrācijas vēlamību (šīs nodaļas 2. apakšpunkts), kā arī vēl pirms tam apskatītajā paralēlās segmentācijas modelī (3. nodaļas 3. apakšpunkts).

Sekulārās ekonomiskās ekspansijas variantā, kuru parasti dēvē par «modernizāciju», mobilitātes dialektika tiecas saasināt etniskos konfliktus un etnisko konfrontāciju. Modernizācijas sākuma stadijā palielinās nevienlīdzība starp dominējošajiem, kuriem priekšrocības rada tiem piederošie augstvērtīgie resursi, un subordinētajiem, kuriem to nav. Tomēr tajā pašā laikā iztēlotās modernizācijas iespējas saēd pašu nevienlīdzību un pirmsmoderno laiku legitimitāti. Šajā stadijā subordinētos pārņem relatīvo zaudējumu radīta vilšanās, jo tas, ko viņi normatīvā ziņā sagaida, ir tālu priekšā tam, ko viņi uztver kā gandarījumu. Modernizācijas vēlākajās stadijās subordinētie vai nu mazina savu atpalicību, sekmīgi konkurējot ar dominējošo pašu radīto vērtību un standartu pasauli, lai izmantotu jaunās mobilitātes iespējas, vai atklāti met izaicinājumu dominējošajiem politikas un kultūras jomā, kā arī strukturāli. Kā pirmajā, tā otrajā gadījumā tagad ir dominējošo kārtā uztraukties par relatīviem zaudējumiem (sk. jau iztirzāto iekšējā koloniālisma vēlāko dinamiku – 2. nodaļas 6. apakšpunkts un grāmatas ievads).

⁹ P. L. Van Den Bergh. Distance Mechanisms of Stratification//Race and Ethnicity. – PP. 42–53. Autors norāda, ka Amerikas Dienvidos dažās vecajās vēl pirmsindustrializācijas laiku pilsētās dažreiz segregatīvai noņemšanai pakļāva tos vietējos melnādāinos, uz kuriem varēja paļauties, ka viņi pratis ieturēt «pieklājīgu» sociālo distanci starp sevi un baltajiem. Toties jaunajās Dienvidu un Ziemeļu industrializācijas laiku pilsētās, kurām vairāk ir raksturīga konkurences cīņa, nevis tēviskīgas godbijības attiecības starp etniskajām grupām, tika uzspiesta segregācija pēc dzīvesvietas, tas ir, telpiska distance starp rasēm. Šeit jāpiebilst, ka vienkopus savāktas un segregācijas ceļā savrup nošķirtas grupas cita citai šķiet lielākas un draudošākas nekā tad, ja tās ir izkaisītas un integrētas sabiedrībā.

Etniski viendabīgā sabiedrībā modernizācijas radītais saspilējums un konflikti tiek apzināti un ietverti šķiriskos jēdzienos; multietniskā sabiedrībā vairāk gan, jādodomā, etniskos jēdzienos. Ja turklāt multietniskā sabiedrībā daudzās etniskās grupas veido koncentrētu reģionālo majoritāti, pati valsts vienotība var kļūt par modernizācijas izprovocēto plosošo centrālās spēku upuri. Pat ja valsts sadrumstalošanās tiek novērsta un valstij izdodas konsolidēties, tai tomēr nākas samierināties ar konfliktējošām, etnicitātē sakņotām prasībām un sūdzībām attiecībā uz to, ko nozīmē leģitīmētā politiskā «vienlīdzība», kuru sola modernizācija un rada nevienlīdzība. Un tad, kad dominējošie piekāpjas un atzīst tiesisku vienlīdzību un uz nopelniem balstītu iespēju vienlīdzību, subordinētie, iespējams, jau prasa vienlīdzību sasniegto ieguvumu līmenī un cīnās par attiecīgiem kritērijiem, lai to panāktu. Tad viena otrai seko etniskā mobilizēšanās un kontrmobilizēšanās, un sajūk kopā jautājumi par taisnīgumu un vienlīdzību, par veselo saprātu un to, kas katram pienākas; gan dominējošie, gan subordinētie sāk justies kā krāpniecības upuri un nepelnīti cietušie, un sabiedrību regulējošās vērtības un režīma leģitimitāte tiek vājināta un deformēta.¹⁰ Šajā samezglotajā situācijā sāk veidoties arī atbilstošs uzskats: lai pilnībā izmantotu visas modernizācijas procesa iespējas un saistības, etniskā identitāte un etniskā solidaritāte, ko stimulējusi modernizācijas dialektika, ir politiski daudz efektīvāks līdzeklis nekā šķiriskās organizācijas.

4

Kādā veidā etniskās grupas var mainīt vai pat anulēt savu lēmumu par pašas valsts vai stratifikācijas sistēmas un/vai tās politiskā režīma leģitimitāti, kā arī savu nostāju par vēlamu veidu, integrējoties ar citām grupām? Kādas ir saiknes starp šādām pārmaiņām vērtējumos un šo pārmaiņu politiskajām sekām? Šie jautājumi visvairāk attiecas uz pārmaiņām etniski subordinēto uztverē un uzvedībā.¹¹

Leģitimitāte ir vērtējošs jēdziens un samierinošas nostājas ieturēšana. Kaut arī analītiski tie ir nodalāmi, politiski tiem piemīt tendence būt saistītiem. Subordinēta etniskā grupa var piedēvēt politiskajai sistēmai

¹⁰ Sal.: *M. E. Burgess*. Resurgence of Ethnicity. – P. 278.

¹¹ Par to, kāda ir dominējošo uztvere, nedaudz runājām iepriekš, apspriežot etnopolitikas struktūrteoriju (2. nodaļas 6. apakšpunkts).

legitimitāti un samierināties ar šīs sistēmas etnisko stratifikāciju, un tādā gadījumā neveidojas neatbilstība starp to, kā grupa vērtē politisko sistēmu, un to, kā tā uzvedas. Vai arī subordinēta grupa joprojām var atzīt legitimitāti multietniskajai valstij un politiskajai sabiedrībai, kurā pati etniskā grupa dzīvo, bet tā var apstrīdēt pastāvošo stratifikācijas sistēmu un politisko režīmu. Vēl viena iespēja: subordinētie var atzīt par nelikumīgu gan valsti, gan sistēmu, gan režīmu, bet tomēr, būdami piesardzīgi un apdomīgi, samierinās ar to, lai priekšlaicīga izaicinoša rīcība laikposmā, kad varas sadalījumā starp viņiem un dominējošajiem aizvien vēl ir dziļa plaša, nebūtu neveiksmīga un nepasliktinātu etniskās grupas pozīcijas vai pat neapdraudētu tās izdzīvošanu. Subordinētie joprojām samierinās ar savu stāvokli ierastas inerces dēļ un neņem vērā spriedumus par legitimitātes trūkumu. Beidzot subordinētie var uzskatīt sistēmu par nelikumīgu un turpināt tai uzbrukt, tādā gadījumā sistēmas vērtējums atbilst vērtētāju uzvedībai.

Samierināšanās un izaicinājums ir uzvedību raksturojoši sarežģīti un mainīgi lielumi. Katrs no tiem var būt gan racionāls, gan iracionāls. Uz spēku samēra skaidru aprēķinu dibināta samierināšanās, kas pamatota ar lēmumu gaidīt brīdi, kad apstākļi labvēlīgi sakrīt – tā ir racionāla un mērķtiecīga rīcība. Bet samierināšanās, ko rada ierasta atkarība un apātija, ir iracionāla un liecina par brieduma trūkumu (ja vien subordinētie nepolitisķus labumus un vērtības neatzīst par daudz svarīgākām nekā politiskas vērtības). Tāpat ir arī ar izaicinošu rīcību. Ja izaicinājums dibināts uz relatīvi (un mainīgi) stingri un vājo vietu, uz tālejošu eventuālu ieguvumu un zaudējumu analīzi vai uz gudru vērtējumu, ka čikstošais rats tiks nekavējoties saēļots (tas ir, ka nemieri dos kādus tūlītējus labumus), tad izaicinājums ir racionāls. Bet, ja izaicinājuma pamatā ir nereāla sapņošana, revanšisms, niknums vai bravūra, tad tas ir iracionāls un bērniskīgs.¹² (Šeit nav vienādotas racionālā/iracionālā un morālā/amorālā asis. Arī iracionāls izaicinājums var būt ētisks, taisnīgs un heroisks.)

Reālajā dzīvē racionāla un iracionāla politiskā uzvedība parasti atklājas nevis kā divi pretēji poli, bet kā divu komponentu kopums. Tā, piemēram, subordinēto samierināšanās balstās gan uz racionālu aprēķinu, ka, mainot *status quo*^{*}, viņi, būdami neaizsargāti, nonāktu vēl sliktākā situā-

¹² Šajā rindkopā izteiktie spriedumi izvērš un attīsta citu autoru domas, kas izklāstītas rakstā: G. De Vos, L. Romanucci-Ross. Ethnicity: Vessel of Meaning and Emblem of Contrast//Ethnic Identity. – P. 384.

* *Status quo* (latīņu val.) – esošais stāvoklis. (Red.)

cijā nekā patlaban, gan arī uz iracionālu, izplūdušu bezspēcības izjūtu, ka veltīgi ir pūlēties. «Cilvēku kopums klusā izmisumā dzīvo tālāk,» – tā šādu stāvokli attēlojis Henrijs Deivids Toro.¹³ Pievērsiet uzmanību tam, ka rakstnieks nepavisam nav teicis, ka lielākā daļa cilvēku ir izmisuši, – tad tas nozīmētu, ka viņi ir gatavi rīkoties, – bet ka viņi izmisumā dzīvo tālāk, un tas mudina domāt, ka pasauli viņi uztver kā neizbēgamu un naidīgu nepieciešamību, nevis kā nejašu un pārejošu veidojumu, kuru varētu kaut kā iespaidot un ietekmēt. Tātad nopietns politisks vai revolucionārs subordinēto izaicinājums arī ietver savu izredžu racionālu izvērtējumu un zināmā mērā iracionālu, mūžvecu pārliecību, ka ticība spēj kalnus pārvietot un arī pārvietos, – tieši tāpēc, ka tā daļēji nicina *status quo* realitātes vai šķietamas *status quo* realitātes. Tā kā mūsdienu etnopolitikai ir raksturīgs vispārējs tropisms no samierināšanās uz politisku izaicinājumu, izvirzās jautājums, kā šo uzvedības pārmaiņu aktivizē pārmaiņas racionālo un iracionālo komponentu kopumā, pārmaiņas, kuras atspoguļojas kā dominējošo, tā subordinēto mainīgajā morālajā, kultūras un politiskajā apziņā.

Morālā un kultūras apziņa mainās vispirms, tad notiek pārmaiņas politiskajā uzvedībā. Un, ja apziņa ir mainījies, tad galu galā citāda top arī uzvedība. Tā, piemēram, etniski subordinētie, kas pastāvošo sabiedrību un it sevišķi etnisko stratifikāciju sāk uzskatīt par netaisnu un vairs neatzīst par likumīgu, arvien vēl kādu laiku var samierināties ar esošo kārtību, bet tagad jau skaidra aprēķina vadīti, nevis tāpēc, ka atzītu to par likumīgu. Tādējādi samierināšanās morālā kvalitāte pasliktinās. Tas ne tikai pilnīgi maina subordinēto un dominējošo politisko saistību noskaņu, bet padara šīs piesardzīgās samierināšanās periodu arī nepastāvīgu. Jaunā morāli normatīvā apziņa virza subordinētos uz priekšu, liek viņiem izmēģināt un pārbaudīt savu potenciālo spēku, it sevišķi tad, ja tā ir saistīta – un tas ir ļoti iespējams – ar atzinīgu viņu pašu iepriekš noniecinātās kultūras pārvērtējumu.

Tā kā pārliecināšana izmaksā lētāk un ir efektīvāka nekā piespiešana, vēstures gaitā dominējošie ir centušies pierunāt subordinētos devalvēt viņu (subordinēto) kultūru un kompetenci kā patiesām zemāku, jo tādā kārtā subordinēto politiskās nevarības izjūta kļūst divtik nomācoša. Un ciktāl šādus plānus izdodas īstenot, tiktāl subordinētie kļūst paši par sava cietuma uzraugiem. Patiesām, dominējošo iedvestais negatīvais priekšstats pašiem par sevi nogulsnejas daudzu etniski subordinēto (kā arī citu

¹³ Henry David Thoreau. Walden. – 1854. – Chapter 1: Economy.

kategoriju pakļauto, piemēram, zemnieku un sieviešu) apziņā.¹⁴ Tömēr mūsdienu starpetniskās saistībās šāda programma sastop aizvien lielāku pretestību un tikai retos gadījumos gūst noturīgus panākumus, jo savas etniskās kultūras noniecīnāšana izraisa psiholoģisku saspringtību un vainas apziņu, it īpaši tāpēc, ka subordinēto kultūru vienmēr kāds aizstāv, tādējādi iemantojot cieņu un autoritāti.

Pāreju no savas kultūras nolieguma uz tās atzīšanu vienmēr pavada etniski subordinēto kustība, kas nu pauz nevis politisku samierināšanos, bet izaicinājumu. Šī pārmaiņa ir būtisks solis ceļā no iracionālas atkarības uz sava spēkā racionālu apzināšanos.¹⁵ Subordinētie no jauna atgūst arī savu vēsturi kā daļu no savas kultūriskās atkalapliecināšanās. Kā dominējošie viņus ir atklājuši, kā uzvarējuši un noveduši līdz subordinēto statusam – tas viss, raugoties no pašiem senākajiem subordinēto vēsturiskās apziņas aizsākumiem, kļūst par nenozīmīgu epizodi, jā gan, par sāpīgu, bet

¹⁴ Piemēram, Čehoslovākijā, Dienvidslāvijā un Rumānijā laikā starp abiem pasaules kariem slovāku, horvātu un Transilvānijas rumāņu subelites, kas formēšanas pieredzi bija ieguvušas pirms Pirmā pasaules kara Ungārijā, kur dominējošie maģāri pret tām izturējās kā pret mazvērtīgākām un neprasīgākām, sākumā, 20. gadsimta divdesmitajos gados, neatlaidīgi piekopa tādu politiskās darbības stilu, kas mudināja domāt, ka šie ļaudis ir piesavinājušies maģāru iepotēto nievājošo priekšstatu par viņiem, proti, viņi atkal un atkal nespēja izmantot izdevību iegūt vai dalīt varu, par labu atzīstot sterila boikota, atturīgas izvairības un obstrukcijas politiku. Sk.: *J. Rothschild*. East Central Europe. – Chapters 3, 5, 6. Par šādu parādību citās pazemotās etniskajās grupās, piemēram, Amerikas melnādaino un japāņu burakuminu vidū, sk. darbus: *G. De Vos*. Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation. – P. 38; *J. Donoghue*. Social Persistence of An Outcaste Group. – P. 150, fns. 6 and 7. Par līdzīgu fenomenu, tas ir, par zemnieku un sieviešu «bailēm no panākumiem», kas radušās, pieņemot dominējošo grupu iedvesto negatīvo priekšstatu pašām par sevi, sk.: *M. Beqiraj*. Peasantry in Revolution. – PP. 11–12 un Dr. Matinas S. Horneres (*Matina S. Horner*) darbus. Masu saziņas līdzekļu loma šajā procesā, kad grupas apziņā tiek iepotēts negatīvs paštēls, ir analizēta darbā: *F. Y. St. Leger*. Mass Media and Minority Cultures. – PP. 63–81.

¹⁵ Viens no daudzajiem iespējamiem piemēriem, ko šeit varētu minēt un kas liecina par pārmaiņām kultūras pašuztverē, ir pārmaiņas Amerikas melnādaino attieksmē pret antropologa Melvila Dž. Hērskovica (*Melville J. Herskovits*) pausto viedokli, ka Amerikas melnādainie ir tādas kultūras nesēji, kurā saglabājušies afrikānisma elementi. Kad šī teorija 20. gadsimta trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados tika publicēta, Amerikas melnādainie sākumā to uzņēma piesardzīgi, kopumā negatīvi, jo baidījās, ka līdz ar to viņiem netieši ir piekārtā primitīvisma birka un ka tāpēc varētu apšaubīt viņu centienus integrēties. Sākot ar 20. gadsimta sešdesmitajiem un septiņdesmitajiem gadiem, kad Amerikas melnādainie pilsoņi bija sākuši pārvērtēt savas afrikāņu saknes un noteikt savu vietu amerikāņu sabiedrībā, viņi sāka ar cieņu izturēties arī pret M. Dž. Hērskovica veikumu.

laika gaitā pārejošu tādas vēstures epizodi, kura ir sena, gara un galu galā attaisnojama. Un pat tajā retajā gadījumā vēsture var noderēt par kultūropsiholoģiska pacēluma un politiskas uzstājības katalizatoru, kad tā liecina par vienvienīgu apspiešanu un tajā neatspīd nekāds slavas uzplaisnījums, – piemēram, Indijas klasificēto kastu (neaiszkaramo kārtas) un japāņu burakuminu vēsture.

Tajā pašā laikā līdztekus šai revolūcijai un ciešā saistībā ar to savā historiogrāfiskajā perspektīvā subordinētie radikāli pārveido arī definīcijas par sevi, dominējošajiem un savām attiecībām ar tiem. Lai gan šo terminoloģijas maiņu bieži dēvē par identitātes meklējumiem, tā tomēr ir kaut kas vairāk; tās ir pārmaiņas apziņā, kas pieprasa tiesības no jauna definēt starpetniskās saistības aprises un kārtību. Citiem vārdiem sakot, tiesības definēt un nosaukt vārdā subordinētie apliecina kā savas politiskās uzstājības kultūras precedentu, kā nepieciešamību atbrīvoties no tā, ko dažkārt sauc par viltus apziņu, bet citreiz –, gatavojoties pāriet no politiskās samierināšanās uz politisku izaicinājumu, – par kultūras apspiestību vai prāta kolonizāciju.¹⁶

Subordinētas etniskās grupas možās un uzstājīgās kultūrvēsturiskās apziņas mītisko ofensīvu varētu tieši saistīt ar šīs grupas īpašām politiskām grūtībām. Tā, piemēram, grupa, kurai draud sadrumstalošanās vienas valsts ietvaros vai starp vairākām valstīm, tiek mudināta akcentēt savas kultūras vēsturisko vienotību un apliecināt kopīgu radniecisku izcelsmi no šķietami kopīgiem senčiem. Nevēlamas asimilācijas spiedienam pakļauta grupa var jo vairāk censties izcelt savas etnokultūras īpatnības, tai piemīt tieksme atdzīvināt savu vēsturisko valodu, padarot to no izzūdošas laucinieciskas vai «virtuves» izloksnes par mūsdienu sazināšanās līdzekli – par spīti sākotnējiem šādas attīstības programmas «objektīviem» ekonomiska un profesionāla rakstura trūkumiem. Autohtonas grupas, kurām kādreiz ir bijusi pašām sava valsts vai kurām vēl dzīvā atmiņā saglabājušās savas

¹⁶ Ilustrācijai atkal izmantosim Amerikas melnādainos pilsoņus. Agrākos laikos viņi baltos parasti godāja par «saimniekiem», bet sevi ļāva saukt par «puišiem». Taču tagad vairs ne. Šī pārmaiņa līdz ar piedziedājumu «Black is beautiful» – «melns ir skaists» viņus politiski un psiholoģiski uzmundrināja, ļāva justies atbrīvotiem. *L. Kuper. Race, Class, and Power.* – PP. 83–88; *H. Tajfel. Social Psychology of Minorities.* – PP. 11–17. Plaši pazīstamā etniskā tendence afrikanizēt, ķeltiskot, ebrejiskot un tā joprojām personu vārdus arī pauž šo pašu domu, proti, ka iespēja nosaukt vārdā – un tā ir iespēja definēt un pārdefinēt – briedina politisku spēku. Jaunizvēlētie etniskie vārdi parasti simbolizē spēku, pirmsubordinācijas senatnīgumu un iedomāto etnisko autentiskumu.

atšķirīgās politiskās institūcijas (piemēram, baskiem – *fueros*, kataloņiem – *Generalitat*, skotiem – baznīcas un tiesu sistēma), salīdzinājumā ar imigrējušām un izkaisītām kopām ir vairāk tendētas lolot atdalīšanās ieceri vai paralēlas segmentācijas veida politisko restaurāciju. Dominējošie, kas tiek izaicināti, uz to atbild, uzspodrinot savus kontrmitus, kas arī ir domāti pašu kļūmīgā stāvokļa labošanai un varētu norādīt uz plašāku integrāciju, uz plašāku autonomiju vai uz diskriminatīvi represīvu politiku, kas vērsta pret subordinētajiem (sk. 2. nodaļas 6. apakšpunktu). Ja kādas etniskās grupas kultūrapziņas jaunais līmenis un ar šo kultūrapziņu saistītā politiskā mobilizēšanās ir sasniegusi noteiktu pakāpi, tad tā vairs nepakļaujas virzībai uz alternatīvām perspektīvām un iesaistīšanai nepolitiskās norisēs, tādās kā, piemēram, «vienkārša» atsevišķu grupas locekļu socioekonomiskā mobilitāte.

Kāda etniskā grupa var izkopt un saistīt savu progresējošo kultūrapziņu, pārorientēto historiogrāfisko perspektīvu un tās virzību uz politisko izaicinājumu morālā pacifisma vidē (piemēram, M. K. Gandija organizētā kustība Indijā un Martina Lutera Kinga – Amerikas Savienotajās Valstīs) vai arī politiskas vardarbības kontekstā (kā tas ir daudzās antikoloniālās revolūcijās un konfliktos, ko izraisa atdalīšanās prasības). Arī institucionālā vide, kas briedina subordinēto jauna veida kareivīgumu, var būt relatīvi segregējoša un/vai nodaloša (kā, piemēram, melnādaino pilsoņu kapelas, baznīcas un mošejas Amerikas Savienotajās Valstīs) vai arī vērsta uz tiešu savstarpēju mijiedarbību (darba un dzīvokļu tirgus pilsētās un vardarbīgas konfrontācijas gadījumi). Dominējošie bieži vien neizprot šajā institucionālajā vidē valdošās gaisotnes potenciālu un pareizi nenovērtē subordinēto politizētās apziņas līmeni, kādu subordinētie tajās var sasniegt. (Šādai patiesībai neatbilstoša izpratne jo sevišķi iespējama sistēmās, kas tuvas etniskās stratifikācijas vertikālās hierarhijas modelim, bet ne tikai tādās vien.) Tā, piemēram, bieži vien dominējošie laikus neievēro, ka savrupās institūcijas, kas sākotnēji varbūt pat ir tikušas uzspiestas subordinētajiem kā šķietami nekaitīgi veidojumi, lai tiem iepotētu apolitiskus uzskatus un samierināšanās noskaņu, var kļūt par etnopolitiskās apziņas un uzstājības autentisku rezervātu – kā tas noticis ar minētajām melnādaino pilsoņu kapelām Amerikas Dienvidos un kā kādreiz varētu notikt ar bantustānām Dienvidāfrikā. Un, kad dominējošie beidzot apzinās šo institūciju potenciālu un pamana, kā mainās subordinēto apziņa un uzvedība, viņi bieži vien atkal pieļauj kļūdas. Ja sākumā subordinēto spēja mainīties tika novērtēta par zemu, tad tagad to ņemas pārspīlēt. Vispirms dominējošie bija

iztēlojušies, ka subordinētie ir apmierināti ļaudis, kurus svešādi aģitatori ļaunprātīgi, bet veltīgi mēģina iekustināt, turpretim tagad subordinētie tiek uzskatīti par bīstamiem musinātājiem, kas kūda uz nebeidzamu vardarbību. Ievērojiet, neviens no šiem priekšstatiem neatzīst, ka subordinētajiem būtu raksturīga racionāla politiska apziņa un uzvedība – mērķtiecīga un savaldīga, nevis pasīva un vardarbīgi graužoša.

Iespējams, ka šādu kļūdainu viedokli pa daļai rada grūtības, kādas piemeklē etniskos antagonistus, izvērtējot savstarpējo ietekmi, ko rada ideoloģiska un retoriska vardarbība, no vienas puses, un vardarbīga rīcība, no otras puses, tādējādi ietekmējot vienai otras politisko apziņu un uzvedību. Patiešām, ne tikai etniskajiem, bet arī citu kategoriju politiskajiem antagonistiem ir grūti novērtēt savus pretiniekus, tātad arī grūti noteikt, kādas pozīcijas būtu jāieņem pašiem.

Tā, piemēram, 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Ā. Hitlera retoriskās un ideoloģiskās vardarbības skaidri saskatāmie plāni netika ņemti vērā kā tādi, kam būtu programmatisks saturs. Uz šo liktenīgo kļūdu, kas izpaudās, par zemu novērtējot Ā. Hitlera plānus, politiskā pasaule turpmāk reaģēja tādējādi, ka patiešām ņēma vērā ideoloģiju un retoriku, varbūt dažkārt pat pārlietu burtiski, jo – ak vai – ir taisnība, ka vardarbīgiem vārdiem un tēliem bieži vien mērķtiecīgi ir sekojusi vardarbīga rīcība (piemēram, «žīdi ir parazīti, kas jāizskauž», «kulaki ir izmirstoša šķira», «apkaut šos cūkas»), bet taisnība ir arī tā, ka šādi vardarbīgi tēli un retorika laika gaitā var kļūt par patiesas vardarbības rituālu aizstājējiem (piemēram, *modus vivendi*, kāds 17. gadsimtā Eiropā tika panākts attiecībās starp katoļiem un protestantiem, abām pusēm paliekot pie savām izsludinātajām teoloģiskajām anatēmām). Dažkārt viss norisinās otrādi – vardarbīgas ideoloģijas tēlus darina, vadoties no vardarbīgas pieredzes. Turklāt daudz politiskas vardarbības notiek bez pietiekamas informācijas un bez ideoloģiskām vadlīnijām. Pāriet no konfrontācijas uz *modus vivendi*, pretiniekiem ideoloģiski neatbrūņojoties, tomēr ir iespējams, toties pretējais ceļš starpetniskajā politikā droši vien nav īstenojams. Citiem vārdiem sakot, maz ticams, ka subordinētas etniskās grupas varētu pāriet no samierināšanās uz izaicinājumu, nemainot savu apziņu, tas nozīmē – pašā būtībā nemainot sava stāvokļa idejisko izpratni. Kopumā daudzo iespējamo savstarpējās atbilstības un neatbilstības variantu atvērtība un nenoteiktība palīdz izskaidrot, kāpēc etniski dominējošie nereti nepareizi novērtē subordinēto patieso un varbūtējo politiskās apziņas un uzstājības līmeni.

5

Tiktāl šajā nodaļā etniskās grupas ir aplūkotas kā noteikti dotumi un atbilstoši tam traktētas to attiecīgās pozīcijas, kā arī šīs pozīcijas to savstarpējās attiecībās un šo attiecību uztvere un vērtējumi. Tā kā grupu savstarpējās attiecības attīstās un mainās, šajā nodaļā aplūkotas arī vairāku etnisko grupu kultūras apziņas un politiskās apziņas līmeņiem un veidiem atbilstošas un sagaidāmas pārmaiņas.

Tagad pienācis laiks nedaudz dziļāk izvērtēt pieņēmumu, ka etniskās grupas ir noteikti dotumi. Kā jau iepriekš tika minēts, ka, lai gan potenciāli ir iespējamās alternatīvas šķelšanās un solidarizēšanās līnijas, tomēr mūsdienās tās tiecas aizstāt ar etniskām līnijām (2. nodaļas 2., 6. un 7. apakšpunkts), turklāt ir lietderīgi un arī nepieciešams norādīt, ka etniskās grupas kā noteikti dotumi un etnisko grupu robežas ir kontekstuālas kategorijas – ne tikai vēsturiski kontekstuālas plašā laicīgā nozīmē, bet arī politiski kontekstuālas konkrētu konfrontāciju specifisko konfigurāciju nozīmē. Jo, runājot gan par atsevišķiem etniskās grupas indivīdiem, gan par etnisko grupu kopumā, etnicitātes uzvedība, nozīmīgums un pat operatīvā kritērija izvēle izriet no savdabīgo situāciju aprisēm, kā arī no vēstures gaitā izveidotām sistēmām un vēsturiskā mantojuma.

Šo savdabīgo situāciju aprises, situāciju, kuru izveidē kāds, ja vispār kāds no vairākiem iespējamiem etniskajiem kritērijiem un starpetniskām robežām būs iezīmīgs, palīdz arī noskaidrot, kā konfrontējošie pretinieki identificējas, vervē sabiedrotos un izvēlas vadītājus. Situācijai mainoties, mainās arī identificēšanās modeļi, sabiedrotie un vadoņi. Tā, piemēram, atkarībā no situācijas konteksta kāda izraēliešu grupa varētu izrādīties gan par marokāņu kopienu, gan, plašākā tvērumā, par sefārdiem (austrumniekiem) *vis-à-vis* aškenāziem (rietumniekiem), gan arī – arābu un izraēliešu konflikta kontekstā – par ebrejiem.

Līdzīgs stāvoklis ir Libānā, kur arī situācijas konteksts nosaka, vai priekšplānā izvirzītajām definīcijām un aprisēm konkrētajā strīdus jautājumā jābūt saistītām ar reģionālajiem klaniem (piemēram, frādžijiem, džemajēliem, džumblātiem, karāmī, zu'ama), sektām (piemēram, maronītiem, pareizticīgajiem grieķiem, katoļticīgajiem grieķiem, sunnītiem, šiītiem), plašākā reliģiskā tvērumā – ar kristiešiem, musulmaņiem, drūziem vai varbūt vispār – ar arābiem un tā tālāk. Sevišķi spilgta šāda konteksta iļustrācija ir Indijas subkontinents. Kad 20. gadsimta četrdesmito gadu otrajā pusē to sadalīja, visaugstāk tika vērtēti etnoreliģiskie kritēriji

un robežas. Bet, kad 20. gadsimta septiņdesmito gadu sākumā no Pakistānas atdalījās Bangladeša, priekšplānā izvirzījās valoda, ieražas, reģionālisms, un bengāļu musulmaņi, nostājoties pret Rietumpakistānas pandžabu musulmaņiem, lūdza brālīgu palīdzību bengāļu hinduistiem Indijā.

Kaut arī hipotētiski pastāv dažādas iespējamās perspektīvas un kritēriji, bet, ja viena puse specifisko konfrontācijas situāciju jau ir konkrēti uztvērusi un formulējusi – lai tie būtu dominējošie vai subordinētie –, tas spiež otru pusi atbildēt pēc spoguļattēla principa. Starp abām pusēm var pat rasties savdabīga antagonistiska vienošanās, lai nepieļautu, ka parādās alternatīvas perspektīvas, lai veicinātu abpusēju mobilizēšanos un uzspiestu etnopolitisko solidaritāti. To apliecina Olstera un Libāna. Vai arī minēsim vēstures piemēru – Trīsdesmitgadu karu Eiropā 17. gadsimtā, kas parāda, kā šāds spoguļattēls tiek iesaldēts un pēc tam laužts. Šajā gadījumā karojošie pretinieki neatlaidīgi definēja konfliktu kā sadursmi starp divām reliģiskajām nometnēm un nepielūdzami vērsa to plašumā, saskaņā ar nule minēto kritēriju iesaistidami karadarbībā arvien vairāk savu sabiedroto, līdz beidzot viena pietiekami spēcīga dalībvalsts, proti, kardināla Rišeljē Francija, atteicās no šādas perpektīvas un mainīja konfrontācijas kritēriju, kā arī tās noteikumus.

Situācijas konteksts var radīt līdz tam nepazīstamus neoetniskus veidojumus, kas, pastāvēdami vēl ilgi pēc konkrētās situācijas, kurā tie radušies, un saistidamies ar citu situāciju, izvirza interesantu politisku un intelektuālu problēmu. Tā, piemēram, musulmaņus, kas tolaik, kad Pakistāna sadalījās, no dažādiem Indijas apgabaliem aizbēga uz Austrumpakistānu, šīs zemes saimnieki bengāļi sakausēja ar bihariem. Francijā strādājošos Magribas berberus un arābus franči sauc vienā vārdā – par arābiem. Britu koloniālie administratori un plantāciju īpašnieki 19. gadsimtā Gajanā atteicās atzīt šīs zemes daudzveidīgās kastas un lingvistiskās īpatnības un sapludināja austrumindiešus vienā vienīgā etniskā grupā. Arī Amerikas Savienotajās Valstīs imigrācijas konteksts ir sakausējis vienā kopumā ļaudis, kas sākotnēji paši identificējās pēc draudzēm, provincēm, reliģijas vai sociālajām pazīmēm (zemnieki), un tādējādi ir radušies «ītaļu amerikāņi», «poļu amerikāņi», «ķīniešu amerikāņi», «vācu amerikāņi» un tā tālāk. Tad 20. gadsimta sešdesmitajos gados melnādaino un balto anglosakšu protestantu valdošo aprindu citāda konflikta atšķirīgā situācijas kontekstā vairākas šīs pašas grupas apvienojās «etniski balto» falangā. Daudzus līdzīgus gadījumus atrast nav grūti.

Šie piemēri mudina domāt, ka darbojas savdabīgs redukcionisms, ko autsaideri, kas bieži vien ir dominējošie, sākumā ērtības labad ir uzspieduši, – lai ērtāk būtu plānot, vieglāk administrēt, izdevīgāk darboties ekonomikā un politikā. Turklāt aplūkotie gadījumi liek secināt, ka šis fenomēns īstenojas strauju, pat ļoti krasu sociālo pārvērtību vidē, piemēram, migrācijas, urbanizācijas un mobilizēšanās apstākļos. Taču šie gadījumi nesniedz kaut cik konsekventu atbildi uz jautājumu, vai sākotnēji citu uzspiestās un sakausētās identitātes laika gaitā kļūst par iekšējām, autentiskām to cilvēku pašidentitātēm, kam ir piestiprinātas šādas birkas, un vai šīs identitātes būs raksturīgas arī ārpus situācijas, kurā tās radušās. Reizēm patiešām tā notiek, piemēram, Gajanā senās kastas ir izzudušas un izveidojusies vienota austrumindiešu etniskā grupa. Varbūt to ir veicinājusi šīs grupas nepārtrauktā konfrontācija ar Gajanas melnādaino iedzīvotāju kopieni. Lielākoties gan šāds sakausējums nav noturīgs – vienā kontekstā tas izpaužas, citos ne. Berberu strādnieks, atgriezoties Alžīrijā no Francijas, kur viņš bija arābs, droši vien atgūs savu berbera identitāti. Amerikas «etniski baltie» vienā politiskajā un sociālajā kontekstā atkal atgriežas pie savrupām itāļu amerikāņu, poļu amerikāņu un tamlīdzīgām identitātēm, bet citā kontekstā – pie vēl attālākas, īpatnējākas un vecākas kalabriešu vai goraliešu solidaritātes. Īsi sakot, dažādie iespējamie etniskie veidojumi ne jau vienmēr pilnīgi aizstāj cits citu. Kritēriji un identitātes, kas vienā kontekstā ir rudimentāras, citā kontekstā var atgūt savu prominenci, kā tas var notikt ar neetniskām identitātēm, piemēram, ar sociālās šķiras identitāti.

Starp citu, nevajadzētu iedomāties, ka sakušana/saplūšana ir vienīgais process, kurā veidojas jaunas etniskās grupas. Pretējs process, tas ir, sadrumstalošanās/dalīšanās, var dot to pašu rezultātu. Kā jau minēts, Gajanā briti izlīdzināja kastu etniskās atšķirības starp indiešu imigrantiem, turpretim pašā Indijā tās vēl vairāk akcentēja, jo stingrāk iezīmējot kādreiz tik izplūdušās robežas, un veicināja jaunu, partikulāristisku etnisko grupu, piemēram, sikhu kopienas rašanos. Kā vienā, tā otrā situācijā britu politika ir izskaidrojama ar sociālekonomisko un politisko izdevīgumu.¹⁷

Tomēr būtu vēlams ievērot piesardzību. Lai gan ir prātīgi vairāk akcentēt etnicitātes atkarību no situācijas konteksta, nevis iedomāties to kā

¹⁷ Spriedumi par situāciju kontekstu un jaunu etnisko grupu rašanos saplūšanas un dalīšanās rezultātā secināti no: *W. J. Foltz*. Ethnicity, Status, and Conflict. – PP. 104–105; *Donald L. Horowitz*. Ethnic Identity. – PP. 118–131; *M. P. Fisher*. Creating Ethnic Identity. – PP. 282–283; *C. Young*. Politics of Cultural Pluralism. – P. 42.

nemainīgu dotumu, lai gan ir taisnība, ka etniskā identitāte un etnisko grupu robežas ir potenciāli mainīgas un sarežģītas, tomēr būtu pārspilēti un kļūdaini tās postulēt kā bezgalīgi pārgrozāmas un pārveidojamas.¹⁸ Tās nepavisam netiek mainītas kā apakšveļa.

Visbeidzot būtu jāpārrunā, kā situācijas konteksta ietekmē etniskās grupas izvēlas vadītājus. Šī ietekme ir abpusēja. No vienas puses, starpetniskas konfrontācijas aprises un tas, kā etniskās grupas konfrontāciju uztver, mudina šīs grupas apspriest, kā tās varētu organizēties, kādas pozīcijas ieņemt un kādu īpašību izpausmi sagaidīt no to līderiem. Arī tas bieži vien ir spoguļattēla process. Tā, piemēram, kad Palestīna bija Lielbritānijas mandātteritorija, šā posma pirmajā pusē arābu un ebreju savstarpējā sāncensība izpaudās tādējādi, ka viņi ļoti centās noskaņot sev par labu ietekmīgus britu valdošo aprindu pārstāvjus. Tādēļ tika izraudzīti līderi ar augstu sabiedrisko statusu, ar kosmopolitisku slīpējumu, attiecīgām manierēm un oratora spējām. Lielbritānijas mandātteritorijas posma otrajā pusē arābiem un ebrejiem bija izveidojies citāds priekšstats par savstarpējo konfrontāciju, proti, ka viņiem, tā sakot, jācinās savās mājās, jāizrāda aktivitāte sāncensībā par zemes apdzīvošanu, pastiprinot šos pūliņus ar militāru gatavošanos un laiku pa laikam izmantojot pusmilitāru vardarbību. Šis pārveidotais konteksta skatījums lika Našašibi un Veizmana tipa līderus aizstāt ar praktiskākiem Huseina un Benguriona tipa vadītājiem.

No otras puses, vadības izvēles process plūst arī pretējā virzienā. Dažādi etniskās grupas potenciālie vadītāju kandidāti, dizodamies katrs ar saviem talantiem, cenšas pārliecināt savus etniskos vēlētājus uztvert starpetniskās saistības vai konfrontācijas kontekstu tādā veidā, kāds vislabāk atbilstu attiecīgā kandidāta talanta iespējām. Tā, piemēram, Dienvidslāvijā laika posmā starp abiem pasaules kariem horvāti atradās konfrontācijā ar serbiem. Kāda bija šīs konfrontācijas būtība? Stepans Radičs apgalvoja, ka pamatos tā ir politiskā cīņa, ko izšķir pie vēlēšanu urnām; tātad viņa oratora spējas un harismātiskās dāvanas esot tieši tādas vadības atribūti, kāda nepieciešama horvātiem. Pēc tam Vladko Mačeks ņēmās horvātus pārliecināt, ka konflikts būtībā esot konstitucionāli juridisks un tā risināšanai nepieciešams viņa tiesību zinātāja un administratora talants. Visbeidzot Ante Paveličs iestājās par to, ka konfliktam patiesībā ir pusmilitārs raksturs, tātad horvātu tautai būtu jāizvēlas par vadītāja kandidātu tieši viņš,

¹⁸ Šāda kļūdišanās ir parādīta O. Patersona darbā: *O. Patterson. Context and Choice.* – PP. 305–349.

kam piemīt partizāna un terorista spējas un ko atbalsta Musolīni.¹⁹ Tā ka ne tikai dažādi situāciju konteksti tiecas izvirzīt priekšplānā dažādus etnisko līderu tipus, bet arī otrādi – dažādi etnisko vadītāju kandidāti cenšas veidot situāciju kontekstus un šo kontekstu uztveri tādējādi, lai pamatotu paši savas prasības un centienus.

* * *

Nule aizskartais jautājums izvirza nepieciešamību mūsu darbā analizēt etnisko grupu elites un vadītājus, šo vadītāju tipus, viņu raksturīgās īpašības, argumentāciju, stratēģiju, optāciju, mērķus un dilemmas. Šim uzdevumam mēs pievērsīsimies nākamajā nodaļā.

¹⁹ J. Rothschild. East Central Europe. – Chapter 5.

5. nodaļa TIPOLOĢIJA: VADĪTĀJI UN VADĪBA – ETNOPOLITISKĀ KONFLIKTA KONTROLES MEKLĒJUMOS

1

Politizēto etnisko uzstājību mūsdienās visasāk, šķiet, pauž tie, kuri visnesekmīgāk vai vissekmīgāk piemērojās dominējošo normām, standartiem un vērtībām viņu multietniskajās valstīs. Neveiksminieki regresē un kļūst etniski kareivīgi tāpēc, ka tos nomāc neveiksmes izjūta. Veiksminieki vai nu top kareivīgi tāpēc, ka viņi ir sašutuši, jo viņi kā indivīdi gan ir pārādījuši savu pārākumu kultūras un sociālekonomiskajā «šķēršļu skrējienā», ko izplānojuši dominējošie, taču joprojām nav īsti iekļuvuši sabiedrības varas svētnīcās, vai arī viņi nolemj savus panākumus ārpusaulē saistīt ar savu etnisko identifikāciju un kalpošanu grupai, kurai ir liegta pienācīgā vieta, kā arī attiecīgie līdzekļi valsts vispārējā politiskajā un sociālekonomiskajā struktūrā. Kā vienā, tā otrā gadījumā šādi indivīdi nonāk pie atziņas, ka dominējošie ir pārkāpuši – patiesi! – nodevuši paši savus (dominējošo) pasludinātos sabiedrību regulējošos likumus un, tā rikodamies, ir mainījuši «skrējiena» būtību. Tagad, situācijā, kad vairs netiek atalgots indivīda talants un pūles, pirmajā vietā tiek izvirzīta etniskās grupas solidaritāte. Faktiski šāda reakcija, kas vērojama gan Padomju Savienībā, gan arī Rietumos,¹ ir īpašs etniskās subelites līmenī sastopams izturēšanās variants, kurš saistāms ar iepriekšējā nodaļā diskutēto atziņu par integrēšanās

¹ T. Rakowska-Harmstone. Dialectics of Nationalism in the USSR. – P. 10.

dialektiku, respektīvi, gan varas, gan arī dzīves iespēju ziņā joprojām pastāvošā plaisa starp etniski dominējošajiem un subordinētajiem vēl lielāku vilšanos un aizvainojumu rada tieši tad, kad šī plaisa kļuvusi mokoši šaura un šķiet viegli pārvarama (4. nodaļas 2. apakšpunkts).

It sevišķi attīstītās valstīs, kuras līdzinās krustveida tikla modelim, etniskās subelites mūsdienu sabiedrību uztver kā mazāk «atvērtu», nekā to uztvēra pirms vienas vai divām paaudzēm.² Šā viedokļa mainīšanās raksturīga gan imigrantu, gan autohtonajām multietniskajām sabiedrībām. Un neapmierinātības izjūta, ka solījumi nav attaisnojušies un cerības nav piepildījušās, ironiskā kārtā virza šīs etniskās subelites uz politizētas etnicitātes pozīcijām tad, kad subelites jau lielā mērā ir zaudējušas savas «objektīvās» etniskās pazīmes un kritērijus, tādus kā, piemēram, radniecības endogāmija, reliģiskie rituāli, valodas prasme un tradicionālais dzīvesveids. Īsi sakot, nenoliedzot autentisko emocionālo enerģiju, kuru etniskās subelites iegulda un arī iegūst savā jaunatklātajā etnicitātē, tomēr nav grūti iedomāties, ka tās atgriežas pie savām saknēm, ne tik daudz alkdamas pēc kultūras spēcīguma, bet tāpēc, lai satvertu savās rokās organizatoriskās darbības sviras. Patiešām, interese par savu etnisko grupu šīm subelitēm saglabājas vienīgi tad, ja tā ir gatava sekot kādai politiskai stratēģijai un izvirzīt politiskas un sociālekonomiskas prasības un paust neapmierinātību, taču šāda etniskā grupa riskē palikt bez savas subelites vai to atkal atsvešināt, ja savā darbībā aprobežojas vienīgi ar kultūras jautājumiem, piemēram, tikai ar valodas iedzīvināšanu.³

Šeit jāiestarpina komentārs par tāda tipa indivīdiem, par kuriem teicām, ka tie kļūst etniski kareivīgi tāpēc, ka tos nomāc neveiksmes izjūta. To nevar attiecināt uz izteikti tradicionālām etniskajām personībām, kas ir morāli iesakņojušās attiecīgajā etniskajā (antropoloģiskajā) kultūrā, jūtas tur psiholoģiski drošas un ir gluži vienaldzīgas pret alternatīvām normām un vērtībām neatkarīgi no tā, vai šīs alternatīvas dēvē par vispārcilvēciskām vai atzīst par dominējošo veidotām. Ņemot vērā to, ka šādi lielākoties neakulturēti un pilnībā neasimilēti indivīdi var izdzīvot jebkurā multi-

² J. M. Goering. Emergence of Ethnic Interests. – PP. 379–384. Datus par personības sociālās mobilitātes iespēju sašaurināšanos Austrumeiropas centrālajā daļā sk.: Walter D. Connor. Social Change and Stability. – PP. 25–28 un The New York Times. – 1979. – November 1. – P. A2; par to, kā šādu tendenci uztver Amerikas Savienotajās Valstīs, sk.: The New York Times. – 1979. – November 12. – PP. A1, D8.

³ C. H. Williams. Cultural Nationalism in Wales. – P. 24; J. E. Reece. Internal Colonialism. – P. 276.

etniskajā sabierībā, viņi paši un viņu vairāk vai mazāk patstāvīgā kultūra bauda strukturālu atbalstu tikai samērā reti sastopamās sistēmās, kas vistuvākas paralēlās segmentācijas modelim. Kamēr tradicionālās etniskās personības neatlaidīgi, siksti un, iespējams, pat vardarbīgi aizstāv savu etnisko kultūru un vērtības, viņi nav «uzstājīgi» vai «kareivīgi» tādā nozīmē, ka gribētu iesaistīties jebkādā autsaideru šķēršļu skrējienā vai mainīt šā skrējiena noteikumus.

Nē, tāda tipa indivīdi, par kuriem šeit ir teikts, ka viņi kļūst etniski kareivīgi tāpēc, ka tiem nav veicies, ir centušies – taču neveiksmīgi – iesaistīties sāncensībā (vai arī agrāk ir cerējuši iesaistīties sāncensībā un gūt panākumus, bet veltīgi) un pēc tam ir nocietinājušies ar depresīvu stratēģiju nolūkā izvairīties no šādas sāncensības. Lai pārvarētu bailes no neveiksmes un izsmiekla un uzveiktu atstumtības un vientulības izjūtu, šā tipa indivīdi rada sintētiskas fantāzijas par stingri noteiktu etnisko sirsnību, brālību un saskaņu. Pretstatā autentiski tradicionālas etniskas personības drošībai un patstāvībai šā tipa indivīdu psiholoģiskā nostāja ir defensīva un sastingusi. Skumji, bet pats lēmums atteikties turpmāk pakļaut sevi pārbaudījumiem un vairs neiesaistīties sāncensībā – kaut arī parasti tas tiek loģiski pamatots, izmantojot izstrādātu etniskā lepnuma, tradīciju un kareivīguma ideoloģiju – nereti tikai apstiprina iekšējo mazvērtības un kauna izjūtu. Lai turpmāk izvairītos no neveiksmēm, kuras šādu cilvēku uzterē ir līdzvērtīgas iznīcībai, viņi kā apsēsti pārspilē savu etnisko identitāti, izslēdzot vai vismaz vājinot citus eventuālos pilniskanīgas daudzdimensiju cilvēka identitātes komponentus. Ja šādi ļaudis tiek pie varas, viņi cenšas šādu pašu apcirptu viendimensionalitāti uzspiest arī autsaideriem, kas nepieder pie viņu grupas. Tā, piemēram, nacistu trieciennieki, reducējuši un dehumanizējuši sevi par viendimensionāliem *völkisch** rasistiskās nolemtības īstenotājiem, arī savus upurus ebrejus definēja *tout court*** par žīdiem, liedzot tiem individuālu, pilnestīgu, daudzšķautņainu cilvēka identitāti.⁴

Nemaz nenonākot līdz šādām katastrofālām sadursmēm, līderim vispār un šajā gadījumā arī etniskajam līderim ir noderīgs *arcantum dominationis****, izmantojot situāciju, ierobežot identitāšu loku, kas pieejams gan

* *Völkisch* (vācu val.) – tautisks. (Red.)

** *Tout court* (franču val.) – vienkārši. (Red.)

⁴ G. Devereux. *Ethnic Identity*. – PP. 66–67.

*** *Arcantum dominationis* (latīņu val.) – valdīšanas noslēpums. (Red.)

viņa sekotājiem, gan arī ienaidniekiem, jo tas palielina izredzes, ka līderis panāks savu prasību izpildi un mazinās iespēju izvairīties no šo prasību izpildes, manevrējot plašajā eventuālo lomu un identitāšu repertuārā. Tātad augstākā līmeņa etniskie līderi, kuru pieredze, redzesloks un psiholoģiskais profils varētu būt pavisam atšķirīgs, zina, ka to sevī ierāvušos individualitāšu īstā vieta, kuru kareivīgumu izraisījušas neveiksmes, ir kustības un tās organizāciju kadru sastāva otrajā un trešajā ešelona.

Cita tipa indivīds, kura etnisko uzstājību ir izraisījusi vai nu dominējošo noraidošā attieksme – lai gan tīri personiski tas ir guvis panākumus viņu pasludināto normu un standartu ietvaros, – vai arī patstāvīgi pieņemts lēmums saistīt savus panākumus ar kalpošanu etniskajai grupai, – šāda tipa indivīds tiecas būt vispusīgs, izturīgāks, kā arī pārliecinošāks un organiskāk saskaņot savu etnisko identitāti ar citām savām identitātēm un lomām. Viņš kalpo cilvēciņas paplašināšanai, nevis tās ierobežošanai. Viņš šķiet piemērots etniskās grupas politiskā vadītāja kandidāts, lai gan, iespējams, nav sociāli tipisks savas grupas pārstāvis (šajā gadījumā – subordinētas vai «izstumto» minoritātes grupas pārstāvis), un varbūt diezgan vāji ir apguvis savu senču kultūras mantojumu. Iespējams, ka kultūras ziņā viņš tiešām varētu būt piemērots, lai «pārietu» dominējošo aprindās, ja vien nebūtu sociāli noraidīts un pats nebūtu politiski atrāviens vai arī brīvi izlēmis atteikties no šā ceļa.

Pirms turpināt atšķirīgu tipu etnisko līderu stratēģijas, izvēles un mērķu analīzi, mazliet tuvāk jāaplūko nule pieminētais fenomens – indivīda «pāriešana» no savas dzimtās (galvenokārt subordinētas) etniskās grupas citā (parasti dominējošajā) etniskajā grupā. Vēsturiskā aspektā uz to jau esam diezgan plaši atsaukušies iepriekš (2. nodaļas 1. apakšpunkts). Tagad uzmanības centrā ir daži šādas «pāriešanas» sociālpolitiskie un psiholoģiskie aspekti. Būtībā «pāriešana» nozīmē to, ka etnisko piederību vairāk gan uzskata par aprēķinu un manipulāciju objektu stratēģisku privilēģiju – mobilitātes un/vai varas privilēģiju – iegūšanai, nevis par noturīgu identitātes dimensiju. Tātad kaut kādā ziņā tā ir minētā reaģējošā etniskā kareivīguma medaļas otra puse, kas liecina par centieniem nodrošināt pieeju organizatoriskajām svīrām. Tā kā «pāriešana» ir mobilitātes vingrinājums, visvairāk to praktizē tādās multietniskajās sabiedrībās, kas ir vistuvākas krustveida tīkla modelim – ja vien tā necieš neveiksmi un kamēr tā necieš neveiksmi traumējošās un noraidošās attieksmes dēļ, kādu mēdz izrādīt dominējošie, par ko jau runājām. «Pāriešanu» varētu iedomāties arī paralēlās segmentācijas sabiedrībās, kurās valda tādās relatīvi kosmopolitiskas

un etniski iecietīgas centrālās elites kā vecajā pirmsmoderno laiku Polijā un Ungārijā. Potenciālie «pārgājēji», kas tiek atraidīti un kam neizdodas īstenot savu mērķi, bieži vien gluži kā bumerangi atgriežas pie etniskā karavīvguma. Bet tos, kam šī «pāriešana» izdodas, dzimtās etniskās kopienas zaudē uz visiem laikiem.

Tagad «pāriešana» laikam gan notiek retāk nekā pirms vienas paaudzes vai divām paaudzēm. Mūsdienās – paaugstinātas etniskās apziņas laikmetā – «pāriešana» varbūt rada vainas izjūtu par dezertēšanu no savas sākotnējās etniskās kopienas un vieš bažas par to, ka šo izcelsmi varētu atklāt. Tālāk – un tas ir daudz svarīgāk –, «pāriešanu» vairs neuzskata nedz par nepieciešamu soli ceļā uz augšupejošu sociālekonomisko mobilitāti, nedz par piemērotu līdzekli politisko centienu īstenošanā. Un šā iemesla dēļ «pāriešanu» aizstāj akulturācija un daļēja asimilācija.

Pretstatā etniskajam «pārgājējam» akulturētais un daļēji asimilējies mobilais augšupejošais etnikis nepavisam nenoliedz savu izcelsmi. Viņš visai bieži izmanto to, ka kultūras ziņā dominējošie viņu ir atzinuši par savējo, tādējādi paverot iespēju darboties kā vidutājam starp dominējošajiem un savu etnisko grupu. Viņš cer, ka viņa etniskā grupa atlīdzībā par šiem starpnieka pakalpojumiem atbalstīs viņa saimnieciskās, politiskās un profesionālās prasmes. Tādā veidā etniskie juristi un advokāti, ārsti, grāmatveži, uzņēmēji, politiķi un citi līdzīgi darbinieki apvieno personisko ieinteresētību ar uzticību kopienai, pieradinot etniskos līdzpilsoņus vērsties pie viņiem pēc nule minētajiem pakalpojumiem. Tomēr šiem starpniekiem jāizsargā arī savs «vispārības» flangs, lai etniskā klientūra nepārvērstos par etniskām amatām un netiktu kompromitēta pieklūšana pie dominējošiem, kas nepieciešama šo starpnieka funkciju īstenošanai. Etniskais profesionālis vai politiķis, kas praktiskajā darbībā vai simpātiju izpaušmēs aprobežojas vienīgi ar savas kopienas locekļiem, var pakļaut riskam amata un politiķa cieņu. Vidutāja funkcija, varētu sacīt, prasa ievērot līdzsvaru. Attiecībā uz akulturētā vidutāja specifiskākiem politiskās izvēles variantiem jāteic, ka viņš var būt gluži uzstājīgs un pa dominējošo varas gaitējiem neatlaidīgi virzīt uz priekšu savas etniskās grupas kolektīvās prasības un sūdzības, un, kamēr šāds vidutājs spēj neizkrist no savas lomas un darboties, viņš nedrīkst uzvesties kā revolucionārs cīnītājs par etnisko atdalīšanos.

Pilnīgi skaidrs, ka etniski viendabīgā sabiedrībā, kur pastāv tīri sociālekonomiska stratifikācijas sistēma, augšupejošais mobilais indivīds pamet šķiru, no kuras ir cēlies (piemēram, profesiju ieguvušais strādnieka dēls,

kurš tika pieminēts 2. nodaļas 1. apakšpunktā); turpretim multietniskās sabiedrībās, kurām raksturīga šķērssakritības sociālekonomiskā un etniskā stratifikācija, augšupejošie mobilie indivīdi laikam gan paliek identificēti ar savām sākotnējām etniskajām grupām, pateicoties pašdefinīcijai, ārējam nosodījumam, iekšējai grupas autoritātei, kā arī kādai šo faktoru kombinācijai. (Izteikums «laikam gan paliek identificēti» lietots tāpēc, ka paliek vēl zināms daudzums iespējamību, kuras ir atkarīgas no paša indivīda vai viņa grupas un makrosistēmas. Valstīs, kur pilsonis publiski un obligāti ir piesaistīts korporatīvam etniskajam segmentam (kā tas norādīts 3. nodaļas 2. apakšpunktā), viņam nav citas izvēles kā vien palikt grupā.) Taču pie teiktā vēl jāpiebilst, ka etniskās grupas visai atšķirīgi vērtē savus augšupejošos mobilos locekļus. Tā, piemēram, atsevišķi tradicionālie ebreji, un tāds ir vispārējs atzinums, pret augstiem sasniegumiem ārpusaulē izturas vienaldzīgi vai pat skeptiski, turpretim modernie ebreji vispār un kopumā apsviec savas kopienas akulturētos locekļus, kas gūst izcilus panākumus šķērsļu skrējienos ārpusaulē, kuru noteikumus izdomā dominējošie. Šādus panākumus viņi atzīst par visas ebreju kopienas goda lietu un vērtīgu ieguvumu, un šā iemesla dēļ ebreju kopiena tiecas no šādu cilvēku vidus izvēlēties sev politiskos vadoņus un vidutājus. Amerikas japāņiem ir līdzīga attieksme. Bet pavisam citādi spriež Amerikas čikano un indiāņi. Viņus, šķiet, māc bailes, ka ārpusaules materiālie un emocionālie atalgojumi mūdinās potenciāli augšupejošos mobilos kopienas locekļus atstāt un līdz ar to arī nodot savu etnisko kopieni. Tādēļ čikano un indiāņi cenšas vairāk vai mazāk smalkā veidā noniecināt un padarīt nepievilcīgus lielos sasniegumus ārpusaulē un tiekšanos pēc tās normu, standartu un vērtību sistēmas. Tāpat arī Kanādas franciski runājošo kopiena vēl tikai kādu paaudzi iepriekš atturīgi izturējās pret savu godkārtīgo jauniešu tieksmi piedalīties sāncensībā un ārpus kopienas gūt panākumus tādās tradicionālās jomās kā lauksaimniecība, mežkopība, teoloģija, humanitārās zinātnes un politika, jo baidījās, ka etniskā grupa var viņus zaudēt.⁵

Tātad mūsu saprātīgais vispārinājums, ka mūsdienu paaugstinātas un politizētas etniskās apziņas pasaulē augšupejošie mobilie indivīdi laikam gan paliks identificēti ar savām etniskajām grupām, nepavisam nemazina šādu grupu lielākās daļas bažas. Viņu rūpesti ir sarežģīti un zināmā veidā

⁵ G. De Vos. Ethnic Pluralism. – PP. 25, 33, kā arī tā paša autora darbs Selective Permeability. – PP. 7–24; E. G. Grabb. Subordinate Group Status. – PP. 268–280; K. McRoberts. Internal Colonialism. – P. 304.

divdomīgi. No vienas puses, viņi ņem ļaunā diskrimināciju, ko ārpusaulē vērs pret tās locekļiem, un uzskata to par grupas pazemojumu. No otras puses, viņi arī baidās, ka ārpusaulē varētu asimilēt šos pašus kopienas locekļus un tādējādi apdraudēt visas grupas izdzīvošanu. Pat tās etniskās grupas, kuras patiesi atzīst par labu, ka to locekļi aiziet ārpusaulē un gūst panākumus sāncensībā un vērtību sistēmās, kuras aktīvi protestē pret vēl saglabājušos diskrimināciju attiecībā uz šiem akulturētajiem kopienas locekļiem, tomēr vērs pret tiem vairāk vai mazāk jūtamas iekšējas sankcijas, lai tos nezaudētu.

Šādu sankciju psiholoģiskās iedarbības spēks ir to spēja funkcionēt un sasaistīt individa identitātes izjūtu ar etniskās grupas izdzīvošanu. Indivīdam liek just, ka viņa paša morālā izdzīvošana ir apdraudēta, ja viņš pametīs etnisko grupu un tādējādi veicinās tās iznīkšanu, iespējams, ka šāda rīcība tiek uzskatīta un uztverta tāpat kā tēva slepkavība. Un, pat nepiesaucot tik briesmīgas lietas, pret tik radikālu rīcību vērstās etniskās grupas sankcijas domātas tam, lai brīdinātu, ka arī tiem, kas vienīgi atļaujas pārlieku akulturēties un, tiekdamies uz augšu, sarauj pārāk daudzas etniskās saiknes, draud atsvešināšanās un anomija.

Ja apdāvināto un daudzsološo etniķu dzīvē un karjeras ceļā etniskās grupas iekšējās sankcijas tiek vēl nostiprinātas un pastiprinātas ar negaidītām un normatīvi nelikumīgām ārējām barjerām un ja viņi aptver, ka dominējošo noņemtie grauj pašu pasludinātos kārtību regulējošos likumus un vērtības, lai etnisko grupu par katru cenu noturētu pakļautībā, etniķi, ļoti iespējams, var atteikties no savām iecerētajām starpnieku un pat «pārgājēju» lomām un kļūt par kareivīgiem, iespējamu atdalīšanos atbalstošiem vai revolucionāriem etniskiem vadītājiem. Citiem vārdiem sakot, šāds ļoti politizēts etniskās identitātes atjaunošanas un atgūšanas veids varētu būt atbildes reakcija uz dubultajiem draudiem zaudēt savas saknes un tikt izslēgtiem. Būtībā etniķi atrisina savu sākotnējo dilemmu (izkropļotas ambīcijas un atsvešināšanās no etniskās grupas), cīnoties par strukturālām pārmaiņām, lai celtu savas grupas politisko un sociālo stāvokli, un, izmantojot šo procesu, viņi sasniedz zināma veida personisku mobilitāti un efektīvumu, neupurējot saikni ar etnisko grupu un piederību tai.

Ja un kad šādi lielākoties laicīgi etniskie vadītāji izdara liktenīgo izvēli, vairumā gadījumu (bet ne vienmēr) savu prasmju papildināšanai viņi izmanto arī tradicionālākos etniskos līderus, kuri visu laiku ir saglabājuši grupas savdabīgo etnisko kultūru un vēstures mistiku. Šie tradicionālie līderi tad ir jāpārlicina, ka nepieciešams modernizēt kultūru un

historioloģiju, saskaņot to ar laicīgo vadītāju jaunās etnopolitiskās uzstājības ideoloģisko virzienu, tādējādi paplašinot un padziļinot etniskās kustības solidarizēšanās iespējas.⁶ Īsi sakot, šādu divu atšķirīgu tipu līderu un viņu dažādo prasmju ietekmē izkristalizējas grupas solidaritāte, kas vērsta uz tās locekļu ieinteresētību, pienākumu un – pats svarīgākais – uz grupas apziņu.⁷

Lai etniskie līderi šajā stadijā varētu gūt panākumus, viņiem ir vai nu jādeleģitimē un jāsakauj, vai arī jāiegrožo un jāiekļauj savā kustībā pārējie eventuālie līderi, kas piedāvā konkurējošas – neetniskas vai anti-etniskas – ideoloģiskās un politiskās perspektīvas. Šādu sāncensu vidū, kuri proponē konkurējošus simbolus un programmas – šķiriskas programmas, brīvas gribas plurālisma grupu programmas, universālisma programmas un tam-

⁶ «... Kaut arī vēstures mistikas pamati varētu atrasties tautas tradīciju un izcelsmes mītu bagātajā tilpnē, tas, ka tautas garamantas tiek saglabātas nevis mutvārdu formā, kā to darija sentēvi, bet rakstveida formā, identitātes mobilizēšanas iespējas palielina. Kultūras ziņā izglītotajam slānim ir daudz uzdevumu: jāstandartizē valoda, jāuzkrāj literatūra, – gan dzeja, gan proza; jāuzraksta vēsture; jāizveido priekšstats par nākotni. ... Jāatsketina un no jauna jāieauz episkās dzejas formā grupas vēsture. No neziņas tumsas jāizglābj tautas tēvi un radītāji, slavenie valdnieki, uzvarām vainagotie karavadoņi, augstie priesteri, un kultūras hagiogrāfijā jānoskaidro, kādu kurš vietu ieņem godināšanas rangu tabulā.» C. Young. *Politics of Cultural Pluralism*. – PP. 45–46. Sk. arī: *Anthony D. Smith. Theory of Ethnic Separatism*. – PP. 26–31; *U. Hannerz. Ethnicity and Opportunity*. – PP. 38–39.

⁷ «Etniskās un nacionālistiskās kustības pauž grupu intereses. Politiskās elites šīs intereses formulē varas un bagātības jēdzienos. Kultūras elites grupu definē tādos jēdzienos, kas atklāj, kur grupas robežas sākas un kur beidzas. Abu tipu līderi reti kad sadzīvo vienā personā; daudz biežāk katram ir atšķirīga loma, bet tomēr tāda, kas papildina otra lomu. Politiskie novatori bez sevišķām pūlēm nonāk mūsu uzmanības centrā. Viņu partneriem kultūras jomā tikai mirkli uzmet acis, jo patiesībā jau neviens netic, ka spalva ir varenāks ierocis par zobenu. Novārtā atstāto darbinieku kategorijā ir izcili rakstnieki, tulkotāji, dzejnieki un vārdnīcu autori, kuru valodas izvēle saviem literārajiem darbiem spēj pacelt valodu identitātes karoga mastā. Spalvas virtuozitāte rada simbolu jaunām topošās kopienas robežlinijām un jaunām interesēm, kuras tiek formulētas un aizstāvētas ar zobenu. Personība, kas tādā veidā ievieš lingvistiskus jauninājumus, lai virzītu uz priekšu intereses, būtu dēvējama par valodas stratēģi. ... Politiskās elites paņem kultūras darbinieku radīto valodu un padara to par izaicinājuma karogu. Bez kultūras manipulatoru palīdzības politiskās elites nespētu definēt savus sekotājus kā etniskās vai nacionālās grupas. ... Tādējādi šo partnerattiecību ietekmē veidojas savdabīgas kustības, kas mūsu pasaulē ir radījušas nācījas un etniskās identitātes. Valodas stratēģi, kurus mēs esam parādusi cildināt tikai par viņu lielajiem ieguldījumiem vārda mākslā un zinātnē, ir arī politiski novatori, kas pašu nozīmīgāko cilvēciskās drāmas notikumu laikā paliek neuzkrītoši stāvam aiz politiskās skatuves priekšskara.» B. Weinstein. *Language Strategists*. – PP. 345, 364.

līdzīgus projektus, ir ne tikai dominējošie, bet arī subordinētie, kas cer tikt pie varas. Lai izjauktu viņu plānus vai uzliktu viņiem iemauktus, etniskie līderi visas sociālās nelaimes un pārestības iztēlo galvenokārt kā etniskās grupas nelaimes un pārestības, bet to šķiriskos un personiskos aspektus – kā otršķirīgus un iluzorus. Vadītāji tiecas pārliecināt savu grupu locekļus, ka viņu subordinētais stāvoklis ir kumulatīvs un ka to nebūs iespējams reformēt, ja etniskā grupa neklūst solidāra, lepna un uzstājīga. Vadītāji var pat apgalvot, ka pretējā gadījumā ir apdraudēta kopienas drošība un tās izdzīvošana. (Dominējošo līderi arī var vicināt šo sarkano karogu – «mūsu svētajai kopienai draud iznīcība!») Dažām etniskajām grupām ir labāki resursi un/vai prasmīgāki līderi nekā citām, lai īstenotu centienus mobilizēties un modernizēties ar koncentrētu uzmanību uz politiskiem mērķiem, kā arī ievirzītu ideoloģiskā gultnē grupas kultūras un vēstures apziņu un atsevišķu locekļu bažas un vainas izjūtu.⁸

2

Mūsu diskusija ir sasniegusi piemērotu brīdi, lai izpētītu, kāda ir saistība (ja tā vispār pastāv) starp: 1) etnisko līderu aktīvu un pasīvu; 2) attiecīgo etnisko grupu resursiem un vājajām vietām; 3) cīņas mērķiem un stratēģiju, ko etniskie līderi iesaka (vai sacenšas, lai ieteiktu) savām grupām; 4) etniski dominējošo un/vai centrālās valdības elites reakciju un izvēli.

Gan publicistikā, gan arī zinātniskajā literatūrā bieži tiek apgalvots, ka būt sociāli tipiskam («uzskatāmi reprezentatīvam») savā etniskajā grupā⁹ nozīmē veidot līdera vai etniskās vadības kandidāta politisko aktīvu, un tas pēc demokrātijas normām ir vēlamais; piemēram, Cēzars Šavēzs, kā saka, esot tipisks čikano, Gvinfors Evanss – tipisks velsietis, Viljams Volfs – tipisks skots, Karloss Garaikoetsa – tipisks basks, Uktāms Aļimovs – tipisks uzbek. Neņemot vērā zināmā mērā kazuistisku varbūtēju iebildumu, ka

⁸ J. Trent. Politics of Nationalist Movements. – P. 164; C. Young. Politics of Cultural Pluralism. – P. 140.

⁹ I. Katznelson. Black Men, White Cities. – PP. 26–28; Thomas Sowell. Led and Misdled//The New York Times. – 1979. – April 13. – P. A27, Op-Ed. To, ka šo pieprasīto vēlamību, varētu īstenot tikai ārkārtīgi retos gadījumos, faktiski rāda statistikas dati un etniskās vadības apraksti, ko sakopojis Viljams Bērs: William R. Beer. Social Class of Ethnic Activists. – PP. 143–158.

vadība jau pēc definīcijas noliedz tipiskumu, tomēr gribētos būt atturīgam pret zinātniskajā literatūrā pārlietu uzsvērtu sociālo tipiskumu. Pirmkārt, vienīgi tās etniskās grupas, kuras ir predestinētas turēt aizdomās savus augšupejošos mobilos locekļus par to, ka šiem locekļiem jau kopš paša sākuma ir bijis nolūks pamest kopienu (sk. šīs nodaļas 1. apakšpunktu), ir tendētas visai augstu vērtēt īstu vai uzspēlētu savu eventuālo līderu egalitāro tipiskumu; turpretim tās etniskās grupas, kuras atzīst savu locekļu ārējos sasniegumus, ir gatavas apsveikt netipiskus, akulturētus līderus. Otrkārt, sociālā tipiskuma dimensija pat tajos gadījumos, kad tipiskums ieskaitāms sabiedrisko attiecību aktivā, it neko neliecina par etnisko līderu iespējamo politisko uzvedību. Tātad nav iespējams parādīt, ka sociāli tipiski līderi ir vairāk vai mazāk demokrātiski un atsaucīgi pret saviem vēlētajiem, vairāk vai mazāk efektīvi darbojoties šo vēlēšanu vārdā, un ir vairāk vai mazāk karīviģi savā politiskajā darbībā salīdzinājumā ar netipiskiem līderiem. Vismaz šajā ziņā saistība starp tipiskumu un netipiskumu pat labākajā gadījumā šķiet problemātiska, ja vien tā vispār pastāv.

Patiesām, kāda respektabla, kaut arī konservatīva politiskā teorija tradicionāli apgalvo, ka starp subordinēto sociālo kategoriju sociāli tipiskajiem līderiem un viņu spējam efektīvi pārstāvēt savu vēlēšanu patiesās intereses ir kaut kāda negatīva saistība. Lai gan sākotnēji šī teorija attīstījās, komentējot šķiru politiku, to varētu attiecināt arī uz etnopolitiku. Tajā apgalvots, ka subordinēto sociāli tipiskie līderi tiecas pārāk augstu novērtēt faktu, ka viņiem ir formāla iespēja iekļūt dominējošo apspriedēs, un tātad viņus ir iespējams vai nu neitralizēt, vai kooptēt tajās. Subordinētajiem vēlētajiem, kā tiek secināts, daudz labāk varētu kalpot sociāli netipiski līderi – vai nu akulturētie no pašu subordinēto nometnes, vai pat pārbēdzēji no dominējošo aprindām, tādi, kurus nemoka vēl daļēji saglabājusies psiholoģiska neaizsargātības izjūta, vaigu vaigā sastopoties ar valditājiem, un kurus tāpēc nevar tik vienkārši «uzpirkt».¹⁰

Tas nozīmē, ka arī šai tradīcijai trūkst otra, bieži piesauktā saikne, kas radikāliem demokrātiem ir tik tuvu pie sirds, tas ir, saikne starp līderu atsaucību pret saviem vēlētajiem un līderu darbības efektivitāti, strādājot šo vēlēšanu vārdā. Precīzāk izsakoties, šī tradīcija konsekventi šķir divus

¹⁰ Sk., piemēram, N. Makjavelli komentārus par Romas plebejiem un viņu tribunātiem: *N. Machiavelli. Discourses on the First Ten Books of Titus Livius. – 1531. – Book I. – Chapter 47.* Citi šīs subordinēto pārstāvības skolas teorētiķi ir Edmunds Bērks (*Edmund Burke*) un Valters Beigots (*Walter Bagehot*).

attieksmes veidus: 1) attieksmi pret elektorāta paustajām vēlmēm, kurām šī tradīcija neuzticas, jo tās jau iepriekš liek nojaust, ka būs jāatsakās no reālas vadīšanas; šīs vēlmes ir pašiznīcinošas, jo tās mudina citus pretendētus apvest ap stūri amatos esošos līderus, izmantojot demagoģiskus glaimus un solījumus; 2) attieksmi pret vēlētāju patiesajām interesēm, kuras tā atzīst, bet tajā pašā laikā pieļauj, ka šīs patiesās intereses subordinēto masas droši vien neuztvers un ka tās izprātīs vienīgi gudri un pārlicienāti līderi.

Nav jābūt nedz konservatīvam, nedz arī šīs tradīcijas piekritējam politisko zinātņu teorijā, lai atzītu, ka tā ir precīzi norādījusi uz būtisku problēmu šīs lietas izpratnē. Etniskie līderi var ieguldīt tik daudz politiskās enerģijas, cenšoties saglabāt vadošo stāvokli un atbildot uz savu sekotāju ikdienas prasībām, ka vairs nespēj efektīvi kalpot savu grupu tālejošajām interesēm. Etnisko līderu centienus var padarīt neauglīgus arī dominējošo atsacīšanās viņus atzīt. Cits variants: dominējošie var smalki kooptēt etniskos vadītājus varas iestādēs, mudinot viņus izlikties (nebūt īsti) atsaucīgiem pret saviem vēlētājiem, taču patiesībā kalpot vienīgi savām ambīcijām un interesēm, bet – plašāk – dominējošo interesēm. Etnopolitikas arēnu ir pieblīvējušas *soi-disant** tādu etnisko līderu karjeras, kuru politiskās darbības efektivitāte savu grupu reālo interešu vārdā tika kavēta ar vienu vai otru no šīm deformācijām un sociālā tipiskuma fetišismu.

Šie brīdinājumi attiecas gan uz tādām situācijām, kad etniski subordinēto tālejošās intereses rosina sarunu ceļā pārveidot savas attiecības ar dominējošajiem tā, lai sasniegtu labāku politisko integrāciju, bet etnisko vadītāju kandidāti cenšas pārtrumpot cits citu, izdabādami un pastiprinādami savu sekotāju šķeltniecisko atsvešinātību vai revolucionāro niknumu, vai arī – uz pretēja rakstura situācijām, kad etniskais kareivīgums patiesi var būt racionāls un vislabāk kalpot subordinēto interesēm, bet viņu līderi ielaizas slepenos darījumos ar dominējošajiem, lai sevi aizsargātu un lai novirzītu un noslāpētu savu sekotāju politisko enerģiju. Kā vienā, tā otrā gadījumā līderu etnopolitiskā loma ir izšķiroša, un aplēses, kas iespaido viņu uzvedību, ir ļoti sarežģītas.

Savstarpēji konkurējot cits ar citu, subordinēto etnisko grupu vadītāju kandidāti tiecas pievērst savus nākamos vēlētājus gluži atšķirīgiem mērķiem un stratēģijām, kuras zināmā mērā kontrolē ar dažādajiem spriedumiem par integrācijas vēlamību (4. nodaļas 2. apakšpunkts), ar

* *Soi-disant* (franču val.) – tā saucamais. (Red.)

«šķērsveida» un «saplūstošajiem» variantiem, kuri izpaužas valsts politiskajos, ekonomiskajos un kultūras centros (2. nodaļas 6. apakšpunkts), kā arī dažādiem iespējamiem etniskās karjeras veidiem, proti, «pārgājējs», «vidutājs» un «karotājs» (šīs nodaļas 1. apakšpunkts).

Šādu iespējamo mērķu un stratēģiju izpētes spektrā jāiekļauj vairāki apsvērumi.

1. Hipotētiski daži eventuālie līderi varētu ieteikt daudzdimensiju integrāciju līdz pilnīgas asimilācijas pakāpei, kad tiek likvidēts grupas fundamentālais etnocentrisms. Mūsdienās – paaugstinātas etniskās apziņas laikmetā – diez vai tāds ieteikums varētu gūt politisku atsaucību, turklāt šķiet, ka tas ietver arī ironisku pretrunu starp plānoto kampaņu un tās ieteicēja vēlmēm kļūt par līderi, jo šāda ieteikuma īstenošana atņemtu iespējamam līderim viņa potenciālo sociālo un organizatorisko bāzi. Citiem vārdiem sakot, masveidīga asimilācija galu galā novestu grupu pie sabrukuma, tāpēc šāda valsts politika nešķiet racionāla, kaut arī individuālu asimilēšanos varētu uzskatīt par racionālu personisku manevru. Tomēr attiecīgos vēsturiskos apstākļos imigrantu etnisko grupu vadītāju kandidāti šad un tad ir ieteikuši savām grupām kolektīvi asimilēties. Mazliet līdzīga situācija rodas arī tad, ja tie indivīdi, kas ir asimilējušies un kam piemīt potenciāla vadītāja spējas, organizējas un cenšas mobilizēt savus kādreizējos etniskos brāļus protestēt pret vēl palikušo un dominējošo īstenoto diskrimināciju. Etniķi protestē, jo šāda diskriminācija ne tikai pārkāpj pašu valdītāju pieņemtos noteikumus un vērtības, bet arī pazemo etnisko grupu. Tomēr pat šāds pagaidu etniskās mobilizēšanas mēģinājums, kura mērķis ir asimilēt subeliti, rada operacionālas dilemmas. Pats minimālākais – darbības līdzekļi (mobilizēšanās) var atcelt tās mērķi (asimilēšanos).

2. Saviem vēlētājiem un dominējošajiem etniskie līderi var ieteikt plurālistisku mērķi un pilnīgu politisko un dzīves pārmaiņu integrāciju, ja nepieciešams, veicinot to ar pozitīvās diskriminācijas tipa kompensāciju un cita veida atlīdzību, lai novērstu trūkumus saistībai ar publiski garantētu un valstiski aizsargātu kultūras autonomiju. Tāda kombinācija, spriež etniskie līderi, grupas locekļiem pavērtu iespēju sociāli un politiski virzīties uz augšu un ļautu individuāli izvērst ekonomisko darbību, nenodarot pāri savas etniskās grupas vitalitātei. Par tādu valstu paraugu, kurās šī formula guvusi būtisku piekrišanu, varētu minēt Beļģiju un – mazāk formāli – Amerikas Savienotās Valstis.

3. Ir arī cita iespēja: etniskie līderi var stingri uzstāt, ka kultūras autonomija pati par sevi var būt nedroša un tādējādi grupas izdzīvošana var tikt

apdraudēta, ja to nenostiprina ar politiski teritoriālu autonomiju, piemēram, ar valsts federalizāciju, vadoties pēc etniskajām robežām, kā tas ir īstenots mūslaiku Dienvidslāvijā un Čehoslovākijā, vai ja autonomiju nenostiprina ar etnovēsturisku «devolūciju», kāda ir ierosināta Apvienotajā Karalistē, vai arī ar sadalīšanu kantonos, kā tas ir realizēts Šveicē. Protams, šāda teritoriālās autonomijas formulēšana ir iespējama vienīgi tajās valstīs, kurās etniskās grupas ir tā sadalītas un koncentrētas, ka savos apgabalos veido lokālo vairākumu. Faktiski tas nozīmē, ka šīs grupas lielākoties ir autohtonas, nevis imigrējušas. Tomēr funkcionāla politiski komunāla pašpārvalde bez teritoriālas autonomijas šad un tad ir piešķirta «izstumto» imigrantu grupām un pat ģeogrāfiski izkaisītām autohtonām grupām – ebreji veco laiku Polijas-Lietuvas valstī un daudzie reliģiskie *millets* kādreizējā Osmaņu impērijā. Taču modernās valstis cenšas izvairīties no bezteritoriju politiskās autonomijas mehānismiem, jo uzskata, ka tie grauj valsts suverenitāti.

Pirms es turpinu aplūkot etnisko līderu piedāvātos dažādos mērķus un stratēģijas, šeit vietā ir kāda interpolācija. Pieraduši valdīt, izmantojot centralizētas institūcijas, dominējošie visai bieži neatsaucīgi izturas gan pret etniskajām apelācijām, kuras attiecas uz kultūras autonomiju, gan pret daudz radikālākām prasībām pēc politiskās autonomijas. Viņi baidās, ka kultūras autonomija ir tikai aizsegs slēptam plānam iegūt politisko autonomiju, ka «apetīte rodas ēdot» un ka kultūras autonomiju, ja tāda tiktu piešķirta, subordinētie vienkārši izmantotu par bāzi, uz kuras balstoties, neatlaidīgi virzītos tālāk – uz politisko autonomiju vai, iespējams, pat atdalītos.¹¹ Taču šīs medaļas otra puse, kas atgādina gandrīz vai antagonistisku slepeno vienošanos, ir kareivīgo subordinētās grupas iespējamo vadītāju aizdomas, ka «tīra» kultūras autonomija varētu būt kā priekšlaicīgs «kukulis», kas novirza subordinēto grupu no tās centieniem sasniegt daudz nozīmīgākus politiskos mērķus. Šo domas virzību patiesi raksturo sakāmvārds: «Šķietami labais ir vislabākā ienaidnieks.» Kultūras autonomiju var

¹¹ Dažādas dominējošo kombinācijas un dažādi režīmi uztraucas par dažādiem subordinēto kultūrizpaušmes aspektiem. Tā, piemēram, Francijas valdība un Spānijas valdība tradicionāli neuzklausa subordinēto lūgumus, kuri prasa, lai tiktu mācītas, saglabātas un subsidētas arī citas valodas (piemēram, Francijā – bretoņu, flāmu un oksitāņu, Spānijā – basku, kataloņu un galisiešu valoda), ne tikai franču valoda Francijā un kastīliešu valoda Spānijā; Padomju valsts un Indijas režīms, *per contra*, atzīst šādas etnolingvistiskas prasības, bet savukārt nelabvēlīgi attiecas pret etnokultūras reliģiskām izpaušmēm. Sal. ar 3. nodaļas 5. apakšpunktu.

izmantot kā pāreju pie diviem pēdējiem stratēģiskajiem mērķiem, par kādiem varētu cīnīties subordinēto etnisko grupu lideri, tas ir,

4. par atdalīšanos, pilnīgu politisko neatkarību,

5. par dominēšanu vai valstī pašreiz pastāvošo varas attiecību apvēršanu otrādi.

Parasti, bet ne vienmēr, etniski dominējošie pretojas divām radikālajām subordinēto stratēģijām. Lai saglabātu savu sociālo un politisko sistēmu, tie retos gadījumos var arī saprātīgi atļaut subordinētajiem atdalīties; tā zviedri 1905. gadā akceptēja norvēģu neatkarību (tādējādi varbūt aiztaupot sev kādu no «īru» problēmām), un laika posmā starp abiem pasaules kariem 1928. gadā Dienvidslāvijas serbu karalis Aleksandrs piedāvāja, varbūt ne gluži no visas sirds, neatkarību horvātiem. Citos retos gadījumos subordinēta etniskā grupa atšķēlas kā kopiena, nesaglabājot teritoriālo pamatu, un kā viens veselums pamet attiecīgās dominējošās valsts jurisdikciju un izceļo uz jaunu mājvietu ārpus šīs valsts robežām. 19. gadsimta trīsdesmitajos gados tā izdarīja Dienvidāfrikas būru «trekeri» un 19. gadsimta četrdesmitajos gados – Amerikas mormoņi. Ja dominējošie mana, ka virsroku gūst minētā subordinēto stratēģija – apvērst varas attiecības otrādi –, vai arī ja pārsvaru gūst vai nu politiskā paisuma vilnis visā valstī kopumā, vai pieņemtas programmas formā vienīgi subordinēto nometnē, viņi var izvēlēties savdabīgu sociālpolitisku atdalīšanos, federalizāciju vai valsts pārbūvi paralēlas segmentācijas modeļa virzienā. To liecina pašreizējie Libānas maronītu lideru manevri ar anklāviem vai agrākā Amerikas baltādaino vidusšķiras kustība, kad tā pameta kontinenta lielākās pilsētas, vai arī Izraēlas valdības priekšlikums attiecībā uz palestīniešu autonomiju tā saucamajos administratīvajos apgabalos. Tomēr visparastākā dominējošo atbildes reakcija uz subordinēto centieniem atdalīties vai apvērst varas attiecības ir pretošanās pēc spoguļattēla principa un ķeršanās pie represijām.

Izmantojot dažādas šīs minētās stratēģijas, subordinēto grupu var sekmiņi vadīt vai nu tie paši, vai citi lideri. Tā, piemēram, laika posmā starp abiem pasaules kariem Čehoslovākijas vāciešu kopienai sākotnēji – tūlīt pēc Pirmā pasaules kara – vadīja atdalīšanās piekritēji. Pēc tam, 20. gadsimta divdesmitajos gados, kopienas vadību pārņēma mērenie plurālisti, kas teicās esam apmierināti ar kultūras autonomiju. Taču 20. gadsimta trīsdesmitajos gados atkal cita lideru komanda izvirzīja augstākus mērķus un stratēģiju, – vispirms viņi pieprasīja politisko autonomiju, tad atdalīšanos un galu galā – jau Otrā pasaules kara laikā – pat domināciju Bohēmijā

un Morāvijā. Kāds gan brīnums, ka, atskatoties pagātnē, čehi nonāca pie secinājuma, ka šis pēdējais no sāкта gala ir bijis īstenais, kaut arī apslēptais trešās vietējo paaudzes lideru mērķis, jo iepriekš viņi bija izmantojuši mērenākus formulējumus. Viens no cēloņiem, kāpēc arābu un izraēliešu strīds nav atrisināms, ir ebreju bailes, ka palestīniešu vadības nolūks ir dominēt visā kādreizējā Lielbritānijas mandātteritorijā – pat tādā gadījumā, ja tā laiku pa laikam runā rietumkrasta un Gazas sektora separātisma un triju reliģiju plurālisma valodā.

Jebkuru iepriekš minēto mērķi subordinēta etniskā grupa var censties sasniegt kopā ar citām subordinētām grupām vai strikti divpusējā saistībā ar dominējošajiem. Tāda izvēle var radīt nopietnu politisku dilemmu. Tā, piemēram, daži skotu nacionālie līderi, lai iespaidotu Londonu, ierosina sadarboties ar velsiešiem, turpretim citi iesaka risināt sarunas ar angļiem, bet vienīgi uz ierobežota pamata – «vēsturiska karaļvalsts izlīgst ar vēsturisku karaļvalsti». Kanādas franciski runājošie kvebekieši uzsvērti un pamatoti ir izvēlējušies otro stratēģiju, pastāvot uz to, ka viņi ir viena no divām valsts «dibinātājniecībām» (otra ir «briti»), ar kuru sarunu ceļā no jauna ir jāvienojas par savas zemes politisko iekārtu. Kvebekieši baidās dalīt šo politisko nišu ar citām etniskajām grupām – ar Kanādas ukraiņiem, poļiem, itāļiem, ebrejiem, vāciešiem, eskimosiem, amerindiāņiem un pārējām kopienām –, jo, pēc viņu domām, tas nozīmētu nepelnīti pazemināt pašiem savu vēsturisko un morālo statusu. Padomju Savienības ebreju aktivisti joprojām strīdas, vai biedroties ar citiem etniskajiem un politiskajiem disidentiem, lai kopīgiem spēkiem mainītu padomju sistēmu, vai censties izspiest no režīma piekrišanu tikai savas grupas emigrācijai. Līdzīgi tam laikā starp abiem kariem daži Polijas ebreju līderi ieteica veidot minoritāšu koalīciju ar vietējiem baltkrieviem, ukraiņiem un vāciešiem, bet citi līderi brīdināja, ka ebrejiem un šīm grupām nevar būt kopīgs racionāls galamērķis – Polijas sadrumstalošana –, un mudināja izturēties pret tām atturīgi, kā arī ieteica panākt tiešu saprašanos ar dominējošiem poļiem. Gan laika posmā starp abiem pasaules kariem, gan mūsdienās Dienvidslāvijā horvātu līderi apsvēra, vai organizēt plašu etnisku koalīciju, lai pakļautu kontrolei reālo vai šķietamo serbu hegemoniju, vai arī censties panākt divpusēju līdzsvarojumu ar serbiem. Amerikas etniskajām grupām ir tādas pašas dilemmas. Nav īpaši jāuzsver, ka šādas subordinēto (vai iedomātu subordinēto) stratēģiskās dilemmas paver iespēju dominējošajiem manevrēt un sākumstadijā neitralizēt subordinēto koalīciju, apmierinot dažus tās dalībniekus uz citu dalībnieku rēķina. Šādas dilemmas iespējas,

protams, visspilgtāk parādās tajās valstīs, kas ir vistuvāk modelim, kur dominējošais centrālais kodols ir nostājies pret etnisko perifēriju agregāciju (3. nodaļas 2. apakšpunkts). Šādu dilemmu risināšana un izmantošana pēc sava rakstura ir uztvertās situācijas funkcija.

Līdztekus nule minētajai «skaldi un valdi» stratēģijai etniski dominējošie, kā arī etniski dominējošās un centrālās valdības elites var izvēlēties citu pret etniski subordinētajiem vērstu politiku, kuru var izmantot vienu vai kombinācijā ar kādu citu politiku un kuru ir iespējams atšķirīgi izmantot pret dažādām etniskajām grupām vienā un tajā pašā valstī. Turpinājumā runāsim par to, ko šāds spektrs ietver.

1. Genocīds. Modernajos laikos turki to vērsa pret armēņiem un vācieši pret čigāņiem un ebrejiem. Šo programmatisko genocīdu vajadzētu atšķirt no epizodiskiem starpetniskiem slaktiņiem, kādi, piemēram, 20. gadsimta sešdesmitajos gados un septiņdesmito gadu sākumā notika starp Burundi un Ruandas tautām – hutiem un tutsiem. Nacistiskais genocīds pret ebrejiem patiesi bija kaut kas vairāk nekā politika, tas drīzāk gan bija centrālais ideoloģiskais imperatīvs, un nav svarīgi, cik iracionāli dārgi tas izmaksāja nacistu tieksmei uzvarēt.

2. Izraidīšana. Tā liecina, ka etnisko grupu, pret kuru šī politika vēsta, dominējošie uzskata par marginālu vai, visticamāk, par nelabojami naidīgu viņu vispārējiem mērķiem. Tāds bija Austrumeiropas centrālās daļas *Volksdeutsche* (tautvāciešu) liktenis pēc Otrā pasaules kara un Ugandas aziātu liktenis 1972. gadā. Savukārt palestīniešu bēgļu problēmu radīja tas, ka 1948. gadā viņi gan bēga, gan tika neoficiāli izraidīti un, gluži tāpat arī ebreji, drīz pēc tam tika izdzīti un bēga no arābu zemēm. Līdzīgs liktenis 20. gadsimta sešdesmitajos gados piemeklēja daudzus aizjūras ķīniešus Indonēzijā (lai gan liela daļa no viņiem palika Indonēzijā). Divas valdības var savstarpēji vienoties par to, ka katra no tām no savas zemes izraidīs etniski subordinētos un uzņems otras zemes etniski subordinētos; tādā veidā 20. gadsimta divdesmitajos gados notika grieķu un turku populācijas apmaiņa, un tāds pats bija Indijas un Šrilankas nolīgums 1964. un 1974. gadā – repatriēt trīs piektdaļas miljona Indijas tamilu no Šrilankas uz Indiju un pārējiem piešķirt Šrilankas pilsonību.

Kaut arī masveida izraidīšanu, tāpat kā genocīdu, mūsdienās uzskata par civilizētās sabiedrības regulatīvo vērtību pārkāpumu, respektīvi, par tādu, kas atrodas ārpus leģitīmas etniski politiskās uzvedības ietvariem, tomēr laiku pa laikam izraidīšanas politika vilina dominējošos un centrālās valdības elites, jo šķiet, ka tā «iedarbojas» neatgriezeniski un strauji maina

valsts populācijas etnisko profilu tajā virzienā, kuru dominējošie uzskata par nepieciešamu un steidzamu. Citiem vārdiem sakot, lai gan pēc vispārēja atzinuma izraidīšana ir bargs un nežēlīgs pasākums, tomēr tā rada šķietamību, ka pilnībā tiks izdziedināta samilzusi un citiem līdzekļiem neārstējama kaite, tāpat kā ekstremitātes ķirurģiska amputācija «izārstē» gangrēnu.

Jāmin vēl kāds izraidīšanas variants: etnisko grupu nevis izdzen no valsts, bet piespiedu kārtā pārvieto no savas senču zemes uz citu dzīvesvietu tās pašas valsts robežās. Šajā gadījumā etniskā grupa parasti ir tehnoloģiski neprasmīga, bet tās apdzīvotā teritorija – ekonomiski augstu vērtējama. Pat vairāk, politiskās varas plaisa starp subordinētajiem un dominējošajiem ir tik dziļa un dominējošo pašpārlicinātība par savu leģitimitāti tik stingra, ka viņi parasti piespiež subordinētos mainīt dzīvesvietu, ar tiem neapspriežoties un nekonsultējoties, bieži – patiesām! – nopietni neapzinoties pārvietoto vajadzības. Tā ir noticis ne vien primitīvā dabiskā vidē koloniālās konfrontācijas vietās, bet arī īstenojot daudzas pilsētu atjaunošanas programmas attīstītās sabiedrībās, kad etniskie rajoni tika nolīdzināti, lai atbrīvotu vietu dominējošo biznesa celtnēm un mājokļiem.

3. Piespiedu asimilācija. Pirms Pirmā pasaules kara daudzām savas valsts etniskajām grupām piespiedu asimilāciju centās uzspiest Ungārijas režīms un cariskās Krievijas režīms. Tagad arī šāda asimilācija tiek uzskatīta par nelikumīgu. Pat vairāk, mūsdienās – visai aktīvas etnopolitiskās uzstājības laikmetā – tā droši vien būtu nesekmīga. Vai arī, izsakot šo domu pēc iespējas precīzāk, mēģinājumi panākt, lai vienu (subordinēto) etnisko grupu piespiedu ceļā asimilētu kāda cita (dominējošā) etniskā grupa, ir apšaubāmi kā normatīvajā, tā politiskajā aspektā. Toties pār-etniska identitāte zināmā mērā varētu būt daudzsološāka un pievilcīgāka. Tā, piemēram, horvātus nekādi nevar piespiest vai iekārdināt kļūt par serbiem, ukraiņus – par krieviem, velsiešus – par angļiem. Bet varbūt režīms būtu guvis lielākas sekmes, cenšoties pārliecināt horvātus un serbus papildināt savu identitāti ar dienvidslāvu identitāti, ukraiņus un krievus – ar padomju identitāti, velsiešus un angļus – ar britu identitāti. Izšķirošu nozīmi, kā vienmēr, tad iegūst etnisko lideru attieksme pret šādiem režīma pūliņiem.

4. Neuzspiesta akulturācija ar krustveida tīkla palīdzību, ļaujot subordinēto grupu indivīdiem un pat mudinot tos paaugstināt savu sociālo statusu, ekonomisko stāvokli, izglītības sasniegumus un izmantot savas pilsoņa tiesības un brīvības. Kamēr šādu politiku dominējošie var reklamēt

kā nozīmīgu pārkārtojumu, (un tas patiešām var būt nozīmīgs), it sevišķi augšupejošas mobilās etniskās subelites centieniem, tikmēr šī politika nesola būtiski pārdalīt varu starp dominējošajiem un subordinētajiem. Šādu politiku bez lielām pūlēm varētu papildināt tas, ka dominējošā kopiena atzīst subordinētās grupas (vai grupu) kultūras plurālismu vai pat subordinēto kultūras autonomiju, kā arī atbalsta etnisko vidutāju aktivitātes un politisko darbību. Dažus etniskos vidutājus varētu pat protežēt, lai panāktu to, ka viņi organizē savas grupas par dominējošās partijas vai tās līdera satrapijām. Kā šādas politiskās stratēģijas piemēru varētu minēt Amerikas Savienotās Valstis.

5. Strukturāla federalizācija, kantonizācija vai devolūcija, lai sagādātu etniski politiskajiem un kultūras centieniem teritoriālo pamatu un mieru savā teritorijā. Šī stratēģija paredz apsteigt iepējamo šķelšanās līderu panākumu. Turklāt, kā jau iepriekš tika minēts, apspriežot Šveices institūcijas (3. nodaļas 2. apakšpunkts), šī politika bieži ir bijusi tikama un efektīva tajā ziņā, ka atvieglinājusi centrālās valdības darbu, noveļot no tās pleciem apgrūtināso etnisko problēmu nastu, un tas ir viens no cēloņiem, kāpēc tādu kārtību pēc Otrā pasaules kara ieviesusi Dienvidslāvija un Indija un patlaban apsver vairāku Rietumeiropas valstu valdības. Dominējošie konvencionāli cer novērst jebkurus centrālās valdības šķelšanās draudus, ko varētu radīt federalizācija, izmantojot institūcijas, kas caurauž federālo vai kantonu vienības, piemēram, tādas institūcijas kā pāretniskas politiskās partijas un interešu grupu struktūras, un paturot sev galvenās funkcijas, kā, piemēram, aizsardzības, monetāro, fiskālo un attīstības politiku.

6. Citādā ziņā labdabīgais strukturālās federalizācijas «makjavellisks» variants rodas tad, ja dominējošie piespiedu kārtā sadrumstalo reāli pastāvošu vai apslēpti saglabājušos apjomīgu etnisko grupu un no tās izveido vairākas jaunas, sīkākas etniskās grupas. Tas ir tās pašas «skaldi un valdi» politikas paveids. Tā, piemēram, padomju Vidusāzijā ar padomju federālo institūciju palīdzību J. V. Staļins un viņa pēcteči, baidīdamies no eventuālām panturcisma un panislamisma falangām, centās tās sasākt, subsidējot un zināmā mērā pat radot no jauna sīkākas lingvistiski etniskās grupas, – kazahus, kirgīzus, turkmēņus, uzbekus un citas tautas. Šo spriedumu apstiprina jau minētās atsauces uz britu politiku Indijā – kur veicināja sikhu atšķelšanos no hindustāņiem, un Kiprā – grieķu atdalīšanos no turkiem. Tas liecina, ka attiecībā uz dominējošajiem var teikt to pašu, ko attiecībā uz subordinētajiem – politiskās stratēģijas izvēle un situācijas konteksts savstarpēji iespaido, veido un pārveido viens otru.

7. Tiša nevēriba pret etniskajām politiskajām prasībām un vairāk vai mazāk smalks «atpalikušu» etnisko kultūru noniecinājums ar tādu aprēķinu, ka tad šīs kultūras salīdzinoši ātri un nenovēršami izzudīs. Šāda dominējošo nostāja zināmā mērā papildina dažu subordinēto līderu ieteikumu savām grupām izvēlēties pilnīgu asimilāciju. Un atkal mūsdienu vēsture uzstājīgi norāda, ka pašreizējā laikmetā šāda stratēģija nav reālistiska un drīzāk gan izraisīs pretēju efektu. Etniski subordinētie reaģē tādējādi, ka no jauna pārvērtē savu noniecināto kultūru, ideoloģizē to un padara par politiska izaicinājuma un deleģitimizācijas ieroci. (Sk. 2. nodaļas 6. apakšpunktu un 4. nodaļas 4. apakšpunktu.)¹²

Iepazīstoties ar visiem minētajiem subordinēto un dominējošo stratēģijas un mērķu variantiem, kļūst skaidrs, ka neviens no tiem nav izmantojams universāli. Daudzi no tiem ir tik radikāli tāpēc, ka otra puse nikni pretosies (un starptautiskā sabiedrība to nosodīs), tādējādi centieni šos mērķus sasniegt, izmantojot minētās stratēģijas, – ļoti iespējams, – var maksāt pārlietu dārgi gan cilvēku dzīvību, gan materiālo zaudējumu, gan reputācijas ziņā, un tāpēc tie nav realizējami. Te ir minēti šo mērķu un stratēģiju varianti: totāla un piespiedu asimilācija, dominējošo/subordinēto varas attiecību pilnīgi otrādi apvērsts variants (izņemot dekolonizācijas gadījumus), genocīds un ignorance. Pievērsiet uzmanību tam, ka šīs ir vienpusējas stratēģijas, tās neparedz savstarpējas sarunas vai abpusēju piekāpšanos. Atdalīšanās un izraidīšana arī ir vienpusēji imperatīvi, taču iepriekš minēto iemeslu dēļ atsevišķās kritiskās situācijās (cerot, ka šādu situāciju arēna sarūk) tās vēl tiek uzskatītas par noderīgām un īstenojamām. Pievērsiet uzmanību tam, ka šie daudzie stratēģiju un mērķu varianti ietver atteikšanos; vai nu subordinēto, vai dominējošo grupu vadītāji atsakās pieņemt multietnicitāti (vismaz multietnicitāti, kas balstīta uz strīdu iezīmētajiem kritērijiem) kā noteiktas valsts vai apdzīvota reģiona permanentu un apmierinošu stāvokli. No otras puses, visi pārējie stratēģijas varianti – akulturācija ar plurālisma atliekām, garantēta kultūras autonomija, politiski teritoriāla federalizācija, etnisko līderu politiskās un kultūriskās satrapijas – atzīst par likumīgu un nemaināmu tādu stāvokli, ka vairākas etniskās grupas dzīvo potenciāla vai reāla konflikta attiecībās cita

¹² Šie dažādie dominējošo eventuālās stratēģijas varianti precīzi parāda, cik plašā amplitūdā svārstās dominējošo attieksme pret subordinētajiem un kādas aizsardzības pozīcijas dominējošie mēdz ieņemt, – tās ir ieskicētas kā noslēgums spriedumiem par iekšējo kolonialismu (2. nodaļas 6. apakšpunkts).

ar citu, līdz ar to pieņem arī to, ka visu laiku ir nepieciešama valdība, kas spēj piemēroties un kārtot saspīlētās etniskās attiecības un novērst savstarpēju rīvēšanos, ko rada šāds stāvoklis. Tas vēlreiz norāda, cik liela nozīme ir vadības centrēšanai, un vienlīdz attiecas gan uz subordinēto etnisko grupu, gan dominējošo grupu centrālās valdības vadību.

3

Ja dominējošo un subordinēto etnisko grupu līderi atzīst savas multi-etniskās valsts pašreizējo stāvokli par nemaināmu un uzskata to vismaz par daļēji leģitīmu, tad vairāki politiski motīvi mudina viņus izstrādāt konkrētus paņēmienus un mehānismus, ar kuriem vadīt un regulēt etnisko grupu savstarpējos konfliktus un rīvēšanos. Motīvi, kas pamudina līderus, minēti izklāsta turpinājumā:¹³ 1) Vēlēšanās izvairīties no vardarbības, lai neriskētu ar vardarbības eskalāciju. Šis motīvs varētu sevišķi spilgti izpausties tādā zemē, kur arvien vēl atmiņā spilgti saglabājas relatīvi nesensais pilsonkarš, piemēram, Spānijā, Dienvidslāvijā un Nigērijā. Bet, atmiņām izplēnot, arī šis motīvs var vājināties un būt relatīvi mazsvarīgāks zemē, kurai nav šāda rakstura nesenas «mācību prakses»; 2) Vēlēšanās nepakļaut riskam etnisko grupu un visas sabiedrības sociālekonomisko labklājību. Domājams, ka tas būs spēcīgs motīvs izteikti dominējošo etnisko grupu līderiem, kā arī etniskās stratifikācijas bipolārā modeļa ekonomiski dominējošo, bet politiski subordinēto grupu un «izstumto» minoritāšu līderiem (3. nodaļas 2. apakšpunkts). Šis motīvs varētu ietekmēt arī tādu subordinētu etnisko grupu līderus, kuras nepolitiskus labumus un vērtības atzīst par svarīgākām nekā politiskās, vai arī turas pie fatālas pārliecības, ka jebkuras pārmaiņas padarīs viņu stāvokli vēl sliktāku, nekā tas bijis līdz šim; 3) Daudzu etnisko līderu vēlēšanās saglabāt savu varu un nepieļaut, ka kareivīgāki sāncenši no tās pašas grupas pārspēj viņus viltībā; 4) Vēlēšanās nedot naidīgi noskaņotam ārējam nelabvēlim iegāni vai izdevību pakļaut, novājināt, sadalīt valsti vai atšķelt no tās kādu apgabalu. Ja starp-etniskā atsvešināšanās konkrētajā valstī ir pārsniegusi noteiktu intensitātes robežu, šis motīvs zaudē savu spēku; tā notika, piemēram, 1939. gadā ar slovāku un 1941. gadā ar horvātu etnisko vadību, kas, nacistiskajai Vācijai iebrūkot šajās zemēs, slepeni vienojās ar ienaidnieku.

¹³ Sal.: E. A. Nordlinger. Conflict Regulation in Divided Societies. – PP. 42–55.

Īsi sakot, nule minēto motīvu reālā izmantošana, vadot, savaldot un nomierinot starpetniskos konfliktus, kā arī šo motīvu reālā pastāvēšana ir atkarīga no apstākļiem, un vienkārši postulēt to nemaz nav iespējams. Citi motīvi liek līderiem doties citos virzienos. Kārdinājums kļūt par etnisko līderi vai konsolidēt etniskās grupas vadību, saasinot konfliktu un aicinot uz vardarbību, var likties pats vieglākais, ātrākais un drošākais ceļš, it sevišķi tad, ja etniskās grupas vai pat visas sabiedrības politiskā kultūra kompromisu noniecina, uzskatot to par pazemojošu. No otras puses, jāpieļauj, ka tajos gadījumos, kad etniskā stratifikācija ir tik kokaina un nevienlīdzīga un dzīves iespēju integrācija tik nepilnīga, ka noved pie acīm redzamas ne taisnības, subordinēto etnisko grupu līderiem konflikta mierīgas noregulēšanas motīvi neviens uzticību un karojošs izaicinājums tiek atzīts par morāli daudz piemērotāku rīcības variantu.

Ja nu tomēr starpetniskā konflikta nevardarbīgas vadīšanas un savaldīšanas motīvi reāli pastāv, darbojas un atbilst konkrētajai situācijai, tad attiecīgos etnisko grupu līderus tie varētu paskubināt izdomāt un noslīpēt attiecīgus regulējošos politiskos paņēmienus. Analītiski šie paņēmieni atšķiras (kaut gan darboja līdzīgi) no iepriekš uzskaitītajiem etnisko grupu mērķu un stratēģiju variantiem (šīs nodaļas 2. apakšpunkts), kas konkrētās multietniskās valsts stāvokli atzīst par paliekošu un legītimu. Turpinājumā izklāstīti šie mehānismi un paņēmieni.¹⁴

1. Apzināta tādu jautājumu depolitizācija, kuri politizācijas gadījumā iegūtu asas etniskās šķautnes. Tādā veidā Izraēlas līderi cenšas vienlaikus kontrolēt un samazināt pašreizējo sociālekonomisko nevienlīdzību, kāda dzīves iespēju ziņā pastāv starp aškenāzi un sefārdi ebrejiem. Šādu rīcību var veicināt, pilnvarojot cienījamus un vispārātzītus etniski neitrālu funkcionālu grupu līderus, kā arī tādu grupu līderus, kas pauž sabiedrības intereses, sniedz padomus politikas veidošanā, kuri tiek uzskatīti par objektīviem, zinātniskiem un nepolitiskiem.

2. Apzinātai depolitizācijai radniecīga ir konstitucionāla vai institucionāla kārtība, kas iedibināta ar tādu mērķi, lai etniskus jautājumus, kuri potenciāli varētu būt traucējoši vai šķēļoši, neiekļautu centrālās valdības politiskā darba kārtībā, bet atrisinātu citos leņķos. Piemēri, kas par to liecina, minēti jau iepriekš – federalizācija un kantonizācija Šveicē, Dienvidslāvijā, Indijā un citās zemēs. Analoga, bet ne tik skaidri izteikta

¹⁴ Sal.: E. A. Nordlinger. Conflict Regulation in Divided Societies. – PP. 21–29; M. V. Levine. Institution Design. – PP. 60–63.

federālistiska kārtība pieņemami un labi funkcionēja arī Libānā – līdz tam brīdim, kad šīs zemes iekšējo politisko sistēmu pārslogoja un sagrāva no ārienes palestīniešu problēma.

3. Vairāku etnisko grupu vadības iepriekšējs nolīgums turēties pie koalīcijas valdībām neatkarīgi no tā, kāds ir vēlēšanu iznākums un kā svārstās sabiedrības noskaņojums. Ja pretēji šādā nolīgumā izvirzītajam mērķim šķiet, ka kareivīgie sāncenši sekmīgi apstieidz savus amatā esošos etnisko grupu līderus, šos sāncensus mēģina kooptēt starpetniskajā koalīcijā. Par šādas netiešas vai skaidri formulētas vienošanās piemēriem varētu minēt Beļģiju un Malaiziju.

4. Permanentās koalīcijas iekārtai līdzīgs ir savstarpējais veto, ko Amerikas politiskajā vēsturē pazīst kā Kalhūna doktrīnu par piekritošo vairākumu. Ar šo doktrīnu iecerēts pārliecināt relatīvi mazāku, bet nozīmīgu etnisko vai reģionālo grupu, ka tā netiks padarīta politiski nevarīga vai pat iznīcināta Loka majoritārisma tēzes «uzvarētājs paņem visu» īstenošanas rezultātā. Piesūktot šādas grupas līderiem formalizētas un strukturalizētas veto tiesības attiecībā uz politiku, kuru viņi patiešām uzskata par grupas vitālās intereses apdraudošu vai pat grupas izdzīvošanai bīstamu, tādējādi pēc būtības garantējot viņiem iespēju disproporcionāli ietekmēt valsts politiskās norises, – ir iecerēts atturēt viņus no tādiem izmisīgiem soļiem kā atdalīšanās un vardarbība, kā arī no neauglīga juridiski parlamentāra obstrukcionisma, pie kā cilvēki pretējā gadījumā varētu ķerties, juzdamies demogrāfiski un vēsturiski naidīgu spēku ielenkti («relatīvā aplaupīšana»). Šāda mehānisma paraugs atkal sniedz mūsdienu Beļģija un mazāk spilgtā izteiksmē – Dienvidslāvija.

5. un 6. Proporcionālā pārstāvība kā mehānisms un saprātīga dominējošo atturība kā metode arī ir paredzēta līdzīgam mērķim, t. i., nomierināt sīkāku, vājāku subordinēto etnisko grupu līderu satraukumu un politiski integrēt šīs grupas valsts makrosistēmā. Libāna – pirms tur sākās pilsoņkarš – un Čehoslovākija var attiecīgi noderēt šo darbības paņēmieni ilustrācijai. Ievērojiet, ka šos abus paņēmienus var izmantot personāla izvēles procedūrās, kā arī vēlēšanu sagatavošanā un politikas vadlīniju izstrādē.

7. Vairāku strīdīgu jautājumu un grūti risināmu problēmu iekļaušana vienā kopējā abpusēju kompromisu paketē, piemēram, tādā: «katrs kaut ko dabū, neviens nedabū visu, un neviens nepaliek tukšā» (runājot Čikāgas Delija politiskās mašīnērijas žargonā) – tas dažreiz ir pats labākais iespējamais ceļš, kā vairāku grupu politiskie vadītāji var kļiedēt saspīlējumu

un atrisināt tādu konfrontācijas situāciju, kad dažādas grupas, izvirzot pasīpīrinātas un uzsvērtas prasības, ir radījušas sastrēgumu politiskajā jomā.

Vai nu uz labu, vai ļaunu, bet visi šie konfliktu regulēšanas mehānismi un procedūras ir elitāri tādā ziņā, ka tos var izmantot tikai politiski neapdraudēti etnisko grupu līderi un vidutāji, kuriem nav jābaidās, ka tos varētu pārspēt kareivīgāki līderi vai ka tautas masas varētu viņus padzīt no vadības, vērsoties pret kompromisiem, bez kādiem, izmantojot šos paņēmienu, nevar iztikt. Politiski apdraudētiem līderiem piemīt tieksme aizsargāties un ieņemt neelastīgu un agresīvu pozīciju, bet tik un tā viss beidzas ar to, ka viņi zaudē uzticību pretējās puses acīs un viņus vairs neuzskata par tādiem, kas spētu panākt to kompromisu ievērošanu, kuriem varētu eventuāli piekrist. Līderiem jābūt arī stabiliem, lai spētu neietekmēties no savu vēlētāju šā brīža prasībām un kalpotu grupas patiesajām, tālējosašajām interesēm; un atkal – šīm interesēm, jādoma, vislabāk var kalpot ar kompromisu palīdzību, kuras, pēc etnisko līderu domām, vienīgi viņi spēj saskatīt. Psiholoģiski nestabili līderi ir satraukti, aizdomīgi, viegli novirzāmi no saviem galvenajiem uzdevumiem, viņiem piemīt tendence aplam novērtēt pretējās puses līderus un nepareizi interpretēt apspriežamās problēmas situācijas kontekstu. Visi šie mehānismi un metodes tiek saistītas ar domu, ka etnopolitiskās problēmas ir pārāk delikātas un eksplozīvas, lai tās uzticētu demokrātiskiem, referenduma, sāncensības un majoritātes politiskajiem procesiem, kuri it kā veicinot polarizējošu demagoģiju priekšrocības. Un galu galā ir taisnība, ka regulējošo procedūru sabrukumu un starpetnisko konfliktu izvirdumu daudz biežāk izraisa procesi pašās etniskajās grupās – vēlētāju atteikšanās no sava līdera (vai neapmierinātība ar viņu), nevis vairāku etnisko grupu līderu sanaidošānās.

Daudzi šeit minētie (un citi) konfliktu regulēšanas mehānismi un metodes ir elitāri arī ne tik kategoriskā nozīmē, proti, tie izvirza prasību, lai gudri tikt izraudzīts piemērots laiks to institucionalizēšanai. Ja ir palaista garām attiecīga izdevība kādu vai kādus no tiem ieviest dzīvē, otru tādu iespēju etnisko grupu līderiem vēsture var arī nepavērt, jo situāciju konteksts mainās. Kā tika minēts iepriekšējās nodaļas saīsinātajā noslēgumdaļas pārskatā par konkurences cīņu horvātu etniskās grupas vadībā Dienvidslāvijā laika posmā starp abiem pasaules kariem, – Otrā pasaules kara priekšvakarā jau bija nokavēts īstais brīdis, kad varēja padarīt ticamus un pārliecinošus aizkavētos serbu žestus un mājienu par pārvaldes institūciju bipolaritāti, permanentu koalīciju un dominējošo savaldīgo attieksmi. Tāpat, šķiet, ir noticis arī mūsdienu Kanādā: ja Pjēra Eljota Trudo

obligātas transfederālas divvalodības politika būtu iedzīvināta agrākā etniskā konflikta stadijā, iespējams, tā būtu kļuvusi par iedarbīgu līdzekli konflikta risināšanai, bet tagad to jau ir apsteigusi franciski runājošo un angļiski runājošo visai asā Kanādas starpetniskā konflikta uztvere. Abās minētajās zemēs relatīvi mērenie līderi tika apiesti un situācijas konteksts radikalizēts līdz tādai pakāpei, ka par galveno strīdus ābolu kļuva pati valsts eksistence, nevis regulējošie politiskie paņēmieni.

Turklāt bez apslēpta elitārisma iepriekš minētie konfliktu regulēšanas paņēmieni un metodes iedibināja arī citāda veida potenciālus apgrūtinājumus. Tehniski un organizatoriski tie var darboties tik gludi, ka noved pie sastinguma, bet pa to laiku neatzītu un neapmierinātu būtisku sūdzību kļūst arvien vairāk, līdz sāk mutuļot pāri malām, vai arī pēkšņi uzliesmo, saņēmušas impulsu no ārienes, – tā notika Libānā. Mazāk dramatiski tieši šo metožu darbības iespaidā valsts politiskās sistēmas var zaudēt spēju atjaunināties un vēlētāji savukārt – ilūzijas par šķietami demokrātisku vēlēšanu lietderību – tā ir noticis Beļģijā. Tāpēc vēlētāji vai nu vienalīdzīgi novēršas no politikas – kā tas ir Nīderlandē –, vai arī ieslīgst trulā ikdienišķībā un aizdomīgi izturas pret veco līderu politiku un ierosinājumiem, – kā tas notiek Šveicē. Galu galā minētās konfliktu regulēšanas procedūras ir vai nu tieši, vai netieši iecerētas tā, lai pārmaiņas notiktu lēni, lai saglabātu pašreizējās struktūras līdzsvaru, lai mudinātu etniskās grupas pašas organizēties kolektīvās un kooperatīvās vienībās, lai piešķirtu sīkām un/vai konservatīvām grupām vismaz daļējas, kaut arī ne absolūtas veto tiesības un lai pasargātu līderus un vidutājus, kuri pilda savus pienākumus – no it kā demagoģiska spiediena un no centieniem laupīt viņiem amata krēslus, bet vienlaikus atturētu ikvienu līderi no mēģinājumiem meklēt sev transetnisku valsts mēroga atbalstu ārpus savas etniskās grupas. Tā šīs metodes var izdzēst smalko līniju starp nepieciešamo kompromisu un laisku nodevību, starp vēsturiski atbildīgu vadību un seklu, savtīgu draugu būšanu. Turklāt vairākas metodes izmaksā visai dārgi, un, aprēķinot izmaksas, izrādās, ka tās ir bijušas pat neefektīvas. Tāpēc ekonomiskā atslābuma apstākļos šīs metodes varētu kļūt par [starpetniskās] «problēmas

¹⁵ R. A. Dahl. Polyarchy. – PP. 120–121; J. Steiner, J. Obler. Consociational Theory. – PP. 330–342; A. Zolberg. Splitting the Difference. – PP. 104–106, 126–142; M. C. Hudson. Democracy and Social Mobilization in Lebanese Politics. – PP. 252–262; M. O. Heisler. Managing Ethnic Conflict in Belgium. – PP. 44–46; M. O. Heisler, B. G. Peters. Implications of Scarcity. – PP. 13–14; Daalder. The Netherlands. – PP. 232–236; H. E. Glass. Consensus and Opposition in Switzerland. – PP. 361–372.

sastāvdaļu, nevis par tās daļēju atrisinājumu». Vai ieguvumi atsver šos trūkumus, – tas ir politiskas dabas vērtējums, kuru nevar padarīt par universālu vispārinājumu.¹⁵

Jo galu galā ir arī gluži reāli panākumi. Ir ne vien ierobežota vai novērsta vardarbība un valsts sadrumstalošanās – tas varētu būt kā subordinēto, tā dominējošo interesēs –, bet iegūta arī plašāka politiska un intelektuāla mācība, proti: politiskā vadība un šīs vadības institūcijas spēj ietekmēt notikumu attīstību, jo tās nav tikai no sekulārajām sociālekonomiskajām tendencēm, no mantotās etnokultūras segmentācijas un no akliem vēstures spēkiem atkarīgas funkcijas vien. N. Makjavelli dialektika par *virtu** un *fortuna*** ir spēkā, arī runājot par multietnisku valstu problemātiku. Gudri līderi un smalki izsvērtas procedūras arī šādās zemēs var sasniegt politisko stabilitāti, jā, pat tādā sākotnēji nelabvēlīgā vidē, kurā nav ne homogenitātes, ne vienprātības, ne sociālās uzticības rezervju. Līderi var saasināt vai izlīdzināt starpetniskos konfliktus, izvēlēties kompromisu vai šķelšanos, pieprasīt integrēšanās, autonomijas, atdalīšanās vai revolucionāru stratēģiju, un viņi var gūt sekmes vai ciest neveiksmi ikvienā no šiem variantiem.¹⁶ Līderiem un viņu politiskajai arēnai ir izšķiroša nozīme. Šī mācība ir gan optimistiska, gan vērā ņemama.

4

Pēc tam, kad ir izveidota etnisko līderu izvēlēto mērķu un stratēģijas līdzekļu, viņu rīcības iespējamo motīvu, darbības mehānismu un paņēmieni tipoloģija, ir nepieciešami daži komentāri par šo līderu izmantotās taktikas diapazonu. Taktikas jomā kā dominējošo, tā subordinēto etnisko grupu līderiem būtu jāatceras tradicionālā Aristoteļa triāde – spēks, atalgojums un audzināšana vai dažas šo līdzekļu kombinācijas. Atbilstoši modernās politisko zinātņu retorikas normām Aristoteļa uzskaitītos paņēmienus, kā panākt piekāpšanos, vajadzētu dēvēt par piespiedu, utilitāriem un normatīviem līdzekļiem.

* *Virtu* (itāļu val.) – būtiska, raksturīga īpašība, virišķība, krietnums, drosme, tikums, morāla vērtība. (Red.)

** *Fortuna* (latīņu val.) – laime, veiksmē. (Red.)

¹⁶ Sk. Semjuela P. Hantingtona (*Semuel P. Huntington*) priekšvārdu darbam: *Eric A. Nordlinger*. *Conflict Regulation in Divided Societies*. Sk. arī P. Hantingtona rakstu: *Political Development and Political Decay*. – PP. 386–430

Ir labi zināms, ka dominējošie un centrālās elites dažādās kombinācijās galvenokārt izmanto sodus, atalgojumu, pārliecināšanu, audzināšanu un kooptāciju, un subordinētie to uzskata kā pašu par sevi saprotamu. No visiem taktikas līdzekļiem, ko izmanto dominējošie, vienīgi audzināšana un kooptācija subordinēto nometnē izraisa intensīvus politiskas un ētiskas dabas strīdus par to, vai valdītāji, tā rikodamies, nodomājuši rast autentisku dzīves iespēju integrāciju un uzsākt politisko integrāciju vai tikai cenšas panākt, lai subordinētie zaudētu savus nākamos līderus un visa subordinēto masa nokļūtu nelabvēlīgā situācijā un nebūtu pietiekami pārstāvēta. Vai var cerēt, ka subordinēto grupu subelites, kas pozitīvi izturas pret šiem diviem dominējošo tuvināšanās mēģinājumiem, savukārt uzstās, lai arī pārējiem viņu etniskajiem brāļiem tiktu pavērtas arvien plašākas iespējas, bet varbūt šīs subelites ir turamas aizdomās par gatavošanos dezertēt? Daži šīs dilemmas aspekti, kā tādos gadījumos varētu spriest, un dažādu tipu etnisko grupu atšķirīgā reakcija uz šādu dilemmu ir iztirzāta šīs nodaļas 1. apakšpunktā. Atliek vienīgi piebilst, ka revolucionāri un etniskie karotāji nosoda kā autentisko (integrācijas tipa), tā arī šķietamu kooptāciju («tokenismu») – gan viens, gan otrs kooptācijas veids varot tikai kavēt loloto mērķu sasniegšanu, proti, vai nu atdalīties, vai apvērst otrādi varas attiecības, vai arī būtiski pārveidot valsts struktūru.

Tā pati piespiedu, utilitāro un normatīvo taktikas līdzekļu triāde ir pieejama arī etniski subordinētajiem. Tas ir, viņi var dumpoties un sacelties (piespiešana); viņi var piedāvāt savas balsis vai cita veida pakalpojumus vienam vai otram dominējošo līderim vai partijai, lai pretī saņemtu dažādus atvieglojumus, pakalpojumus un piekāpšanos (utilitāri darījumi); vai, balstoties uz dominējošo kauna jūtām, vainas apziņu, līdzjūtību un pieklājības normām u. t. jpr., censties piespiest dominējošos ievērot pašu pieņemtos likumus un noteikumus (normatīvie līdzekļi). Protams, daži subordinētie varētu atteikties no kopīgas politikas un izvēlēties individuālu «pāriešanu».

Tas, kuru no taktikas optācijām subordinētie izvēlas, ir atkarīgs no daudziem mainīgiem lielumiem. Šo mainīgo lielumu skaitā ir subordinēto vadības iedaba un kvalitāte, varas sadalē starp subordinētajiem un dominējošajiem pastāvošās plaissas dziļums, subordinētās etniskās grupas solidaritātes līmenis, kā arī tas, kāda, pēc subordinēto domām, ir dominējošo saļiedētība, pašlēģitimitātes apziņa, un kā, pēc subordinēto priekšstata, dominējošie varētu izturēties pret subordinēto lūgumiem un prasībām. Šie un citi konteksta mainīgie lielumi un to saistība ar uzvedību tika ieskicēti

4. nodaļas 1. apakšpunktā. Šeit varētu vēl papildus pieminēt: jo mazāk subordinētie uzticas dominējošo gatavībai pakļauties pašu pieņemtajiem likumiem un jo naidīgāki šķiet valdītāji, jo spēcīgāks kļūst subordinēto kārdinājums ķerties pie piespiešanas taktikas – gan racionālu, gan iracionālu iemeslu dēļ.¹⁷

Interesants subordinēto taktiska izaicinājuma veids ir tā saucamā protesta kustība,¹⁸ kurā summējas piespiešanas, utilitāro un normatīvo ieroču asums. Šī protesta kustība, kurā 20. gadsimta piecdesmitajos un sešdesmitajos gados Amerikas melnādainie iedzīvotāji piemēroja to taktikas līdzekļu kopumu, kuru pirms vairākiem gadu desmitiem bija ieviesis M. K. Gandijs un kuru pēc tam pārņēma citi subordinēto etnisko grupu lideri vairākās citās zemēs, ir nekonvenciāla un nevardarbīga politika, kuras mērķis ir paralizēt to makrosistēmas institūciju regulējošo darbību, kuras kontrolē dominējošie un kuras viņi uzskata par obligāti nepieciešamām. Protesta kustība prasa smalki sinhronizētu spēka pielietošanu, kas robežojas ar vardarbību, ekonomiskas sankcijas un tādu morālu kaunināšanu, lai panāktu, ka no dominējošo rindām dezertētu liels skaits pārbēdzēju, un lai ietekmīgi *reference publics**, kas leģitimē un deleģitimē sistēmu, izdarītu uz valdītājiem stratēģisku spiedienu. Gājieni, procesijas, *sit-in***²⁰, civilā nepaklausība, noteiktu patēriņa preču un/vai pakalpojumu boikots, atteikšanās sazināties vai paklausīt dominējošo rīkojumiem, kas izteikti «svešā» valodā, atteikšanās maksāt nodokļus, streiki, brīvprātīga savu veikalu, darbnīcu un uzņēmumu slēgšana, badošanās, atsacīšanās no amatiem un tituliem – tādi ir daži eventuālie protesta kustības taktikas komponenti. Tas nozīmē, ka plaša varas sadalē ir pārāk liela, lai būtu iespējams vai nu vardarbīgs izaicinājums, vai subordinēto izteikts tieša divpusēja izlīguma piedāvājums dominējošajiem, tāpēc, ka subordinēto rīcībā šobrīd nav tādu resursu, kas padarītu šādus plānus par ticamiem vai

¹⁷ I. Katznelson. *Black Men, White Cities*. – PP. 204–205; A. Etzioni. *Comparative Analysis of Complex Organizations*. – Chapters 1, 5.

¹⁸ Nākamajos trijos paragrāfos ir izmantotas M. Lipska (*M. Lipsky*) pārdomas no darba *Protest as Political Resource*. – PP. 1144–1158, kā arī Dž. Bondūrenta (*J. V. Bonduranti*) darbs: *Conquest of Violence*. – Chapter 3.

* *Reference public* (angļu val.) – cilvēku grupa, kas pilda it kā arbitra vai padomdevēja funkcijas. (Red.)

** *Sit-in* (angļu val.) – protesta forma, kas tiek pausta tādējādi, ka protestētāji ierodas un paliek sēžam kādā publiskā vietā, iestādē, komercuzņēmumā u. c. – bieži tādā vietā, kur tiem nav atļauts uzturēties. (Red.)

vilinošiem dominējošo acīs. Un tāpēc subordinēto grupu lideri izstrādā protesta taktikas paketi, kurā ir paredzēts iedarboties netieši, aizskarot dominējošos vienīgi tik daudz, lai mudinātu viņus rast risinājumu, bet ne tik smagi, lai izprovocētu viņus uz vardarbīgu masveida atreibību, tajā pašā laikā panākot, lai konfliktā iesaistās trešās puses, kuras var izdarīt ekonomisku, morālu vai politisku spiedienu uz dominējošajiem tādā virzienā, kas ir labvēlīgs subordinēto protestētājiem.

Šīs trešās puses varētu būt ietekmīgi un cienījami dezertieri no dominējošo nometnes, kuri vairs nav pārliecināti par režīma legitimitāti, vai arī relatīvi autsaideri. Nevarētu uzskatīt, ka tie ir īsti protestētāju sabiedrotie, izņemot vienīgi tūlītējā un visislaicīgākajā nozīmē, jo dezertētāju un protestētāju politiskie mērķi un kultūras vērtības, šķiet, būtiski atšķiras. Taču īsu brīdi viņus morāli un materiāli ietekmē subordinēto problēma, it sevišķi subordinēto gatavība riskēt un uzupurēties. Tādēļ trešās puses ir gatavas iesaistīties konfliktā kā *reference publics*, lai kauninātu, spiestu un pārliecinātu dominējošos piekāpties.

Reference publics, protams, mēģina ievērot zināmus noteikumus, lai varētu pildīt savu iekļaušanās funkciju, – noteikumus, kas protestētāju līderus spēj nostādīt dilemmas priekšā, kad jāizšķiras par šiem noteikumiem vai par to, ko vēlas paši atbalstītāji. Tā *reference publics* var, piemēram, izvirzīt prasību, lai protestētāji būtu «saprātīgi», «atbildīgi» neizmantojot vardarbību, būtu gatavi uz kompromisiem kā vārdos, tā darbos. Labi zinādami, cik ārkārtīgi augstas ir šo *reference publics* prasības, dominējošie visai bieži cenšas tās vērst sev par labu. Tā, piemēram, viņi var censties delegitimēt *reference publics* acīs protesta kustības līderus, iztēlodami tos par apolitiskiem bandītiem un krimināliem dumpiniekiem vai par trokšņainiem demagogiem, kuriem nav uzticamu piekritēju, vai arī (kā Padomju Savienībā) – par vājprātīgiem. Vēl kāda dominējošo taktika: pirmkārt, tie var būt centieni novirzīt sāņus un neitralizēt *reference publics*, par kuriem mēdz domāt, ka viņu uzmanība ir īslaicīga un nepastāvīga, ka viņu rīcība būtībā ir nenozīmīga, tikai izrotāta krāšņiem simboliem, kā, piemēram, respektējamu komisiju izveidošana, kurām jāizpēta tieši tā problēma, kas izraisījusi subordinēto protestus; vai arī, otrkārt izpratnes izrādīšana, vai pat, treškārt dažu protestētāju līderu kooptēšana kaut kādās jaunās organizācijās, kuras dominējošie dibina nolūkā neitralizēt jautājumu, kas ir protesta pamatā. Šāda taktika nomierina *reference publics*, lai gan dominējošie nav nopietni piekāpušies, tādējādi tiek sarauta saikne starp *reference publics* un subordinētājiem.

Cita iespēja: izsūtot trimdā, ieliekot cietumā vai pat nogalinot subordinēto etniskās protesta kustības līderus, dominējošie var parādīt, ka viņi nicina *reference publics*. Bet ja – kā tas bieži notiek – *reference publics* piekoptā novērošana un iejaukšanās apvalda dominējošos, tad tiek demonstrēts vāju, bet normatīvi pašpalāvīgu subordinēto etnisko grupu relatīvais politiskais spēks, un pamatota protesta kustības taktiskās triādes netiešā pieceja.

Modernajā laikmetā *reference publics* visai bieži ir internacionāli un daudzpakāpju veidojumi. Tā, piemēram, Dienvidāfrikas melnādainie iedzīvotāji, kas protestē pret apartheīdu, mudina Amerikas melnādainos pilsoņus izdarīt spiedienu uz balto amerikāņu liberāļiem, lai tie savukārt skubinātu Amerikas baņķierus samazināt Pretorijas valdības kredīta iespējas. Šajā gadījumā pastāv pieņēmums, ka Pretorijas valdība uz ārzemju baņķieru rīcību reaģēs atsaucīgāk nekā uz pašas melnādaino pavalstnieku prasībām. Līdzīgi arī ebreju (un citu tautu) disidenti Padomju Savienībā cenšas, mobilizējot Amerikas politisko sistēmu ar ebreju elektorāta starpniecību, aktīvi izmantot daudzkārt spēcīgākās *reference publics* ietekmes multiplicējošo efektu uz Kremli, efektu, kas ir daudz lielāks, nekā pašu tiešā spiediena ierobežotā iedarbība. Savukārt palestīniešiem ir izdevies gluži neparastā kārtā aktivizēt starptautiska mēroga darbiniekus, padarot tos par saviem *reference publics*, un pat par uzticamiem palīgiem un sabiedrotajiem savā kampaņā pret Izraēlu.

* * *

Līdz ar nule iezīmētajām atsaucēm uz *reference publics* spiediena starptautisko raksturu, spiediena, kas tiek izdarīts daudzos valsts iekšējos starptautiskos konfliktos, – mana analīze ir sasniegusi to punktu, kad vispārīgās līnijās jāizvērtē starpvalstu faktors un starpetnisko attiecību subjekti.

6. nodaļa

POLITIZĒTĀS ETNICITĀTES IETEKME UZ VALSTU SAVSTARPĒJĀM ATTIECĪBĀM

1

Tāpēc, ka mūsdienu valstis lielākoties ir multietniskas un ka daudzas etniskās grupas apdzīvo teritoriju, kas sadalīta starp divām vai vairākām valstīm, politizētā etnicitāte ir kļuvusi par svarīgu valstu savstarpējo attiecību aspektu un jautājumu. Turklāt emocionāli visintensīvākā veida «internacionālā» solidaritāte mūsdienās ir sakņota cilvēku etniskajā, nevis šķiriskajā vai formāli idejiskajā radniecībā (kaut arī, kā teikts 2. nodaļas 6. apakšpunktā, šādas radniecības ne jau obligāti izslēdz cita citu, bet gan var daļēji sakrist cita ar citu). Šāda notikumu un apstākļu sakritība valstu starptautiskajā uzvedībā ir radījusi spēcīgu politisko ambivalenci un nepastāvību attiecībā uz etnopolitiskiem jautājumiem. No vienas puses, sabiedrības emociju iespaidā, kā arī izdevīguma dēļ vienu valstu vadītāji izjūt vilinājumu iedzīvoties, izmantojot citu valstu vājumu vai grūtības, kuras radušās to multietniskā stāvokļa dēļ, un it kā tautu pašnoteikšanās principa vārdā pretendējot uz to, ka spēj būt par starptautiskas apelācijas *reference publics*. No otras puses, esošā vai potenciālā faktiski visu valstu neaizsargātība pret šādu etnopolitisku destabilizāciju liek šo valstu vadītājiem augstu novērtēt tādu alternatīvu principu lietderīgumu kā suverenitāte un neiejaukšanās citu valstu iekšējās lietās.

Tādējādi radušās dilemmas politikas veidošanā bieži vien padara neskaidras tradicionālās formālās iekšpolitikas un ārpolitikas atšķirības. Tagad vairs neviena valdība, pat lielvaras, ne mazākajā mērā nevar pretendēt

uz to, ka valsts attieksme pret savām etniskajām grupām būtu vienīgi un tikai šīs valsts iekšēja, suverēna lieta; tāpat neviena valsts vairs nevar arī noliegt, ka, apsverot ārpolitikas izvēli, tā neņemtu vērā, kā dažādi paredzami faktori ietekmēs pašmāju etniskā atbalsta pamatu. Gandrīz universālā mūsdienu laikmeta etnicitātes apziņa, lielais etnisko iredentu un diasporu skaits (pēdējā laikā to vēl vairāk palielinājusi strādnieku masveida migrācija no valsts uz valsti), ilgi apslēptu un it kā jau izzudušo etnisko saspīlējumu atkalparādīšanās pat klasiskajās, šķietami viendabīgajās Rietumeiropas «nācijvalstīs» (neuzsverot to, kas notiek jaunākās un labāk pazīstamās multi-etniskajās valstīs citos pasaules reģionos) nodrošina to, ka valdības un elites ir ārkārtīgi jūtīgas pret etnopolitiskās valsts līdzdalības un mijiedarbības atgriezenisko ietekmi uz valsts iekšpolitiku un ārpolitiku, reputāciju, atbalstu un drošību. Pat Padomju Savienība un Amerikas Savienotās Valstis uzmanīgi seko, kā ārvalstis reaģē uz to, kā šīs valstis izturas, teiksim, attiecīgi pret ebrejiem un melnādainajiem, un kāda ir iekšzemes reakcija uz valsts ārpolitiku Vidējos Austrumos un Āfrikā.

Uzskats, ka tas, kā valdības izturas pret tai pakļauto populāciju, var būt kādas citas valsts valdības leģitīma interese, sākotnēji bija vērsts uz otras valsts likumīgajiem nacionāliem (subjektiem, pilsoņiem), kam gadījies būt par pastāvīgu iedzīvotāju vai imigrantu mītnes zemē. Šāda priekšstata uzturēšanā visvairāk ir ieinteresētas valstis, kas «eksportē» savus pilsoņus darbam citās valstīs. Laika gaitā šādas rīcības rezultātā potenciālo ieguvēju slānis tika paplašināts, sākot ar līdzpilsoņiem (juridiskā nozīmē) un beidzot ar līdzticīgajiem (formālās ticības doktrīnas nozīmē) – kad, piemēram, kristiešu valstis Osmaņu impērijas subjektu un pavalstnieku kristiešu vārdā vērsās pie šīs impērijas Augstās Portes. Galu galā līdzetņi tika pievienoti līdzticīgajiem un līdzpilsoņiem kā šādas atzītas un leģitimētas starpvalstu iesaistišanās objekti. Laikā starp abiem pasaules kariem gan Veimāras, gan nacistiskās Vācijas valdība, piemēram, centās nodrošināt šādu aizsardzību (kaut arī katra atšķirīgā veidā un stilā) etnisko vāciešu *Volksdeutsche* kopienām Austrumeiropas centrālajā daļā, un Francijas Piekta republika mūsdienās demonstrē politikas un kultūras ziņā dzīvu interesi par franciski runājošiem kvebekiešiem Kanādā.

Bet, tā kā ieguvēji no šādas starpvalstu iejaukšanās un interesēm, kuras, domājams, ir sarūgstinājušas mītnes zemes aktivitātes un kuri tādējādi ir kļuvuši par otras valsts interešu objektiem, ir indivīdi un sociālās grupas un tā kā iejaukšanos īsteno valstis un valdības, kas darbojas kādā valstu sistēmā, tad tās, atbalstot visradnieciskākos etniskos, ticības vai juridiskos

brāļus, katrā ziņā iepriekš aprēķinās, kādus zaudējumus radīs un kādus ieguvumus dos iejaukšanās citu valstu un valdību lietās. Pat rasistiskais imperiālists Ā. Hitlers nelikās dzirdam Pomerānijas un Dienvidtiroles etnisko vāciešu balsis, kad ārpolitikas vispārējās prasības 20. gadsimta trīsdesmitajos gados lika uzturēt sirsnīgas attiecības ar etnisko vāciešu mītnes zemi Poliju un Itāliju. *A fortiori** valdnieki, kas stingri respektē starpvalstu sistēmu, gluži saprotamā kārtā varētu būt piesardzīgi un censties atturēties no tādiem soļiem, kuri grautu, destabilizētu un aizvainotu šīs sistēmas locekļus un varbūt rikošetā trāpītu viņiem pašiem un viņu sabiedrotajiem. Taču, iespējams, viņiem kaut kas ir jādara pašmāju iredentisma etnobrālības spiediena dēļ. Šāds abpusējs spiediens ir vēl viens pierādījums tam, kā iekšējā attīstība krustojas ar ārējiem apstākļiem, un vēl viens iemesls tam, kāpēc valstis savā «internacionālajā» uzvedībā ir hroniski ambivalentas attiecībā uz etnopolitiskajiem jautājumiem.

Laikā starp abiem pasaules kariem Tautu Savienība centās mazināt šo ambivalenci, regulējot tās cēloņus ar 1919. gadā noslēgtajiem Minoritāšu aizsardzības līgumiem, kas bija iecerēti tā, lai garantētu etnisko grupu tiesības tādā apmērā, ka tās drīkstēja gandrīz vai atdalīties. Kaut arī tas nebija pirmais gadījums, kad miera līgumos iekļauj paragrāfus, kas attiecas uz aizsardzību, tomēr tas bija pats ambiciozākais un plašākais šāda veida mēģinājums. Atbilstoši tajos laikos plaši izplatītajam viedoklim, ka sakauto kontinentālo impēriju multiethniskais raksturs (tātad, jādūmā, arī to autoritārā iedaba) ir galvenais starptautiskās nestabilitātes un kara cēlonis, ar 1919. gada pārkārtojumiem bija domāts likvidēt, kā tika apgalvots, konfliktu avotu, pirmkārt, piešķirot neatkarīgu valstiskumu vairākām Austrumeiropas centrālās daļas etniskajām grupām (piemēram, čehiem, poļiem un lietuviešiem) un, otrkārt, nodrošinot starptautiskas aizsardzības garantijas citām etniskajām grupām, kuras tika uzskatītas par pārāk mazām, izkaisītām, neattīstītām un neērti lokalizētām, lai tām vai nu piešķirtu neatkarīgu valstiskumu, vai tās inkorporētu atbilstošas etnokultūras «mātes zemēs» (piemēram, baltkrievi, ebreji, kā arī vācieši un maģāri, kuri ar jaunajām valstu robežām bija atdalīti attiecīgi no Vācijas un Ungārijas).

Lai gan 1919. gada eksperiments bija drosmīgs un optimistisks, drīz izrādījās, ka tas ir neveiksmīgs un cerības neattaisno. Tā kā, pirmkārt, jaunajām un atjaunotajām Austrumeiropas centrālās daļas valstīm uzvarējušās sabiedrotās lielvalstis vienkārši uzlika pienākumu pildīt Minoritāšu aizsar-

* *A fortiori* (latīņu val.) – jo sevišķi. (Red.)

dzības līgumus, neuzņemdamās tādas pašas saistības attiecībā uz savām prāvajām etniskajām minoritātēm, un tā kā, otrkārt, Veimāras Vācija un Trianonas Ungārija izmantoja šos līgumus, lai nepārtraukti vērstu starptautiskās sabiedriskās domas kritiku attiecīgi pret Poliju un Rumāniju, un tā kā, treškārt, Tautu Savienība nespēja īstenot savus lēmumus, šķietami aizsargātās minoritātes kļuva ciniskas, Austrumeiropas centrālās daļas valstu valdības bija sarūgtinātas, un pārējo valstu valdības joprojām māca dilemma, kā veidot politiku, vai un kā reaģēt uz starpetnisko spriedzi.

Apvienotās Nācijas ir kaut ko mācījušās no savas priekšteces bēdīgās pieredzes. Tās sliecas mazāk iesaistīties etnisko grupu aizsargāšanā – šo iesaistīšanos ANO dalībvalstis tiecas uztvert negatīvi kā savas suverenitātes netiešu nomelnošanu un kā tiešu iejaukšanos to iekšējās lietās –, bet vairāk rūpējas par individu universālajām cilvēktiesībām. Šādas rīcības teorētiskais pamatojums ir tāds: ja pilnībā tiks nodrošinātas cilvēktiesības, tad *ipso facto* izskaidīs etniskos spaidus un sūdzības. Taču šī ANO pozīcija ir apšaubāma no diviem viedokļiem. Pirmkārt, tā ir pretrunā ar mūsdienās dominējošo tendenci – cilvēki, kuriem ir vieni un tie paši etniskie kritēriji un pazīmes, tiecas politizēties un saistīties etniskās grupās, kas sevi apzinās, un pieprasīt atzīšanu un tiesības, un to, kas tām pienākas. Otrkārt, Apvienotās Nācijas un to dalībvalstis joprojām nevar atbrīvoties no duālām saistībām: no vienas puses, valstu (vienīgi valstis var būt ANO locekles) suverenitāte, integritāte un iekšējās jurisdikcijas neaizskaramība un, no otras puses, tautu pašnoteikšanās princips. Praksē lielākā daļa ANO dalībvalstu ir izvairījušās no šīs dilemmas, pirmkārt, par prioritārām un absolūtām atzīstot tautu pašnoteikšanās tiesības –, ja politisku neatkarību grib iegūt koloniju tautas, kuras ģeogrāfiski no metropoles šķir ūdens plašumi, un, otrkārt, apejot šo jautājumu ar likumu – gadījumos, kad pašnoteikšanās problēma rodas savstarpēji saistītās teritorijās, ja vien konfrontācija neveidojas pēc balto/melnādaino rases kritērija, kā tas ir Āfrikas dienvidos; šādā gadījumā melnādaino cīņa tiek atbalstīta.

Kaut arī ANO dalībvalstu vairākuma piekoptais dubultstandarts ir nekonsekvents (ja, teiksim, namībiešu un zimbabviešu kustība principā saņem ANO atbalstu, kāpēc to nebauda biafriešu un kurdu kustība?), tomēr no pragmatiskā viedokļa tas ir saprotams. Tā kā aizjūras koloniju skaits ir ierobežots, bet tepat apkārt esošo etnisko grupu skaits – visai liels, tad, akceptējot koloniālo tautu pašnoteikšanās centienus, vēl netiek atvērta, iespējams, bezgalīga regresa Pandoras lāde, izraisot neizturamu spriedzi valstu sistēmā pašā par sevi, bet tieši to izraisītu tepat apkārt esošo etnisko

grupu pašnoteikšanās tiesību vispārēja atbalstīšana. Protams, jāievēro apsvērumi, ka ANO dalībvalstu pašreizējo valdību lielākajai daļai ir raksturīgs vēsturiski nosacīts īpašs jūtīgums pret balto/melnādaino rases kritēriju, kas bija strīdu un diskusiju objekts nu jau lielākoties pabeigtajā cīņā par Eiropas valstu aizjūras politiskā koloniālisma likvidēšanu.

Patiešām, ANO dalībvalstu vairākuma pragmatismam un/vai liekulībai varētu pāri stāvēt šāds principiāls arguments: tā kā vārdkopā «tautu pašnoteikšanās» vārda sastāvdaļa «paš» nav specifizēta, koncepts, ko skaidri pauž šī vārdkopa, varētu kļūt politiski nevadāms, ja to interpretētu kā likumīgu tiesību vispārēju piešķiršanu tādām sociālām vienībām, kuras nav iespējams iepriekš identificēt, neņemot vērā pastāvošo valstu vai pasaules kārtības intereses. Antidemokrātiskas un teroristiskas grupas tad tiktu mudinātas izvirzīt viltus pretenzijas, šīs grupas pasludinātu sevi par it kā etniski apspiestām un tiektos pēc pašnoteikšanās; jaunas minoritātes iekļūtu jauno, bieži vien nestabilo un ķildīgo valstu lomatās; vecās valstis tiktu apkrāptas un padarītas nabadzīgākas; tiktu izjaukts reģionālo un globālo spēku un miera līdzsvars; domīno demonstrēšanas efekts, tādā veidā virzīdamies uz priekšu, varētu izprovocēt vispārēju nestabilitāti un haosu, galu galā kādam spēcīgam šo notikumu subjektam sagādājot iespēju sākt imperiālistisku agresiju – tā kādreiz Ā. Hitlers izmantoja etnouchiģo «balkanizāciju» un laikā starp abiem pasaules kariem Austrumeiropas centrālajā daļā saglabājušos iredentismu, lai sašķeltu un pakļautu to. Tāpēc pasaules valstu sistēma nevēlas konkretizēt un paplašināt tautu pašnoteikšanās formulējumu no vispārīga politiska principa, kas atgādina valstu valdībām, ka to attieksme pret savu valstu etniskajām grupām ir pakļauta starptautiskai novērošanai un tā tiks ņemta vērā, nosakot valdību vispārināto leģitimitāti citu valdību un sabiedrību acīs, – līdz pat skaidri definētām likumīgām tiesībām potenciāli sīkām grupām attiecībā uz pastāvošo valsti.¹

¹ L. C. Buchheit. *Secession*. – Chapters 1, 2, 4. Kāds cits autors ir šādi rezumējis situāciju mūsdienu pasaulē: Rietumu zemes dod priekšroku cilvēktiesību definēšanai pilsonisko brīvību valodā, komunistiskās zemes uzmanību koncentrē uz sociālekonomiskajiem aspektiem, un trešās pasaules valstis uzmanības fokusā patur cīņu pret koloniālo jūgu, bet aizrautīgi iebilst pret «cilšu», tas ir, tiešā tuvumā esošo teritoriju atdalīšanos. Neviena politiskais bloks neatzīst vispārējas etnisko grupu tiesības un pat nedefinē, kas tās tādas ir. I. Duchacek. *Antagonistic Cooperation*. – P. 27. Sk. arī: V. Van Dyke. *Individual, State, and Ethnic Communities*. – PP. 343–369 un P. Thornberry. *Minority Rights*. – PP. 249–263. Etniskās mozaikas politiskās tendences Austrumeiropas centrālajā daļā laikā starp abiem pasaules kariem ir minētas Dž. Rotčailda (J. Rothschild) darbā: *East Central Europe*. – PP. 4–14.

Taču starptautisko institūciju saprotamā un pamatotā nevēlēšanās pārņemt tiltu plaisai, kas šķir politisku principu un likumīgās tiesības, politikas problēmu ar visām tās dilemmām un divdomībām novirza atpakaļ atsevišķām valstīm un valdībām. Bet būtu pārspilējums un kļūda no šīs iepriekšējās analīzes, kas izteikta diezgan formālos un abstraktos terminos, secināt, ka valstis un valdības vienmēr sastopas ar šo problēmu tās krasi polarizētā, «vissliktākā scenārija» formā, tas ir, kad jāizvēlas, vai izlikties neredzam pat visnekaunīgāko etnisko apspiešanu kādā valstī, vai atbalstīt pašas revolucionārākās un/vai šķeltnieciskākās etniskās prasības, ko vērs pret šādu valsti. Pēc iepriekšējās nodaļas izklāstītā materiāla lasītājs atcerēsies, ka gan etniski subordinētie, gan etniski dominējošie (un centrālo valdību elites) var no plašā klāsta izvēlēties sev piemērotākos mērķus, stratēģijas, līdzekļus, tehniku un taktiku. Tātad arī ārvalstu *reference public* parasti pieejama tikpat daudzveidīga izvēle, lai formulētu savu attieksmi un politiku pret etnopolitiskajām problēmām valstīs, kurās radušies sarežģījumi.

Tas ir pilnīgi saprotams, ka etniski dominējošajiem un centrālajām valdībām, kas ir pārliecinātas pašas par savu un savas sistēmas leģitimitāti, būtu jācenšas izvairīties no ārējas iejaukšanās (vairumā gadījumos) savās iekšējās starpetniskajās problēmās vai vismaz ierobežot šo iejaukšanos. Tomēr pat subordinēto subelītēm bieži vien ir pietiekams pamats neaicināt citu valsti savas etniskās grupas atbalstam. Ja subordinētie atzīst savu valsti par leģitīmu un ja viņi nolūks ir politiskās un/vai sociālekonomiskās varas pārdalīšana pastāvošās valsts ietvaros, nevis atdalīšanās no tās (5. nodaļas 2. apakšpunkts), un ja viņi ir izvēlējušies politisku sarunu, nevis revolucionāras vardarbības līdzekļus un paņēmienus (5. nodaļas 3. apakšpunkts), tad būtu neracionāli un varbūt pat problemātiski lūgt, lai kāds iejaucas no ārienes. Tāda rīcība vismaz liktu šaubīties, vai pasludinātie mērķi ir patiesi un vai var ticēt tam, ka savu valsti viņi atzīst par leģitīmu. Sliktākajā gadījumā iespējamām intervences veicējām varētu būt plēsonīgi nodomi un tās varētu atbalstīt kādu alternatīvu, daudz kareivīgāku un radikālāku subordinēto vadības kandidātu komandu. Kā vienā, tā otrā gadījumā starpetniskais konflikts tiktu uzkurināts līdz tādai pakāpei, ka vairs neatbilstu subordinēto subelītes sākotnējām interesēm. Vienīgi tādā gadījumā, kad subordinēto subelītes tiecas pēc draudzīgas starpniecības un ir pilnīgi pārliecinātas, ka paredzamais labvēlis nelolo nekādus nodomus izmantot citus savā labā, vai kad subordinētie vienkārši cenšas neitralizēt dominējošo

konkurentu sakarus ar atbalstītājiem ārvalstīs, mēreni noskaņotas subordinēto subelītes varētu organizēt sev ārvalstu atbalstu, un tā būtu saprātīga politika.² Tā, piemēram, kataloņu un valoņu lideri neaicinās frančus viņu labā politiski iejaukties konfliktā ar Spānijas un Beļģijas valsti, toties viņi varētu lobēt Eiropas Savienības amatpersonas Briselē vai Strasbūrā, lai panāktu lielāku labvēlību attiecībā uz savām etnoreģionālajām interesēm.

Nule ieskicētajā variantā ārvalstīm nav tieši jāsastopas ar polarizētu kritiska stāvokļa dilemmu, kad jāizvēlas bezkaislīga vai aktīvas iejaukšanās politika. Un pat tad, ja grūtībās nonākušs valsts starpetniskais konflikts ir spēcīgs un vardarbīgs un ja etniski subordinētie skaidri un gaiši atsakās atzīt valsts sistēmas leģitimitāti, citām valstīm un valdībām parasti ir krietni daudz laika un iespēju, lai izlemtu, kā rīkoties. Pirmkārt, laika ir pietiekami daudz tā iemesla dēļ, ka vardarbīgiem etnopolitiskiem konfliktiem pa lielākai daļai ir tieksme ieilgt. Otrkārt, revolucionāri vai šķeltnieciski noskaņoti etniski subordinētie, protams, cenšas ietekmēt pasaules sabiedrisko domu un ārzemju *reference publics* nostāju tādā virzienā, lai izsīktu dominējošo spēki un griba, viņi bieži vien ir diezgan piesardzīgi, kad nepārprotami jādūdz iejaukšanās no ārienes, – pat tādā gadījumā, ja iejaucas etniski brālīga valsts. Viņi nevēlas labprāt riskēt, baidoties zaudēt kontroli pār saviem lēmumiem un kļūt par marionetēm spēlē, kurā ir iesaistījušās divas vai vairākas valstis, kas galu galā var pakļaut nodevības riskam savu patronu *raison d'état** interēsēs, – kā tas notika 1975. gadā ar kurdu etniskajiem dumpiniekiem un Irānas šahu. Atcerēsimies, cik uzmanīgi kā uz naža asmens balansē, piemēram, PAO vadība, sirsnīgi lūgdama arābu valstīm atbalstu Palestīnas atbrīvošanas lietā, taču vairīdamās no tā, lai viņu aktivitātes nonāktu šo valstu kontrolē, un cik piesardzīgi Olsteras katoļu vadība mudina Dublinas valdību iejaukties. Bieži sastopams papildu apsvēruma ir tas, ka kareivīgā etniskā subelīte valstī, kurā ir šī problēma, uzskata tās valsts sabiedrību un valdību, kura ir potenciāli gatava iejaukties, par pārlieku konservatīvu un neņem vērā etniskās saites, kādas ir starp abām valstīm. Tātad visā visumā pat revolucionāras etniskās subelītes, kas savu pašreizējo valsti uzskata par nelikumīgu, tiecas izvairīties aicināt citu valsti izšķiroši iejaukties vai vilcinās to darīt, ja vien vai kamēr

² A. Suhrke, L. G. Noble. Introduction//Ethnic Conflict in International Relations. – PP. 3, 12.

* *Raison d'état* (franču val.) – valsts apsvērumi. (Red.)

tās nav nonākušas vai nu *in extremis** militāri un politiski, vai uztver starpvalstu robežu, kas šķir no etniskās «mātes zemes», par tik smagu traumu, ka kontroles, autonomijas, sociālekonomiskās ideoloģijas un tamlīdzīgi jautājumi kļūst mazsvarīgi, un tām rūp tikai viens – lai tiktu «atpestīti», atdaloties no pašreizējās valsts, un iekļauti valstī, kas iejaukusies. Čehoslovākijas etnisko vāciešu lideri laikā starp abiem pasaules kariem trīsdesmito gadu beigās nonāca gandrīz vai nupat attēlotajā situācijā, kaut gan pat viņi, šķiet, bija cerējuši, ka saplūsme ar Reiha institūcijām nebūs tik krasa un Berlīne augstirdīgāk rūpēsies par viņu etnoreģiona īpatnībām, nekā tas patiesībā notika. Turklāt ievēribas cienīgs ir fakts, ka Čehoslovākijas vācieši kā grupa gandrīz visus divdesmitos gadus nebija izjūtuši atšķirtību no etniskajiem brāļiem kā smagu traumu, jo Vācija tolaik pārdzīvoja ekonomiskas grūtības, bet Čehoslovākija – uzplaukumu; un tas norāda, ka utilitāras piesardzības apsvērumi iespaido pat visintensīvākās etnoblīvas jūtas un ka «atpestīšanas» entuziasmu itin visiem, izņemot pašus dedzīgākos etniskās atdalīšanās piekritējus, ietekmē pārdomas par to, ko tas maksās un kāds no tā būs labums.

Nule minētais piemērs par Čehoslovākiju noder arī tajā ziņā, lai ilustrētu vēl kādu komplikāciju, kas raksturīga arī mūsdienu etnopolitikas pasaulē. Ja kāda valsts inkorporē vairāk nekā divas etniskās grupas, tas ir, ja šo valsti var iekļaut strukturālajā modelī vai nu dominējošā majoritāte pret vairākām subordinēto minoritātēm, vai arī dominējošais centrs pret perifērijas etnisko segmentu kopumu (3. nodaļas 2. apakšpunkts), un ja politiskās integrācijas līmenis valstī ir zems vai arī integrācija nav pabeigta, un ja, visbeidzot, kāda no šīs valsts perifērijas subordinētajām etniskajām grupām aicina citu valsti iejaukties, tad pārējās subordinētās grupas, lai arī sākotnēji nebūdamas nedz revolucionāras, nedz vēlēdamās atdalīties, tomēr var «nodrošināties pret zaudējumiem», «iesaldējot» savu lojalitāti vai paliekot tikai nosacīti lojālas pret savu valsti vai katrā ziņā pret tās politisko sistēmu, režīmu un iestādēm.³ Tieši tā attiecīgi 1939. un 1941. gadā notika Čehoslovākijā un Dienvidslāvijā un, šķiet, patlaban notiek Pakistānā, kopš tā zaudējusi Bangladešu; Izraēlā, ja runājam par drūzu jaunās paaudzes politiskā noskaņojuma maiņu; un pat Etiopijā gallasu, tigrāju un citu etnisko grupu vidū – neraugoties uz Padomju Savienības un Kubas aktīvo kontriejaukšanos 1978. gadā, lai sniegtu palīdzību centrālajai

* *In extremis* (latīņu val.) – pēdējā brīdī, galējas nepieciešamības gadījumā. (Red.)

³ M. Weiner. The Macedonian Syndrome. – PP. 679–680.

dominējošo amharu valdībai cīņā pret Somālijas un arābu valstu atbalstītajiem Ogadenas un Eritrejas šķeltniekiem.

No otras puses, ja politiskā integrācija un leģitimitāte ir augstāka, bet konfliktu intensitāte zemāka par noteikto sliekšni, tad spēlē iesaistās viens vai vairāki no minētajiem konfliktu regulēšanas motīviem (5. nodaļa 3. apakšpunkts) un pārējās etniskās subelites, noraidīdamas atsvešināto grupu lūgumu iejaukties no ārienes, apvienojas ap savu valsti. Piemēri, kas apstiprina šādu vispārinājumu, varētu būt sefārdi ebreju un beduīnu nostāja Izraēlā, Dienvidslāvijas maķedoniešu un Čehoslovākijas slovāku reakcija pret Padomju Savienības centieniem laiku pa laikam zvejojot šo zemju etniskajos ūdeņos, citu Kanādas etnisko grupu atbilde uz dažiem nesenajiem kvebekiešu mēģinājumiem iesaistīt Franciju savos strīdos ar valsts federālo valdību un, kā šķiet, pārējo Ķīnas etnisko minoritāšu reakcija uz atsevišķām Siņdzjanas kazahu un uiguru šķeltnieku slepenas sazīnāšanās epizodēm ar Padomju Savienību. Tā kā integrācija un leģitimitāte ir nevis statistiski stāvokļi, bet mainīgi procesi, kas aizvien pakļauti erozijai un atjaunotnei, jādome, ka etniski subordinēto uzvedība šajā nosacītajā situācijā būs kustībā, tuvojoties vienam vai otram no diviem aprakstītajiem uzvedības veidiem.

Kas notiek tad, ja valsts, kas būtu gatava un varētu iejaukties no ārienes, pati ir multietniska, – tā patiešām varētu būt, jo multietnisko valstu skaitliskais pārsvars visā pasaulē ir ļoti iespaidīgs. Pilnīgi skaidrs, ka ne visas etniskās vienības, kas veido šādu valsti, būs vienādā mērā sajusminātas, redzot, kādos izdevumos var iedzīvoties un kāds risks būs jāuzņemas tikai viena vienīga etniskā brāļa dēļ. Tā, piemēram, Dienvidslāvijas slovēņiem rūpes varētu sagādāt reālās vai šķietamās grūtības, kādās ir nokļuvusi slovēņu minoritāte Austrijā un Itālijā, turpretim pārējās Dienvidslāvijas etniskās grupas tik atsaucīgas vis nebūs; Malaizijas malajieši varētu būt visai norūpējušies par to, kā Taizemē izturas pret malajiešu minoritāti, bet Malaizijas ķīnieši tādas bažas var neizjust; krīzes laikā, kas izraisījās 1971. gadā, Bangladešai atdaloties no Pakistānas, Indijas bengāļi bija daudz dedzīgāk noskaņoti par iejaukšanos konfliktā savu brāļu – toreizējās Austrumpakistānas bengāļu – vārdā nekā pārējās etniskās vienības Indijā. Multietniskas valsts centrālās valdības elite šādas diferencētas vietējās nostādnes savā zemē uzskata par vienu no svarīgākajiem nosacījumiem savos vispārējos (iekšējo un ārējo) zaudējumu/ieguvumu aprēķinos, pirms izšķirties, vai un kā iejaukties otras multietniskas valsts etniskajās problēmās.

Šie minētie piemēri liecina, ka lēmums var būt par vai pret iejaukšanos, un tas ir atkarīgs no situācijas visaptverošā konteksta. Ietekmīgi apsvērumi, kārdinājumi, ierobežojumi, emocijas un principi liek svērties gan uz vienu, gan uz otru pusi, kā tas izklāstīts turpinājumā.

1. Par iejaukšanos: etniskā grupa, kas skubina valsts valdību, kura ir potenciāli gatava iejaukties, varētu būt spēcīga, varbūt pat dominējoša, tāda, no kuras šis valsts valdība ir atkarīga; attieksme pret tās etniskajiem radniekiem valstī, kurā paredzama iejaukšanās, ir (vai arī tiek attēlota kā) tik brutāla vai nolaidīga, ka tiecas izolēt un deleģitimēt tās valsts režīmu starptautiskā mērogā; tās valsts centrālās valdības elite, kura ir potenciāli gatava iejaukties, uzskata, ka iejaukšanās droši vien paaugstinās tās starptautisko prestižu un ietekmi; šāda elite domā, ka iejaukšanās ārpus savas zemes robežām, iespējams, cels tās reputāciju arī valsts iekšienē, padarīs to populārāku un varbūt pat novērsīs varas zaudēšanas draudus; iejaukšanos un eventuālu tai sekojošu iredento etnoreģionu aneksiju uzskata par vēsturiskas netaisnības novēršanu un/vai par atļauju iegūt kontroli pār lieliem cilvēkresursiem un materiālajiem resursiem. Beidzot, vēl kāds papildu apsvēruma, kas gan īpaši neattiecas uz etnisko aspektu, tomēr saskaras ar to, laiku pa laikam skubinot iejaukties, proti: valstu dominējošās elites, kuras piekopt šādu ietekmīgu ideoloģiju kā marksisms-leņinisms vai islams, ortodoksālās doktrīnas nodrošināšanas vārdā pieprasa sev lielākas pilnvaras savstarpēji iejaukties cita citas iekšējās lietās (tāda ir, piemēram, tā saucamā 1968. gada Brežņeva doktrīna) nekā to valstu lietās, kuras atrodas ārpus šāda īpaša ideoloģiskā universa robežām.

2. Pret iejaukšanos: tā kā lielākā daļa valstu ir multietniskas, tās visas ir ieinteresētas neduļķot cita citas etniskos ūdeņus, un, ja šo ieinteresētību kāda no valstīm pārkāpj, tā kļūst neaizsargāta pret apvainojumiem *tu quoque** un to ir iespējams sodīt, balstoties uz tiem pašiem kritērijiem un izmantojot tādu pašu aizbildināšanos, kādu tā ir lietojusi savas iejaukšanās loģiskai pamatošanai un attaisnošanai; līdzīgā veidā fakts, ka lielais vairums valstu ir multietniskas, tiecas šodien stiprināt valstu centrālajās elitēs un valdībās vispārēju tieksmi nostāties pret tādiem robežu grozījumiem, kas balstīti uz etniskiem pamudinājumiem, un, ja kāda valsts šo tieksmi atklāti ignorētu, tas būtu saistīts ar risku starptautiskā mērogā un pašu mājās. (Iespējams, ar šādiem apsvērumiem ir izskaidrojams tas, ka pēc daļa laba iepriekš izdarīta eksperimenta ar iejaukšanos un iredentismu

* *Tu quoque* (latīņu val.) – pats arī. (Red.)

Indonēzijas, Malaizijas un Filipīnu valdības ir pieņēmušas šķietami savstarpēji saskaņotus lēmumus atteikties izmantot viena otras etniski vājās vietas; un tāpat Francija un Spānija vairs neizspēlē viena pret otru basku kārti.)⁴ Iejaukšanās citu valstu lietās var būt iekšēji kontraversāla, tā var dārgi maksāt un spēj destabilizēt tādu multietniskas valsts valdību, kura balstās uz zināmu savas zemes starpetnisku vienprātību; otras valsts etniskie brāļi, iespējams, ir tik nabagi un atpalikuši, ka nākotnē var kļūt par apgrūtinājumu eventuālajai valstij, kura ir potenciāli gatava iejaukties. Cits variants: var gadīties, ka otras valsts etniskie brāļi piekopj tādu politisko un sociālekonomisko ideoloģiju, kāda tās valsts centrālās valdības izpratnē, kura ir potenciāli gatava iejaukties, ir radikāla un graužoša. (Un, lūk, medaļas otra puse: kā jau minēts, kareivīga etniskā subelite itin bieži nemaz nevēlas lūgt konservatīvas, kaut arī etniski brālīgas valsts iejaukšanos. Tā, piemēram, lielākā daļa arābu zemju valdību un palestīniešu PAO vadība viena pret otru vērs ideoloģiskas aizdomas, un tāpat to dara Īrijas Republikas valdība un Olsteras IRA vadība.)⁵

Kad vēsturiskā un politiskā aspektā pārlūko, kā centrālās valdības iestādes valstī, kura ir potenciāli gatavojusies iejaukties, šos savstarpēji pretrunīgo apsvērumu, kārdinājumu, ierobežojumu, emociju, principu pievilkšanas un atgrūšanas spēku komplektus ir izsvērušas savu lēmumu pieņemšanas aparāta svaru kausos, mēs nonākam pie šāda statistiski aptuvena secinājuma. Savu dilemmu risinot, neviena valdība nekad nevadās tikai pēc emocionāliem etnobraļības apsvērumiem vien, kaut gan dažkārt mēdz tiem piešķirt izšķirošu nozīmi. Šos apsvērumus tā vienmēr izvērtē salīdzinājumā ar saprātīgiem un piesardzīgiem – stratēģiskiem, ekonomiskiem, pašmāju un tamlīdzīgiem apsvērumiem. Ja visu šo apsvērumu pilnīgs līdzsvars pat šķiet apšaubāms, nemaz nerunājot par to, ka tas varētu būt negatīvs, utilitārie argumenti gūst pārsvaru pār emocionālajiem apsvērumiem – tā, piemēram, 1974. gadā Atēnas nolēma, ka starpvalstu spēku samērs (tas ir, Turcijas un Grieķijas militārais līdzsvars) liek tām atbrī-

⁴ Kāda iespējama vēstures analogija: Hābsburgu, cariskās Krievijas un Vācijas impēriskie režīmi pirms Pirmā pasaules kara atteicās izmantot savā labā cits cita vājās vietas – poļu etniskos flangus. Tomēr šie režīmi kara laikā rīkojās pilnīgi pretēji, un tas liecina, ka šādi apsvērumi un lēmumi mainās līdz ar situāciju konteksta pārmaiņām.

⁵ Un atkal kāds līdzīgs vēstures piemērs: 20. gadsimta trīsdesmito gadu beigās revizionistiskā Ungārijas konservatīvā Horti-Teleki valdība ar lielāku dedzību loloja izredzes «atpestīt» tādus pašus konservatīvus tautasbrāļus – Rumānijas maģārus, nevis labēji radikālos Čehoslovākijas maģārus.

voties no Kipras grieķiem; vai arī Dublīnas nostāja, kurā izpaudās iekšpolitikas aprēķini (tas ir, nevēlēšanās iekļaut savā jurisdikcijā nedz nepaklausīgos protestantus, nedz arī dumpīgos IRA's teroristus), runā pretī tam, ka tā varētu iejaukties Olsteras konfliktā.⁶

Vienīgi tādā gadījumā, ja utilitārie apsvērumi, šķiet, nevis noliedz, bet diezgan skaidri apstiprina emocionālos etnobrālības apsvērumus un ja iejaukšanās, liekas, maksās samērā maz, – tā Berlīne bija izrēķinājusi, ka laikā starp abiem pasaules kariem ir izdevīgi atbalstīt etnisko vāciešu *Volksdeutsche* iredentisma kustību, kas bija vērsta pret Austrumeiropas centrālās daļas valstīm, vai arī Nūdeli 1971. gadā, kas bija izlēmusi palīdzēt Bangladešas iedzīvotājiem (bengāļiem) atdalīties no Pakistānas, – izvēlas iejaukšanos otras valsts lietās. Otrais situatīvais konteksta variants, kad valdības un elites ievēro savstarpēji pastipriņošus utilitāros un emocionālos apsvērumus, ir sastopams retāk nekā pirmais variants, proti, ka apzinās pretrunas, kā arī negatīvu vai apšaubāmu apsvērumu līdzsvaru. Par kļūdainiem aprēķiniem nākas maksāt bargu cenu – tādi bija Bulgārijas atkārtotie un neauglīgie pūliņi 1913. gadā «izpestīt» Maķedoniju no Serbijas, 1915.–1918. gadā – no Dienvidslāvijas un 1941.–1945. gadā – no Grieķijas pakļautības, kā arī Somālijas pūliņi, kad tā 20. gadsimta septiņdesmito gadu vidū savu tautasbrāļu vārdā uzstājās pret kaimiņvalsti Etiopiju.

Šādus aprēķinus valdības vienmēr izdara un savus lēmumus allaž pieņem, ievērojot valdošās starpvalstu sistēmiskās vides kontekstu, kā arī iekšpolitiskā spiediena, izdevīguma un riska kontekstu. Un turpmāk sekos, jāatzīst, tikai lielās līnijās zīmēts vispārinājums, kuram, šķiet, varētu būt kāda jēga: sistēmiskā vide laikā starp abiem pasaules kariem salīdzinoši bija uzņēmīgāka pret politiski teritoriālo iredentismu – tātad arī pret lēmumiem iejaukties citu valstu lietās – nekā sistēmiskā vide pirmajās trīs desmitgadēs pēc Otrā pasaules kara. Vai šā salīdzinājuma otra puse paliks spēkā arī gadsimta pēdējā ceturksnī un vēl pēc tam, tas būs rūpīgi jāpārbauda. Protams, valdības, tāpat arī politizētās etniskās grupas, ne tikai vienkārši reģistrē un akceptē, bet vienmēr pārbauda un pēta valdošo starpvalstu sistēmisko vidi.

Laiku pa laikam kāda valdība bez jebkādiem sākotnējiem emocionāliem etnobrālības apsvērumiem tīri instrumentāli utilitāra iemesla dēļ

⁶ A. Subrke, L. G. Noble. Spread or Containment//Ethnic Conflict in International Relations. – PP. 222–228.

atbalsta nepakļāvīgu etnisko grupu kādā citā valstī. Tādā veidā, piemēram, Padomju Savienība sankcionēja puštunu un beludžu stūrgalvīgo nostāju pret Pakistānu un Izraēla subsidēja kurdu, dienvidanjaņu un kristiešu maronītu sacelšanos attiecīgi pret Irākas, Sudānas un Libānas centrālo valdību, kā arī Itālija palīdzēja Horvātijas un Maķedonijas šķeltnieku subelitēm cīņā pret Dienvidslāviju laikā starp abiem pasaules kariem. Etniskās saiknes starp valsti, kura iejaucas, un tiem, kuru labā šī iejaukšanās notiek, nepastāv, toties valsti, kurā iejaucas, un tās valdību abas puses uzskata par sev naidīgu spēku.

Tādā gadījumā, ja pret etnisku problēmu piemeklētu valsti valda draudzīga attieksme, šādi tīri instrumentāli utilitāri, etniski neitrāli apsvērumi uzrāda tendenci darboties tieši pretējā virzienā, stiprinot šīs valsts vienotību un atbalstot tās centrālo valdību. Tā, piemēram, Kanādas, Beļģijas un Lielbritānijas NATO sabiedrotajiem (un līdzīgi attiecībā uz Čehoslovākiju Varšavas Pakta sabiedrotajām valstīm) bez aizspriedumiem attiecībā uz to sūdzību un pretenziju pamatotību, kuras vairākas nemierīgas etnoreģionālās grupas izvirza multietnisko valstu valdībām, tomēr nākas piesardzīgāk rūpēties, lai etnopolitiskie risinājumi, pirmkārt, nenovājinātu šīs valstis, otrkārt, lai domino (demonstrēšanas) parauga efekts neiedarbotos uz potenciāli līdzīgām šķelšanās līnijām citās sabiedrotajās valstīs un lai tādā veidā, treškārt, netiktu destabilizēta valstu savienība kopumā. Grūtībās nonākušās multietniskās valsts sabiedrotie šādā situācijā parasti atklātības priekšā izturas rezervēti un piesardzīgi, lai problēmu nepadarītu vēl smagāku, bet slēpti jūt līdzī šādai valstij un cer, ka tā turpinās pastāvēt. Tas jo vairāk vērojams tajā gadījumā, ja ķildīgā etniskā grupa izvirza iebildumus pret valstu savienības politiku un pret savas centrālās valdības ārpolitiku vispār, kā, piemēram, to, šķiet, dara dažī pašreizējie kvebekiešu līderi, lai gan miklaini un netieši.

Pilnīgi neatkarīgi no apsvērumiem, kas saistīti ar valstu savienību, pārdomas par saprātīgu lietderīgumu liek centrālajām valdībām bažīties par to, vai tikai etnopolitiskais pacēlums kādā valstī neiespaido tajā pašā virzienā citas valstis. Pasaulē, kur valsts joprojām tiek uzskatīta par normatīvo un galveno starptautisko subjektu un kur gandrīz visas valstis, izņemot dažas, ir multietniskas, to valdības ir spiestas uztvert jebkuras līdzīgas valsts revolucionāru vai šķeltniecisku etnopolitisko izaicinājumu kā potenciāli kaut ko vairāk nekā tikai apdraudētās valsts tīri iekšēju lietu (lai gan atklātai domātajos dokumentos valstis var to noliegt). Izņemot tieši ieinteresētās valstu centrālās valdības un dominējošās elites, kas aprēķina: poli-

tiskās spēles emocionālo un utilitāro likmju galīgā bilance skaidri norāda, ka ir jāatbalsta etnopolitiskie izaicinātāji, – lielākā daļa konfliktā neiesaisītā valdību un dominējošo savu ieinteresētību tiecas saskatīt un piepildīt, savaldot, izolējot vai pēc iespējas ar savu starpniecību regulējot valstu universā izaicinājumu jebkuras valsts likumībai un integritātei.⁷ Jo asāk un vardarbīgāk risinās starpterniskais konflikts kādā valstī, jo spēcīgākas ir bažas un noslieces citu valstu valdībās. Ja nu tomēr etnopolitiskais izaicinājums ir vērstš nevien pret grūtībās nonākušās valsts integritāti, bet arī pret tās politiskās sistēmas un režīma legitimitāti un ja šo sistēmu un režīmu *reference publics* uztver kā acīm redzami netaisnu – kā gadījumā ar Dienvidāfrikas aparteīdu –, tad konfliktā neiejaukto ārvalstu simpātijas pret grūtībās nonākušo valsti laikam gan mazinātos.

3

Vai izaicinošu, šķeltnieciski noskaņotu vai arī revolucionāru etnisko grupu «dabiskās» intereses, solidaritātes jūtas un citas noslieces attīstās pretējā virzienā salīdzinājumā ar tikko aplūkoto centrālo valdību un dominējošo grupu interesēm un nosliecēm? Vai neapmierinātajām grupām, cīnoties pret savām dažādajām valstīm un valstīs dominējošo sistēmu kā tādu, ir racionāli apriori iemesli atbalstīt citai citu pāri robežām? Kaut ko izanalizēt šajā ziņā ir vēl grūtāk, un atbildes ir daudz spekulatīvākas nekā gadījumā ar valdībām.

Pirmākārt, lai tiekam galā ar tām etniskajām grupām – kaut arī subordinētām vai «izstumto» minoritātēm –, kuru līderi pašreizējo valsti un tās politisko sistēmu pamatos uzskata par likumīgu un vienīgi cenšas nevardarbīgā ceļā no jauna pārdalīt varu šīs sistēmas ietvaros. Kā jau minēts šīs nodaļas iepriekšējā apakšpunkta sākumdaļā, tas nebūtu ticami, ja šāda grupas lūgtu pusmilitāru vai tiešu politisku palīdzību no ārvalstīm, jo tad ciestu to lojalitāte, reputācija un tās padarītu sevi neaizsargātas pret valdības pasākumiem. Bet bieži vien tās sameklē un pieņem morālu, finansiālu un kultūras atbalstu ne tikai no saviem etniskajiem brāļiem vien – kā, piemēram, ebreju, armēņu un ķīniešu aizjūras kopienas pāri valstu robežām sniedz atbalstu viena otrai –, bet arī no simpatizējošiem internacionālajiem

⁷ A. Suhrke, L. G. Noble. Introduction//Ethnic Conflict in International Relations. – PP. 5, 12.

reference publics. Laiku pa laikam šādas palīdzības sniedzēji atrodas kaut kur etnisko brāļu un nebrālīgu *reference publics* kategoriju vidū; tā, piemēram, notiek, kad franciski runājošie Beļģijas valoņi un Kanādas kvebekieši atbalsta Šveices juraiešu mēģinājumu izveidot pašiem savu kantonu, kurā runātu franciski. Kaut arī šo minēto gadījumu 20. gadsimta septiņdesmito gadu vidū aptumšoja neliela vardarbība, nav šaubu, ka visi šie piemēri iekļaujami vispārējā etnisko problēmu kompleksā, kad valsti un tās politisko sistēmu pamatos atzīst par likumīgu un izvirzās jautājums par vispārēju etnopolitisko kustību atbalstu pāri valstu robežām – tādu etnopolitisko kustību, kas cīnās pret vairākām valstīm un pret valstu sistēmu, kura ir valdošā.

Šī problēma kļūst daudz sarežģītāka, pat miklaina, kad etniskās subelites ir bezbailīgi noskaņotas par atdalīšanos un/vai revolūciju, kas vērsta pret valstīm un politiskajām sistēmām, kuru kontroli pār etniskajām grupām šo valstu subelites uzskata par nelikumīgu. Tad nu šis jautājums varētu atklāties šādā veidā.

1. Etnonacionāla grupa ir sadalīta starp vairākām valstīm – šādi visu 19. gadsimtu poļi bija sašķelti starp Hābsburgu, cariskās Krievijas un prūsiskās Vācijas impērijām; un kurdi vēl šodien dzīvo, sadalīti starp Irāku, Irānu, Sīriju, Turciju un Padomju Savienību; beludži – starp Afganistānu, Irānu un Pakistānu; un baski vēstures gaitā ir sašķelti starp Spāniju un Franciju. Ja etnonacionālā grupa pietiekami apzinās sevi un ir tik lielā mērā politizēta, ka sašķeltību uztver kā traumu un netaisnību (kas ne vienmēr tā ir), tad grupas vadībai nākas izlemt, vai sadalītājvalstis visas jāatzīst par vienādi naidīgām, un tādā gadījumā pret visām vienādi jāvērs atdalīšanās centieni un darbība, vai varbūt kāda no valstīm uzskatāma par potenciālu šabiedroto cīņā pret pārējām.⁸ Pirmajā variantā mērķis ir skaidrs – neatkarīgs valstiskums; otrajā variantā – asociācija ar valsti, kuru uzskata par potenciālu sabiedroto un kurā šī etnonacionālā grupa cer kļūt par vienu no politiskās darbības galvenajiem subjektiem, tā šķiet vēlāmā poli-

⁸ Pirms Pirmā pasaules kara un šā kara laikā daudzi poļu līderi Hābsburgu impēriju – Romas katoļu valsti, kura pret savējo poļu populāciju izturējās ar zināmu politisku augstsirdību, – uzskatīja par savu potenciālo sabiedroto cīņā pret divām pārējām sadalītājimpērijām. Citi poļu līderi to noraidīja, jo uzskatīja, ka Hābsburgi esot zaudējuši tiesības uz tādu lomu, jo esot sabiedrotie Prūsijai un Vācijai, kuras demogrāfisko un kultūras spiedienu austrumu virzienā (*Drang nach Osten*) uztvēra kā galveno draudu poļu nācijai, un paši negribīgi ieteica panākt poļu un krievu saprašanos, lai iestātos pret teitoņu draudiem. Vēl citi sprieda, ka šādas cerības sanaidot citu pret citu trīs sadalītājimpērijas ir iluzoras, ja

tika. Taču otrajā eventuālajā variantā pastāv risks, ka etnonacionālā grupa kļūst vienīgi par marioneti valstu savstarpējā politiskajā spēlē. (Diezin vai šāda sadalīta etnonacionālā grupa vispār var jebkad iedomāties sevi kā labas gribas tiltu starp valstīm, kuras to ir sadalījušas.) Kuru no abiem variantiem izvēlēties, par to droši vien būtu jādiskutē, un laikam gan rastos smaga problēma – kā definēt šīs konkrētās etnonacionālās grupas īsteno raksturu, identitāti un radniecību (ja tāda vispār būtu iespējama) ar etniski dominējošajiem paredzamajā labvēlīgajā sadalītājvalstī (ja tādu izvēlas). Toties abi izvēles varianti sašķeltās etnonācijas daļām ļauj un (teorētiski) dod mandātu sadarbībai pāri valstu robežām un savstarpējai palīdzībai revolucionārajā un šķeltnieciskajā darbībā, kas vērsta pret vienu vai vairākām valstīm, kuru (kuras) «okupācija» un valdīšana tiek uzskatīta par nelikumīgu.

2. Veids, kā šī problēma var atklāties, ir «pan» kustība, piemēram, pangermānisms, panslāvisms, panturcisms, panarābisms, panislamisms un panafrikānisms. Šie «panismi» gandrīz vai mesianiskā valodā cenšas apēlēt pie šķietami unitāra etnokultūras universa milzīgās populācijas un prasa politisku vienotību, neņemot vērā, vai pat, ja tas nepieciešams, vēršoties pret pašu partikulāristisko valstu un valdību pastāvēšanu, pret kurām tiek vērsts apgalvojums, ka tās šo vienotību savtīgi un nelikumīgi sadrumstalojot. Neviena «panisma» kustība vēl nekad nav guvusi politiskus panākumus, veidojot savu virsvalsti, kādu paredz šāda ideoloģija.

3. Problēma var izpausties diasporu atgūšanas kustībā, kad tiek propagandēta trimdā izsūtīto un pasaulē aizklīdušo etnisko grupu atgriešanās savā pasludinātajā vēsturiskajā dzimtenē. Šādas kustības ne vienu reizi vien ir veidojuši ebreji, armēņi un melnādainie. Taču tās īsti nopietni neizaicina, pat neparedz izaicināt valstis, kurās diasporas šobrīd mīt. Par nelikumīgu viņi uzskata nevis savas trimdas zemi, bet pašu trimdas faktu; diasporu glābšanas kustība aicina atdalīties ar emigrāciju, nevis ar robežu revīziju; atgūstamā iredenta ir agrāko laiku (un nākamības), nevis

nedomā par vispārēju Eiropas karu, kam gan būtu jāizceļas citu iemeslu dēļ, jo visas trīs impērijas ir vienādi ieinteresētas saglabāt Poliju sašķeltu un panākt, lai tā vispār nebūtu Eiropas valstu kartē. Šī grupa uzskatīja, ka tādā kara gadījumā Polijai jāisteno augšāmcelšanās uz visu trīs sadalītājimpēriju rēķina. Augšāmcelšanās gaitā Polija varētu akceptēt pagaidu taktisku savienību ar jebkuru sadalītājvalsti, tomēr principiāli nevienojoties ne ar vienu no tām. Deviņpadsmitā gadsimta gaitā poļi reizi pa reizei sacēlās pret visām trim sadalītājvalstīm, bet vienmēr neveiksmīgi; poļu vadība tā arī nekad netika galā ar šiem atšķirīgajiem uzskatiem un priekšlikumiem.

pašreizējā apmešanās svešās zemēs; un pašreizējām mītnes zemēm nav domāts mest ne teritoriālu, ne politisku, ne militāru izaicinājumu.

4. Patiesi nopietns un apzināts izaicinājums pastāvošajām valstīm, to centrālajām valdībām un etniski dominējošajiem, un pat valdošajai valstu sistēmai tiek mests tajā gadījumā, kad acīm redzami šķeltnieciski un/vai revolucionāri noskaņotas etniskās subelites sniedz viena otrai nozīmīgu politisku un pusmilitāru atbalstu pat tad, ja tās nesaista nekāda etniskā saikne, – tāda ir IRA's un PAO sadarbība. (Attiecīgās etniskās grupas šajā gadījumā varētu būt sadalītas vai arī inkorporētas tikai vienas valsts ietvaros.) Apspriežamā jautājuma atklāsmes veidu šeit varētu skatīt kā iepriekš minētajām utilitārā lietderīguma nosliecēm pretnostatītu rīcības variantu, proti, ka valstu centrālajām valdībām ir jābūt atsaucīgām citai pret citas etnopolitiskajām problēmām (sk. šīs nodaļas 2. apakšpunkta noslēgumu). Šajā gadījumā daudzās etniskās subelites, kas sadarbojas savā starpā, šķiet, patiešām tic, ka pastāv saprātīgi apriori iemesli, lai cita citu atbalstītu pāri robežām un cīnītos pret vairākām valstīm un – ja tās turklāt pretendē būt par ideoloģiskām, kā arī etnonacionālām revolucionārēm – pret to valstu sistēmu kā tādu, kura ir valdošā.

Bet ne jau pilnīgi. Pat šeit izpaužas divkosība, dažādi sarežģījumi un kompensējoši racionāli pamatojumi. Tā kā šķeltnieciski un/vai revolucionāri noskaņotas etnopolitiskās subelites pretstatā neetniskām, specifiskām tīri teroristiskām kustībām tomēr galu galā cer savām etniskajām grupām sagādāt valstiskumu un/vai iegūt autoritāti savās valstīs – un tas nozīmē, ka ir nepieciešama zināma veida eventuāla starptautiska atzīšana un piekrišana –, šīs subelites utilitārā lietderīguma aspektā nevar atļauties savā uzvedībā turpināt pārkāpt itin visas starptautiskās normas un aizskart visu valstu un valdību kopumu kā tādu. Tāda dilemma pastāv starptautiski saskaņotas uzvedības pasaulē, un ar šo dilemmu jāsakaras kareivīgām etnopolitiskajām kustībām, kuras apstrīd dažu valstu un valdību legimitāti. Un, jo lielākus panākumus, tuvodamās savam mērķim, šīs kustības gūst (vai tām šķiet, ka gūst), jo asāka top šī dilemma un jo vairāk tās ir spiestas uzvesties «atbildīgi».⁹

Tāpēc galu galā provizoriski var secināt: neraugoties uz to, ka politizētā etnicitāte patiešām ir kļuvusi par starpvalstu konfliktu asu šķautni un emocionāli visspēcīgākais «internacionālās» solidaritātes veids patlaban ir tiešām radis drošu patvērumu etniskumā, nevis šķiriskā vai formāli ideo-

⁹ *Anthony D. Smith. Introduction//Nationalist Movements. – PP. 4, 28.*

loģiskā radniecībā, tomēr pastāvošā valstu vara un pasaules valstu sistēmas elastīgums nopietni stājas preti un neļauj etnopolitisko ideju un ideālu pilnībā aktualizēt starpvalstu politiskās dzīves dimensijās. Valstu sistēmas iedarbojas ne vien tieši, bet arī vēl papildus uzliek par pienākumu pat viskareivīgākajiem etnopolitiskajiem līderiem – gan tiem, kas ir pie varas, gan tiem, kas nav pie varas, – pieklusināt un mikstināt savu stratēģiju, procedūras un taktiku atbilstoši tiem utilitārā lietderīguma aprēķiniem, kādus viņiem ar stūrgalvīgu neatlaidību uzspiež valstu sistēma.

Tomēr ievērojiet, ka pretestība, ko pasaules valstu tīkls un valsts kā institūcija rada, lai neļautu etnopolitiskās idejas spēkam un potenciālai enerģijai atrasties starpvalstu līmenī, ir pretestība, kas darbojas ar elites – valdības, dominējošo un arī subordinēto – starpniecību un ietekmē arī pašas elites. Tātad starpvalstu dimensijā tiek apstiprināts un nostiprināts attiecībā uz valstu iekšpolitiku iepriekš savlaicīgi izdarītais vispārīnājums, ka stabilas elites ir izšķirošs faktors, lai tiktu galā ar konfliktu, apvaldītu un regulētu to (5. nodaļas 3. apakšpunkts). Kā tādā gadījumā lai izskaidro faktu, ka mūsdienu pasaulē masveida politiskajai vardarbībai – gan starpvalstu līmenī, gan arī valstu iekšienē – ir etniski griezīga šķautne? Kāda zinātnieku skola piedāvā turpinājumā izklāstīto skaidrojumu. Kad politiskā aktivizācija un aktivitāte no elites līmeņa nonāk masu līmenī, perspektīvais līdzsvars starp utilitārā lietderīguma un emocionālas etnoutzicības vērtējumiem nosveras uz emocionālās etnoutzicības vērtējumu pusi; etniskās masas (tāpat kā cita tipa masas) ir nepastāvīgas un daudz vairāk nekā to līderi disponētas emociju diktētai vardarbībai un mazāk ir spējīgas vai gatavas nodarboties ar aprēķiniem – ko tas maksās un kāds no tā būs labums; tātad, ja un kad sākas starpetniska vardarbība, vai tā notiktu valsts iekšienē vai starpvalstu arēnā, elites ir zaudējušas kontroli pār tautas masām.¹⁰

Šis skaidrojums nav pietiekami izvērstis. Lai gan tā ir patiesība, ka etnisko masu un iedzīvotāju zemāko slāņu etnoutzicības lojalitāte savām grupām ir visai emocionāls un izteiksmīgs komponents un etnisko masu un iedzīvotāju zemāko slāņu ksenofobija bieži vien ir emocionāla, nepārdomāta, stereotipiska un potenciāli eksplozīva, tomēr pilnīgi nepareizi ir secināt, ka etniskās masas un zemākie slāņi nespētu racionāli izvērt savas kareivīgās un vardarbīgās rīcības iespējamus zaudējumus un ieguvumus.

¹⁰ E. A. Nordlinger. Conflict Regulation in Divided Societies. – PP. 39–41, 74–78; T. Shibutani, K. M. Kwan. Ethnic Stratification. – PP. 391–401; William Kornhauser. The Politics of Mass Society. – New York: Free Press, 1959.

Tā, piemēram, Kvebekas franciski runājošo iedzīvotāju zemākie slāņi ir visai pamatoti norūpējušies par to, ko viņiem maksās atdalīšanās no pārējās Kanādas; tieši franciski runājošo elites daļa ir tā, kas uzkurina viņu etnoutzicības emocionalitāti, lai savu instrumentāli utilitāru iemeslu dēļ tos izmatotu par līdzekli. Tādus pašus secinājumus varētu izdarīt par palestīniešiem, baskiem, kataloņiem, horvātiem, ibo, par Indijas subkontinenta savstarpējās konkurences cīņā iesaistītajām etnolingvistiskajām un etnorelīģiskajām grupām, kā arī par daudzām citām. Daudzās starpetniskās vardarbības situācijās ir noticis un joprojām notiek gluži kas cits – nevis nepastāvīgās un emocionālās etniskās masas izslīd no racionālās un savaldošās elites rokām, bet gan kontrolē, tiekdams pārspēt un nobīdīt eliti malā, cenšas izmantot masu emocionālo potenciālu, kūdīdamas uz etnopolitisku radikalizāciju. Var gadīties, ka pat amatos esošās elites ir spiestas izmantot masu emocionalitāti, ja izceļas vardarbība, un tām ir pienākums mobilizēt masu atbalstu vai aizsargāt savus flangus. Tātad kritiskais un bieži vien negatīvais faktors ir nevis etnisko masu emocionalitāte un nepārdomāta ksenofobija pati par sevi, bet gan veids, kā tās politiski aktivizē etniskās elites vai kontrolē. Un otrādi – pozitīvais pavērsiens –, ievērojiet, cik samērā īsā laikā šīs elites parasti atgūst kontroli pār emociju izraisītajām masu aktivitātēm un savalda starpetnisko vardarbību, kad ir nolēmušas to izdarīt.

Abas paradigmas sakrīt tajā ziņā, ka tās uzskata etniskās emocijas (un tām atbilstošus stereotipus) par potenciāli pašreizējā laikmetā visspēcīgākajām un visvieglāk aktivizējamām masu politiskām emocijām. Tātad masu politisko vardarbību, kas izpaužas gan starp valstīm, gan valstu iekšienē, itin viegli var virzīt uz etnisko šķelšanos, neskatoties uz valsts un pasaules valstu sistēmas institucionālo pretestību, kas vērsta pret etnopolitiskās idejas atraisīšanu starpvalstu līmenī. Starp daudzajiem traģiskajiem nesenās pagātnes piemēriem, kurus varētu minēt šīs domas apstiprinājumam, ir masveida asinsizliešana, postījumi, bēgšana un izraidīšana, kas pavadīja britu mandāta beigu posmu Palestīnā un turpinājās pēc tam; britu Indijas vienlaicīga sadalīšanās divās valstīs – Indijā un Pakistānā; vēlākā Bangladešas etniskā atdalīšanās no Pakistānas; neizdevies Biafras mēģinājums etniski atdalīties no Nigērijas; dažādu kopienu konflikti Olsterā, Kiprā, Libānā, Sudānā, Burundi, Ruandā un Indonēzijā; un agrāko laiku genocīdveida vardarbība pret armēņiem Mazāzijā, pret čigāņiem un ebrejiem Eiropā, kā arī starpetniskais pilsoņkarš Dienvidslāvijā Otrā pasaules kara gados un lielākās daļas karu radītais milzīgais etnisko bēgļu daudzums šajā

gadsimtā. Bet ievērojiet, ka masveida vardarbību visos minētajos gadījumos ir izraisījuši un apstādinājuši lideri un elites.

4

Nu vairs atliek tikai ieskicēt, kā etniski dominējošie un centrālās valdības reaģē tādā gadījumā, kad to valstis un politiskās sistēmas tiek pakļautas no ārienes atbalstītam etnopolitiskajam uzbrukumam. Protams, iedarbinot vienu vai vairākus no daudzajiem 5. nodaļas 3. apakšpunktā minētajiem konfliktu regulēšanas mehānismiem un paņēmieniem, tie varētu pacensties atgūt un atjaunot gan paši savu, gan savas valsts leģitimitāti. Nemaz tieši neatzīstot, ka to valdīšana ir bijusi etniski strukturēta un aizspriedumaina, tie varētu skaidrot, ka to valdīšana ir bijusi balstīta uz universālām, modernizējošām, tātad uz potenciāli atklātām un pieejamām normām un vērtībām. Vai arī etniski dominējošie un šīs centrālās valdības varētu atzīt, ka ir bijušas etniski balstītas strukturālās nosliecēs, un tagad piedāvā kompensējošus jaunievedumus. Vai baidīdamies, ka tas, kas tiek prasīts, nav vis galēja piekāpšanās, bet atklāts risks to (un valsts) izdzīvošanai, etniski dominējošo atbildes reakcija varētu būt spoguļattēla kontrkareivīgums un vēl lielākas represijas (2. nodaļas 6. apakšpunkts). Nereti tie varētu mēģināt darboties visos trijos virzienos – sākt paātrināti realizēt integrācijas programmas un tajā pašā laikā noliegt, ka pastāv kaut kāda politiska problēma, meklēt atbalstu tajās etniskajās subelītēs, kas būtu gatavas apmainīties ar lojalitātes žestiem, saņemot par to koriģējošas kompensācijas, kā arī, neraugoties uz to visu, vēl pastiprināt uzraudzību un kontroli pār nepakļāvīgo etniski subordinēto populāciju.

Dominējošo un valdības aprindās bieži vien risinās karstas debātes par labāko pieeju – uzlabojošu, aizdomīgu vai stingru – šīm dažādajām izvēlēm un to sajaukumam. Dažreiz iznākums ir virkne neregulāru politiskā kursa svārstību, reaģējot uz nepaklausīgo etniski subordinēto un ārvalstu atbalstītāju ierosinājumiem; citreiz konsekventi, smalki dozēti, saprātīgi administrēti un galu galā sekmīgi pūliņi, lai izkļiedētu izaicinājumu un sasniegtu apdraudētās multiethniskās sistēmas politisko integrāciju un leģitimitāti. Kopumā ņemot, šķiet, būtu pamatoti pieņemt, ka, jo spēcīgāka ir iejaukšanās no ārienes, lai atbalstītu kareivīgos (šķeltnieciski un/vai revolucionāri noskaņotos) etnopolitiski subordinētos, jo pastāv lielāka varbūtība, ka dominējošie izturēsies pret viņiem politiskajā ziņā nelabvēlīgi.

Patiešām, dominējošie varētu pat censties pārcirst savas valsts iekšējo problēmu Gordija mezglu, ķeroties pie tiešas – politiskas vai pat militāras – konfrontācijas ar tiem, kuri atbalsta un musina kareivīgos subordinētos dumpiniekus un dod viņiem patvērumu, – tā Etiopija 1978. gadā brīdināja Somāliju, lai tā pārtrauc atbalstīt Ogadenas nemierniekus, un vēl liktenīgāks ir slavenais Austroungārijas ultimāts Serbijai 1914. gadā – tas tuvināja Pirmā pasaules kara sākumu. Ja nu tomēr šo atbalstītāju uzskata par nepārspējami varenu un draudīgu dominējošajiem, kuru valsts ir kļuvusi par iejaukšanās mērķi, varbūt nāktos mainīt politisko kursu un nomierināt to – tā Otrā pasaules kara priekšvakarā un kara laikā Austrumeiropas centrālās daļas valstu valdību lielākajai daļai nācās negribīgi un ar bāžām piekāpties savu etnisko vāciešu grupu priekšā, lai nomierinātu nacistisko Reihu.

Zināmā mērā līdzīgas pārvērtības atgadās arī tās valsts iekšpolitiskajās nostādņēs, kuras režīms, sapludinot etnobrālības un utilitārā lietderīguma apsvērumus, ir izšķīries realizēt iredentisku iejaukšanos otras valsts etnopolitiskajās problēmās. Šāds režīms ne tikai – kā vien mācēdams – tiecas traucēt tās valsts dominējošo grupu un valdības pūliņus sasniegt politisko integrāciju un atjaunot leģitimitāti, kura ir kļuvusi par iejaukšanās mērķi, bet arī cenšas «disciplinēt» un saliedēt pati savas zemes populāciju, tā sakt, «svēti» revizionistisko, iredentisko ārējo mērķu interesēs. Tiek pārkārtotas prioritātes; iekšzemes attīstība tiek pakļauta ārējo mērķu stratēģijai; tie, kuri nepiekrīt iredentiski revizionistiskajam dedzīgumam, var izpelnīties samiernieciskuma, glēvulības vai nelojalitātes birku; un brīvas, racionālas politiskas debātes var krist par upuri represīvam un drudzainam konformismam. Šādu notikumu attīstība var kļūt par apsēstību un laiku pa laikam ieraut valsti un tās režīmu neapreķināmās militārās avantūrās – tādi ir jau minētie gadījumi ar Bulgāriju 1913., 1915. un 1941. gadā un ar Ēģipti un Jordāniju – 1967. gadā. Tomēr parasti gan saprātīgākie režīma spēki, no jauna izvērtējot etnobrālības jūtu un utilitāro interešu līdzsvaru, pašā pēdējā brīdī iejaucas šajā procesā, lai darītu galu tuvredzīgajai rīcībai, – tā notika tad, kad pašas Bulgārijas armija 1934. gadā ar spēku apspieda pārlieku neapdomīgo iredentiski revizionistisko (antidienvīdslāvisko un antigriekisko) Iekšzemes maķedoniešu revolucionāro organizāciju (IMRO) un kad Jordānijas karalis Huseins ibn Talāls 1970. gadā sakāva un izraidīja no savas zemes PAO, lai tā neierautu valsti vēl vienā nevēlamā karā ar Izraēlu un lai netiktu grauts viņa pašā režīms.

Būtu kļūdaini secināt, ka politizētās etnicitātes ietekme uz valstu savstarpējām attiecībām vienmēr un katrā ziņā izpauza tik krasās iredentiski revizionistiskās formās vai pat uzbrukumos, kas dezintegrēja (dažu labu) valsti, kā tika izklāstīts šīs nodaļas trijos iepriekšējos apakšpunktos. Nereti šī ietekme atklājas kā multietniskas valsts etnisko grupu iespējamais politiskais ieguldījums valsts ārpolitikas veidošanā, kuram, protams, vajadzētu ietekmēt valstu attiecības, bet kurš nepavisam nav ieprogrammēts tā, lai sadalītu otru valsti, atšķeltu no tās kādu teritoriju vai panāktu tādu pašu rezultātu attiecībā uz varbūtējo ieguldītāju pašu valsti. Tā var gadīties vēsturiskas imigrācijas zemēs, kuru etniskās grupas cenšas iespaidot valdības politiku par labu savai «vecajai dzimtenei» (vai zemei, uz kuru tobrīd ir koncentrēta emocionālā enerģija); tā notiek, piemēram, kad Amerikas melnādainie, kā arī ķīniešu, grieķu, ebreju un poļu etniskās organizācijas sev vēlamajā virzienā tiecas attīstīt Amerikas Savienoto Valstu ārpolitiku Āfrikā, Tālajos Austrumos, Vidusjūras austrumu reģionā, Vidējos Austrumos un Austrumeiropas centrālajā daļā.¹¹ Tā var atgadīties arī tādās valstīs, kur dzīvo autohtonas etniskās grupas, – tā, piemēram, kad horvātu līderi laikā starp abiem pasaules kariem ieteica Dienvidslāvijai piekopt mazāk frankofilu ārpolitiku vai kad Libānas kristieši iestājas par mazāk panarābiskas orientācijas politiku savā zemē, vai arī kad Beļģijas valoņu politiķi grib panākt, ka valsts gaisa kara spēki ir jāapgādā ar franču iznīcinātājiem, turpretim flāmi spiež iegādāties amerikāņu kaujas mašīnas.

Minētie piemēri mudina domāt, ka šādiem etnisko grupu mēģinājumiem ar spiedienu ietekmēt valsts ārpolitiku var būt izvirzīts diezgan šaurs vai visai plašs mērķis, dažreiz patiešām tik plašs, ka tā sekmīga īstenošana būtu īsta revolūcija attiecīgās valsts diplomātiskajā nostājā, bet atteikšanās no tiem izraisītu diezgan bēdīgas sekas pašā valstī. Tā, piemēram, kareivīgie Čehoslovākijas vāciešu etniskās kopienas līderi līdz pat 1938. gada

¹¹ Kādreizējās senču «dzimtās zemes» (piemēram, Ķīnas, Grieķijas, Izraēlas) varas iestādes šādos gadījumos bieži vien spēj ietekmēt konkurences cīņu par vadību «meitas» etniskajā grupā tās pašreizējā mītnes zemē, šajā nolūkā izlases veidā sniedzot emocionālu un instrumentālu atbalstu un piešķirot balvas. Šīs iestādes var izmantot šādus iespaidošanas līdzekļus arī daudz vispārīgākā veidā, lai censtos saglabāt savas etniskās grupas savdabīgās kultūras izjūtu un lai grupa turētos pretī mītnes zemes sabiedrības spiedienam un kārdinājumiem (kur tādi pastāv) asimilēties. *G. A. McBeath. Political Behavior of Ethnic Leaders.* – P. 407.

pavasariem vairākkārt lika manīt, ka būtu ar mieru pārtraukt aģitāciju par savu autonomiju un atšķelšanos, ja Čehoslovākija savukārt mainītu profrancisko ārpolitiku un saskaņotu to ar nacistiskās Vācijas nostāju.¹² Zinot, kāda ir nacisma daba, tas, ko Prāgas valdībai būtu vajadzējis izpildīt, būtu kaut kās daudz vairāk nekā revolūcija valsts diplomātijā, – tas būtu bijis kaut kas galēji radikāls. Šāda ārpolitikas kursa *volte-face** galu galā nozīmētu saskaņot iekšējo kārtību un ideoloģiju ar hitlerisko totalitārismu. Tāpēc Čehoslovākijas demokrātiskā valdība, kas bija pie varas vēl pirms Mīnhenes vienošanās, beigu beigās nolēma –, tādējādi izpelnoties kritiku, ko tai adresēja ambiciozās kontrelites dominējošo čehu etniskajā noietnē –, ka tā ir pārāk augsta cena par uzlabotajām attiecībām ar Vācijas Reichu un ar vietējo vāciešu etnisko grupu.

Dažreiz multietniskas valsts valdība cenšas aizkavēt un neitralizēt šos potenciāli konfliktējošos etniskos ieguldījumus ārpolitikas veidošanas procesā; tā, piemēram, Šveices tradicionālā starptautiskās neitralitātes politika, kā jau minēts iepriekš (3. nodaļas 2. apakšpunkts), lielākoties balstās uz vēlēšanos izvairīties no tādām ārpolitikas dilemmām, kuras varētu izraisīt etnisku šķelšanos pašu zemē. Līdzīgi Indijas apriori proarābiskā pieeja arābu un izraēliešu nesaskaņām ir galvenokārt iekšējās stratēģijas izpausme, kuras mērķis ir aizsteigties priekšā un līdz ar to arī mazināt savas zemes milzīgās musulmaņu minoritātes potenciālo ietekmi uz ārpolitikas veidošanu. Citos laikos un citās vietās multietniskas valsts valdībai nemaz neizdodas ieņemt konsekventu nostāju, un tā ļauj tā saucamajai ārpolitikai (faktiski ne-politikai) kļūt par pretrunīgu un mainīgu valsts iekšējo svārstību un līdzsvarojumu ķīlnieci. Tā, piemēram, Dienvidslāvijas diplomātiskie manevri 1939.–1941. gadā daudz mazākā mērā bija racionāli izsvērti ārējās drošības meklējumi, bet vairāk gan izmisīgi pūliņi novērst starptautisko dezintegrāciju un pilsoņkaru.

Taču stāvoklis Čehoslovākijā un Dienvidslāvijā laika posmā īsi pirms Otrā pasaules kara uzskatāms par margināla, ierobežota gadījuma ekstremālu piemēru. Kopumā ņemot, etniskajām grupām nepavisam nav viegli formulēt sakarīgu ārpolitikas izvēli, nemaz nerunājot par to, ka tās varētu

¹² Ironiskā kārtā tas divaini sabalsojās ar dažu čehu līderu (Karela Kramara un citu) uzskatu, kuri pirms 1914. gada iestājās par to, ka Hābsburgu impērijas režīms savus čehu valstniekus varētu nomierināt vienīgi tad, ja atteiktos no savienības ar Vāciju un tuvinātos Krievijai.

* *Volte-face* (itāļu val.) – pilnīga uzskatu, nostājas maiņa. (Red.)

ietekmēt valstu likumīgās valdības. Šķēršļi, kas bieži vien stājas ceļā un mulsina etniskās grupas, ir šādi.

1. Deklarēto visaptverošo, objektīvo, pārētnisko «nacionālo interešu» profesionālie diplomātiskie aizstāvji parasti pretojas politiskajai etnicitātei un neļauj tai piedalīties konkrētajā politikas veidošanas procesā – gluži tāpat, kā to dara ikviens valsts un pasaules valstu sistēma attiecībā uz etnopolitiskās idejas aktualizēšanu daudz vispārīgākā nozīmē.

2. Tas ir jo vairāk patiesi, ja profesionālo diplomātu politisko izvēli akceptē vai pat nosaka nozīmīgas funkcionālas, neetniskas intereses, tādas kā enerģētikas industrija, bruņojuma ražošanas industrija, dažādi bruņoto spēku veidi, arodbiedrību kustība un multinacionālās korporācijas. Tā kā etniskās grupas un to līderus varētu atsaucīgi uzklaut likumdošanas institūcijās, šī profesionālo diplomātu un funkcionālās varas bloku vienošanās droši vien būs stipri nocietinājusies valdības izpildvaras koridoros. (Protams, ja tas ir izdevīgi, funkcionālo interešu un varas bloki var pavērsties otrādi un aizrautīgi spēlēt etnicitātes spēli, piemēram, kad militārās iestādes visvairāk atbalsta «tradicionāli kareivīgās» etniskās kategorijas un galvenokārt no tām vervē savu personālsastāvu, vai arī kad multinacionālās korporācijas izvieto savas investīcijas tādējādi, lai «tradicionāli paklausīgās» etniskajās kopienās atrastu darbaspēku.

3. Kādas valsts etniskās grupas bieži vien ir vienaldzīgas vai pat opozicionāri noskaņotas cita pret citas pūliņiem ietekmēt ārpolitiku. Tā, piemēram, šīs grupas nevis saskaņo un apvieno savas ierobežotās stiprās puses, bet nereti sasummē vājās vietas un tāpēc nenasiedz kritisko masu, lai ietekmētu politikas veidošanas procesu.

Gan Amerikas ebreju, gan poļu etniskā grupa, piemēram, galvenajos vilcienos turas pie pretpadomju uzskatiem. Taču pirmā grupa izdara spiedienu uz Amerikas valdību, lai veicinātu skaitliski lielāku emigrāciju no Padomju Savienības, turpretim otrā grupa priekšplānā izvērza un par galveno uzskata Austrumeiropas centrālās daļas desatelizāciju. Tādējādi abu grupu nostāja saskan galvenajos jautājumos, bet tai trūkst specifiskās rīcības koordinācijas. Citā laika posmā Amerikas melnādaino un itāliešu etniskie līderi viens otram lika šķēršļus un neļāva ietekmēt Amerikas politikas veidošanu, šai valstij reaģējot uz Musolini iebrukumu Etiopijā 1935. gadā.¹³

¹³ Šo jautājumu sīkāku izklāstu sk.: *Irving Louis Horowitz*. *Ethnic Politics and U. S. Foreign Policy*. – PP. 175–180; *J. Snetsinger*. *Ethnicity and Foreign Policy*. – PP. 322–329.

4. Ne jau visas etniskās grupas vienlīdz intensīvi pievēršas ārpolitikai. Pirms pusgadsimta īru amerikāņu etniķi visai kaismīgi pieprasīja īstenot antibritu ārpolitiku, turpretim ebreju amerikāņi savu procionistisko politiku akcentēja daudz vājāk. Šodien šī asimetrija ir apvērsumies otrādi.

5. Pat tās ārpolitikas problēmas, kas tieši interesē etnisko grupu, var būt pārāk sarežģītas un polemiskas, lai attiecībā uz tām veidotu nepārprotamu nostāju, un šā iemesla dēļ etnisko grupu līderiem ir liegta iespēja pieprasīt valdībai saskaņotas politiskās rekomendācijas. Tā, piemēram, kontinentālās Ķīnas un Taivanas problēma samulsināja un sašķēla ķīniešu aizjūras kopienas daudzās Dienvidaustrumu Āzijas valstīs un Klusā okeāna salu zemēs. Tādā pašā veidā melnādainos amerikāņus apmulsināja konflikti, kuros melnādainie cīnījās pret melnādainajiem, piemēram, bīafriešu pilsoņkarš Nigērijā.

6. Arī šajā jomā sava loma ir utilitāriem zaudējumu/ieguvumu apsvērumiem. Tā kā etnisko grupu un etniskās vadības spēki un līdzekļi ir ierobežoti, parasti tos nevar atļauties mobilizēt un masveidā novirzīt kaut kur citur, respektīvi, izlietot tos nevis etnisko grupu vajadzību apmierināšanai un iekšpolitikas jautājumu risināšanai, bet ārpolitikas ietekmēšanai.¹⁴

Tātad, to visu rezumējot, var apgalvot, ka etnisko grupu centieni ietekmēt savu multietnisko valstu valdību ārpolitiku tagad tiek atzīti par likumīgiem un tos vairs apriori nenoraida ar mājieniem par dubultu (un apšaubāmu) lojalitāti; katrā ziņā tā vairs nenotiek demokrātiskās un politiski integrētās multietniskajās valstīs. (Kaut gan dominējošie un centrālās elites vēl aizvien varētu žēloties par tā saucamo valsts novājināšanas efektu, ko izraisot mēģinājumi iesaistīt etnisko elementu ārpolitikas veidošanā.) Taču nepavisam nevar apgalvot, ka etniskie centieni katrā ziņā iespaidos politiku paredzētajā virzienā, ietekme varētu būt vienīgi netieša, tomēr svarīga tajā nozīmē, ka centrālā valdība, apsverot ārpolitikas variantus, ņem vērā centrālās perspektīvas un arī to, kā reaģēs atbalstītāji savā zemē. Citiem vārdiem sakot, valdību elites, dominējošo elites un subordinēto subelites turpina kontroli, taču mikstina to, ņemot vērā tautas reakciju un pat tādu iespējamību, ka varētu viņu varu noraidīt kā nelikumīgu.

¹⁴ Izņēmums ir Amerikas ebreju sabiedrība, kas bija aktivizējusies pēc 1967. gada, lai masveidā atbalstītu Izraēlu, un tādējādi ieguva jaunus un necerētus līdzekļus un spēkus savu grupu saglabāšanai un kultūras atjaunotnei Amerikā. Citiem vārdiem sakot, ieguldījumam īpašas ārpolitikas veidošanā vismaz pēdējo desmit gadu laikā vairāk gan ir bijis pieauguma, nevis zaudējuma efekts attiecībā uz grupas aktīvu kopumā. Vai šāds efekts būs arī turpmāk, to rādīs nākotne.

Tātad tām etniskajām grupām, kurām ir nozīmīgs elektorāta vai cita veida politiskais spēks un kurām ir prasmīgi lideri, kļūst lielākas iespējas panākt cerēto «mikstināto» atsaucību no valdībām un centrālajām elitēm salīdzinājumā ar grupām, kurām nav šāda aktīva, arī tajā gadījumā, ja šo otro grupu prasības ir taisnīgas.

Lai etnisko grupu lideri, kas cenšas ietekmēt valdības ārpolitikas veidošanas procesu tiktu uzklausīti un lai novērstu un padarītu nekaitīgus mājienu par dubultu (vai apšaubāmu) lojalitāti, viņiem ir jāatklāj tādas savu grupu politiskās vēlmes, kas saskan ar sabiedrības vērtībām, ideoloģiju un visas valsts kopīgajām interesēm – ja etniskā grupa patiesi atzīst šo valsti par likumīgu. Jau iepriekš minētajā valoņu un flāmu strīdā par to, kāda tipa lidmašīnas Beļģijas bruņotajiem spēkiem būtu vispiemērotākās, gan viena, gan otra puse savu izvēli raksturoja kā tādu, kas ir labi saskaņojama ar Beļģijas vispārējām saistībām «uzcelt Eiropu» un attiecīgi apliecinātu uzticību NATO.¹⁵ Poļu amerikāņu, ebreju amerikāņu un afroamerikāņu subelite Amerikas Savienotajās Valstīs dažādos laika posmos ir bijusi diezgan lietpratīga, saskaņojot un racionāli saistot savu iejaukšanos politikā ar stingri noteiktām amerikāņu vērtībām un deklarētajām interesēm. Vispirms bija poļu amerikāņu «apspiestās nācijas» antikomunistiskais un pretpadomju spiediens tūlīt pēc Otrā pasaules kara, tam sekoja ebreju amerikāņu Izraēlas portretējums – demokrātiska, atdzimstoša, novatoriska, rietumnieciska sabiedrība, kas pēc gadsimtiem ilgās arābu «feodālās» nolaidības liek tuksnesim ziedēt, tad sekoja afroamerikāņu atbalsts melnās Āfrikas atbrīvošanai no ienīstās apartheīda sistēmas un koloniālisma – un tas viss īstajā brīdī labi saistīts ar amerikāņu sabiedrības vispārējiem mērķiem un vērtībām, sabiedrības, kas jutās iedvesmota, vērsoties pret padomju ekspansiju aukstā kara laikā, jo arī pati iztēlē redzēja sevi kā ceļa laužēju – Amerikas kontinenta mežonīgo plašumu apguvēju – mantinieci un kas nesēn atkal no jauna bija deklaratīvi solījuši savus spēkus veltīt etniskās vienlīdzības un cilvēktiesību nodrošināšanai.¹⁶

Protams, uzskats par pilnīgu saskaņu starp kādas etniskās grupas ieteikto ārpolitiku un šķietami vispārīgajām valsts interesēm un sabiedrības vispārējo ideoloģiju var palikt arī neievērots. Aukstā kara ledum kūstot un saspilējumam mazinoties, izzuda kādreizējā saskaņa starp poļu amerikāņu etnisko kopienu un Amerikas ārpolitikas veidotājiem; un gluži tāds

¹⁵ A. Zolberg. Splitting the Difference. – PP. 103–104.

¹⁶ M. Weil. Can Blacks Do for Africa? – PP. 121–122.

pats liktenis piemeklēja kādreizējo – 20. gadsimta piecdesmito un sešdesmito gadu «Ķīnas (Taivas) lobiju», kad 20. gadsimta septiņdesmitajos gados Amerikas Savienotās Valstis savaldzināja iespēja «izspēlēt (kontinentālās) Ķīnas kārti». Tāpat, līdz ar Amerikas arvien lielāku atkarību no arābu valstu naftas, arī ebreju amerikāņiem kļuva aizvien grūtāk realizēt savus pūliņus Izraēlas labā. Afroamerikāņu iejaukšanos, cerot pavērst Amerikas Savienoto Valstu ārpolitiku Āfrikā melnādainajiem labvēlīgā virzienā, ilgu laiku traucēja un aizkavēja jau pirms tam valdošais uzskats, ka Amerikas vispārējās ekonomiskās un stratēģiskās intereses diktē kaut ko citu. Hellēņu amerikāņu kopienai arī bija grūti pārliecināt gan sabiedrību kopumā, gan ārpolitiku veidojošās aprindas, ka konfrontācija ar Turciju (ko šī kopiena ieteica) atbilst Amerikas pamatinteresēm.

Protams, etnisko grupu apgalvojumiem, ka tas, kam tās dod priekšroku ārpolitikā, saskan ar valsts galvenajām politikajām interesēm, piemērotais politiskās pārliecināšanas spēks (vai tā mazināšanās) liecina ne tikai par šādu prasību intelektuālās vai analītiskās ticamības funkciju, bet noiekti un neapšaubāmi ir arī rezultāts, ko devis etniskās grupas iespaidīgais trieciens iekšpolitikai, piemēram, grupas spēja ietekmēt savus vēlētajus, tās lobēšanas aparāts un grupas lideru iespējas iekļūt centrālās elites varas gaitēs.

6

Nebūtu isti pareizi pabeigt nodaļu, kurai ir tāds virsraksts, kaut vai īsi neiztīrējot problēmu par sadalītajām nācijām un nenovērtējot politizētas etnicitātes un citu faktoru relatīvo ietekmi uz varbūtējām šādu nāciju atkalapvienošanās iespējām. Sadalītā nācija zināmā mērā ir multietniskās valsts pretstats. Multietniskā valsts ir politiski likumīga vienība, kas savā jurisdikcijā ietver vairākas etnonācijas. Sadalītā nācija ir starp divām (vai hipotētiski – starp vairākām) valstīm sašķelta viena atsevišķa etnonācija, katrā sadalītājvalstī tā ir dominējošā un varbūt vienīgā etniskā grupa.

Dominējošais statuss sadalītās nācijas padara analītiski atšķirīgas no sadrumstalotajām nācijām, piemēram, poļus 19. gadsimtā, mūsdienu baskus, kurdus, beludžus un citus, kas ir subordinētas daļiņas valstīs, starp kurām tās ir sadalītas (sk. šīs nodaļas 3. apakšpunktu). Tas arī atšķir šīs nācijas no citām, kurām ir raksturīgas iredentisma vispārpieņemtās izpausmes, kad vienas valsts dominējošie var censties atgūt kādu savas etnonā-

cijas daļu, kura nonākusi citas valsts jurisdikcijā, kur tā ir nobīdīta subordinēto nišā.

Mūsdienu pasaulē sadalīto nāciju piemērs ir redzams, aplūkojot divas Vācijas (ja balstās uz pieņēmumu, kuru tagad vairs nav iespējams tik vienkārši apstrīdēt kā agrāk, ka austrieši ir no tiem vāciešiem atšķirīga nācija, kuri dzīvo no viņiem uz ziemeļiem, un neveido trešo Vāciju), divas Korejas, divas Ķīnas (kontinentālā Ķīna un Taivana) un divas, bet tas ir apstrīdami, – Jemenas. Vai arī īri būtu ierindojami sadalīto nāciju skaitā? IRA's piekritēji uz to sniedz nepārprotami apstiprinošu atbildi, bet Olsteras protestanti dedzīgi iestājas par to, ka viņi ir no īru katoliem etnonacionāli atšķirīgi (briti), tātad noliedz, ka abas kopienas veidotu vienu, kaut arī sašķeltu nāciju. Nosakot formulējuma noteikumus un nenostājoties ne vienā, ne otrā pusē, visās šā pētījuma līdzšinējās atsaucēs uz Olsteras problēmām tās tika aplūkotas kā atsevišķu etnisko grupu savstarpējā konflikta izpausmes. Tā kā ir pārāgri spriest, vai Olsterai, Īrijas Republikai un robežām, kas tās šķir, būtu vēlams alternatīvs politiskais un konstitucionālais scenārijs, mēs analītiskos nolūkos neierindojam īrus sadalīto nāciju kategorijā.

Šādā aspektā nediskutēsim arī par divām Jemenām, jo tolaik, 20. gadsimta sākumā, kad Anglijas un Osmaņu impērijas robežkomisija iezīmēja robežas starp abām Jemenām, tās bija cilšu apdzīvotas platības, kurās vēl nebija izpaudusies valstiskuma apziņa, un vēl joprojām to populāciju aktuālās etnopolitiskās lojalitātes izpausmes ir nenoteiktas. Vai tautas «galīgo» uzticību bauda attiecīgais klans, cilts, sekta, Dienvidjemenā vai Ziemeļjemenā, vienotas Jemenas koncepts, panarābiska kopība vai panislāmiska ideja? Patiešām, dažs labs varētu sacīt, ka galvenais jautājums šajā gadījumā ir nevis tas, vai jemenieši ir starp divām valstīm sadalīta viena un tā pati etnonācija, bet tas, vai arābi ir viena un tā pati tauta, kas izkaisīta ļoti daudzās valstīs. Tātad, nepieskaroties nedz īru, nedz jemeniešu jautājumam, turpmākās diskusijas gaitā centisimies vispārināt dažas problēmas un iespējamās atbildes, analizējot pašreizējo sadalīto vāciešu, korejiešu un ķīniešu etnonāciju piemērus.

Šā pētījuma vispārējā kontekstā izšķirošais ir jau iepriekš 3. nodaļas 4. apakšpunktā izvirzītais jautājums, proti: vai dažādu valstu, dažādu politisko institūciju spēkos ir pārveidot atsevišķās un atšķirīgās etnopolitiskajās nācijās tādas populācijas, kas sākotnēji bijušas atsevišķa etniskā kategorija? Nemot vērā šīs nodaļas virsrakstu, rodas jautājums ne tikai par to, kā politizētā etnicitāte ietekmē valstis un starpvalstu sistēmu, bet arī par gluži

pretēju parādību: kā valsts institūciju un starpvalstu sistēmas atgriezeniskā saikne ietekmē un virza etnonacionālo veidojumu? Ievērojiet, ka Vācijas, Korejas un Ķīnas sadalīšana 20. gadsimta četrdesmitajos gados sākotnēji bija nejaušs, varbūt tikai Otrā pasaules un Ķīnas pilsoņkara gadījuma rakstura iznākums, kas pēc tam tika nostiprināts ar lielvaru lēmumiem un veto, apzināti istenojot savas intereses. Citiem vārdiem sakot, sadalīšana sākotnēji nebija pašu šķelto nāciju brīvas gribas izpausme, un tās patiešām par to bija sarūgtinātas. Vēsturiskie apstākļi izvirza jautājumu: kāds samērs (jādomā, mainīgais samērs) veidojas starp latento un aktīvo etnopolitisko spiedienu, kas vērsts uz atkalapvienošanos, no vienas puses, un, no otras puses, vēlāk izdarītu spiedienu un tieksmēm iedzīvināt attiecīgu ne-etnisku politisko lojalitāti un legitimitāti šobrīd atsevišķo valstu pāros – Austrumvācijā un Rietumvācijā, Ziemeļkorejā un Dienvidkorejā, kontinentālajā Ķīnā un Taivanā?

Katrā no šiem trim valstu pāriem pirmā savas ideoloģiskās un politiskās prakses ziņā ir komunistiska, otra antikomunistiska zeme. Un katra pāra otrā, antikomunistiskā valsts, ir raženāka un bagātāka, un tās iedzīvotājiem ir labāka dzīve. Kaut arī šī priekšrocība varētu izveidot nekomunistisko valsti par sadalītās nācijas pilsoņu nekomunistiskās puses ekonomisko centienu mērauklu un tādējādi netiešā ceļā veicināt spiedienu, kas vērsts uz atkalapvienošanos, šai priekšrocībai tomēr līdz šim nav bijis pietiekami liels pievilksanas spēks, lai novestu šīs trīs komunistiskās valstis līdz jebkādai vispārējai politiskai deleģitimizācijai. Pat ja mēs uz brīdi aizmirstu citu lielvaru (Padomju Savienības, Francijas, Japānas, Ķīnas un Amerikas Savienoto Valstu) veto tiesības, tās, jādomā, tiktu izmantotas, lai nepieļautu Vācijas, Korejas un Ķīnas atkalapvienošanos, spēcīgākajai valstij inkorporējot ekonomiski vājāko.¹⁷ Visi pieejamie fakti mudina domāt, ka ikkatrai sadalītās nācijas pusei ir pietiekami daudz savu legitimitātes rezervju, prasmes vadīt, administratīvās kompetences, sabiedrības ideoloģiskās socializācijas un militārās efektivitātes līdzekļi, lai tā kā valsts politiski paliktu savās pozīcijās arī bez lielvaru aizbildniecības.

Šai ziņā Koreja ir paradigmatiskas pārbaudes piemērs. Atšķirībā no vācu nācijas, kas gandrīz visā savas vēstures gaitā ir bijusi sadalīta starp vai-

¹⁷ Runājot par divām ķīniešu valstīm, jāteic, ka antikomunistiskā valsts (Taivana) ir ekonomiski stiprāka vienīgi produkcijas daudzuma ziņā uz vienu iedzīvotāju, nevis kopumā. No divām Vācijām un divām Korejām attiecīgā antikomunistiskā valsts ir ekonomiski spēcīgāka pēc visiem kritērijiem.

rākām valstīm, un atšķirībā no ķīniešiem, kuru vēstures pieredze ir bijusi hroniska svārstīšanās starp centralizētu valsti un tās sadrumstalošanos lokālās militārās klikēs, korejiešu etnonācija ir bijusi vienota stingri centralizētā valstī faktiski bez pārtraukuma krietni ilgāk nekā tūkstoš gadus – no 668. gada līdz 1945. gadam, kad tā «nejausi» tika sadalīta divās okupācijas zonās un pēc tam divās valstīs. Ne tikai pastāvīga un cieša vienotība raksturo Korejas politisko vēsturi, bet arī etnokultūras dimensijā Koreja ir bijusi visai viendabīga.

Būt sadalītai nācijai kopš 1945. gada – tā korejiešiem ir bezprecedenta pieredze un tāpēc jo traumējoša. Šā iemesla pēc varētu cerēt, ka korejiešu spiediens, kas vērsts uz atkalapvienošanos, būs īpaši spēcīgs. Iepriekš izteiktais pieņēmums par itin kā neizbēgamu ārvalstu veto pret atkalapvienošanos pašlaik ir mazāk pamatots attiecībā uz Koreju nekā uz divām Vācijām un divām Ķīnām, jo nevienas citas valsts varai nav pamata baidīties no apvienotās Korejas un pretoties tās atkalapvienošanai. Tātad kopumā Korejas gadījumā varētu pamatoti sagaidīt, ka etnonacionālā un arī cita veida spiediena līdzsvarojums nāks par labu Korejas atkalapvienošanai.

Taču nesenā vēsture šādas cerības tomēr neapstiprina. Patiesām, cilvēku personiskie kontakti starp abām Korejām ir retāki un abu valdību politiskie kontakti ir naidīgāki nekā starp divām Vācijām. Kādreiz tik priekšzīmīgi vienotās, bet kopš 1945. gada sadalītās korejiešu nācijas savstarpējās robežas nav šķērsojis neviens korejietis, lai no jauna apvienotos ar savu ģimeni, pāri tām nepiegādā nekādus pasta sūtījumus un nenotiek nekādi privāti telefona vai telegrāfa sakari. Darbojas itin kā paradoksāla dialektika: etnonacionālās vienotības, centralizācijas un homogenitātes vēsture ir pamudinājusi abu Koreju režīmus divkārt pastiprināt atsvešinātības un naidīguma pakāpi, lai pretotos korejiešu «dabiskajām» centrīces tendencēm uz atkalapvienošanos un lai aizsargātu savus likumīgos politiskos un birokrātiskos ieguldījumus nācijas sadalīšanas saglabāšanā. Un šīs «antagonistiskās slepenās sazvērestības» dēļ kā vienas, tā otras Korejas režīms un abas elites katra savā robežas pusē ir radījušas jaunu partikulāristisku lojalitāti un leģitimitāti, bet pāri robežai – jaunu psiholoģisku atsvešinātību.¹⁸

¹⁸ G. Henderson. Korea, *Soon Sung Cho*. Changing Pattern//Journal of International Affairs. – 27. – 1973. – No. 2. – PP. 204–212, 213–231; Y. W. Kihl. International Integration Theories. – PP. 55–66.

Arī abās Vācijās un abās Ķīnās, laikam ritot, ir izkoptas atšķirīgas *Staatsgeföhle**. Austrumvācieši sevi vairs neuzskata par Vācijas padomju okupācijas zonas iedzīvotājiem, bet uztver par atšķirīgas vāciskas un sociālistiskas valsts pilsoņiem, valsts, kurai ir savi sasniegumi un izteiksmes simboli. Un viņi, šķiet, nepavisam nevēlas pieļaut, ka šos panākumus un simbolus – «Vācijas sociālistiskos sasniegumus» – izšķīdinātu un nogremdētu jebkādā no iepriekš iztēlotiem atkalapvienošanās scenārijiem, pat tādā gadījumā, ja pret šādu atkalapvienošanos neizvirzītu nekādus sistēmiskus aizliegumus no ārpuses. Rietumvāciešu identifikācija un lojalitāte attīstās savstarpējas centbēdzes virzienā. Tādējādi katra Vācija attīsta savu atšķirīgu nacionālo apziņu un lepnumu – politisko, kultūras un sociālekonomisko, bet visvāciešu identifikācijas darbība pa to laiku atslābst.¹⁹

Kaut arī abu Ķīnu kultūras atšķirības ir daudz grūtāk izsvērt un novērtēt nekā abu Vāciju atšķirības un kaut arī kā vienas, tā otras Ķīnas režīms stingri un uzsvērti apgalvo, ka ir tikai viena parauga un tikai vienas vienīgas ideoloģiskās un etnonacionālās normas Ķīna (jautājums ir tikai par to, kurš režīms uzskatāms par vienotas Ķīnas likumīgo valdību) – tomēr ir tiesa, ka pa to laiku, kamēr kaut kad nākotnē netiks panākta tikko pieminētā vienotība, kuru ķīniešu etnonācijas likteņa vārdā sludina abas puses, abi režīmi enerģiski turpina pārvērst katrs savā rīcībā esošo Ķīnas daļu par dzīvotspējīgu sabiedrību un leģitimizēt sevi un savu valsti, socializējot populāciju, kuru tie kontrolē savā specifiskajā ideoloģiskajā, politiskajā un strukturālajā sistēmā.²⁰

Vai šo triju sadalīto nāciju nesenā vēsture sniedz atbildi uz galveno jautājumu, kas vispirms tika izvirzīts 3. nodaļas 4. apakšpunktā un pēc tam atkārtots šo pārdomu sākumā? Tas ir: vai dažādas valstiskās struktūras, dažādas politiskās institūcijas ir pārveidojušas separātās un atšķirīgās etnonācijās ziemeļkorejiešu un dienvidkorejiešu, austrumvāciešu un rietumvāciešu, kontinentālās Ķīnas ķīniešu un Taivanas ķīniešu populāciju, kas sākotnēji bija viena etnonacionāla kategorija? Citiem vārdiem, vai separātu valstu politiskajām institūcijām ir izdevies pārveidot sadalītās nācijas par separātām nācijām – vai tas ir izdevies šīm politiskajām institū-

* *Das Staatsgeföhle* (vācu val.) – valstiskuma izjūtas. (Red.)

¹⁹ A. M. Hanhardt. Socialization and Integration Strategies. – PP. 40–54; J. Remak. Two Germanies – and Then? – PP. 175–186; J. Starrels. Nationalism in the German Democratic Republic. – PP. 23–37; P. C. Ludz. The SED's Concept of Nation. – PP. 206–224; G. L. Schweigler. National Consciousness in Divided Germany.

²⁰ Y. Wei. Unification or Confrontation. – PP. 67–79.

cijām, kuru nolūkus ir balstījusi starpvalstu sistēma, kas ietver šā sadalījuma principu kā pašas sistēmas *status quo* struktūras pazīmi? Patlaban vēl ne. Bet vai šāda tendence iezīmējas? Par to ir pārāgri spriest. Lidz galam novestu analogu procesu piemēri minēti 3. nodaļas 4. apakšpunktā un 5. nodaļas 2. apakšpunktā, tas ir, politisku, valstisku institūciju radītās etnopolitiski nedrošās un atšķirīgās maķedoniešu, Šveices vāciešu, gvatemalaiešu, hondurasiešu, kazahu, kirgīzu, turkmēņu, uzbeku un citas nācijas varētu šeit minēt kā iespējami jaunus, nevis kā pārliecinošus precedentus. Šī nāciju veidošana, ko valstis panāca, notika tajā laikā, kad identitāte un lojalitāte bija amorfāka, tātad, domājams, vieglāk ietekmējama nekā mūsdienā sadalītās korejiešu, vāciešu un ķīniešu nācijas identitāte un lojalitāte. Taču, ja vairākas strupceļa situācijas, kuras joprojām rada politiskās un institucionālās plaisas, kas atdala minētās trīs nācijas, vēl ilgi turpināsies, tad mēs varētu pieredzēt vēl vienu pierādījumu tam, ka valsts struktūru un starpvalstu sistēmas spēks no dominējošajām populācijām, kuras iekļautas sadalīto nāciju valstu pāru politiskajā jurisdikcijā, izveido atšķirīgus jaunus nacionālos organismus. Tieši tāpēc, ka tās ir etniski dominējošās populācijas, tās varētu būt vieglāk socializējamas un piedabūjamas atzīt šo valstu leģitimitāti (atšķirībā no to valdībām), nekā tad, ja tās būtu subordinētie, jo dominējošajiem nav jāuztver un normatīvi jānoraida šīs valstis kā tādas, kuras kontrolētu un vadītu etniskie svešinieki.

* * *

Šajā nodaļā izklāstītās pārdomas par mijiedarbību starp politizēto etnicitāti un valsti, kas spēj būt gan aktīva darbības persona starpvalstu arēnā, gan šīs arēnas veidojums, rosina plašāk analizēt etnisko grupu un valsts papildu mijiedarbību tās dažās citās institucionalizētajās kapacitātēs, lomās un darbībās. Šādai plašāka mēroga diskusijai pievērsīsimies nākamajā nodaļā.

7. nodaļa

ETNICITĀTE UN VALSTS

1

Šis pētījums varbūt ir mudinājis lasītājus nonākt pie vārdos neizteikta pieņēmuma, ka multietniskas valstis vadīt ir sarežģītāk un grūtāk nekā etniski viendabīgas valstis. Varbūt lasītāji ir secinājuši arī to, ka multi-eticitātes fakts centrālās valdības elites skatījumā vienmēr ir problēma un traucēklis un nekad nav izdevība un vērtība. Lai cik pamatots vai nepamatots būtu pirmais pieņēmums, tas ir, ka multietniskas valstis jau *ipso facto* ir politiski grūtāk vadīt nekā etniski viendabīgas valstis, šajā nodaļā (īstenojot arī dažus citus mērķus un uzdevumus) centīsimies labot un izsvērt otro secinājumu, norādot dažas tādas situācijas un apstākļus, kad multietniskas populācijas fakts valdītājiem un centrālajai elitei var būt par resursu un politikas sviru.

Otrajā, pārspilētajā secinājumā slēpjas trešais, pat vēl kļūdaināks uzskats, ka centrālās elites it kā vienmēr reprezentētu racionālas valsts mēroga, ilglaicīgas un pat kosmopolitiskas politiskās perspektīvas, toties etniskās grupas un to līderi esot disponēti uz emocionālu, šauru, perifēriālu un pat marginālu politisku tuvredzību. Tas izraisa centrālās elites it kā pamatoto un sprotamo tendenci aizspriedumaini raudzīties uz etniskajām grupām un to līderiem un uzskatīt subordinētos nevis par valsts pārvaldīšanas procesa vērtību, bet par šķērslī, kas traucē īstenot pārvaldes funkcijas.

Taču centrālajām elitēm un valdībām ne tikai pašām ir etniskas saistības un īpaši etniskie elektorāti (galvenokārt politiski dominējošie), bet tās bieži vien arī uzskata par vēlamu un izmanto savā kontrolē esošās populācijas multietnisko raksturu kā īstu darbarīku krātuvi, lai saglabātu pašreizējo režīmu un vadību. Lūk, daži valstisko struktūru un situāciju piemēri.

1. Viens darbības lauks, kurā populācijas multietnicitāti valsts centrālā valdība var palaikam izmantot par politikas sviru – pēc vispārēja atzinuma, stingri noteiktās robežās un ietvaros –, tika apspriests iepriekšējā nodaļā. Tā ir ārpolitikas joma, kur valdība, kas ir izvēlējusies īstenot iredentisku iejaukšanās vai vispār agresīvu politiku pret otru valsti, var izmantot etniskās saiknes starp savas un otras valsts populācijas sektoriem, lai iespiestos otrā valstī un destabilizētu tās valdību un politisko sistēmu (6. nodaļas 2. apakšpunkts). Šajā nodaļā nav nepieciešams sīkāk kavēties pie šā darbības lauka, vienīgi jāatgādina par medaļas otru pusi, proti, arī tādā gadījumā, kad valdība vēlas īstenot atbalstošu, nevis agresīvu un destabilizējošu politiku pret otras valsts politisko sistēmu un režīmu vai vēlas vienkārši ietekmēt tās politiku, tā var izmantot etniskās saiknes starp kādu savas un otras valsts populācijas sektoru. Tā, piemēram, 20. gadsimta četrdesmito gadu beigās un piecdesmitajos gados Amerikas valdība mēdza itāļu izcelsmes amerikāņus izmantot, lai vēlētajus Itālijā ietekmētu par labu kristīgo demokrātu valdībām un par sliktu viņu sāncensiem – komunistiem. Patlaban tā cenšas pārliecināt ebreju izcelsmes amerikāņu līderus, lai tie pierunātu Izraēlas valdību atturēties no nevēlamas politikas un rīcības. Līdzīgs, bet problemātiskāks etnisko saikņu izmantojums kopš 1978. gada vērojams Padomju Savienības centienos nostiprināt komunistisko režīmu Afganistānā. Sākumā tas, ka padomju režīmam bija iespēja izmantot tadžikus, uzbekus un citus, kas prata runāt Afganistānas tautu valodās un dialektos, bija vērtīgs aktīvs padomju politisko mērķu īstenošanā. Taču šķiet, ka tieši pašām etniskajām saiknēm galu galā ir bijis pretējs efekts, jo daži no šiem musulmaņu izcelsmes padomju kadriem tika «saindēti» ar politizētu etnoutzicību.

2. Tātad mēs novēršamies no ārpolitikas un aplūkojam citu, kaut gan zināmā mērā «makjavellisku» un ar ārpolitiku saistītu politikas sfēru, kurā valsts populācijas multietnisko raksturu centrālā valdība un elite varētu izmantot kā vērtību; runa ir par personāla vervēšanu īpaši svarīgām valsts aparāta institūcijām, piemēram, bruņotajiem spēkiem un policijai, lai nodrošinātu to institucionālo uzticamību. M. Vēbera ideāltipu teorijā, protams, ir pieņemts, ka jāvadās no funkcionālās kompetences bezpersoniskiem standartiem un formālas konstitucionālas lojalitātes, izvēloties un paaugstinot personālu, lai nodrošinātu attiecīgo institūciju lojalitāti politiskajai varai. Tomēr praksē centrālās elites bieži vien izlemj, ka pašlaikus vienīgi uz šādiem racionāliem, likumīgiem, institucionāliem bezpersoniskiem kompetences, paklausības un lojalitātes standartiem ir politiski

riskanti, it īpaši, ja runājam par armiju un policiju, kuras rīcībā, protams, ir bruņojums, ko varētu izmantot nevis paredzētajai misijai, bet lai uzbruktu vai izteiktu ultimātu centrālajai valdībai. Tāpēc valsts institucionālo nozaru un izpildinstitūciju politiskās uzticības un lojalitātes bezgalīgos meklējumos valdības un centrālās elites bieži vien ir tendētas funkcionālās kompetences bezpersoniskos kritērijus personāla vervēšanā un paaugstināšanā papildināt (reizumis pat aizstāt) ar etniskajiem kritērijiem.¹

Visai bieži, bet ne vienmēr, politiskā un valdības elite priekšroku dod savai etniskajai grupai. Pirmā varianta piemērs ir milzīgais dinastijas un politiskajai elitei piederošo serbu pārsvars karaliskās Dienvidslāvijas virsnieku korpusā laika posmā starp abiem pasaules kariem, Sirijas prezidenta Asada Hāfiza pašreizējā paļaušanās uz saviem brālīgajiem alavi virsniekiem, lai būtu drošs, ka bruņotie spēki ir viņam uzticīgi, un eksprezidents Idi Amins tā paša mērķa sasniegšanai izmanto savus etniskos brāļus – nūbiešu musulmaņus Ugandā. Alternatīvo variantu, kad labvēlību izpelnījusies etniskā grupa nepieder pie elites, ilustrē kvazipretoriāņu loma, kāda bija latviešu strēlniekiem, aizstāvot jaundzimušo Padomju Krievijas bolševistisko režīmu pēc varas sagrābšanas un tā sākotnējo smago pārbaudījumu laikā pilsonkarā, kā arī Marokas karaļa Hasana ilgstošais favorītisms attiecībā uz sociāli zemu stāvošiem un šā iemesla dēļ, jādama, uzticīgajiem berberu virsniekiem.

Sevišķa «etniskā uzmanība» tika veltīta to valsts aparāta apakšnodalju personāla vervēšanai, kuras valdība uzskata par ārkārtīgi nozīmīgām savas drošības garantētājām, kā, piemēram, Aizsardzības ministrijas un Iekšlietu ministrijas izlūkošanas nodaļas, žandarmērija nemieru apspiešanai, bruņoto spēku pretdumpju vienības un tamlīdzīgi formējumi. Šajā gadījumā pat režīms, kas sevi uzskata par transetnisku un pāretnisku, personāla vervēšanas politikā gluži apzināti var nosvērties etniski «greizi». Prātā nāk disproporcionālā ebreju un poļu koncentrēšana čekā un vēlākajos politiskās policijas aparāta veidojumos Padomju Savienībā, kā arī analogs favorītisms attiecībā uz serbiem Tito laika Dienvidslāvijas līdzīgā institūcijā, proti, UDB'ā.

Tāpat kopumā funkcionālā profesionalizācija un relatīvi augstais tehnoloģiskais profils, kas varētu raksturot valsts aparāta drošības iestādes,

¹ J. S. Mill. Considerations on Representative Government. – P. 288; J. B. Adekson. Ethnicity and Army Recruitment. – PP. 152–157.

nerunā preti varbūtībai, t.i., iespējai, ka šo iestāžu personālu var izraudzīties, paaugstināt un izvietot, par pamatu ņemot etniskos kritērijus, lai tādējādi optimizētu centrālās elites kontroles izjūtu.

Taču Nemesīda galu galā var pieprasīt samaksu par šādu apzinātu etnizāciju, formējot valsts institūciju personālsastāvu. Pirmkārt, uzticamības sākotnējais loģiskais pamats var novest pie centrālajām valdībām un elitēm nevēlamām sekām, kad savu tradicionāli pārāk lielo pārstāvību, pat monopolstāvokli «savās» valsts aparāta nozarēs labvēlību ieguvušās etniskās grupas sāk uzlūkot ar likumīgu īpašnieču acīm un uzskatīt šīs nozares par savai grupai rezervētām un privileģētām «lēņu muižām». Otrkārt, šīs etniskās grupas var iet vēl tālāk un tikko minētā uzskata iespaidā pretoties vai izteikt izaicinājumu centrālajai valdībai, kura cenšas atjaunot savu kontroli pār attiecīgajām nozarēm un/vai dažādot etnisko personāla politiku. Treškārt, kad centrālā valdība ir izveidojusi šādas etniski deformētas militāras, policijas un administratīvās iestādes, lai palīdzētu tikt galā ar nopietnu iekšēju etnisko konfliktu (vai ar jebkuru iekšēju krīzes situāciju), savstarpējā cīņā iesaistītās dominējošās un subordinētās etniskās grupas neatzīs tās par kaut kādu pāretnisku *raison d'état* neitrāliem izpildītājiem, bet gan uzskatīs par etniskiem līdzdalībniekiem, kuri, apsverot prevalējošo etnopolitisko stratifikāciju, pauž paši savu etnisko ieinteresētību attiecībā uz konflikta kārtošā un atrisināšanas veidiem un paņēmieniem.² Libānas pilsoņkarā, kas risinājās 20. gadsimta septiņdesmito gadu vidū, etniski deformētā (tas ir, pārsvarā no kristiešiem formētā) armija ironiskā kārtā kļuva valdībai bezvērtīga ārkārtīgi grūtā brīdī; par iemeslu tam bija vispārīgs priekšstats, ka armija jau ir etniski saistīta un vienpusīga. Analogā situācija un līdzīgs priekšstats ir uzspiedis kauna zīmi pārlieku protestantiskai Olsteras karaliskai policijai starpetniskās vardarbības laikā, no kuras Ziemeļīrija cieš jau kopš 20. gadsimta sešdesmito gadu nogales. Lai no jauna precizētu šajā pētījumā jau iepriekš izteiktu vispārīgu viedokli (4. nodaļas 3. apakšpunkts), jāteic, ka svarīgu un saskaņā ar teoriju neitrālu valsts institūciju pārlika etnizācija var kompromitēt to legitimitāti, diskreditēt tās kā sabiedrības transcendentu regulējošo likumu un vērtību taisnīgas īstenotājas.

Tomēr ne tik ekstremālās un ierobežotās situācijās kā starpetniskais pilsoņkarš, selektīva un saprātīga valsts administratīvo institūciju personāla etnizācija valdībām ir noderīgs līdzeklis. Tās ir konstatējušas, ka

² C. Enloe. Police and Military. – PP. 138–140.

etnizācija kļūst politiski aktuāla un strīdīga problēma tikai relatīvi reti sastopamos gadījumos. Valdības ir ielāgojušas, ka multietniska sabiedrība kopumā atzīst kontrolētas un neuzkrītošas etniskās vienpusības ievērošanu personāla vervēšanas politikā, it īpaši attiecībā uz militārajām un policijas institūcijām, un, izrādās, ka tas valdībai ir resursu avots un vērtība, ja vien izpildinstitūcijas uzskata par profesionāli kompetentām un ja tās nav acīmredzami pārpolitizētas un neizmaksā tik dārgi, lai tāpēc krasi nesamazinātos asignējamie līdzekļi sociālajām, izglītības un dažādām citām programmām.

Problēmas daļēji var novērst, ja labvēlību ieguvusi etniskā grupa, no kuras vervē personālu, ir tā pati, kura varētu visneatļaidīgāk pieprasīt šādas kompensējošas sociālekonomiskas programmas – kā to multietniskajā Malaizijā dara malajieši –, jo tad šī grupa ir mazāk tendēta uzskatīt, ka militārajām institūcijām un policijai asignētie fondi tiek aizvirzīti no grupas vajadzībām, lai subsidētu kādas konkurējošas etniskās grupas «lēņu muižas».³

Libānā un Olsterā – ak vai! – no tāda izlīdzinājuma nebija ne jausmas. Tur skaidri saskatāmo un ieilgušo armijas un policijas starpetnisko pretrīkību un pretrunīgumu daļēji radīja fakts, ka nabadzīgākās kopienas (Libānā – musulmaņi, Olsterā – katoļi), kam visvairāk bija vajadzīgas sociālās programmas, tradicionāli pat pirms tam, kad šajās valstīs sākās pilsonkarš, – negatīvi uztvēra to, ka lieli līdzekļi tika tērēti attiecīgi «kristiešu» un «protestantu» drošības iestādēm, kuru personālu, kā zināms, veidoja daudz turīgākie etniskie sāncensī, kuriem bija mazākas tiesības uz sabiedriski finansētajām sociālekonomiskajām labklājības programmām. Turklāt civilā vardarbība saasināja un pātrināja polarizāciju etnokopienās attieksmē pret armiju un policijas iestādēm. Libānā šī polarizācija galu galā beidzās ar to, ka armija tika neitralizēta un izira.

Tāpēc, ka spektra robežas, kurās personāla vervēšanas etniskais favorītisms tiek atzīts par politiski ciešamu, ir neprecīzas un laiku pa laikam mainīgas, lielākā daļa valdību – it sevišķi attīstīto zemju valdības – nevēlas atklāti atzīt, ka etniskais favorītisms tiek izmantots kā apzināta personāla vervēšanas politika. Drīzāk gan valdības izliekas, ka tas notiekot iepriekš neparedzētu apstākļu dēļ, piemēram, etniskajām grupām, kurām ir raksturīgas kareivīgas tradīcijas, un/vai ekonomiski marginālām etniskajām grupām esot tendence iesaistīties karadienestā un valsts dienestā, uzskatot to

³ C. Enloe. Military-Ethnic Connection. – PP. 275–276, 282.

par karjeru, kas sola cieņu un augšupejošu mobilitāti.⁴ Atzinums, ka neapšaubāmi pastāv šādi sabiedriski vēsturiski virzieni, papildina, taču reāli nav pretrunā ar piebildi, ka multietnisko valstu valdības, kas par spīti visam to noliedz, tradicionāli un bieži ir atzinušas, ka etnicitātes izmantošana valsts aparāta personāla vervēšanas politikā ir noderīgs *arcanum dominationis*.

3. Trešā un diezgan nepievilcīgā, bet – ak vai! – ārkārtīgi parastā kara viltība, ar kuras palīdzību centrālās elites un valdības izmanto savas valsts populācijas multietnicitāti kā režīma saglabāšanas līdzekli, ir tā, ka sociālā neapmierinātība, dusmas un antagonismi tiek novirzīti no valdības un uzvelti zināmām viegli ievainojamām «grēkāžu» grupām. «Grēkāzis» šajā gadījumā nemaz nav *mot juste**, jo tas nozīmētu, ka uzbrukuma aizstājēj-mērķis ir gluži nevainīgs un izvēlēts nejauši, taču tas nav obligāti tāda veida situācijā, par kādu ir runa. Runa ir par to, ka politisku un sociālu sašutumu un agresiju var novirzīt un tā bieži vien tiek novirzīta no «racionāliem» uzbrukuma objektiem, kuri pirmām kārtām ir atbildīgi par to, ka sabiedrība pieredzējusi vilšanos, un var aizstāt ar objektiem, kuru līdzšinējās vēsturiskās vai stereotipiskās funkcijas un īpašības izveido tos par ievainojamiem un piemērotiem šādai bēdīgai lomai. Šie aizstājēj-mērķi nav primārie populācijas centieni un cerību sagrāvēji, taču tie varētu būt sekundārie vaininieki, tātad šķietami kļūst par ticamiem, bet patiesībā – neatbilstošiem objektiem, pret kuriem vērsas populācijas pieaugošā, uzkrātā un pārāk akcentētā primārā un sekundārā neapmierinātība, dusmas, antagonisms un sašutums.

Politikā šāda aizstāšana notiek itin bieži, jo primārie vaininieki nereti ir pārāk spēcīgi, nepieejami, neaizsniedzami, neidentificējami («sistēma»), ar tabu vai kā citādi pasargāti no neapmierinātās populācijas uzbrukumiem. Aizstājēj-mērķu lomai valstu valdības un elites, kurām nepieciešams

⁴ C. Enloe. Military-Ethnic Connection. – P. 268. Šeit varētu atgādināt, ka N. Makjavelli izsmēja iesīkstējušo apgalvojumu, it kā dažas etniskās grupas esot «dabiski» apveltītas ar kareivīgu drošsirdību, bet citas ne. Pirms četrarpus simtiem gadu viņš iestājās par to, ka «stingra disciplīna un vingrinājumi izveido labus karavīrus jebkurā zemē un ka dabas dotos trūkumus var kompensēt ar prasmi un čaklumu – šajā gadījumā tas dod labākus rezultātus nekā daba pati. ... Stingra kārtība dara vīrus bezbailīgus. ... Ne grieķi, ne romieši neizcēlās ar dabas dotu niknumu. ...; viņiem nācās ķerties pie stingras disciplīnas. ... Reti kurš cilvēks savā raksturā ir drošsirdīgs, taču stingra disciplīna un rūdījums izveido viņus drosmīgus.» Niccolò Machiavelli. The Art of War (1521). – Indianapolis: Bobs-Merrill, 1965. – PP. 25, 61, 169, 202.

* *Mot juste* (franču val.) – pareizais vārds. (Red.)

savu neizdarību alibi, pakļauj «izstumto» etniskās minoritātes – tās ir viegli pamanāmas un bagātas, neaizsargātas un nepieder pie vietējās populācijas (3. nodaļas 2. apakšpunkts). Patiesām, tās dažkārt šai lomai ir vēsturiski institucionalizētas; to vairākkārt apliecinājis ebreju liktenis Eiropā, aizjūras ķīniešu liktenis Dienvidaustrumu Āzijā, indiešu liktenis Dienvidāfrikā un Austrumāfrikā, un tā joprojām.⁵

Šeit varētu uzdrošināties iestarpināt domu, ka viens no izskaidrojumiem, kāpēc sociālekonomiski zemākie slāņi salīdzinājumā ar sabiedrības augstākajām šķirām konsekventi uzrāda augstāku etniskās ksenofobijas un ultrapatriotisma līmeni, sakņojas tieši tajā faktā, ka «savējo» etniskā vadība, priekšniecība, tas ir, tieši tās pašas augstākās šķiras, bieži vien būdamas zemāko šķiru cerību primārās sagravējas, visu nokārto tā, ka izskatās pārlietu stipras un aizsargātas, lai tām varētu uzbrukt, un novirza zemāko slāņu neapmierinātību uz etniskajām ārpusgrupām. Šo procesu savukārt atvieglo un veicina iepriekš apskatītā Grešama modeļa stereotipu plūsmas slīpne no sociālo lomu uz etnisko tēlu paraugiem (2. nodaļas 7. apakšpunkts). Tas palīdz izskaidrot vēsturisko vispārinājumu par to, ka etniskās grupas iekšienē birstošs potenciāls šķiriskais konflikts bieži vien un itin viegli pārvēršas istā etnisko grupu starpetniskajā antagonismā, turpretim pretēja attīstības gaita ir sastopama reti un ir grūti realizējama. Starpetniskā naidīguma un aizstāšanas procesa izmantošana ir divtik izdevīga elitēm un augstākajām šķirām, jo tādējādi tiek mazināta grupās un sistēmās izjustā vertikālā un hierarhiskā spriedze.⁶

4. Labāk un produktīvāk populācijas multiethnisko raksturu centrālās elites izmanto tajos gadījumos, kad attīstības plānošanas nolūkā etniskās grupas tiek identificētas kā valsts administratīvās vienības. Šādu stratēģiju vislabāk iespējams īstenot tur, kur autohtonas etniskās vienības ir koncentrētas reģionos, kā tas ir Ķīnā un Dienvidslāvijā. Lai etniskās vienības varētu izmantot šādā veidā, ar šo noteikumu vien nepietiek. Tā, piemēram, padomju režīms skaidri redzamu iemeslu dēļ apzināti izvairās plānošanu saskaņot ar etnofederālo vienību struktūru, lai etniskās grupas tādā veidā neiegūtu savā rīcībā centrālās sviras un līdzekļus. Izsakoties retoriski, Dienvidāfrikas bantustānas arī ir tādu etnisko grupu piemērs, kuras valsts centrālā valdība izmantojusi kā ekonomiskās plānošanas vienības. Ņujorkā un dažviet arī citos Amerikas lielpilsētu multiethniskajos centros

⁵ Donald L. Horowitz. Direct, Displaced, Cumulative Ethnic Aggression. – PP. 1–16.

⁶ R. A. Le Vine, D. T. Campbell. Ethnocentrism. – PP. 117–139.

dažādas valsts sociālā dienesta un maznodrošināto palīdzības iestādes cenšas atvieglot savu darbību, organizējot to ap etniskajām grupām.

5. Spriežot vispārīgāk, gan mūsu laikmeta kapitalistiskās labklājības valstīs, gan topošajās sociālisma valstīs, gan arī plānveida attīstības valstīs valdības atklāj, ka, organizējot valsts rīcībā esošo labumu sadali un novēršot saspīlējumu, ko izraisa šāda sadale, etniskās grupas ir daudz noderīgākas vienības nekā sociālekonomiskās šķiras. Šķiras ir pārāk lielas, pārāk amorfas, savās cerību izpausmēs pārlietu vispārīgas (piemēram, «apturēt inflāciju!») un politiski gaužām nepateicīgas, lai tās varētu apmierināt ar (iespējams, sikām) piešķiramām balvām asīgnējuma veidā. Ja valstij un režīmam ir pietiekamas leģitimitātes rezerves, valdībai ir daudz vieglāk, lētāk un politiski izdevīgāk «kaut ko iedot», teiksim, slovākiem, kataloniešiem vai melnādainajiem, nekā «kaut ko izdarīt» strādnieku šķiras, vidusšķiras vai vispār nabadzīgo labā. Tādā veidā loks atkal noslēdzas – etniskās grupas ielāgo, ka, lai gūtu politisku atzīšanu un izspiestu sociālus un ekonomiskus labumus, tām ir jābūt organizētām; valdības savukārt redz, ka etnisko grupu konsolidācija palīdz tām veikt tos uzdevumus, kas saistīti ar dažādu labumu sadalīšanu un piešķiršanu, tāpēc ar politiskajiem un administratīvajiem lēmumiem un procedūrām nostiprina šo konsolidāciju. Tādējādi gan valdības, gan etniskās grupas ir ieinteresētas izmantot etnicitāti par organizatorisko principu un sociālo kategoriju, lai paaugstinātu etnisko grupu par galveno politiskās līdzdarbības vienību un izveidotu to par galveno līdzekli politiskajai mobilizācijai mūslaiku multietniskajā valstī.⁷ Etnicitāte ne tikai palielina abpusējo ieinteresētību izmantot vienu otru kā savdabīgu līdzekli, bet tai ir arī tāda priekšrocība, ka tā emocionāli vieno stiprāk nekā sociālekonomiskā šķira (2. nodaļas 7. apakšpunkts).

Kad ir radušies tikko minētie labvēlīgie apstākļi, tas ir, kad pavērusies iespēja etnicitāti izmantot kā politikas un administrāciju atbalsta punktu un etniskās grupas kā sviras, valdības, šķiet, nespēs novirzīties no uzņemta kursa un atteikties no apsvēruma, ka, spriežot pēc racionāli likumīgas nopelnu atalgošanas sistēmas normām, iespējams, radīsies zināms etnisko kopienu «korumpētības» limenis. Gan varas iestāžu peronāla vervēšanas jomā, par kuru ir runāts šā apakšpunkta 2. paragrāfā, gan valdības

⁷ N. Glazer, D. P. Moynihan. Why Ethnicity? – PP. 33–39. Ievērojiet, piemēram, kāda ironiska dialektika slēpjas Savienoto Valstu 1964. gada civiltiesību aktā, ar kuru bija iecerēts federālo valdību padarīt etniski aklu, bet kurš tomēr tiešā ceļā noveda pie tā, ka palielinājās etnisko kategoriju skaits valdības asīgnējumu praksē un atskaites noteikumos.

asignējumu sadales jomā centrālā valdība vienlaikus tiecas atrisināt pati savas funkcionālās problēmas, kā arī pievērsties etnisko grupu cerībām un prasībām, kuras izvirza šo grupu subelites. Tas, ka valsts aparāta institūcijās iesaistītais vai asignējumu sadalīšanas atbildīgos posteņos ieliktais etniskais personāls izrāda labvēlību savām etniskajām grupām, ir uzskatāms par «korupciju» vienīgi pēc racionāli likumīgu standartu sistēmas, kas ir pilnīgi akla pret etnisko kopību; bet tas ir «pareizi» un efektīvi saistībā ar etniskās kopības pienākumu normām. Vienīgais uzvedības veids, kurā izpaužas korumpētība, pēc abu normu sistēmām, būtu tīri veikalnieciska rīcība personiskas iedzīvošanās nolūkos, tas ir, valsts pakalpojumu – amatu vai sadalāmo labumu – pārdošana tam, kurš sola visvairāk, neievērojot ne nopelnus, ne etnisko solidaritāti. Kā centrālās elites, tā etniskās subelites šādu rīcību uzskatītu par sistēmas graušānu un vaininiekus pienācīgi sodītu. Turpretim etniskās kopības patronāžu (pretstatā personiskai veikalnieciskai uzņēmējdarbībai) centrālās elites, iespējams, labprāt pieļautu, uzskatot to par izdevīgu, kaut arī ne optimālu paņēmieni, kā tikt galā ar dažām valsts pārvaldes funkcionālajām problēmām un pienākumiem, izmantojot multiethnicitāti kā politisku sviru un iespēju.

6. Etnicitāti ir iespējams lietderīgi izmantot, arī organizējot un konsolidējot politiskās partijas. To var izdarīt pilnīgi atklāti – kā tas notika ar kvebekiešu partiju Kanādā – vai arī viltīgāk – kā ar liberālo partiju Kanādā; tās abas ir atkarīgas no franciski runājošo vēlētāju balsīm un atbalsta. Amerikas Savienoto Valstu demokrātu partija 20. gadsimtā ir pārkārtojies, un tagad tā balstās uz etniskajām grupām un kalpo tām. Šim partiju veidošanas procesam, izmantojot etnicitāti, radniecīga ir pretēja stratēģija, pēc kuras politiskās partijas manipulē ar etniskajām problēmām, lai tiktu vai arī noturētos pie varas. Tās brīdina savus tradicionālos un iespējamos etniskos atbalstītājus, ka tādā gadījumā, ja vēlēšanās uzvarēs kāda cita partija, virsroku gūs viņu etnisko sāncensu grupas vai tāda politiskā elite, kas būs vienaldzīga pret viņu klientu īpašajām etniskajām vajadzībām un centieniem. Ne tikai tādās etniski polarizētās sabiedrībās, kādas sastopamas Gajanā un Malaizijā, partiju politika ir balstīta uz manipulācijām ar etniskām interesēm; tā ir gluži parasta kara viltība arī daudz vairāk izplatītās politiskajās sistēmās. Tā, piemēram, 1948. gadā Amerikas prezidenta vēlēšanās demokrātu partija melnādainajiem vēlētājiem norādīja: ja viņi neatbalstīs H. S. Trūmena atkārtotu ievēlšanu par prezidentu un pāries progresīvās partijas kandidāta Henrija Vollesa pusē pēc tam, kad H. S. Trūmens bija nostājies pret un pārvarējis senatora S. Tērmonda dik-

sīkrātu atdalīšanos, tad var paiet ilgs laiks, pirms kāds prezidenta kandidāts no demokrātu partijas atkal uzņemsies politisku risku izaicināt Dienvidus, lai cīnītos par melnādaino tiesībām.⁸

7. Multietniskās valsts centrālā elite var atzīt par lietderīgu izvēlēties kādu īpašu etnisko grupu – nepavisam ne pašu lielāko un ietekmīgāko –, no kuras gūt valsts topošās integrācijas identitātes simbolus. Tā, piemēram, mūslaiku Indijas elitei, kurai tās sekulārā ideoloģija un prasības, kas izvirzījās sakarā ar hindustāņu un musulmaņu saspilētājām attiecībām, kā arī kastu problēma nelāva pieņemt specifiskas hindustāņu, musulmaņu un arī kastām atbilstošas kultūrvēsturiskās emblēmas; lai paustu savas valsts politiskās ieceres, nācās iedzīvināt un godināt Indijas konsolidētāja valdnieka Ašokas simbolu, kurš neietver nedz hindustāņu, nedz musulmaņu, nedz arī kastu identitāti. (Ašokas riteni attēloja uz valsts karoga baltās joslas; karoga augšējā safrānkrašas un apakšējā zaļā josla simbolizē milzīgā hindustāņu un musulmaņu segmenta atzišanu populācijas integrācijā.) Līdzīgi apsvērumi pamudināja par multietniskās Indonēzijas oficiālo nacionālo integrācijas valodu izvēlēties bāhāsu, nevis javiešu vai Zunda salu iedzīvotāju valodu. Vai, piemēram, Meksikas metisu elite izrāda sevišķu labvēlību, godinot politiski un sociālekonomiski subordinēto amerindiāņu kultūras mantojumu kā savas zemes valstiskuma, leģitimitātes un politiskās integrācijas simbolu avotu. Šie piemēri rāda, ka, lai gan etniskajai grupai, kura ir izraudzīta valsts simbolu sarūpēšanai, nav jābūt pašas centrālās elites etniskajai grupai, tai ir jābūt autohtonai grupai, iezemiešiem – tāda, šķiet, ir morāli psiholoģiska un politiska prasība, lai varētu spēlēt šo lomu.

Tādējādi eiropiešu izcelsmes afrikandu būri pieliek daudz pūļu, lai pretendētu uz sava veida autohtoniju, apgalvodami, ka tajā laikā, kad 17. gadsimtā viņu senči ieradusies Dienvidāfrikā, tā bijusi neapdzīvota zeme, tātad viņi esot kļuvuši par tās sākotnējiem iedzīvotājiem. Ja nepieciešams, viņi pat sevi dēvē par tādu kā balto iezemiešu cilti un tikai angļiski runājošiem piekarina eiropiešu kolonistu un imigrantu birku; tas ir semantikas vingrinājums, kura mērķis ir nepieļaut, ka no vēlāko iecelotāju grupas tiktu ņemti valsts leģitimitātes simboli.

⁸ S. Lubell. *Future of American Politics*. – P. 222. Dažus piemērus par to, kā līdzīga etnicitātes mobilizēšana un manipulācijas ar etniskajām interesēm gan valsts mērogā, gan specifiski etnisko partiju līmenī notiek Eiropā, sk.: J. R. Rudolph, Jr. *Ethnonational Parties and Political Change*. – PP. 401–426.

Pašreizējai padomju elitei šī problēma ir smaga un pretrunīga: kādu retoriku, kādus līdzekļus izraudzīties savas multiethniskās valsts simboliskajai leģitimitātei un integrācijai? Tā mēģina izturēties nenoteikti, saistīt pāretnisko padomju un specifiski krievisko simboliku un, iespējams, tiecas nokrist starp diviem krēsliem. No vienas puses, cenšanās daļēji sēdēt uz padomju krēsla aizvairo dominējošās krievu etniskās grupas nacionālistus, kas to uztver kā svētās Krievijas apgānīšanu kaut kādas aukstas, abstraktas, bezjūtīgas un neapmierinošas formulas vārdā; šāds risinājums nespēj apmierināt un pieklusināt pārējo etnonāciju sūdzības, ilgās un lepnuma jūtas. No otras puses, ideoloģiskie un arī politiskie imperatīvi neļauj pieņemt lēmumu izmantot tikai krievisko krēslu, atsakoties no pāretniskā padomju marksistiskā krēsla. Tādējādi režīma attiecības ar etniskajiem krievu vēlētājiem sāk atgādināt kļūmīgo situāciju, kādā nonāk dāma, kas, jānot ar tīgeri, nespēja noturēties nedz tīgera mugurā, nedz nolēkt zemē, neriskējot ar nopietnām sekām. Pret krievu nacionālismu nedrīkst izturēties nicinoši, lai krievi neatteiktos pastāvošo režīmu atzīt par savu un lai nekrievu tautas šādu rīcību neuztvertu kā ideoloģiska un politiska izmīsums signālu, bet uzskatītu par integrāciju apliecināšu žestu. Bet krievu nacionālismu arī nedrīkst atklāti un nepārprotami pieņemt vai atļaut tam nekontrolēti dzīvot pašam savu dzīvi, lai neatbaidītu pārējās etnonācijas un lai paši krievi šādu notikumu gaitu neuzskatītu par režīma vājumu un atkāpšanos. Galu galā elite nevar arī lolot reālas cerības, ka izdosies atdzīvot sovjetisma retoriku un aparātu kā autentiskus simboliskas leģitimitātes un integrācijas apliecinātājus. Šo dilemmu ir mēģināts atrisināt ar pāretniska sovjetisma valodu un politiku, kas glāimo krieviem – tai padomju valsts vadošai etnodemokrātiskai sastāvdaļai («vecākajam brālim»), kas uzskatāma par pašu progresīvāko un produktīvāko. Taču šāda hibrīdiska nostāja tikai kaitina nekrievus, bet arī krievus īsti neapmierina un nespēj izvilkt režīmu no deģenerācijas un simboliskās leģitimācijas atvara.

Ar etnonacionālo problēmu Padomju Savienības režīms patlaban tiek galā un spēj to kontrolēt un noturēt tādā pakāpē, kas ir zem krīzes līmeņa, galvenokārt pateicoties augšupejošas mobilitātes eskalatoram, kas pieejams nepolitiskās elites lielākajai daļai un profesionāļiem, kā arī režīma toleranībai pret tādiem etniskajiem centieniem, kas nevar kaitēt sistēmas būtības kodolam un struktūrai. Tomēr etnonacionālā problēma, mijiedarbojoties ar citām strukturāla rakstura problēmām, politikas dilemmām, sociālekonomiskajām grūtībām un ar ideoloģiskiem strupceļiem, tuvāko desmit gadu laikā var kļūt akūta un/vai valdošās sistēmas ietvaros neatrisināma.

Vai arī, formulējot šo domu analitiskāk un dialektiskāk, etnonacionālā problēma sarežģī daudzas politiska, ekonomiska, administratīva rakstura un citas problēmas, kas jārisina padomju elitei, un tā tiecas bremsēt novatorisku un racionālu pieeju šo problēmu iespējamiem risinājumiem. Visi šāda risinājuma ceļi ved uz lielāku decentralizāciju, bet tieši no tā baidās padomju centrālā elite, jo tas saistīts ar risku, ka varētu rasties centrālās etniskais partikulārisms un tiktu apdraudēta elites kontrole pār padomju sistēmu kopumā. Taču bez tikko minētajiem jauninājumiem padomju sistēma dreifē pretī gan stagnācijai, gan eventuālam pašuzliesmojumam. Un pa to laiku neatrisinātās etnonacionālās problēmas dēļ – pat ja tā vēl nav saasinājusies līdz krīzes līmenim – pasliktinās krievu un citu etnonāciju attiecības, kā arī visu šo nāciju attieksme pret padomju režīmu. Tādējādi šī problēma kļūst par nopietnu – būtisku un simbolisku – šķērslī padomju sistēmas leģitimācijai un padomju sabiedrības integrācijai.⁹

2

Iztirzājuši šīs svarīgās, bet ikdienišķās (taču ne vienmēr sekmīgās) metodes, ar kurām centrālās elites un valdības var censties konkrētās valsts multietnicitāti izmantot savā labā kā politisku sviru, tagad pievērsīsimies teorētiskam aspektam. Bet pirms tam vēlreiz uzsvērsim, ka, no vienas puses, pati konkrētā valsts ar savu pastāvēšanu vien nekādi negarantē, vai tā būs un kļūs savas populācijas galvenais intensitātes, identificēšanas un «galīgās» lojalitātes etalons (1. nodaļas 1. apakšpunkts un 2. nodaļas 4. un 5. apakšpunkts), taču, no otras puses, valsts rīcībā ir tādi integrēšanas resursi, kas ne vienu reizi vien cilvēces vēsturē ir devuši tai iespēju no savas populācijas demogrāfiskā materiāla izveidot autentiskas, organiskas, politiskas un kultūras kopienas, tas ir, nācijas (3. nodaļas 4. apakšpunkta

⁹ Padomju Savienības tautu polarizēšanās pēc etnisko atšķirību līnijām pieaug straujāk nekā identificēšanās ar jaunveidojamo padomju nāciju un tās apziņu; šo polarizēšanos veicina gan tradīcijas, gan sociālekonomiskais progress.» S. Bialer. Soviet Political Elite. – P. 44. Padomju disidents matemātiķis Igors Šafarevičs arī brīdina, ka «no visām neatliekamajām problēmām, kādas sakrājušās mūsu dzīvē, pati spēcīgākā, šķiet, ir saistīta ar PSRS daudzo un dažādo nacionalitāšu savstarpējām attiecībām. Neviens cits jautājums neizraisa tādus sašutuma, ciešanu un naida uzliesmojumus – ne materiālā nevienlīdzība, ne garīgās brīvības trūkums, pat ne vajāšana ticības dēļ.» I. Šafarevič. Separation or Reconciliation? – P. 88.

7. paragrāfs; 6. nodaļas 6. apakšpunkts). Tādējādi, no vienas puses, valstis, no otras – etniskās grupas, cenšoties psiholoģiski, kultūras ziņā un politiski mobilizēties, var sacensties, sadarboties vai izturēties savstarpēji indiferenti. Parastajā retorikā, izklāstot šo dialektiku, tādu valsti, kura gūst panākumus vai neapšaubāmi drīz gūs panākumus kultūras, kā arī politikā dzīves iespēju integrācijas dimensijā (un kuras pūliņus šajā virzienā sākotnēji savstarpēji pilnīgi nesaderīgā vai pirmspolitiskā etniskā sabiedrība sāk atzīt par likumīgiem), attēlo vai nu kā pabeigtu «nācijvalsti», vai kā valsti, kas arvien vēl «veido savu nāciju»; turpretim tādu valsti, kurai neizdodas vai kura nemaz nētiecas sasniegt šos visaptverošos integrācijas mērķus, dēvē par «impēriju», tas ir, par tādu valsti, kura ar savu aparātu uzspiež politisko kārtību, bet paliek indifferenta pret etnonacionālo un etnokulturālo neviendabību vai samierinās ar to.¹⁰ Šā iemesla dēļ impērijas parasti ir ierindojamas vai nu pie etniskās stratifikācijas vertikālās hierarhijas, vai arī paralēlo segmentu modeļa un tikai retos gadījumos – pie krustveida tīkla modeļa valstīm (3. nodaļas 3. apakšpunkts).

Multietniska impērija (tādā jēdziena nozīmē, kādā tas nule tika lietots) nerada tīšus draudus pakļauto populāciju atšķirīgajām etnokulturām. Pirmsmoderno laiku relatīvi primitīvais valsts aparāts ar zemo tehnisko un administratīvo kompetenci neatkarīgi no tā darbības nolūkiem arī nekādas nopietnas briesmas tām nerada. Toties impērija, kas modernizējas, ievieš jauninājumus, palielina un koncentrē valsts iespējas, attīsta sakarus, transportu un administrāciju, gluži neviļus laikam gan likvidēs savu daudzo etnisko populāciju agrāko relatīvo izolāciju. Tādēļ etniskās populācijas var uzskatīt, ka impērijas apdraud to etnokultūru, un tas savukārt var izraisīt pretreakciju – šķeltniecisku, pret impērisko valsti vērstu etnonacionālismu. Subordinētās etniskās grupas vēl vairāk apdraud apzināta, visaptveroša vēlamās nācijvalsts integrācijas programma. Tādējādi etnisko kultūru

¹⁰ M. Hechter. Internal Colonialism. – P. 60; W. H. McNeill. On National Frontiers. – PP. 207–219. Termins «impērija» kļuva gluži konvencionāls apzīmējums Vecās pasaules koloniālo institūciju un koloniālās pieredzes iespaidā. Tas ir mazliet neveikls apzīmējums, ja to lieto, teiksim, attiecībā uz Latīņamerikas valstīm, kuras arī patiesām cenšas (kā iepriekš tika norādīts) uzspiest politisko kārtību, taču ir vienaldzīgas pret savu etnokultūras ziņā neviendabīgo populāciju. Taču, piemēram, Bolīviju un Peru neviens gan par impērijām nedēvēs. Tomēr šo režīmu īstenotā politika saviem amerindiāņu pavalstniekiem patiesām ir bijusi un paliek «impēriskā» tieši tādā politiskā nozīmē, kā apgalvots iepriekš. Tātad, lai saglabātu etiķeti un uzsvērtu vārda īpašo jēgu, termins «impērija» šķiet visumā lietderīgs, pat ja tas skan mazliet neveikli.

politiskais nozīmīgums un to populāciju uzticības kvalitāte attiecībā uz savu kultūru mainās vēstures gaitā un atkarībā no valstisku tipu spektra.

Šo domu var uzskatāmi ilustrēt, ja Hābsburgu impērijas laika politisko vidi Austrumeiropas centrālajā daļā salīdzinātu ar tā paša reģiona politisko vidi *soi-disant* nācijvalstu ērā – laikā starp abiem pasaules kariem. Piemēram, ne čehiem, ne poļiem, ne slovēņiem, ne arī citiem vecās Hābsburgu impērijas pavalstniekiem nebija sevi jāuzskata par izteikti vāciskās valsts etniski subordinētajiem. Lai gan dažādos laikos, jūtoties etniski aizvainoti, tie allaž varēja gluži reāli paredzēt, kā turpmāk kāda impērijas valdība mainīs pašreizējo etniskā favorītisma struktūru. Pat viskonsekventāk apietie impērijas Ungārijas daļas etniski subordinētie ar katra jauna troņmantnieka nākšanu pie varas cerēja uz pārmaiņām. Taču laikā starp abiem pasaules kariem, kad sagrautās impērijas vietā nāca tā saucamās pēctecības nācijvalstis, etniskās minoritātes šķita lemtas mūžīgam etniski subordinētas minoritātes liktenim ne tikai neitrāli statistiskā nozīmē, bet tās bija arī zaudētājas politiskā, ekonomiskā, kultūras un pat civiltiesiskā aspektā, izņemot gadījumu, ja kara rezultātā mainītos robežas. Atšķirībā no bijušās impērijas Austrijas daļas centrālajām elitēm laikā starp abiem pasaules kariem jauno vai atjaunoto valstu centrālās elites sevi uzskatīja par skaidri izteiktām un īpašām nācijvalstu sargātājām, un ikvienu no tām atbalstīja un stiprināja skaidri izteiktu un īpašu etnonacionālo kultūru.¹¹ Nespēdamas samierināties ar savas valsts multietniskā faktu, t. i., ar to, ka tās nav īstas nācijvalstis, šo valstu centrālās elites noraidīja savstarpējās vienošanās un pielāgošanās stratēģiju *vis-à-vis* etniski subordinētajiem un neizkopa konfliktu regulēšanas politiskos līdzekļus un paņēmienus (tādus, kādi apskatīti 5. nodaļas 2. un 3. apakšpunktā). Piemēram, tās piespiedu kārtā izdarīja zemes reformu, atsavināja un pārdalīja īpašumu; un šo pasākumu

¹¹ *De facto* multietnisko valsts valdības, kas grib izlikties, it kā šīs valstis būtu nācijvalstis, nereti manipulē ar tautas skaitīšanas datiem – gan izdarot spiedienu uz respondentiem, gan piekopjot «statistisko» etnocīdu un etnoģenēzi, no jauna definējot subordinētās etniskās kategorijas, dažkārt pat ar šo «definēšanu» padarot tās «neesošas», citreiz atkal relatīvi lielu un spēcīgu subordinēto grupu sadrumstalojot sīkās un vājākās grupās. Šādas viltīgas izdarības tika praktizētas ne tikai Austrumeiropas centrālajā daļā un ne tikai laikā starp pasaules kariem. Piemēram, Vācijā, viltojot tautas skaitīšanas datus, jau kopš 1890. gada centās samazināt subordinētās poļu populācijas statistisko īpatsvaru, kašubus un mazurus nosaucot par separātām etniskajām kategorijām; Padomju Savienībā potenciāli monolītu Vidusāzijas musulmaņu populāciju sadala etnolingvistiskās nācijās; Indijā tautas skaitīšana ir izmantota, lai noteiktas ciltis netiktu oficiāli atzītas, tādējādi padarot tās «neesošas».

iedarbības operatīvais kritērijs bija nevis lauksaimnieciskā darba prasme, bet gan veco un jauno zemes īpašnieku etnonacionalitāte. Pakļaujot īpašuma tiesības un citas indivīda tiesības vienīgi politiskiem apsvērumiem, laikā starp abiem pasaules kariem šo valstu pārspilēti nacionālistiski noskaņotie dominējošie pakļāva erozijai pašu konceptu par neapstrīdamām, garantētām, transpolitiskām tiesībām, neapzināti nolīdzinot ceļu komunistiskajiem pēcnācējiem, kuri vēl vairāk nicināja individuālās cilvēktiesības.

Tā daudzu (parasti lielu) Austrumeiropas centrālajā daļā mītošu subordinēto etnisko minoritāšu liktenis *soi-disant* nācijvalstīs laikā starp abiem pasaules kariem kļuva emocionāli vēl pazemojošāks un politiski vēl bezcerīgāks nekā pirms tam – impēriju laikos. Savukārt to subelites bieži tika ierautas antagoniskas sazvērēstības burvju lokā, apstrīdot jaunradīto valstu leģitimitāti un piekopjot pret centrālajām elitēm vērstu graužošu stratēģiju. Kā vienu, tā otru politiskā uzvedība tiecās apstiprināt aizdomas par pretējās puses godīgumu. Tādējādi valstis, kas sevi dēvēja par nācijvalstīm Austrumeiropas centrālajā daļā laikā starp abiem pasaules kariem, vājināja šo valstu iekšējās un ārējās nelaiimes, kuras izraisīja tas, ka abas puses atteicās pieņemt multietnicitāti par pamatu, no kura sākt veidot valsti.

Tāpēc šķiet maz ticams, ka valsts centrālā elite vai valdība, ja tā ir apņēmusies uzspiest visaptveroši integrējošus «nācijveidošanas» (ne tikai «valsts veidošanas») mērķus etniskajām grupām, kuras to nemaz nevēlas vai kuras tam pretojas, konstruktīvi un labvēlīgi pielietos vai nu iepriekšējā apakšpunktā minētās metodes, izmantojot multietnicitāti kā vērtību un resursus, vai arī 5. nodaļas 3. apakšpunktā iztirzātos konfliktu regulēšanas mehānismus un līdzekļus. Turklāt valdības programma, visticamāk, nonāks pretrunā ar pašas valsts stabilitāti, progresu un leģitimitāti. Raugoties no valsts integrācijas aktivitātēs iesaistīto etnisko objektu izredzēm, iepriekš minēto domu, ka etnicitātes politiskais nozīmīgums un uzticības (savai etnicitātei) kvalitāte mainās gan vēstures gaitā, gan atkarībā no valstu tipiem, varētu formulēt šādi: tradicionālās etniskās kategorijas, dzīvodamas pasaulē, kas maz mainās un kur šo kategoriju etnisko kultūru tikpat kā neskar sistemātiski efektīvs valsts atbalstīts izaicinājums, savu etnisko lojalitāti izjūt mazāk politiski un, iespējams, psiholoģiski mierīgāk, nekā tas būtu un ir mūsdienu straujo un nepārtraukto pārmaiņu apstākļos, kad valstī izpaužas integrācijas un mobilizēšanās centieni. Patiesām, tradicionālā cilvēka etnocentrisms bieži vien ir radniecīgs savdabīgam apolitiskam solipsismam, kas ignorē un psiholoģiski noliedz ārpusauli, turpretim modernā pārmaiņu cilvēka etnonacionālisms cenšas iegūt varu pār autsaide-

riem vai arī palikt neatkarīgs. Tāpēc šai pārmaiņu cilvēka nostādnei ir raksturīga skaidri izteikta un apzināta politiskā dimensija, kas prasa aktīvu attieksmi – vai nu apstipriņošu, vai izaicinošu, kādu nu kuro reizi – pret pastāvošo valsti, kurā moderna vai pārmaiņu stadijā esoša etniskā grupa patlaban atrodas. Un tas vienādi attiecas kā uz dominējošām, tā subordinētām etniskajām grupām. (Saistībā ar šo jautājumu sk. arī integrācijas modeļu plašāku apskatu 4. nodaļas 2. apakšpunktā un etnicitātes «pirmatnīguma» teorijas kritiku, kas lasāma iepriekš – 1. nodaļas 4. apakšpunktā.)

Valsts ir kļuvusi par izšķirošo dominējošo un subordinēto etnisko grupu politisko līdzekli mūsdienu politisko arēnu straujās pārmaiņās, kad tā aizvien lielākā apjomā pārdala savu pilsoņu un subjektu galvenos ienākumus. Lai aizsargātu sociālās, ekonomiskās un kultūras intereses, lai paustu sūdzības, prasības, bažas, ilgas un centienus, etniskajām grupām ir jāiziet politiskajā arēnā, t. i., savai līdzšinējai statusa, interešu, kultūras grupu un tamlīdzīgai kvalitātei ir jāpievieno jauna kvalitāte – tām jāklūst par konflikta grupām. Pašreizējā vēsturiskās attīstības posmā tas nozīmē, ka etniskajām grupām ir jātiecas iegūt pilnīgu vai daļēju kontroli pār valsti un/vai valsti. Ja tām nav varas valsts aparātā, tad riskam ir pakļauta pat etnisko grupu kultūra un sociālekonomiskās intereses, nemaz nerunājot par politiskajām interesēm. Ja etniskās grupas centieni iegūt adekvātu politiskās varas daļu un kontroli esošajā multietniskajā valstī beidzas nesekmīgi, tos noraida kā neapspriežamus vai tamlīdzīgi, tad etniskā grupa, savu interešu un emociju mudināta, var mēģināt atdalīties, lai veidotu savu valsti. Pat šajā pasaules multinacionālo korporāciju un kosmopolitiskās modes ekonomikas laikmetā sava valsts, kaut arī neliela, tik un tā joprojām spēj sniegt taustāmu etniskās grupas kultūras, saimniecisko un demogrāfisko mērķu un interešu aizsardzību un veicināt tās uzplaukumu.¹²

¹² Vēsture apstiprina arī šai atziņai gluži pretējas domas. Piemēram, kad 1801. gadā Īrija tika pilnīgi inkorporēta Apvienotajā Karalistē un zaudēja pēdējās neatkarīga valstiskuma pazīmes, sekoja šīs zemes pavāšanās, vēl tikai topošās rūpniecības sagrāve un tika pārtraukta tikko aizsākusies tautsaimniecības dažādošana. Palikuši bez savas valsts aizsargājošā potenciāla iespējām, īri tika pakļauti lauksaimnieciskam, zemnieciskam dzīvesveidam un ekonomiskajā ziņā daudz nabadzīgākam liktenim. *M. Hechter. Internal Colonialism.* – PP. 92. 95. Šajā grāmatā atrodama atziņa par to, ka etniskās grupas arvien vairāk tiecas uzvert valsts varu un valsts aparātu kā visai nozīmīgu līdzekli savu vajadzību, sūdzību un prasību apmierināšanai, nav pretrunā iepriekš izteiktajam viedoklim (2. nodaļas 4. apakšpunkts) par vispārēju tā emocionālā respekta un godbijības norietu, kādu modernais cilvēks agrāk izjuta pret valsts varu.

Šo domu var formulēt arī citādi: tā kā mūsdienu mobilizējošās valsts rīcība, veicot pārdalīšanu, bieži vien ir vai nu neprasmīga, vai to uztver kā neobjektīvu, vai arī tā ir gan neprasmīga, gan tiek uzskatīta par neobjektīvu, zināmas valsts pilsoņu un subjektu kategorijas, ļoti iespējams, atsvešinās no valsts. Ja šādas atsvešinātas iedzīvotāju kategorijas atzīst sevi par etniskajām grupām un kā tādas arī organizējas un ja to neapmierinātība ir pietiekami stipra un sistēmiska, tās spēj mest izaicinājumu pastāvošās valsts struktūrai vai robežām un darbības sfērai, riskējot ar pilsoņkaru vai mēģinot nodibināt «pašiem savu» alternatīvu valsti (neapziņoties vai ignorējot prognozes, ka jaunajā valstī viņi tik un tā nebūs pasargāti ne no vilšanās, ne cerību sabrukumiem).

Protams, šāda atdalīšanās izvēle ir pieejama vienīgi noteiktos reģionos koncentrētām autohtonām etniskajām grupām. Cita parauga etniskajām grupām – kā arī autohtonajām, koncentrētajām – ir vēl citas politiskās izvēles *vis-à-vis* pastāvošajām multietniskajām valstīm. Kad kļūst acīmredzams, ka ekonomiskā attīstība, industrializācija un modernizācija automātiski nenovērs tās sociālekonomiskās pārestības un netaisnību, no kā cieš etniski subordinētie (bet sākumā, patiesi, var pat tās palielināt, kā redzējam 2. nodaļas 6. apakšpunktā, diskutējot par «ieksēja koloniālisma» teoriju), šie etniski subordinētie pieprasa valsts politisko iejaukšanos, lai nodrošinātu politisku izlīdzinājumu, jo tirgus spēki un vēsturiskās tendences nespēj sagādāt viņiem paritāti un taisnīgumu. Te nu daudzas mūsdienu valstis ar vispārējām vēlēšanu tiesībām, kaut arī dažkārt plebiscīta veidā, un ar demokrātiskās atklātības apliecinājumiem, kaut arī bieži liekulīgiem, daudz vieglāk pakļaujas šādam spiedienam, nekā tas bija pagājušos laikmetos, kad iespēju līdzdarboties politikā bija daudz mazāk. Citiem vārdiem, kamēr vispārējo vēlēšanu tiesību nebija vai tās pastāvēja ierobežotā formā, tas ļāva dominējošajiem un centrālajām elitēm izmantot valsti savu *de facto* sociālekonomisko, kultūras un politisko priekšrocību un izdevīgo sākuma pozīciju nostiprināšanai *de iure*, un tas, ka mūsdienās valsts aparātam ir vieglāk piekļūt, paver iespējas subordinētajiem izlīdzināt savu stāvokli un tādejādi jau no paša sākuma sašaurina varas plaisu starp viņiem un dominējošajiem un/vai valstu centrālajām elitēm. Tiesi tas, ka ir vieglāk piekļūt valstij un ka plaisa ir sašaurinājusies, izveido subordinēto racionālāku un reālāku attieksmi pret pastāvošo kārtību; tas savukārt veicina etnisko uzstājību un stimulē starptautisko konfliktu izcelšanos. Šis sekulārās pārmaiņas, ka subordinētajiem ir vieglāk pieejamas politiskās sviras valstī, var palīdzēt izskaidrot faktu, ka pirmā industriālā revolūcija Eiropā (kas nori-

sinājās laikmetā, kad vispārējās vēlēšanu tiesības nebija vai pastāvēja ierobežotā formā un kad subordinētajiem valsts aparāts bija grūti pieejams) tiecās nomākt etnopolitisko uzstājību, turpretim straujā ekonomiskā attīstība pēc Otrā pasaules kara (šī attīstība notika daudz lielākas politiskās līdzdalības vidē) visur – gan Eiropā, gan pārējā pasaulē – ir stimulējusi etnopolitisko lojalitāti, organizēšanos, uzstājību un sāncensību. Tādējādi radusies etnicitātes politizācija met izaicinājumu, – potenciāli pat deleģitīmējošu izaicinājumu – pastāvošās valsts suverenitātei (piemēram, šķeltniecība, federalizācija, devolūcija) un/vai sociālekonomiskajai stabilitātei.¹³

Tā vien šķiet, ka modernā pārdalītājvalsts, lai tas būtu Keinza sociālistiskās vai attīstības valsts modelis, faktiski izsauc pret sevi etniskās pretenzijas, pat radot tās efektīvākas. Pretstatā tā saucamajai neiejaukšanās tipa klasiskajai 19. gadsimta un 20. gadsimta sākumperioda kapitālistiskajai valstij, kas centās pret lauku aristokrātiju un uzņēmēju buržuāziju vērstās ekonomiskās sūdzības, kuras bija saistītas ar uzņēmējdarbību, atdalīt no pašai valstij adresētajām politiskajām prasībām, mūsdienu valsts pasludina, ka uzņemas atbildību par savu pilsoņu un subjektu sociālekonomiskajām, kā arī politiskajām izredzēm.¹⁴ Un kopš etniskās grupas lolo kā vienas, tā arī otras cerības, tās iegūst politiski organizatoriskas priekšrocības salīdzinājumā ar veidojumiem, kas izvirza galvenokārt ekonomiskās vai politiskās prasības, kā, piemēram, šķiras un «lielās» ideoloģiskās kustības, un tām ir spēcīgs stimulants organizēties un politizēties kā etniskām grupām *vis-à-vis* valsti. Tādējādi mūsdienu multiethniskā valsts ar savu nostāju un struktūru, kā arī ar savām programmām un uzdevumiem sagādā gan noteiktos reģionos koncentrētām, gan ģeogrāfiski izkaisītām etniskajām grupām resursus, motivāciju un (neapzināti) pāridarījumus. Valsts biežāka iejaukšanās ekonomikā un sabiedrības dzīvē un šīs iejaukšanās līmenis aizvien vairāk izveido valsti par sociālās neapmierinātības fokusējumu (aizstājot privātā sektora darba devējus) un organizāciju uzbrukumu objektu, kad etniskās grupas un to lideri kļūst pārliecināti, ka ne tikai pašus valsts mērķus var izmantot, lai piespiestu to piekāpties politiskajā jomā, bet ka valstij var uzlikt par pienākumu vai arī panākt, lai tā savus mērķus saista

¹³ A. Mughan. *Modernization, Deprivation and Distribution*. – PP. 361–364; A. Birch. *Minority Nationalist Movements*. – P. 337; R. M. Grant, E. S. Wellhofer. *Introduction//Ethno-Nationalism*. – P. 2.

¹⁴ D. Ronen. *Quest for Self-Determination*. – P. 14. Sk. arī: S. Berger. *Politics and Antipolitics*. – P. 30.

ar etniskajām grupām un virza savu politiku ar to līdzdalību. Šis novērtējums, vai, citiem vārdiem, atšķirības pārlicībā, ja tam var ticēt, savukārt spēlē iesaista starpnieku un kareivīgo indivīdu sāncensību, kuri vēlas kļūt par etnisko grupu vadītājiem. Šis jautājums tika iztīrīts jau iepriekš (5. nodaļas 1. un 2. apakšpunkts). Šā scenārija kārdinājumi, raugoties no valsts centrālo elīšu redzespunkta, ir apspriesti šajā nodaļā (1. apakšpunkta 4. un 5. paragāfs).

Taču sacītais nenozīmē, ka etniski dominējošie un valstu centrālās elites būtu atbrūnotas vai katrā ziņā demoralizētas. Galu galā vispārējās vēlēšanu tiesības un citi atklātības ceļi, kā piekļūt mūslaiku valstij, gan sagādā līdz šim nepieredzētas politiskās iespējas subordinētajiem, tomēr tie nepavisam nav vienvirziena ceļi un arī satiksme pa tiem nav atļauta tikai subordinētajiem vien. Šie līdzekļi potenciāli kompensē, nevis automātiski izlīdzina subordinēto neizdevīgo stāvokli un to, ka viņiem trūkst likumīgo iespēju. Etniski dominējošajiem un valstu centrālajām elitēm arvien ir pieejams iespējamo morāli vēsturisko attaisnojumu triptihs, lai izceltu savu etnopolitisko identitāti (2. nodaļas 6. apakšpunkts), dominējošo izvirzīto mērķu un stratēģijas septiņu punktu diapazonu (5. nodaļas 2. apakšpunkts), septiņus dažādus konfliktu regulēšanas līdzekļus un paņēmienus (5. nodaļas 3. apakšpunkts) un Aristoteļa trīs rīcības variantus, kā iespaidot citu cilvēku uzvedību sev vēlamā virzienā (5. nodaļas 4. apakšpunkts). Turklāt etniski dominējošie un valstu centrālās elites var izmantot faktu, kas ilgi tika ignorēts (un pat noliegts), proti, ka mūslaiku ekonomisko attīstību un industriālās institūcijas noteiktās, taču plašās robežās kontekstuāli pakļaujas veidošanai, tās var pielāgot un parocīgi iekļaut visai neegalitārās etnosociālās stratifikācijās un ierobežojošās politiskās sistēmās. Šīs stratifikācijas un politiskās sistēmas var balstīt (vai apstrīdēt) ar politisku spēku; automātiski – un, nekādā ziņā, īsā laika posmā – tās nepakļaujas tā saucamo sekulāro tendencu iespaidam, vēl mazāk šīs tendences spēj sagraut minētās etnosociālās stratifikācijas un politiskās sistēmas, to nespēj arī itin kā nenovēršamie, «racionālie» industrializācijas imperatīvi.¹⁵ Īsi

¹⁵ H. Blumer. Industrialisation and Race Relations. – PP. 220–253. Ārkārtējs un varbūt ierobežojošs piemērs ir Dienvidāfrika, kuras rūpniecība ir pielāgojusies apartheida ierobežojumiem. Pārlika palaušanās uz sekulārajām tendencēm un «racionālajiem» ražošanas imperatīviem un pārāk zems politiskās iejaukšanās un politisko sviru novērtējums sašaurina citādi visādā ziņā iespaidīgo Karla Doiča analīzi; sk.: Karl W. Deutsch. Nationalism and Social Communication.

sakot, uzstājīgā un pat karojošā etnonacionālisma politiskie ieroči ir vienlīdz pieejami kā etniski dominējošajiem, tā subordinētajiem; arī valstu centrālajām elitēm ir pietiekami plaša manevrēšanas telpa sadursmēs ar vienu vai otru no tiem, vai arī ar abiem.

3

Kad etniskās grupas – gan dominējošās, gan subordinētās – transformējas un organizējas politiskās konflikta grupās, lai ar pilnīgu vai daļēju kontroli pār valsti un valstī aizsargātu intereses, kuras uzskata par savām, grupu iekšējās etniskās saliedētības emocionālā intensitāte paaugstinās. Ja turklāt etniskās grupas locekļi jūt, ka viņiem ir kopīgs ekonomiskais liktenis un sūtība, minētā intensifikācija var kļūt vēl straujāka. Citiem vārdiem sakot, etniskās grupas lojalitāte laikam gan korelē ar to pakāpi, līdz kādai etniskās grupas politiskā un sociālekonomiskā vēsture ir pieredzējusi kaut ko tādu, kas šo etnisko grupu izveidojusi par kaut ko īpašu, par kaut ko tādu, kas šīs grupas locekļus pakļāvusi īpašiem apstākļiem un liktenim. Šāda intensificēta etnisko grupu lojalitāte un saliedētība iespaido attieksmi arī pret savu kultūras mantojumu, taču tas notiek ļoti dažādos veidos, par kuriem grūti izdarīt vispārīgus secinājumus. Tomēr riskēsim un eksperimentāli mēģināsim to darīt.

Patiesām (kā sacīts 4. nodaļas 4. apakšpunktā), vienlaikus ar kādas etniskās grupas politiskās uzstājības izpausmi vai gatavojoties tai, etniskā grupa no jauna atgūst savu vēsturi un atkal apstiprina savu kultūras mantojumu, lai arī atdzīvinātais grupas kultūras satvars ne vienmēr ir izveidots un nozīmīgs. Tā var būt gluži simboliska vai pat vienīgi nostalgiska,¹⁶ tomēr tas nevājina grupas politisko sparū.

Tā, piemēram, mūsdienu katalonieši, flāmi, ebreji, ukraiņi, velsieši un citas etniskās grupas, no vienas puses, daudz pūļu un līdzekļu ziedojušas

¹⁶ «Ne jau pati nenozīmīgākā norieta laika pazīme ir nostalgija – atmiņas rūsā. Nostalgija uzplaukst tad, kad ir izzudis rituāls vai drīzāk tajos apstākļos, kādi palikuši, rituālam izgaistot. Rituāls tagadni vieno ar pagātņi, un tad, kad rituāls sabrūk vai arī vairs nešķiet piederīgs cilvēciskajām vajadzībām, tagadne tiek šķirta no pagātnes un tradicionālo cieņu pret pagātņi tiecas aizstāt nostalgija.» *Robert Nisbet*, reviewing *William Manchester*. *The Glory and the Dream*. – Boston: Little, Brown, 1974//*Columbia Spectator* 99. – 1975. – No. 74. – February 18. – «Connection» Supplement. – P. 1.

savas senču valodas sekmīgai iedzīvināšanai, izkopšanai un sargāšanai pārliecībā, ka vienīgi ar šādu uzticību lingvistiskajai kultūrai etniskā grupa spēj vēsturiski izdzīvot un uzlabot politisko situāciju. Citiem vārdiem sakot, uzticība savai valodai šo grupu uztverē ir revolucionārs savas kultūras apliecināšanas un politiska izaicinājuma akts, nevis tikai tradicionāls konservatīvs ieradums. Un bieži vien šīs grupas to saista ar savas vēstures apstākļu «iekšējā koloniālisma» analīzi. No otras puses, mūsdienu basku, skotu un īru etnonacionālā kustība, šķiet, faktiski ir samierinājusies, ka attiecīgi basku, gēļu un īru valodu kā konvencionālu sazināšanās līdzekļu nozīme mazinās; šīs grupas acīmredzot ir pārliecinātas, ka viņu politiskā vienotība, lepnums par savu vēsturi un turpmākā attīstība ir nodrošināma arī tad, ja viņu valodu vairs nelietos par sazināšanās līdzekli un ja tai nebūs efektīva lingvistiskā pamata un balsta. Bretoņu kustībā tagad reizumis izskan domas, ka kādreizējā aizraušānās ar valodas atdzīvināšanu varētu būt bijusi politiska kļūda, jo valodas atdzīvināšana guvusi atsaucību vienīgi Bretaņas pussalas rietumdaļā, tātad sašķēlusi bretoņus, līdz ar to novājinot tautas etnonacionālo sūdzību un centienu potenciāli politisko izpausmi. Protams, arī šīs pēdējā parauga etnonacionālās kustības nav absolūti vienaldzīgas pret savu senču valodu. Tās augstu vērtē etnisko runu kā emocionālu simbolu, pat, ja atzīst faktu, ka to lieto aizvien mazāk. Un šīs kustības, pēc pašu uzskata, izvirzot ne mazāk nopietnu, ne mazāk radikālu un ne mazāk apzinātu izaicinājumu katra savai multiethniskajai valstij un tās centrālajai elitei, kā to darot senču valodām uzticīgās grupas.¹⁷ Gan viena, gan otra parauga etniskās grupas cenšas no jauna atgūt savu vēsturi un kļūt par savas nākotnes noteicējām, kaut arī izmanto dažādus simbolu žanus.

Attīstot šo domu tālāk un pārejot no lingvistiskās dimensijas uz kultūras mantojuma un kultūras/politikas saskarsmes dimensiju, nevar nepamanīt, ka visai dīvaini un vārda tiešajā nozīmē pat neticami ir tas, ka visi kareivīgie etnorelīģisko pilsoņkaru atbalstītāji, piemēram, Olsterā un Lībānā, autentiski pieder pie tās reliģijas, kura ir šo konfliktu šķietami būtiskais pamats. Patiesībā šāda etniskās grupas kultūras mantojuma (reliģiskā, lingvistiskā vai kāda cita) satura vitalitātes pavājināšanās nekādā vispārējā vai iepriekš paredzamā veidā nekorelē nedz ar etniski izjustu problēmu politisku izpausmi, nedz arī ar indivīdu lojalitāti pret savu etnisko grupu

¹⁷ M. Anderson. Renaissance of Territorial Minorities. – PP. 133–136; J. E. Reece. Internal Colonialism. – P. 276.

kā konflikta grupu. Tāpēc Olsterā un Libānā agnostiķi un ateisti tikai politiskas pārliecības dēļ karo reliģiski identificējušos etnisko grupu vārdā, pārvēršot savu «specifisku» reliģisko piederību par ārēju, simbolisku vai vienīgi nostalgisku izpausmi – zināmā mērā piešķirot sava veida reliģisko jēgu etniskajai kopienai, kura vēsturiski ir bijusi to reliģisko doktrīnu glabātāja, no kurām karotāji paši ir atteikušies. Tas ļauj viņiem «atgriezties» pie savas tautas un nemaz nenožīmē, ka viņiem katrā ziņā jāievēro visi tās reliģijas principi un jātic tiem. Spēkā paliek arī gluži pretējais secinājums: kultūras mantojuma iekšējais, būtiskais saturs, kuru etniskās grupas atbalsta, parasti neprasa, lai tās iesaistītos starpetniskos konfliktos, nedz arī spēj izskaidrot, kāpēc šie konflikti bieži vien ir tik asi un nežēlīgi. Tā, piemēram, pašas par sevi ne Romas katolicisma un protestantisma vai kristietības un islama teoloģiskās doktrīnas neizskaidro vardarbību etnoreliģiski strukturētajos pilsonkaros Olsterā un Libānā.¹⁸ Un te nu ir pamats šādai domai: kaut arī etnopolitikas politiskā inerce nekad nav pilnīgi atdalāma no sava specifiskā kultūras pamata, tomēr tieši tā bieži vien kļūst par virzošu lielumu.

Visbeidzot, arī etniskās grupas kultūras mantojuma un kultūras/politikas saskarsmes historiogrāfiskajā dimensijā politika kopumā parasti ir patiesi aktīva veidotāja un aktīvais dzinulis. Kaut arī grupas vēsturisko atmiņu saturs un intensitāte, ar kādu grupa šīs atmiņas saglabā, nosaka tās politiskās cerības un nostāju, šīs atmiņas nav «objektīvas» vai pastāvīgas; drīzāk gan tās tiek interpretētas un veidotas ar politisku nolūku politiskiem mērķiem. Bet ja etnicitāte ir izvirzīta politiskajā arēnā, tad, sākot ar šo brīdi, politika kā tāda vai, precīzāk, cenšanās iegūt līdzdalību, autonomu vai neatkarīgu varu valstī kļūst par etniskās lojalitātes, etniskā nozīmīguma un etniskās sāncensības dzinuli. Politika savā kampanā izmanto kultūras un sociālekonomiskos simbolus, stereotipus un ideoloģiju, bet pati darbojas kā etniskās solidaritātes un starpetnisko konfliktu enerģijas avots. Šis politiskais dzinulis ir kļuvis tik spēcīgs, ka laiku pa laikam apdraud vēl palikušo nepieciešamo kultūras rezervju un psiholoģiskās distancēs minimumu *vis-à-vis* valsti, kā arī politiskos procesus, kas ir jāsaglabā, lai politika pilnībā neabsorbētu etnicitāti, lai tā neklūtu tikai politiska parādība un lai nezustu kvalitatīvā atšķirība starp etniskajām un interešu grupām, kuras tiek izmantotas par līdzekli.

¹⁸ Sal.: *Anthony D. Smith. Theories of Nationalism.* – PP. 249–251; *M. Cross. Colonialism and Ethnicity.* – P. 39.

Daudzas centrālās valstu elites tagad sāk atzīt, ka veltīgi ir censties apspiest politizēto etnonacionālismu vai arī izlikties to ignorējam. Tāpēc tās cenšas etnonacionālismu pielāgot pilsoniskajai kārtībai un *raison d'état* interesēm, vai otrādi. Centrālās elites tā rikojas veselā saprāta mudinātas, daļēji tāpēc, ka pragmatiski atzīst: etniskās kopienas ir vieglāk politizējamas (par vai pret pastāvošo valsti, kā nu kuro reizi) nekā cita tipa grupas, – un daļēji tāpēc, ka vēsturiski novērtē, ka tām atšķirībā no dažu agrāko laikmetu centrālajām valstu elitēm nav tādas morālās autoritātes un politiskās legimititātes, lai varētu apspiest etnicitāti, ignorēt to vai izlikties, ka stāv tai pāri.

4

Politiskā spektra pretējā pusē varbūtējs «lielo», neetnisko ideoloģisko un/vai uz šķirām balstīto revolucionāro un pret valsts aparātu vērsto kustību lideri ironiskā kārtā sastopas lielākā vai mazākā mērā ar to pašu problemātiku iespējām un šķēršļiem attiecībās *vis-à-vis* politizētajām etniskajām grupām. Taču šo faktu sākotnēji bieži vien nepamana ne paši notikumu līdzdalībnieki, ne novērotāji. Tā kā šķiriskā un ideoloģiskā šķelšanās un intereses krustojas ar etniskajām interesēm un starpetnisko šķelšanos, taču neaizstāj tās, un tā kā šķiras akcentēšana nemainās apgriezti proporcionāli ar etnicitātes akcentēšanu (to mijiedarbība nav spēle ar nulles iznākumu), un tā kā vairākas etnonacionālās kustības (kā arī vairums antikoloniālo kustību) tagad pievēršas kreisajiem spēkiem un dažas šīs kustības ir acīmredzami nonākušas kreiso spēku vadībā (piemēram, basku ETA un Olsteras IRA), – ievērojot visu to, pirmajā mirkli varētu šķist, ka savstarpējo attiecību problēmas, kas pastāv starp «lielajām» ideoloģiskajām vai šķirās sakņotajām revolucionārajām kustībām un politizēto etnicitāti, drīz vien tiks atrisinātas un novērstas.

Šāds secinājums labākajā gadījumā tomēr ir pārsteidzīgs un, iespējams, kļūdains. Varbūt tieši tādēļ tikko minētie apstākļi, tendences un attīstība nosaka to, ka «lielās» revolucionārās kustības aizvien sastopas ar dilemmu, vai nu mēģināt izmantot politizēto etnicitāti savu visaptverošo mērķu labā – vispirms varbūt pat iekvēlinot un uzskūdot to kādam pastāvošam valsts aparātam –, vai arī ievirzīt savu stratēģiju tādā gultnē, lai etnicitāti neitralizētu un attiecībā uz revolūcijas nākotni padarītu to par politiski perifēriālu faktoru. Šīs dilemmas pirmā izvēle ir ļoti viltīga, jo rodas jautā-

jums «кто кого?»*, tas ir, kurš kuru tad izmanto un kurš kurā iefiltrēsies savu tālejošo mērķu labā? Kurš tad varētu izrādīties kā aste, kas luncina suni, un kura suns tiks luncināts? Vai arī, pārfrāzējot šos jautājumus pašas komunistiskās kustības formulētajā retorikā, tie būtu šādi: vai no dažādiem etniskajiem segmentiem nākušū strādnieku šķiriskā solidaritāte ir strukturālās etniskās nevienlīdzības likvidēšanas priekšnosacījums, vai varbūt etniskās nevienlīdzības struktūru atcelšana ir bezšķiru sabiedrības priekšnosacījums?¹⁹

Dilemmas otrā izvēle ir padarīta gandrīz neiespējama: «lielās» revolucionārās kustības (piemēram, marksisms, islama šiisms) jau pēc definīcijas un mērķa ir mobilizējošas kustības, kas tiecas sev atrast plašu sociālo bāzi, lai pārveidotu sociālās sistēmas un valstiskos aparātus, kā arī lai gāztu režīmus un valdības, tāpēc tāda stratēģija, kuras mērķis ir novirzīt un neitralizēt tādu iespaidīgu spēku kā politizēto etnicitāti, jau apriori šķiet nolemta neveiksmei.

Lai gan etniskās grupas patiešām ir spēkpilnas un viegli politizējamas, un tāpēc bieži vien tās ir svarīgs komponents revolucionārās situācijas vispārējā sarežģītībā, tomēr šīs grupas parasti ierobežo to ekskluzivitāte, turklāt tās nav pietiekami lokanas un elastīgas, lai īsā laika posmā pilnā apjomā izveidotu «lielās» sociālās revolūcijas vadošo kodolu. Etnisko grupu politiskie mērķi normālos apstākļos tikai mazliet saskaras, bet nesakrīt ar ideoloģiskai vadībai pakļautas revolucionārās kustības visaptverošajiem sociālo sistēmu pārveidošanas mērķiem. Tas ir, etnisko grupu maksimālie mērķi – hipotētiski maksimālie, bet ne jau neizbēgami mērķi – ir vai nu atdalīšanās no valsts, vai arī dominējošo/subordinēto politisko attiecību apvērsts variants pastāvošās valsts ietvaros (5. nodaļas 2. apakšpunkts), nevis totāla sociālā revolūcija. Kaut arī etnisko grupu mērķi patiešām ir politiski krasi, radikāli, graujoši un deleģitimējoši, to nolūks nepavisam nav izārdīt un par jaunu saaukt visu sociālo audumu. Tie ir, augstākais, «pilsonkara», nevis «sociālās revolūcijas» mērķi. Un praksē etniskās grupas netiecas pat pēc šīm politiskajām galējībām.²⁰

* Кто кого (krievu val.) – kurš kuru. (Red.)

¹⁹ Diskusijas, kas par šo jautājumu pēckara posmā risinājās komunistiskās kustības iekšienē, ir konspektīvi izklāstītas darbā: *L. Kuper. Race, Class and Power.* – PP. 404, 412–413. Atšķirīgu viedokli par Rietumeiropas komunistu pieeju šai problēmai sk.: *M. Anderson. Renaissance of Territorial Minorities.* – P. 139.

²⁰ Sal.: *C. Enloe. Ethnic Conflict and Political Development.* – PP. 222–226.

Laiku pa laikam mērķu nesakritība tiešām sašķel un savstarpēji izolē divus vai vairākus separātus pret pastāvošo sistēmu vērstus spiediena veidus, kad vienu politisko aktīvistu nolūkus un stratēģiju citi aktīvistu uztver kā šķeltnieciskus un kā diversijas mēģinājumus, un tādēļ potenciāli revolucionāra situācija tiek likvidēta. Piemēri, ko šeit varētu minēt, ir savstarpējās aizdomas, kas atdala etnoreģionālo opozīciju no komunistiskās opozīcijas, kas vērsta pret pašreizējo Francijas un Spānijas politisko sistēmu; vairums marksistisko partiju Austrumeiropas centrālajā daļā nespēja saprast vai izmantot šajā reģionā uzkrājušos etnopolitisko enerģiju laika posmā starp abiem pasaules kariem; komunistu un huku partizānu nespēja Malaizijā un Filipīnās pārvarēt etnisko šķelšanos, kā arī viņu pašu pārlieku lielā identificēšanās ar vienu vienīgu etnisko grupu katrā no abām minētajām valstīm laikā pēc Otrā pasaules kara; vai, iespējams, notikumi Bolīvijā 20. gadsimta sešdesmito gadu vidū, kad Ē Gevaras revolucionārās ieceres un pūliņi izraisīja etniski un sociāli pamatotās amerindīaņu zemnieku aizdomas, kas vērsās pret pašu Ē Gevaru un viņa ideoloģiju (gan viņš pats, gan šī ideoloģija bija sveša zemnieku uztverei).

Kaut arī politizētā etnicitāte bieži vien erodē valsts leģitimitāti, mazina valsts aparāta efektivitāti un dažreiz izraisa vai pat vada pret režīmu un valdību vērstu vardarbību, parasti tā neizstrādā liela mēroga vēsturiskas, sistēmiskas sociālās revolūcijas īstenošanas konceptuālo modeli. Pat tajos gadījumos, kad nejaušas, īslaicīgas etnopolitiskā un sociālideoloģiskā revolucionārā spiediena sakritības dēļ valsts aparāts un režīms ir gāzts, minētās alianses sociālideoloģiskā novirziena līderi parasti nolemj, ka revolūcijas konsolidācija (saskaņā ar viņu izpratni par šīs revolūcijas mērķiem) topošās uzvaras priekšvakarā liek no jauna ieviest stingru, centralizētu kontroli visas valsts mērogā – netieši vai arī pilnīgi atklāti uz savu bijušo etnisko sabiedroto rēķina. Padomju Krievijā tā notika 20. gadsimta divdesmitajos gados un Irānā – pēc šaha gāšanas 1979. gadā. Pat Dienvidslāvijā tāda bija Tito revolucionārā režīma sākotnējā politika tā valdīšanas pirmajos divdesmit piecos gados, lai gan pēc tam režīms jutās pietiekami stabils, lai būtiski piekāptos etnoreģionālo centienu priekšā, – tas ir, to segmentu priekšā, kuri pasaules kara laikā bija atbalstījuši šo režīmu cīņā par varu, tomēr etnisku, nevis sociāli revolucionāru motīvu dēļ. (Daudz agrāku, vēl pirmsmoderno laiku, bet tomēr varbūt atbilstošs piemērs, kas liecina par šāda veida situāciju biežāk sastopamo attīstību, varētu būt O. Kromvela vērsšanās pret saviem bijušajiem sabiedrotajiem skotiem Britānijas pilsoņkara otrajā fāzē, kad 1648. gadā kopīgiem spēkiem bija sakauts karaļa režīms.

Viņa rīcība sakņojās uzskatā, ka nepieciešama revolūcijas konsolidācija ar atjaunotu politisku un administratīvu centralizāciju.)

Protams, patiesā vēsturisko notikumu attīstība var novirzīties no šāda scenārija, pēc kura revolūcija konsolidē savus «lielos» sociālideoloģiskos mērķus, atjaunojot centralizāciju uz sākotnējo etnisko palīgspēku rēķina. Tas, ka vispirms atmodina etniskās cerības, lai neapmierinātas etniskās grupas mobilizētu revolucionāram pacēlumam pret pastāvošās valsts aparātu, un pēc tam šīs cerības pievil, var dārgi maksāt. Atraidītā un aizvainotā etniskā enerģija un centieni dažkārt rūgst un birst no ārpuses nemānāmi, neraugoties uz revolucionārā režīma deklarācijām, ka tas šo problēmu ir atrisinājis, proti, ka tā ir samierinājusi visas valsts etniskās grupas ar režīmu un arī citu ar citu, kā Padomju Savienībā un agrākos laikos Francijā. Bet galu galā šīs problēmas atkal var kļūt aktuālas – tagad tas tiešām notiek Francijā: veselus divus gadsimtus pēc tam, kad tika pieredzēts itin kā galīgais jakobiņu republikas revolucionārās centralizācijas triumsfs, atdzimst bretoņu, korsikāņu, oksitāņu, elzasiešu un citu etnisko grupu etnoreģionālās uzstājības manifestācijas. Citreiz Nemesida nav ilgi jāgaida. Tā, piemēram, Irānā un Birmas – Taizemes – Kambodžas – Laosas – Vjetnamas reģiona valstīs pašreizējie konflikti, kas risinās starp, pirmkārt, centrālo sociālideoloģisko revolucionāro režīmu un kustību atbalstītājiem, otrkārt, apvainotām un politizētām etniskajām grupām un, treskārt, no vecā pirmsrevolūciju režīma palikušajiem monarhistiem (Irānā patlaban šī kategorija ir pasīva, bet minētajās Dienvidaustrumu Āzijas valstīs tā joprojām ir aktīva) – šie konflikti radā vispārēju un acīmredzami nekontrolējamu vardarbības, stagnācijas un politiskas nevarības kompleksu.²¹

Kopumā «etnicitātes un valsts» problemātika var būt vienlīdz apgrūtiņoša gan revolucionārajām centrālajām valstu elitēm un «lielajām» revolucionārajām kustībām, gan arī *status quo* centrālajām elitēm un konvencionāliem politiskajiem līderiem. Šī problemātika iekšpusē bieži vien sagrauz pat pašas šķietami transnacionālās un pāretniskās ideoloģiskās kustības. Piemēram, 20. gadsimta piecdesmitajos un sešdesmitajos gados Austrumeiropas centrālās daļas un Ķīnas aizvainojums par to, kā padomju Krievija interpretēja, piesavinājās un izmantoja «proletārisko un sociālistisko internacionālismu», panāca padomju bloka daļēju destabilizāciju un atslābumu. Nākamajā dekādē līdzīgas etnonacionālā lepnuma, partikulārisma un autonomijas jūtas deva spēku Rietumeiropas «eirokomunistu»

²¹ Sal.: C. Enloe. *Ethnic Conflict and Political Development*. – PP. 248–260.

izaicinājumam, kas bija vērsti pret Maskavas hegemoniju pār pasaules komunistisko kustību un šīs kustības iekšienē. Un arī pašas PSRS iekšienē pastiprināts centrālās etnopolitiskais spiediens iedarbojas pret centrālo *soi-disant* revolucionāro sistēmu. Marksistiskais internacionālisms ir un paliek tikpat netverams kā kristiešu un musulmaņu brālīgums, un tas ir pakļauts tam pašam etnopolitiskajam stresam.

8. nodaļa NOSLĒGUMS

1

Šā pētījuma uzmanības centrā – pētījuma, kurš, kā iecerēts, derēs par pamatu turpmākiem pētījumiem un analīzei – ir bijusi etnicitātes politiskā dimensija un etnicitātes politiski strukturālā problemātika. Psiholoģiskā un kultūras dimensija, kaut arī gan viena, gan otra ir būtiski svarīga un interesanta, šeit aplūkota vienīgi tajos gadījumos, kad tika uzskatīts, ka tas ir nepieciešams, lai palīdzētu izskaidrot politisko lojalitāti un politiskos procesus. Tā, piemēram, tika atzīts, ka mūsdienās, kad apstākļi strauji mainās, kad valsts aparāts ir uzmācīgs un tomēr attālināts, kad funkcionālo interešu grupas ir vājas un nav pietiekamas politiskās vienprātības, cilvēki itin bieži pieķeras savai etnicitātei vai atklāj to no jauna, vai pat izgudro etnicitāti – kura šķietami balstās uz «pirmatnējo» saikni –, lai personiski identificētos, lai justos emocionāli droši un stabili sabiedrībā. Taču mūsu uzmanības fokusā bija nevis šāda etniskā identitāte un etnokultūras lojalitāte pati par sevi, bet gan etniskās identitātes un etnokulturālās lojalitātes iespējamā (taču ne jau nenovēršamā) politizācija sabiedriskajās problēmās un konfliktos, kas jākārto un jāregulē politiskiem līdzekļiem, lai tie nepārtaptu vardarbībā. Šajā pētījumā ir konsekventi norādīts, ka šādā etniskās solidaritātes un etnisko kategoriju politizācijā un beigu beigās cīņā par indivīda «galīgo» lojalitāti ir iesaistītas ne tikai simboliskās etniskās grupas un to vadība, bet arī valsts centrālais aparāts un centrālā elite. Patiešām, politikas etniskā dimensija un etnicitātes politiskā dimensija ir kļuvusi par galvenajām un nerimstošajām rūpēm to multietnisko valstu centrālajām elitēm, kuras apzinās, ka nepietiek tikai ar pragmatismu un efektivitāti, mobilizējot un sadalot materiālos resursus, lai izpelnītos

legitimitāti savām valstīm un režīmiem, ja vien tās ideoloģiski un institucionāli nevienojas ar politizēto etnicitāti.

Cenšoties noskaidrot, kāpēc etnicitāti ir tik viegli politizēt, tika izteikta doma, ka bez psiholoģiskā un kultūras atbalsta, kuru tā nodrošina un izmanto, etnicitāte vai, precīzāk, uzticība organizētām etniskajām grupām var būt izdevīgs līdzeklis sāncensībā un cīņā par varu, prestižu, autoritāti, stāvokli sabiedrībā, par bagātību un ienākumiem. Tātad, ievērojot to, ka etnicitāti politizē ne jau katrā ziņā, ne jau visos vēsturiskajos laikmetos un ne jebkuros sociālajos apstākļos, ļoti iespējams, ka tā tomēr tiks politizēta, pirmkārt, ja etniskās kategorijas, sociālekonomiskās kategorijas un politiskās varas sadale modeļveidā korelējas tā, ka rodas starpetniski nevienlīdzīgi strukturētas sistēmas, otrkārt, ja tie, kas apzināti ir ieinteresēti uzturēt vai mainīt pastāvošos modeļus, varas sadali un struktūras, nolemj, ka viņiem būtu instrumentāli izdevīgi mobilizēt etnicitāti, no kultūras, psiholoģiska vai sociāla fakta pārvēršot to par politisku resursu un darbības līdzekli. Pārejas laika sabiedrībās (tādās, kas modernizējas) un mūsdienu modernajās multietniskajās sabiedrībās ir optimāli apstākļi etnicitātes pārveidošanai politiskajā dimensijā.

Nepietiek tikai ar to vien, kaut gan daļēji tā ir patiesība, ka etnicitātes noturību, pat māku atdzīvoties modernajā laikmetā izskaidro ar tās spēju uztvert un atspoguļot pirmatnējo «vajadzību piederēt» pie šķietami izturīgāka, organiskāka, gandrīz visaptveroša kultūrpsiholoģiskā kopuma, kas spēj atbalstīt vairāk, nekā to spēj sekulārie, specifiskie, funkcionālie, utilitārie kopumi, kuri izveidojas modernajās sabiedrībās ap kādu profesijas, nodarbošanās, tiesisko prasību un citu racionālu interešu kodolu. Šāds skaidrojums ir jāpaplašina un jāizvērs, iekļaujot tajā arī atzinumu, ka etnicitātes politizēšana nav mazāk instrumentāls un racionāls interešu aizstāvēšanas veids kā citu brīvprātīgo, kaut arī bezpersonisko grupu un vienību organizēšana. Tieši šajā politizētās etnicitātes racionālajā un (lietderības) instrumentālajā komponentā slēpjas iespēja samierināt etnicitāti ar lojālu attieksmi pret multietnisku valsti. Šajā pētījumā ir iztīrītas dažas institucionālas programmas un sarunu prakse, ar kurām varētu panākt šādu samierināšanos un pielaut, ka līdzās pastāv politiskā lojalitāte pret etnisko grupu un politiskā lojalitāte pret multietnisku valsti, neņemot vērā spriedzi un pat konfliktus, kas izriet no abu pušu attiecīgajām prasībām. Tā pamatos ir grūti risināma, bet ne jau apriori neatrisināma problēma, kā regulēt pretrunīgās intereses, kā respektēt atšķirīgās identitātes un – tas ir pats grūtākais – kā saskaņot politisko gribu.

Bet interešu uztvere var pamudināt arī uz pretējo – atteikšanos no samiernieciskuma un koncentrēšanos uz etnisko kareivīgumu, kas vērst pret šķietamo apspiedējvalsti un tās itin kā naidīgo dominējošo grupu. Sociālais slānis, kas sāk atklāties tradicionāli subordinētā etniskajā grupā, var instrumentāli kalpot tās specifiskajām interesēm, radikalizējot un politizējot grupu kopumā, virzot to pretī tādām atdzimstošām kareivīgajam etnonacionālismam, kā to spirtās, uzstājīgās un profesionāli izglītotās «jaunās» vidusšķiras un inteligence tiecas izdarīt ar kvebekiešiem, velsiešiem, skotiem, kā arī vairākos etnoreģionos Francijā un citās zemēs.¹ Un, kamēr šo nule minēto politisko nostāju ir iespējams aizstāvēt ar emocionāli pievilcīgāku kultūrp psiholoģisku retorisku tēlu, nekā to prasa iepriekšējā vienošanās stratēģija, kas nav nekādā ziņā mazāk racionāls vai pārdomāts veids, kā panākt savu interešu ievērošanu.

Nedz samierināšanās, nedz kareivīguma stratēģijas ieteikumi, kurus izvirza etniskās subelites vai iespējamās subelites, nav vienkāršs vai tišs etniskās politikas dūmu aizsegs, aiz kura slēpdamies vai kuru izmantojot, šāds slānis cenšas īstenot vienīgi savas ierobežotās «šķiriskās» intereses. Vairāk gan iespējams, ka šāda subelite patiešām tic, ka tās specifiskās rūpes un centieni pilnīgi saskan ar visas etniskās grupas centieniem. Kaut gan subelite nenoliedz, ka tā kalpo pati sev, uzspiežot grupai savu izraudzīto politisko stratēģiju un ar saviem ieteikumiem stimulējot tās solidaritāti, tomēr tā ir neviltoti un pilnīgi pārliecināta, ka tieši tas visvairāk nāk par labu arī grupai kopumā. Galu galā kā subelites slānis, tā etniskā grupa kopumā gan psiholoģiski, gan politiski, gan kultūras ziņā zaudētu, ja subelite pamestu etnisko grupu, lai īstenotu savas specifiskās intereses; abām pusēm ir daudz izdevīgāk, ja subelite izsitas uz augšu un uzlabo etniskās grupas vispārējo politisko un sociālo stāvokli, vienlaikus saglabājot, izmantojot un nostiprinot savas saites ar etnisko grupu. Un etniskās grupas zemākie slāņi un šķiras bieži vien tiek pārliecinātas, ka to drošībai, labklājībai un cerībām labāk atbilst un ka tām ir nepieciešama šāda iekšējā saliedētība, nevis pāretniskā šķiru solidaritāte.

Ja kaut kur nule akcentētā etniskās grupas likteņa kopība ir statistiski apšaubāma, tas ir, pat tad, ja sociālekonomiskās pārmaiņas visai atšķirīgi

¹ R. Pious. Canada and the Crisis of Quebec. – PP. 55–58; B. B. Khleif. Language as Identity. – PP. 352–353; M. J. Esman. Scottish Nationalism, W. R. Beer. Social Class of Ethnic Activists//M. J. Esman, ed. Ethnic Conflict in the Western World. – PP. 262–263, 150–158; M. Weiner. Sons of the Soil.

un diferencējoši iespaido dažādus etniskās grupas slāņus un šķiras, politizētās etnicitātes ideoloģijai bieži izdodas saglabāt etniskās grupas politisko saliedētību, lai tā būtu dominējošo vai subordinēto grupa. To nevajadzētu saprast vienkārši kā piemēru tam, ka «uztvērumi» gūst pārsvaru pār «objektīviem faktiem»² (lai gan, protams, tā notiek bieži), bet kā «objektīvi» reālu politisku interesi par etniskās grupas solidaritāti, ko etnicitātes politizācija ir izveidojusi strukturizētas starpetniskas resursu un varas sadales nevienlīdzības kontekstā. Ja politizācijas process ir pārsniedzis noteiktu līmeni, tad psiholoģiskie, kultūras un sociālie avoti, no kuriem tas sākotnēji smēla spēkus, šo procesu palielina un uztur.

Tas nenozīmē, ka visas etniskās grupas politizējas tieši līdz šādam politiskās intensitātes līmenim. Un arī savu paštēlu tās nebūt neformulē ar tikpat dziļu ideoloģisko apziņu. (Nedz arī, protams, visi kādas etniskās grupas indivīdi vienlīdz cieši identificējas ar savu grupu.) Politizētā etnicitāte ir kalibrējams un mainīgs lielums.³ Dažas grupas iesaistās šķeltnieciskos partizānu karos, citas vienkārši ziedo līdzekļus gadskārtējiem tradicionāliem tautas svētkiem. Dažas grupas ir izkopusas skaidri izteiktas teorijas par dažādiem savas kopīgās vēstures notikumiem, kultūras mantojumu un politiskajiem centieniem, turpretim citas tikai sāk sevi apzināties kā grupu. Palaikam sastopamas etniskās grupas, kas spēj skaidri apzināties un aizsargāt savu kultūru un tomēr vēl aizvien izvairās atklāti iznākt politiskajā arēnā, lai aizsargātu un apliecinātu savu kultūru (tādi, piemēram, ir huterieši Amerikas Savienotajās Valstīs un Tunisijas ebreji Izraēlā). Var būt arī pilnīgi pretēja situācija: etniskās grupas var būt intensīvi politizētas, bet tajā pašā laikā zūd šo grupu savdabīgās etnokultūras mantojums (7. nodaļas 3. apakšpunkts). Lai gan pastāv visas šīs variācijas un līmeņi, pašreizējā laikmeta vispārējā un galvenā tendence ir virzība uz etnicitātes politizāciju. Un šī tendence ir universāla tajā ziņā, ka tā izpaužas visu veidu sistēmās un valstīs – modernajās un attīstības ceļu ejošajās, kapitālistiskajās, komunistiskajās un sociālistiskajās, centralizētajās un federālajās, lielajās un mazajās, vecajās un jaunajās.

² *L. Kuper*. Theories of Revolution. – PP. 57–58.

³ *Abner Cohen*. Introduction//Urban Ethnicity. – P. XIV; *J. McKay*, *F. Lewins*. Ethnicity and Ethnic Group. – PP. 420–422.

Daudzi novērotāji un analītiķi izsaka nožēlu par mūsdienu etnicitātes politizāciju. Daži spriež, ka tas ir nožēlojams anahronisms un maldinoša tā saucamās viltotās apziņas izmantošana, kas, manipulējot ar «uztvērumiem» (lai atceramies pāris apzīmējumus no iepriekšējā apakšpunkta), padara neskaidrus «objektīvos faktus» (tas ir, šķiru). Citi to uzskata par kaut ko tādu, ko radījušas ilūzijas un no savām saknēm atrautās intelīģences plaši izplatītais drosmes zudums, intelīģences, kas izvairās no sekulārajām, racionālajām un vienlaikus arī no modernitātes vērtībām, saskaņā ar kurām tā bija oficiāli audzināta, bet kuras tā atzīst par traucējošām; šī intelīģence ieslīgst pašapmierinošā romantismā, kas nepatiesi cildina šķietami pirmatnējo etnisko grupu kā «autentiskāku», «dabiskāku» un «atbalstošāku» atšķirībā no it kā depersonalizētās un homogenizētās mūsdienu masu sabiedrības ar tās svešo un birokratizēto valsti. Izvīzot par pamatnoteikumu šādu fiktīvu dihotomiju, šie kritiķi apsūdz mūsdienu intelīģenci, ka tā kārtējo reizi ir izdarījusi *trahison des clercs** un izdabājis pašam atavistiskākajām, pašam aizspriedumainākajām, nezinātniskākajām un haotiskākajām mūsdienu pasaules tendencēm.⁴ Un vēl citi kritiķi šo apsūdzību detalizē un reakcionāros notikumos vaino mūsdienu apzināto etnicitātes politizāciju.

1. Maskējoties ar pašas deklarēto vienlīdzību un demokrātiskajiem mērķiem, politizētā etnicitāte izdabā regresīvajam kārdinājumam izteikt aizskarošus spriedumus par cilvēku grupām, pamatojoties uz fenotipa, ticības un citām kultūras atšķirībām, kuras vispār nebūtu saistāmas ar politiku, taču etniskās apziņas nokaitētajā gaisotnē tā notiek.

2. Politizētā etnicitāte vājina šķiriskās nevienlīdzības cēloņu meklējumus un vēlēšanos tos novērst. Tā vietā politizētā etnicitāte kā šķietamu kompensāciju par nabadzību, zemo sociālo stāvokli un vājumu piedāvā etnisko lepnumu.

3. Atbalstot grupu nošķirtību un solidaritāti kā vērtības, etnicitātes politizācija devalvē universālās normas un kaitē patiesi atklātai un demokrātiskai izdevībai un iespēju sistēmai.

4. Etnicitātes politizācija un etnisko grupu ideologizēšana no jauna leģitimē īpašību piedēvēšanu etniskajām grupām un deleģitimē uz

* *Trahison des clercs* (franču val.) – ierēdņu nodevība. (Red.)

⁴ E. Kedourie. Nationalism.

individuāliem sasniegumiem dibināto mobilitāti. Tas iedves bailes indivīdiem, kuriem ir jūtīgāka etniskā sirdsapziņa, priekšlaicīgi zaudēt identitāti, un viņi atsakās no mobilitātes izvēles, bet citus, godkārīgākus, demoralizē, un viņi izvēlas oportunistisku etnicitātes izmantošanu un uz aprēķinu balstītu karjeras stratēģiju.

5. Etnicitātes politizētāju apgalvojums, ka viņi sargā un nostiprina sabiedrības dažādību, ir maldinošs, jo viņu iestāšanās par izcelsmes grupu dažādību faktiski grauj pēc demokrātijas principiem daudz vairāk vēlamo indivīda izvēles un brīvas biedrošanās modeļu dažādību. Šis apgalvojums, iespējams, slēpj bailes, ka no etniskās izcelsmes grupām novērsīsies talantīgie un mobilie indivīdi. Visbeidzot, tas noliedz nepatīkamo faktu, ka ne jau visas etniskās izcelsmes grupas ir pelnījušas, lai izdzīvotu kā grupas; dažās no tām ir iekapsulēta tāda kultūra, kura attiecībā uz grupas locekļiem ir necilvēcīga vai kurai nav nākotnes.

6. Tā kā sabiedrības resursi un enerģija nav bezgalīga, tā resursu un enerģijas daļa, ko izlieto etnisko institūciju subsidēšanai un etnisko grupu politizācijai, tiek novirzīta citur un atņemta daudz racionālākām, zinātniskākām, universālākām un progresīvākām prioritātēm.

7. Pēc sava stila un būtības etnicitātes politizēšana rada absolūtu un bezkompromisa galējo vērtību politiku, kas grauj pilsonisko kārtību. Tās retorika un emocionālā izteiksme ir pārblīveta ar kolektīvā satraukuma, moralizēšanas un varmācības tēliem (piemēram, «apgānītā tēvzeme», «vēstures aplaupīšana», «nozagtās tiesības», «iznīcības draudi», «genocīds», «atriebība»). Šā iemesla dēļ starpetniskie konflikti salīdzinājumā ar pārējiem sociālo grupu konfliktu veidiem ir daudz vairāk tendēti nonākt līdz īstai, nepamatotai fiziskai vardarbībai.⁵

Šī normatīvi stingrā kritika ir pārspilēta un nepārliecinoša. Vairākus apgalvojumus var viegli noraidīt ar *tu quoque* atbildi attiecībā uz slēptiem plāniem un fiktīvu dihotomiju postulēšanu, kas vērsta pret etnicitātes politizāciju. Tā, piemēram, normas, kas pasniegtas kā racionālas, sekulāras un universālas (pretstatā itin kā šaurajām, savrupajām etniskajām normām), bieži vien ir vērtību aizsegs, kas leģitimē sabiedrības etniski domnējošo varu un racionalizē to intereses. Individuālisma un tā sauktā pilnīgi brīvās indivīda izvēles pārspilētā ideologizēšana maldinoši liek domāt, ka

⁵ J. Porter. Ethnic Pluralism in Canadian Perspective. – PP. 288–304; O. Patterson. Ethnic Chauvinism, un Hidden Dangers in the Ethnic Revival//The New York Times. – 1978. – February 20. – Op-Ed page; G. Devereux. Ethnic Identity. – PP. 42–70.

indivīda autonomija nebūtu savienojama ar lojalitāti pret grupu (arī lojalitāti pret izcelsmes grupu) un ignorē realitāti tajā ziņā, ka pat visautonomākais un visbrīvākais indivīds savu identitāti, vērtību, izdzīvošanu un kontinuitāti saglabā ar piederību nozīmīgām sociālajām grupām. Nav nekāda pamata uzskatīt, ka no Apollona mudinājuma «pazīsti pats sevi», kas veltīts cilvēkam, kurš grib būt saprātīgs un brīvs, izslēdzamas zināšanas par savu etnicitāti un identificēšanos ar savu etnisko grupu. Un, tā kā patiešām pastāv gadījuma rakstura risks – bet tas nekādā ziņā nav nenovēršams –, ka etnicitātes politizācija un ideologizēšana varētu radīt neskaidrības šķiriskās nevienlīdzības analizē un korekcijā, jāatceras vēstures fakts, ka klasiskajās sociālajās zinātnēs aizraušānās ar ekonomiskajām šķirām un materiālo ražošanu vai nu akli racionalizēja, vai arī laiku pa laikam pat apzināti cildināja etnisko kultūru sagraušanu un etnisko kopienu izmantošanu savā labā vai to izpostīšanu. Tāpēc neviena no šīm divām teorijas un prakses tradīcijām nevar pamatoti pretendēt uz monopolitēsībām rūpēties par pasaules vēsturiskās netaisnības novēršanu. Lai gan kā etniskais, tā šķiriskais konflikts var pārvērsties par vardarbību, tomēr ir apstiprinājies fakts, ka abu veidu konflikti ir risināmi, neķeroties pie vardarbības.

Pēc tam, kad ir atspēkotas specifiskās apsūdzības, kas vērstas pret etnicitātes politizāciju, rodas šaubas par vispārējo apsūdzību, ka etnicitātes politizācijas fenomens kopumā ir savdabīga un bīstama blēdība, ko izgudrojuši un moderno laiku sabiedrībai uzsūtījuši intelektuāli laiskā un morāli glēvā inteliģence. Kaut gan šajā pētījumā vairākkārt ir norādīts tas, cik liela nozīme etnisko kategoriju mobilizēšanā un pārtapšanā par politizētām, pašapzinātām un uzstājīgām etniskajām grupām ir intelektuālajām (kā arī citām) elitēm (sk., piemēram, 1., 4. un 5. nodaļu), tomēr šī brīvi izvēlēta ieguldījuma nozīme viscaur ir līdzsvarota, uzsverot nozīmīgākos vēsturiskos, struktūras un sistēmiskos faktorus, kas nesen sākuši veicināt etnicitātes politizāciju pat attīstītajās valstīs (sk. 2., 3. un 7. nodaļu). Tātad uzvelt visu atbildību inteliģencei par mūsdienu pasaulē atdzimstošo politizēto etnicitāti ir tas pats, kas to pārlieku nopelt vai cildināt. Šī apsūdzība kļūdaini norāda, ka mūsdienu vēsturiskās attīstības dabiski sistēmiskā un strukturālā tendence būtu pamazām izdeldējusi etnopolitisko lojalitāti, ja vien nebūtu notikusi šī gribētā nepamatotā iejaukšanās.

Tomēr neviena mūsdienu tipa sabiedrība, vai tā būtu kapitālistiska, socialistiska vai attīstības ceļā esoša zeme, neapstiprina secinājumu, ka modernizācijai būtu dabiska tendence izskaust etnisko identitāti un etniskās saiknes. Un arī zinātnes, tehnoloģijas, lasītprasmes un rakstītprasmes

izplatīšanās neuzrāda šādu nemainīgu un konsekventu tendenci. Taisnība ir tā, ka ne viena vien vietējā identitāte un lojalitāte modernizācijas sākumstadijā tiek izšķīdināta un iekausēta lielākā identitātē un lojalitātē revolucionāri produktīvas zinātnes, tehnoloģijas, kultūras, psiholoģiskā un politiskā iespaida dēļ. Bet modernizācijas turpmākās stadijās visās tikko minēto tipu sabiedrībās vidēja līmeņa etniskās grupas kļūst arvien vairāk imūnas pret tālākas asimilācijas spiedienu, jo rodas aizdomas, ka modernie, zinātniskie un kosmopolītiskie tēli, kādos asimilācijas spiediens ir ietērpts, patiesībā aizsedz dominējošo etnisko grupu intereses un normas, grupu, kuras savās valstīs atrodas privileģētās starta pozīcijās. Šāda etnisko grupu pretošanās asimilācijas spiedienam parasti ir sekmīga, jo paradoksālā kārtā tieši pats modernais valsts aparāts, kas ir spiediena līdzeklis, sagādā arī pretestības instrumentus (7. nodaļas 2. apakšpunkts). Šādos apstākļos rodas izdevība un izskan aicinājums izdomāt politisku kārtību, kurā varētu apmierināt gan valsts integratīvās prasības, gan arī etniskās grupas izdzīvošanas intereses.

Modernajā pasaulē politizētā etnicitāte ir problemātiska un ambivalenta parādība. Tā ir izmantota par agresijas, apspiešanas un imperiālisma instrumentu, kā arī par aizsarglīdzekli pret visiem šiem hegemonijas impulsiem. Etniskās grupas, kuras baidās, ka tās pārmāks modernizācijas spēki, kā arī etniski dominējošās grupas un centralizētie valsts aparāti, kuri šādus spēkus iemieso, politizējas, lai dialektiski pretotos draudošajam liktenim, izmantojot tos pašus spēkus, kuri šo likteni sola. Tādējādi politizētā etnicitāte kultūras aspektā varētu atgādināt konservatīvu reakciju pret modernitāti un tomēr veicināt strukturālas pārmaiņas un varas pārdalīšanu. Politizētā etnicitāte patiesām var izdarīt iekšēju spiedienu uz savas grupas indivīdiem, liekot viņiem vai pavedinot viņus pašaizsardzības nolūkā sašaurināt savu horizontu, un tomēr tā spēj arī viņus atbrīvot no bezmērķīgas anomijas, paplašināt humanitāti un padziļināt viņu pašcienu. Tā var aizdomīgi un naidīgi vai arī elastīgi un atsaucīgi izturēties pret «ār pasauli» un citām etniskajām un neetniskajām grupām. Tā spēj vairot un veicināt vai arī ierobežot brīvību un progresu. Politizētā etnicitāte ir potenciāli radošs vai arī postošs spēks.

Šīs morālās un vērtējošās dilemmas ietekmē sabiedrības politikas veidošanu multietniskās valstīs. Vai valsts institūcijām ar politiski administratīviem rīkojumiem un sabiedriski organizatoriskām sankcijām (kā tas notiek izglītības politikā Beļģijā un Kvebekā) vajadzētu atbalstīt etnisko grupu tiesības saglabāt savas grupas locekļus (tādā kārtā saglabājot viņu

savdabību)? Vai varbūt valstij ir pienākums šādos indentificēšanas un lojalitātes jautājumos, kas skar sociālo un kultūras sfēru, aizstāvēt indivīda izvēles brīvību (arī brīvību aiziet no savas etniskās grupas)? Varbūt valstij kā vidutājai starp etnisko grupu un atsevišķiem tās locekļiem būtu jāuzņemas iniciatīva, subsidējot etniskās grupas, lai tās indivīdi varētu saglabāt savu saikni ar tām (Amerikas pozitīvās diskriminācijas un «aizsniegšanas» programmas)? Vai pilsonība būtu piešķirama tieši un individuāli, vai varbūt juridiskā ceļā ar attiecīgās etniskās grupas starpniecību? Vai likumam vajadzētu būt formāli aklam pret etnicitāti vai arī vajadzētu to ievērot? Vai valsts politikai būtu apzināti jātiecas saglabāt nemainīgu vai arī modificēt pastāvošo strukturālo varas sadalījumu starp sabiedrības etniskajām grupām? Kā valsts centrālajai elitei būtu jāizveido valsts aparāts *vis-à-vis* etniski dominējošajiem un etniski subordinētajiem (sal. 3. nodaļas 2. apakšpunktu)? Mūsdienās šādi jautājumi rodas paši no sevis, jo apstākļi ir tādi, ka etniskās grupas baidās ne tikai no apzināti naidīgas valstu un etniski dominējošo politikas (tāda bija situācija pirms Otrā pasaules kara), bet arī prasa, lai tās aizsargā no neparedzētās ekonomisko un vēsturisko tendenču izraisītās erozijas ietekmes, erozijas, kas apdraud šo grupu kultūru un vidi.⁶

Šādi un līdzīgi jautājumi un problēmas liecina, ka politikas etniskā dimensija un etnicitātes politiskā dimensija vēl kādu laiku būs moderno un modernizācijas ceļu ejošo valstu politikas darba kārtībā. Par tādu nākotnes perspektīvu mums nav ne jābēdājas, ne jāpriecājas, bet gan jāierāda šai problēmai pienācīga vieta tuvākās nākamības politiskajā izpētē un attīstības plānošanā. Tā kā politizēto etnicitāti ir iespējams izveidot par interešu optimizācijas politiku un tai nav neizbēgami jāklūst par bezkompromisa absolūto mērķu politiku, jāsecina, ka daudzas (kaut gan, iespējams, ne visas) atšķirīgo etnisko grupu pretrunīgās prasības, kas nostāda etniskās grupas vienu *vis-à-vis* otru un *vis-à-vis* valsti, ir regulējamās un potenciāli saskaņojamās ar pilsonisko kārtību. Gudras politiskās vadības uzdevums ir izkopt šīs potenciālās iespējas līdz pilnībai, saprātīgi izraugoties un pielāgojot labākos politiskos risinājumus, kādus sniedz tikko minētais politizētās etnicitātes «racionālais» aspekts.

⁶ Sal.: V. Van Dyke. Individual, State, and Ethnic Communities. – PP. 343–369; P. Thornberry. Minority Rights. – PP. 249–263.

NOZĪMĪGĀKĀ BIBLIOGRĀFIJA

A. GRĀMATAS

- Akzin, Benjamin.** *State and Nation*. London: Hutchinson University Library, 1964.
- Alcock, Antony E.; Taylor, Brian K.; Welton, John M., eds.** *The Future of Cultural Minorities*. London: Macmillan, 1979.
- Allardt, Erik.** *Implications of the Ethnic Revival in Modern Industrialized Society*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1979.
- Barth, Fredrik, ed.** *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown, 1969.
- Bell, Wendel, and Freeman, Walter E., eds.** *Ethnicity and Nation-Building*. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1974.
- Beqiraj, Mehmet.** *Peasantry in Revolution*. Ithaca, N. Y.: Cornell Research Papers in International Studies, Vol. 5, 1966.
- Bertelsen, Judy S., ed.** *Nonstate Nations in International Politics: A Comparative System Analysis*. New York: Praeger, 1977.
- Birch, Anthony H.** *Political Integration and Disintegration in the British Isles*. London: George Allen and Unwin, 1977.
- Bondurant, Joan V.** *Conquest of Violence: The Gandhian Philosophy of Conflict*. rev. ed. Berkeley: University of California Press, 1969.
- Brass, Paul R.** *Language, Religion, and Politics in North India*. London: Cambridge University Press, 1974.
- Buchheit, Lee C.** *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1978.
- Cobban, Alfred.** *The Nation State and National Self-Determination*. rev. ed. New York: Crowell, 1970.
- Cohen, Abner, ed.** *Urban Ethnicity*. London: Tavistock, 1974.
- Coser, Lewis A., and Larsen, Otto N., eds.** *The Uses of Controversy in Sociology*. New York: Free Press, 1976.
- Dahl, Robert A.** *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1971.
- De Silva, K. M., ed.** *Sri Lanka: A Survey*. Honolulu: University Press of Hawaii, 1971.
- Despres, Leo A., ed.** *Ethnicity and Resource Competition in Plural Societies*. The Hague: Mouton, 1975.

- Deutsch, Karl W. *Nationalism and Social Communication*. 2nd ed. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1966.
- Deutsch, Karl W. *Nationalism and Its Alternatives*. New York: Knopf, 1969.
- Deutsch, Karl W., and Foltz, William J., eds. *Nation-Building*. New York: Atherton, 1966.
- De Vos, George et al. *Socialization for Achievement: Essays on the Cultural Psychology of the Japanese*. Berkeley: University of California Press, 1973.
- De Vos, George, and Romanucci-Ross, Lola, eds., *Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change*. Palo Alto, Calif.: Mayfield, 1975.
- Driedger, Leo, ed. *The Canadian Ethnic Mosaic: A Quest for Identity*. Toronto: McClelland and Stewart, 1978.
- Eisenstadt, S. N., and Rokkan, Stein, eds. *Building States and Nations*. 2 vols. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1973.
- Elazar, Daniel J., ed. *Federalism and Political Integration*. Ramat Gan, Israel: Turtledove, 1979.
- Emerson, Rupert. *From Empire to Nation: The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960.
- Enloe, Cynthia. *Ethnic Conflict and Political Development*. Boston: Little, Brown, 1973.
- Esman, Milton J., ed. *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Etzioni, Amitai. *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. rev. and enl. ed. New York: Free Press, 1975.
- Feldman, Elliot J., and Nevitte, Neil, eds. *The Future of North America: Canada, the United States, and Quebec Nationalism*. Cambridge, Mass.: Harvard Studies in International Affairs, No. 42, 1979.
- Foques-Duparc, Jacques. *La Protection des minorités de race, de langue, et de religion*. Paris: Dalloz, 1922.
- Francis, E. K. *Interethnic Relations: An Essay in Sociological Theory*. New York: Elsevier, 1976.
- Geertz, Clifford, ed. *Old Societies and New States*. New York: Free Press, 1963.
- Geertz, Clifford, ed. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973.
- Gelfand, Donald E., and Lee, Russell D., eds. *Ethnic Conflicts and Power: A Cross-National Perspective*. New York: Wiley, 1973.
- Giles, Howard, ed. *Language, Ethnicity, and Intergroup Relations*. London: Academic Press, 1977.
- Glaser, Kurt, and Possony, Stefan T. *Victims of Politics: The State of Human Rights*. New York: Columbia University Press, 1979.
- Glazer, Nathan, and Moynihan, Daniel P., eds. *Ethnicity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Grant, Ronald M., and Wellhofer, E. Spencer, eds. *Ethno-Nationalism, Multinational Corporations, and the Modern State*. Denver: University of Denver; Monograph Series in World Affairs; Vol. 15, book 4, 1979.
- Greeley, Andrew M. *Why Can't They Be Like Us?* New York: Dutton, 1971.
- Grigulevich, I. R., and Kozlov, S. Y., eds. *Races and Peoples: Contemporary Ethnic and Racial Problems*. Moscow: Progress Publishers, 1974.

- Grove, D. John.** *The Race Vs. Ethnic Debate: A Cross-National Analysis of Two Theoretical Approaches.* Denver: University of Denver; Center on International Race Relations, 1974.
- Hall, Raymond L., ed.** *Ethnic Autonomy: Comparative Dynamics.* New York: Pergamon, 1979.
- Halle, David.** *America's «Working Man»: Work, Home, and Politics Among Blue-Collar Property Owners.* New York: Columbia University; Faculty of Political Science, Department of Sociology, doctoral dissertation, 1979.
- Hechter, Michael.** *Internal Colonialism.* Berkeley: University of California Press, 1975.
- Heisler, Martin O., and Peters, B. Guy.** *The Implications of Scarcity for the Management of Conflict in Multicultural Societies.* Glasgow: Centre for the Study of Public Policy of the University of Strathclyde, 1978.
- Higham, John, ed.** *Ethnic Leadership in America.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978.
- Hoetink, Harmannus.** *Two Variants in Caribbean Race Relations.* London: Oxford University Press, 1967.
- Holland, Stuart.** *The Regional Problem.* London: Macmillan, 1976.
- Inglehart, Ronald.** *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics.* Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1977.
- Isaacs, Harold R.** *Idols of the Tribe: Group Identity and Political Change.* New York: Harper and Row, 1975.
- Isaacs, Harold R.** *Power and Identity: Tribalism and World Politics.* New York: Foreign Policy Association; Headline Series, No. 246, October 1979.
- Jackson Robert.** *Plural Societies and New States: A Conceptual Analysis.* Berkeley, Calif.: Institute of International Studies; Research Series, No. 30, 1977.
- Jacobs, Jane.** *The Question of Separatism: Quebec and the Struggle Over Sovereignty.* New York: Random House, 1980.
- Johnston, Ray E., ed.** *The Politics of Division, Partition, and Unification.* New York: Praeger, 1976.
- Katz, Zev et. al., eds.** *Handbook of Major Soviet Nationalities.* New York: Free Press, 1975.
- Katznelson, Ira.** *Black Men, White Cities.* London: Oxford University Press, 1973.
- Kedourie, Elie.** *Nationalism.* London: Hutchinson University Library, 1960.
- Kuper, Leo.** *Race, Class, and Power.* Chicago: Aldine, 1975.
- Kuper, Leo, ed.** *Race, Science, and Society.* New York: Columbia University Press, 1975.
- Ladas, Stephen P.** *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece, and Turkey.* New York: Macmillan, 1932.
- Lee, Danielle Juteau, ed.** *Frontières ethniques en devenir.* Ottawa: Editions de l'Université d'Ottawa, 1979.
- LeVine, Robert A., and Campbell, Donald T.** *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior.* New York: Wiley, 1972.
- Lijphart, Arend.** *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration.* New Haven, Conn.: Yale University Press, 1977.
- Link, Werner, and Feld, Werner J., eds.** *The New Nationalism: Implications for Transatlantic Relations.* New York: Pergamon, 1979.

- Litt, Edgar.** *Beyond Pluralism: Ethnic Politics in America.* Glenview, Ill.: Scott, Foresman, 1970.
- Lubell, Samuel.** *The Future of American Politics.* 2nd rev. ed. New York: Doubleday Anchor, 1955.
- Macartney, C. A.** *National States and National Minorities.* New York: Russell and Russell, 1968.
- Mackie, J. A. C., ed.** *The Chinese in Indonesia.* Honolulu: University Press of Hawaii, 1976.
- Mazrui, Ali A.** *Post-Imperial Fragmentation: The Legacy of Ethnic and Racial Conflict.* Denver: University of Denver; Center on International Race Relations, 1969.
- Mill, John Stuart.** *Considerations on Representative Government.* London: Routledge, 1904.
- Mittelman, James H., and Marwah, Onkar S.** *Asian Alien Pariahs: A Cross-Regional Perspective.* Denver: University of Denver; Center on International Race Relations, 1975.
- Nairn, Tom.** *The Break-Up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism.* London: New Left Books, 1977.
- Nakanishi, Don T.** *In Search of a New Paradigm: Minorities in the Context of International Politics.* Denver: University of Denver; Center on International Race Relations, 1975.
- Nordlinger, Eric A.** *Conflict Regulation in Divided Societies.* Cambridge, Mass.: Harvard University Center for International Affairs: Occasional Papers, No. 29, 1972.
- Obler, Jeffrey; Steiner, Jürg; Dierickx, Guido.** *Decision-Making in Smaller Democracies: The Consociational «Burden».* Beverly Hills, Calif.: Sage, 1977.
- Patterson, Orlando.** *Ethnic Chauvinism: The Reactionary Impulse.* New York: Stein and Day, 1977.
- Psomiades, Harry J.** *The Eastern Question: The Last Phase.* Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1968.
- Rabushka, Alvin, and Shepsle, Kenneth A.** *Politics in Plural Societies.* Columbus, Ohio: Merrill, 1972.
- Rhodie, Nic, ed.** *Intergroup Accommodation in Plural Societies.* London: Macmillan, 1978.
- Richmond, Anthony H., ed.** *Readings in Race and Ethnic Relations.* Oxford: Pergamon, 1972.
- Ronen, Dov.** *The Quest for Self-Determination.* New Haven, Conn.: Yale University Press, 1979.
- Rose, Richard, and Urwin, Derek W.** *Regional Differentiation and Political Unity in Western Nations.* Beverly Hills, Calif.: Sage, 1975.
- Rothschild, Joseph.** *Pilsudski's Coup d'Etat.* New York: Columbia University Press, 1966.
- Rothschild, Joseph.** *East Central Europe Between the Two World Wars.* Seattle: University of Washington Press, 1974.
- Said, Abdul A., ed.** *Ethnicity and U. S. Foreign Policy.* New York: Praeger, 1977.
- Said, Abdul A., and Simmons, Luiz R., eds.** *Ethnicity In An International Context.* New Brunswick, N. J.: Transaction, 1976.
- Schermerhorn, R. A.** *Comparative Ethnic Relations.* New York: Random House, 1970.
- Shoenberg, Harris O.** *The Concept of «People» in the Principle of Self-Determination.* New York: Columbia University; Faculty of Political Science, Department of Political Science, doctoral dissertation, 1975.

- Schweigler, Gebhard L.** *National Consciousness in Divided Germany*. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1975.
- Shibutani, Tamotsu, and Kwan, Kian M.** *Ethnic Stratification: A Comparative Approach*. New York: Macmillan, 1965.
- Smith, Anthony D.** *Theories of Nationalism*. New York: Harper and Row, 1972.
- Smith, Anthony D.** *Nationalism in the Twentieth Century*. Oxford: Robertson, 1979.
- Smith, Anthony D., ed.** *Nationalist Movements*. London: Macmillan, 1976.
- Smith, Carol, A., ed.** *Regional Analysis*. 2 vols. New York: Academic Press, 1976.
- Stone, John, ed.** *Race, Ethnicity, and Social Change*. North Scituate, Mass.: Duxbury Press, 1977.
- Suhrke, Astri, and Noble, Lela Garner, eds.** *Ethnic Conflict in International Relations*. New York: Praeger, 1977.
- Van Der Berghe, Pierre L.** *Race and Ethnicity: Essays in Comparative Sociology*. New York: Basic Books, 1970.
- Volkan, Vanik D.** *Cyprus – War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*. Charlottesville: University Press of Virginia, 1979.
- Wallman, Sandra, ed.** *Ethnicity At Work*. London: Macmillan, 1979.
- Weed, Perry L.** *The White Ethnic Movement and Ethnic Politics*. New York: Praeger, 1973.
- Weiner, Myron.** *Sons of the Soil: Migration and Ethnic Conflict in India*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1978.
- Yinger, J. Milton, and Cutler, Stephen J., eds.** *Major Social Issues: A Multidisciplinary View*. New York: Free Press, 1978.
- Young, Crawford.** *The Politics of Cultural Pluralism*. Madison: University of Wisconsin Press, 1976.

B. RAKSTI

- Abbott, George C.** «Size, Viability, Nationalism, and Politico-Economic Development». *International Journal* 25, no. 1 (Winter 1969–70): 56–68.
- Adekson, J. 'Bayo.** «Ethnicity and Army Recruitment in Colonial Plural Societies». *Ethnic and Racial Studies* 2, no. 2 (April 1979): 151–165.
- Adekson, J. 'Bayo.** «Military Organization in Multi-Ethnically Segmented Societies». *Research in Race and Ethnic Relations* 1 (1979): 109–125.
- Amersfoort, Hans van.** «'Minority' As a Sociological Concept». *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 2 (April 1978): 218–234.
- Anderson, Malcolm.** «The Renaissance of Territorial Minorities in Western Europe». *West European Politics* 1, no. 2 (May 1978): 128–143.
- Argyle, W. J.** «Size and Scale as Factors in the Development of Nationalist Movements». In *Nationalist Movements*, edited by Anthony D. Smith, pp. 31–53. London: Macmillan, 1976.
- Ashford, Douglas E.** «Are Britain and France 'Unitary'?» *Comparative Politics* 9, no. 4 (July 1977): 483–499.
- Ballard, Roger.** «Ethnicity: Theory and Experience (A Review Article)». *New Community* 5, no. 3 (Autumn 1976): 196–202.

- Beals, Ralph C.** «The Rise and Decline of National Identity». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 4, no. 2 (Spring 1977): 147–166.
- Beckett, J. C.** «Northern Ireland». *Journal of Contemporary History* 6, no. 1 (1971): 121–134.
- Beer, William R.** «The Social Class of Ethnic Activists in Contemporary France». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 143–158. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Begg, H. M., and Stewart, J. A.** «The Nationalist Movement in Scotland». *Journal of Contemporary History* 6, no. 1 (1971): 135–152.
- Bell, Daniel.** «Ethnicity and Social Change». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 141–174. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Berger, Suzanne.** «Bretons, Basques, Scots, and Other European Nations». *Journal of Interdisciplinary History* 3, no. 1 (Summer 1972): 167–175.
- Berger, Suzanne.** «Bretons and Jacobins: Reflections on French Regional Ethnicity». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 159–178. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Berger, Suzanne.** «Politics and Antipolitics in Western Europe in the Seventies». *Daedalus* 108, no. 1 (Winter 1979): 27–50.
- Bialer, Seweryn.** «The Soviet Political Elite and Internal Developments in the USSR». In *The Soviet Empire: Expansion and Détente*, edited by William E. Griffith, pp. 25–56. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1976.
- Birch, Anthony.** «Minority Nationalist Movements and Theories of Political Integration». *World Politics* 30, no. 3 (April 1978): 325–344.
- Blumer, Herbert.** «Industrialisation and Race Relations». In *Industrialisation and Race Relations*, edited by Guy Hunter, pp. 220–253. London: Oxford University Press, 1965.
- Bonacich, Edna.** «A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labor Market». *American Sociological Review* 37, no. 5 (October 1972): 547–559.
- Bonacich, Edna.** «The Past, Present, and Future of Split Market Theory». *Research in Race and Ethnic Relations* 1 (1979): 17–64.
- Borowiec, Walter A.** «Perceptions of Ethnic Voters by Ethnic Politicians». *Ethnicity* 1, no. 3 (October 1974): 267–278.
- Boulding, Elise.** «Ethnic Separatism and World Development». In *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, edited by Louis Kriesberg, vol. 2, pp. 259–281. Greenwich, Conn.: JAI Press, 1979.
- Bram, Joseph.** «Change and Choice in Ethnic Identification». *Transactions of the New York Academy of Sciences*, series 2, 28, no. 2 (December 1965): 242–248.
- Brass, Paul R.** «Ethnicity and Nationality Formation». *Ethnicity* 3, no. 3 (September 1976): 225–241.
- Breton, Raymond.** «The Structure of Relationships Between Ethnic Collectivities». In *The Canadian Ethnic Mosaic*, edited by Leo Driedger, pp. 55–73. Toronto: McClelland and Stewart, 1978.
- Bryce-Laporte, Roy S.** «On Models of Multiethnic Societies». In *Major Social Issues*, edited by J. Milton Yinger and Stephen J. Cutler, pp. 66–77. New York: Free Press, 1978.

- Burgess, M. Elaine.** «The Resurgence of Ethnicity: Myth or Reality?» *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 3 (July 1978): 265–285.
- Cho, Soon Sung.** «The Changing Pattern of Asian International Relations: Prospects for the Unification of Korea». *Journal of International Affairs* 27, no. 2 (1973): 213–231.
- Cloutier, Edouard.** «Les Fondements Micro-Economiques du Nationalisme Canadien-Français: Une Hypothèse». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 2, no. 1 (Fall 1974): 145–147.
- Connor, Walker.** «Ethnonationalism in the First World: The Present in Historical Perspective». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 19–45. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Connor, Walker.** «Nation-Building or Nation-Destroying?» *World Politics* 24, no. 3 (April 1972): 319–355.
- Connor, Walker.** «A Nation is a Nation is a State, is an Ethnic Group, is a ...» *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 4 (October 1978): 377–400.
- Connor, Walker.** «The Politics of Ethnonationalism». *Journal of International Affairs* 27, no. 1 (1973): 1–21.
- Connor, Walker.** «Self-Determination: The New Phase». *World Politics* 20, no. 1 (October 1967): 30–53.
- Connor, Walter D.** «Social Change and Stability in Eastern Europe». *Problems of Communism* 26, no. 6 (November–December 1977): 16–32.
- Corrado, Raymond R.** «Nationalism and Communalism in Wales». *Ethnicity* 2, no. 4 (December 1975): 360–381.
- Coulon, Christian.** «French Political Science and Regional Diversity: A Strategy of Silence». *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 1 (January 1978): 80–99.
- Coulon, Christian and Morin, Françoise.** «Occitan Ethnicity and Politics». *Critique of Anthropology* 4, nos. 13 and 14 (Summer 1979): 105–122.
- Cross, Malcolm.** «Colonialism and Ethnicity». *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 1 (January 1978): 37–59.
- Daalder, Hans.** «Building Consociational Nations». In *Building States and Nations*, ed. by S. N. Eisenstadt & Stein Rokkan, vol. 2, pp. 14–31. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1973.
- Daalder, Hans.** «The Netherlands: Opposition in a Segmented Society». In *Political Oppositions in Western Democracies*, edited by Robert A. Dahl, pp. 188–236. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1966.
- Dahl, A. Robert.** «Pluralism Revisited». *Comparative Politics* 10, no. 2 (January 1978): 191–203.
- Da Silva, Milton M.** «Modernization and Ethnic Conflict». *Comparative Politics* 7, no. 2 (January 1975): 227–251.
- Das Gupta, J.** «Ethnicity, Language Demands, and National Development in India». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 466–488. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Dekmejian, Richard H.** «Consociational Democracy in Crisis: The Case of Lebanon». *Comparative Politics* 10, no. 2 (January 1978): 251–265.
- Devereux, George.** «Ethnic Identity: Its Logical Foundations and Its Dysfunctions». In *Ethnic Identity*, edited by George De Vos and Lola Romanucci-Ross, pp. 42–70. Palo Alto, Calif.: Mayfield, 1975.

- De Voss, George.** «Ethnic Pluralism: Conflict and Accommodation». In *Ethnic Identity*, edited by George De Vos and Lola Romanucci-Ross, pp. 5–41. Palo Alto, Calif.: Mayfield, 1975.
- De Voss, George.** «Selective Permeability and Reference Group Sanctioning: Psychocultural Continuities in Role Degradation». In *Major Social Issues*, edited by J. Milton Yinger and Stephen J. Cutler, pp. 7–24. New York: Free Press, 1978.
- De Vos, George and Romanucci-Ross, Lola.** «Ethnicity: Vessel of Meaning and Emblem of Contrast». In *Ethnic Identity*, edited by George De Vos and Lola Romanucci-Ross, pp. 363–390. Palo Alto, Calif. Mayfield, 1975.
- Donoghue, John.** «The Social Persistence of an Outcaste Group». In *Japan's Invisible Race*, edited by George De Vos and Hiroshi Wagatsuma, pp. 137–152. Berkeley: University of California Press, 1967.
- Duchacek, Ivo.** «Antagonistic Cooperation: Territorial and Ethnic Communities». *Publius* 7, no. 4 (Fall 1977): 3–29.
- Edelstein, Joel C.** «Pluralist and Marxist Perspectives on Ethnicity and Nation-Building». In *Ethnicity and Nation-Building*, edited by Wendell Bell and Walter E. Freeman, pp. 45–57. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1974.
- Enloe, Cynthia.** «Ethnicity, Bureaucracy, and State-Building in Africa and Latin America». *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 3 (July 1978): 336–351.
- Enloe, Cynthia.** «Internal Colonialism, Federalism, and Alternative State-Development Strategies». *Publius* 7, no. 4 (Fall 1977): 145–160.
- Enloe, Cynthia.** «The Issue Saliency of the Military-Ethnic Connection». *Comparative Politics* 10, no. 2. (January 1978): 267–285.
- Enloe, Cynthia.** «The Military Uses of Ethnicity». *Millennium* 4, no. 3 (Winter 1975–76): 220–234.
- Enloe, Cynthia.** «Multinational Corporations in the Making and Unmaking of Ethnic Groups». In *Ethno-Nationalism, Multinational Corporations, and the Modern State*, edited by Ronald M. Grant and E. Spencer Wellhofer, pp. 9–32. Denver: University of Denver; Monograph Series in World Affairs, 1979.
- Enloe, Cynthia.** «Police and Military in the Resolution of Ethnic Conflict». *The Annals* 433 (September 1977): 137–149.
- Esman, Milton J.** «The Management of Communal Conflict». *Public Policy* 21, no. 1 (Winter 1973): 49–78.
- Esman, Milton J.** «Perspectives on Ethnic Conflict in Industrialized Societies». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 371–390. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Esman, Milton J.** «Scottish Nationalism, North Sea Oil, and the British Response». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 251–286. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Feld, Werner J.** «Subnational Regionalism and the European Community». *Orbis* 18, no. 4 (Winter 1975): 1176–1192.
- Fisher, Maxine P.** «Creating Ethnic Identity: Asian Indians in the New York City Area». *Urban Anthropology* 7, no. 3 (1978): 271–285.
- Foltz, William J.** «Ethnicity, Status, and Conflict». In *Ethnicity and Nation-Building*, ed. by Wendell Bell & Walter E. Freeman, pp. 103–116. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1974.

- Forbes, H. D.** «Two Approaches to the Psychology of Nationalism». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 2, no. 1 (Fall 1974): 172–181.
- Forsythe, Dennis.** «Race Relations from Liberal, Black, and Marxist Perspectives». *Research in Race and Ethnic Relations* 1 (1979): 65–85.
- Freedman, Maurice.** «Ethnic Puzzles». *New Community* 5, no. 3 (Autumn 1976): 181–188.
- Galtung, Johan.** «A Structural Theory of Imperialism». *Journal of Peace Research* 8, no. 2 (1971): 81–117.
- Gans, Herbert J.** «Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America». In *On the Making of Americans: Essays in Honor of David Riesman*, ed. by Herbert J. Gans et. al., pp. 193–220. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1979.
- Glass, Harold E.** «Consensus and Opposition in Switzerland: A Neglected Consideration». *Comparative Politics* 10, no. 3 (April 1978): 361–372.
- Glass, Harold E.** «Ethnic Diversity, Elite Accommodation and Federalism in Switzerland». *Publius* 7 no. 4 (Fall 1977): 31–48.
- Glazer, Nathan, and Moynihan, Daniel P.** «Why Ethnicity?» *Commentary* 58, no. 4 (October 1974): 33–39.
- Goering, John M.** «The Emergence of Ethnic Interests: A Case of Serendipity». *Social Forces* 49, no. 3 (March 1971): 379–384.
- Gordon, Milton M.** «Toward a General Theory of Racial and Ethnic Group Relations». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 84–110. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Grabb, Edward G.** «Subordinate Group Status and Perceived Chances for Success: The French Canadian Case». *Ethnicity* 6, no. 3 (September 1979): 268–280.
- Grove, D. John.** «A Test of the Ethnic Equalization Hypothesis: A Cross-National Study». *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 2 (April 1978): 175–195.
- Grove, D. John.** «Ethnic Socioeconomic Redistribution». *Comparative Politics* 12, no. 1 (October 1979): 87–98.
- Haaland, Gunnar.** «Economic Determinants in Ethnic Process». In *Ethnic Groups and Boundaries*, edited by Fredrik Barth, pp. 58–73. Boston: Little, Brown, 1969.
- Hagy, James W.** «René Lévesque and the Quebec Separatists». *Western Political Quarterly* 24, no. 1 (March 1971): 55–58.
- Hah, Chong-do, and Martin, Jeffrey.** «Toward a Synthesis of Conflict and Integration Theories of Nationalism». *World Politics* 27, no. 3 (April 1975): 361–86.
- Halsey, A. H.** «Ethnicity: A Primordial Social Bond?» *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 1 (January 1978): 124–128.
- Hanhardt, Arthur M., Jr.** «Socialization and Integration Strategies: The Case of the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic». In *The Politics of Division, Partition, and Unification*, edited by Ray E. Johnston, pp. 40–54. New York: Praeger, 1976.
- Hannerz, Ulf.** «Ethnicity and Opportunity in Urban America». In *Urban Ethnicity*, edited by Abner Cohen, pp. 37–76. London: Tavistock, 1974.
- Hargrove, Erwin C.** «Nationality, Values, and Change: Young Elites in French Canada». *Comparative Politics* 2, no. 3 (April 1970): 473–499.

- Hechter, Michael.** «Ethnicity and Industrialization: On the Proliferation of the Cultural Division of Labor». *Ethnicity* 3, no. 3 (September 1976): 214–224.
- Hechter, Michael.** «Group Formation and the Cultural Division of Labor». *American Journal of Sociology* 84, no. 2 (September 1978): 293–318.
- Hechter, Michael.** «Towards a Theory of Ethnic Change». *Politics and Society* 2, no. 1 (Fall 1971): 21–45.
- Hechter, Michael, and Levi, Margaret.** «The Comparative Analysis of Ethnoregional Movements». *Ethnic and Racial Studies* 2, no. 3 (July 1979): 260–274.
- Heisler, Martin O.** «Managing Ethnic Conflict in Belgium». *The Annals* 433 (September 1977): 32–46.
- Henderson, Gregory.** «Korea: The Preposterous Division». *Journal of International Affairs* 27, no. 2 (1973): 204–212.
- Héraud, Guy.** «L'Europe des Ethnies». Paris: Presses d'Europe, 1963, and the Vienna quarterly *Europa Ethnica* (1961 – current).
- Hill, Robert F., and Stein, Howard F.** «Ethnic Stratification and Social Unrest in Contemporary Eastern Europe and America». *Nationalities Papers* 1, no. 1 (Fall 1972): 1–28.
- Hill, Robert F., and Stein, Howard F.** «The New Ethnicity and the White Ethnic in the United States». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 1, no. 1 (Fall 1973): 81–105.
- Hoetink, Harmannus.** «Resource Competition, Monopoly and Socioracial Diversity». In *Ethnicity and Resource Competition in Plural Societies*, edited by Leo A. Despres, pp. 9–25. The Hague: Mouton, 1975.
- Horowitz, Donald L.** «Direct, Displaced, and Cumulative Ethnic Aggression». *Comparative Politics* 6, no. 1 (October 1973): 1–16.
- Horowitz, Donald L.** «Ethnic Identity». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 111–140. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Horowitz, Donald L.** «Three Dimensions of Ethnic Politics». *World Politics* 23, no. 2 (January 1971): 232–244.
- Horowitz, Irving Louis.** «Ethnic Politics and U. S. Foreign Policy». In *Ethnicity and U. S. Foreign Policy*, edited by Abdul A. Said, pp. 178–180. New York: Praeger, 1977.
- Hudson, Michael C.** «Democracy and Social Mobilization in Lebanese Politics». *Comparative Politics* 1, no. 2 (January 1969): 245–263.
- Huntington, Samuel P.** «The Change to Change: Modernization, Development, and Politics». *Comparative Politics* 3, no. 3 (April 1971): 283–322.
- Huntington, Samuel P.** «Political Development and Political Decay». *World Politics* 17, no. 3 (April 1965): 386–430.
- Isajiw, Wsevolod W.** «Definitions of Ethnicity». *Ethnicity* 1, no. 2 (July 1974): 111–124.
- Isajiw, Wsevolod W.** «Olga in Wonderland: Ethnicity in a Technological Society». In *The Canadian Ethnic Mosaic*, edited by Leo Driedger, pp. 29–39. Toronto: McClelland and Stewart, 1978.
- Kasfir, Nelson.** «Explaining Ethnic Political Participation». *World Politics* 31, no. 3 (April 1979): 365–388.
- Katzenstein, Peter J.** «Ethnic Political Conflict in South Tyrol». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 287–323. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.

- Katznelson, Ira.** «Comparative Studies of Race and Ethnicity». *Comparative Politics* 5, no. 1 (October 1972): 135–154.
- Keech, William R.** «Linguistic Diversity and Political Conflict». *Comparative Politics* 4, no. 3 (April 1972): 387–404.
- Keyes, Charles F.** «Towards a New Formulation of the Concept of Ethnic Group». *Ethnicity* 3, no. 3 (September 1976): 202–213.
- Khleif, Bud B.** «Language as Identity: Toward an Ethnography of Welsh Nationalism». *Ethnicity* 6, no. 4 (December 1979): 346–357.
- Kihl, Young Whan.** «International Integration Theories and Problems of Unifying A Divided Nation: The Case of Korea». In *The Politics of Division, Partition, and Unification*, edited by Ray E. Johnston, pp. 55–66. New York: Praeger, 1976.
- Klein, George.** «The Role of Ethnic Politics in the Czechoslovak Crisis of 1968 and the Yugoslav Crisis of 1971». *Studies in Comparative Communism* 8, no. 4. (Winter 1975): 339–369.
- Krejci, Jaroslav.** «Ethnic Problems in Europe». In *Contemporary Europe*. 2d ed., ed. by S. Giner & M. S. Archer, pp. 124–171. London: Routledge & Kegan Paul, 1978.
- Kristof, Ladis K.** «The State-Idea, the National Idea, and the Image of the Fatherland». *Orbis* 11, no. 1 (Spring 1967): 238–255.
- Kuper, Leo.** «On Theories of Race Relations». In *Ethnicity and Nation-Building*, edited by Wendell Bell and Walter E. Freeman, pp. 19–28. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1974.
- Kuper, Leo.** «Race, Class, and Power: Some Comments on Revolutionary Change». *Comparative Studies in Society and History* 14, no. 4 (September 1972): 400–421.
- Kuper, Leo.** «Theories of Revolution and Race Relations». In *Ethnic Conflicts and Power: A Cross National Perspective*, edited by Donald E. Gelfand and Russell D. Lee, pp. 48–66. New York: Wiley, 1973.
- Leff, Nathaniel H.** «Bengal, Biafra, and the Bigness Bias». *Foreign Policy*, no. 3 (Summer 1971): 129–139.
- Leggon, Cheryl B.** «Theoretical Perspectives on Race and Ethnic Relations: A Socio-Historical Approach». *Research in Race and Ethnic Relations* 1 (1979): 1–16.
- Levine, Marc V.** «Institution Design and the Separatist Impulse: Quebec and the Antebellum American South». *The Annals* 433 (September 1977): 60–72.
- Lieberson, Stanley.** «Stratification and Ethnic Groups». In *Readings in Race and Ethnic Relations*, edited by Anthony H. Richmond, pp. 199–209. Oxford: Pergamon, 1972.
- Lijphart, Arend.** «Political Theories and the Explanation of Ethnic Conflict in the Western World: Falsified Predictions and Plausible Postdictions». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 46–64. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Linz, Juan.** «Early State-Building and Late Peripheral Nationalisms Against the State: The Case of Spain». In *Building States and Nations*, edited by S. N. Eisenstadt and Stein Rokkan, vol. 2, pp. 32–116. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1973.
- Lipsky, Michael.** «Protest as a Political Resource». *American Political Science Review* 62 no. 4 (December 1968): 1144–1158.
- Lorwin, Val R.** «Belgium: Religion, Class, and Language in National Politics». In *Political Oppositions in Western Democracies*, edited by Robert A. Dahl, pp. 147–187. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1966.

- Lorwin, Val R.** «Segmented Pluralism». *Comparative Politics* 3, no. 2 (January 1971): 141–175.
- Ludz, Peter C.** «The SED's Concept of Nation: Deviations and Political Meanings». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 4, no. 2 (Spring 1977): 200–224.
- Lustick, Ian.** «Stability in Deeply Divided Societies: Consociationalism versus Control». *World Politics* 31, no. 3 (April 1979): 325–344.
- McBeath, Gerald A.** «Political Behavior of Ethnic Leaders». *Comparative Politics* 10, no. 3 (April 1978): 393–417.
- McKay, James, and Lewins, Frank.** «Ethnicity and the Ethnic Group: A Conceptual Analysis and a Reformulation». *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 4 (October 1978): 412–427.
- McNeill, William H.** «On National Frontiers: Ethnic Homogeneity and Pluralism». In *Small Comforts for Hard Times: Humanists on Public Policy*, edited by Michael Mooney and Florian Stuber, pp. 207–219. New York: Columbia University Press, 1977.
- McRoberts, Kenneth.** «Internal Colonialism: The Case of Quebec». *Ethnic and Racial Studies* 2, no. 3 (July 1979): 293–318.
- McRoberts, Kenneth.** «Social Communication and Mass Nationalism». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 2, no. 1 (Fall 1974): 148–151.
- Mansbach, Richard W.** «The Scottish National Party: A Revised Political Profile». *Comparative Politics* 5, no. 2 (January 1973): 185–210.
- Melson, Robert, and Wolpe, Howard.** «Modernization and the Politics of Communalism: A Theoretical Perspective». *American Political Science Review* 64, no. 4 (December 1970): 1112–1130.
- Miller, Abraham.** «Ethnicity and Political Behavior: A Review of Theories and an Attempt at Reformulation». *Western Political Quarterly* 24, no. 3 (September 1971): 483–500.
- Morgan, Kenneth O.** «Welsh Nationalism: The Historical Background». *Journal of Contemporary History* 6, no. 1 (1971): 153–172.
- Mughan, Anthony.** «Modernisation, Deprivation, and the Distribution of Power Resources: Towards a Theory of Ethnic Conflict». *New Community* 5, no. 4 (Spring-Summer 1977): 360–370.
- Nelson, Dale C.** «Ethnicity and Socioeconomic Status as Sources of Participation: The Case for Ethnic Political Culture». *American Political Science Review* 73, no. 4 (December 1979): 1024–1038.
- Newman, William M.** «Theoretical Perspectives for the Analysis of Social Pluralism». In *The Canadian Ethnic Mosaic*, edited by Leo Driedger, pp. 40–54. Toronto: McClelland and Stewart, 1978.
- Noel, Donald L.** «A Theory of the Origin of Ethnic Stratification». *Social Problems* 16, no. 2 (Fall 1968): 157–172.
- Parel, Anthony J.** «Humanism and Nationalism». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 4, no. 1 (Fall 1976): 1–14.
- Parenti, Michael.** «Ethnic Politics and the Persistence of Ethnic Identification». *American Political Science Review* 61, no. 3 (September 1967): 717–726.

- Parsons, Talcott.** «Some Theoretical Considerations on the Nature and Trends of Change of Ethnicity». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 53–83. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Patterson, Orlando.** «Context and Choice in Ethnic Allegiance: A Theoretical Framework and a Caribbean Case Study». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 305–349. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Payne, Stanley.** «Catalan and Basque Nationalism». *Journal of Contemporary History* 6, no. 1 (1971): 15–51.
- Petersen, William.** «A Comparison of a Racial and of a Language Subnation: American Negroes and Flemish». *Ethnicity* 3, no. 2 (June 1976): 145–173.
- Petersen, William.** «On the Subnations of Western Europe». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 177–208. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Pettigrew, Thomas F.** «Three Issues in Ethnicity, Boundaries, Deprivations, and Perceptions». In *Major Social Issues*, edited by J. Milton Yinger and Stephen J. Cutler, pp. 25–49. New York: Free Press, 1978.
- Pinard, Maurice.** «Communal Segmentation and Communal Conflict: A Summary Presentation». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 2, no. 2 (Spring 1975): 361–363.
- Pious, Richard.** «Canada and the Crisis of Quebec». *Journal of International Affairs* 27, no. 1 (1973): 53–65.
- Plax, Martin.** «On Group Behavior and the Ethnic Factor in Politics». *Ethnicity* 1, no. 3 (October 1974): 295–316.
- Plax, Martin.** «Towards a Redefinition of Ethnic Politics». *Ethnicity* 3, no. 1 (March 1976): 19–33.
- Pollis, Adamantia.** «Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus». *Comparative Politics* 5, no. 4 (July 1973): 575–599.
- Porter, John.** «Ethnic Pluralism in Canadian Perspective». In *Ethnicity*, edited by Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan, pp. 267–304. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.
- Pospielovsky, D.** «Nationalism as a Factor in Dissent in the Contemporary Soviet Union». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 2, no. 1 (Fall 1974): 91–116.
- Ragin, Charles.** «Class, Status, and 'Reactive Ethnic Cleavages': The Social Bases of Political Regionalism». *American Sociological Review* 42, no. 3 (June 1977): 438–450.
- Rakowska-Harmstone, Teresa.** «The Dialectics of Nationalism in the USSR». *Problems of Communism* 23, no. 3 (May–June 1974): 1–22.
- Rawkins, Phillip M.** «The Global Corporation, Ethno-Nationalism, and the Changing Face of the Western European State». In *Ethno-Nationalism, Multinational Corporations, and the Modern State*, edited by Ronald M. Grant and E. Spencer Wellhofer, pp. 73–84. Denver: University of Denver; Monograph Series in World Affairs; Vol. 15, book 4, 1979.
- Rawkins, Phillip M.** «Outsiders as Insiders: The Implications of Minority Nationalism in Scotland and Wales». *Comparative Politics* 10, no. 4 (July 1978): 519–534.
- Reece, Jack E.** «Internal Colonialism: The Case of Brittany». *Ethnic and Racial Studies* 2, no. 3 (July 1979): 275–292.

- Rejai, Mostafa, and Enloe, Cynthia.** «Nation-States and State-Nations». *International Studies Quarterly* 13, no. 2 (June 1969): 140–158.
- Remak, Joachim.** «Two Germanies—and Then?» *Journal of International Affairs* 27, no. 2 (1973): 175–186.
- Rothchild, Donald.** «Ethnicity and Conflict-Resolution». *World Politics* 22, no. 4 (July 1970): 597–616.
- Rudolph, Joseph R., Jr.** «Ethnic Sub-States and the Emergent Politics of Tri-Level Interaction in Western Europe». *Western Political Quarterly* 30, no. 4 (December 1977): 537–557.
- Rudolph, Joseph R., Jr.** «Ethnonational Parties and Political Change: The Belgian and British Experience». *Polity* 9, no. 4 (Summer 1977): 401–426.
- Rutan, Gerard F.** «Two Views of the Concept of Sovereignty: Canadian-Canadian». *Western Political Quarterly* 24, no. 3 (September 1971): 456–466.
- Rywkin, Michael.** «Central Asia and Soviet Manpower». *Problems of Communism* 28, no. 1 (January–February 1979): 1–13.
- St. Leger, F. Y.** «The Mass Media and Minority Cultures». In *The Future of Cultural Minorities*, edited by Antony E. Alcock, Brian K. Taylor, and John M. Welton, pp. 63–81. London: Macmillan, 1979.
- Salibi, Kamal S.** «The Lebanese Identity». *Journal of Contemporary History* 6, no. 1 (1971): 76–86.
- Scheinman, Lawrence.** «The Interfaces of Regionalism in Western Europe: Brussels and the Peripheries». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 65–78. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Seton-Watson, Hugh.** «Unsatisfied Nationalisms». *Journal of Contemporary History* 6, no. 1 (1971): 3–14.
- Shafarevich, Igor.** «Separation or Reconciliation? The Nationalities Question in the USSR». In *From Under the Rubble*, edited by Alexander Solzhenitsyn et al., pp. 88–104. Boston: Little, Brown, 1975.
- Shils, Edward.** «Primordial, Personal, Sacred, and Civil Ties». *British Journal of Sociology* 8, no. 2 (June 1957): 130–145.
- Smith, Anthony D.** «Towards a Theory of Ethnic Separatism». *Ethnic and Racial Studies* 2, no. 1 (January 1979): 21–37.
- Snetsinger, John.** «Ethnicity and Foreign Policy». In *Encyclopedia of American Foreign Policy*, edited by Alexander De Conde, vol. 1, pp. 322–329. New York: Scribner's, 1978.
- Starrels, John.** «Nationalism in the German Democratic Republic». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 2, no. 1 (Fall 1974): 23–37.
- Steiner, Jürg, and Obler, Jeffrey.** «Does Consociational Theory Really Hold for Switzerland?» In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 324–342. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.
- Streib, Gordon F.** «The Restoration of the Irish Language: Behavioral and Symbolic Aspects». *Ethnicity* 1, no. 1 (April 1974): 73–89.
- Suhrke, Astri.** «Irredentism Contained». *Comparative Politics* 7, no. 2 (January 1975): 187–203.
- Tajfel, Henri.** «The Social Psychology of Minorities». *Minority Rights Group Report*, no. 38 (n.d.): 3–20.

- Thornberry, Patrick.** «Minority Rights, Human Rights and International Law». *Ethnic and Racial Studies* 3, no. 3 (July 1980): 249–263.
- Tillett, Lowell.** «The National Minorities Factor in the Sino-Soviet Dispute». *Orbis* 21, no. 2 (Summer 1977): 241–260.
- Trent, John.** «The Politics of Nationalist Movements—A Reconsideration». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 2, no. 1 (Fall 1974): 157–171.
- Turner, Jonathan H., and Bonacich, Edna.** «Toward a Composite Theory on Middleman Minorities». *Ethnicity* 7, no. 2 (June 1980): 144–158.
- Van Dyke, Vernon.** «The Individual, the State, and Ethnic Communities in Political Theory». *World Politics* 29, no. 3 (April 1977): 343–369.
- Vincent, Joan.** «The Structuring of Ethnicity». *Human Organization* 33, no. 4 (Winter 1974): 375–379.
- Wallerstein, Immanuel.** «The Two Modes of Ethnic Consciousness». In *The Nationality Question in Soviet Central Asia*, edited by Edward Allworth, pp. 168–175. New York: Praeger, 1973.
- Wei, Yung.** «Unification or Confrontation: An Assessment of Future Relations Between Mainland China and Taiwan». In *The Politics of Division, Partition, and Unification*, edited by Ray E. Johnston, pp. 67–79. New York: Praeger, 1976.
- Weil, Martin.** «Can the Blacks Do for Africa What the Jews Did for Israel?» *Foreign Policy*, no. 15. (Summer 1974): 109–130.
- Weiner, Myron.** «The Macedonian Syndrome: An Historical Model of International Relations and Political Development». *World Politics* 23, no. 4 (July 1971): 665–683.
- Weinstein, Brian.** «Language Strategists: Redefining Political Frontiers on the Basis of Linguistic Choices». *World Politics* 31, no. 3 (April 1979): 345–364.
- Wiley, Norbert F.** «The Ethnic Mobility Trap and Stratification Theory». *Social Problems* 15, no. 2 (Fall 1967): 147–159.
- Williams, Colin H.** «Cultural Nationalism in Wales». *Canadian Review of Studies in Nationalism* 4, no. 1 (Fall 1976): 15–37.
- Williamson, Jeffrey G.** «Regional Inequality and the Process of National Development: A Description of the Patterns». *Economic Development and Cultural Change* 13, no. 4, part 2 (July 1965): 3–84.
- Wright, Frank.** «Protestant Ideology and Politics in Ulster». *Archives Européennes de Sociologie* 14, no. 2 (1973): 213–280.
- Yinger, J. Milton.** «Ethnicity in Complex Societies: Structural, Cultural, and Characterological Factors». In *The Uses of Controversy in Sociology*, edited by Lewis A. Coser and Otto N. Larsen, pp. 197–216. New York: Free Press, 1976.
- Zolberg, Aristide.** «Splitting the Difference: Federalization Without Federalism in Belgium». In *Ethnic Conflict in the Western World*, edited by Milton J. Esman, pp. 103–142. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1977.

ALFABĒTISKAIS RĀDĪTĀJS

A

aizjūras ķīnieši 68, 132, 184
akulturācija (sk. arī integrācija) 41,
95–97, 121, 133, 135
alavi 180
Aleksandrs (Dienvidslāvijas karalis) 130
Alimovs Uktāms 125
Almonds Gabriels 24z*
Alžīrija 18, 114
Amerikas Konfederācija 83
Amerikas Savienotās Valstis (ASV) 26, 79,
97, 104, 110, 113, 186, 208
ārpolitika 147, 167, 168, 171, 172,
174, 179
Dienvidi pirms pilsoņkara 68, 73
identitātes pamati 60z, 69z, 78, 79,
83, 86, 143
federalisms 70
imigrācija 71, 97, 113, 114
integrācija 98, 99, 104z, 128, 134
noslāpošanās (sk. arī pozitīvā
diskriminācija) 74
amerindiāņi 65, 90, 131, 187, 190z,
202
Amins Idi 180
aparteids 145, 159, 171
Apvienotā Karaliste 66, 75, 129
Apvienotās Nācijas 16, 149, 150
apziņa, sk. identitāte
Aristotelis 69, 141, 196

armēņi 68, 132, 159, 161, 164
Asads Hāfīzs 180
asimilācija (sk. arī integrācija) 15, 26, 32,
36, 41, 50, 52, 68, 69, 74, 82, 94–96,
100, 108, 118, 121, 123, 128, 132,
135, 210
aškenazi 94, 98, 137
Asoka 187
Austrija 48, 49, 70, 80, 154, 191
Austrumeiropa 190–192, 202, 203
salīdzinājumā ar Rietumeiropu 21,
22, 49
autonomija (sk. arī federalisms) 128–129,
130, 133–135

B

bagari 82
bāhāsu valoda 187
baltkrievi 30, 32, 36, 72, 84, 131,
148
Bangladeša (sk. arī Indija) 18, 47, 53,
113, 153, 154, 157, 164
bantu tautas (Dienvidāfrika) 110, 184
baski (sk. arī ETA un basku valoda)
18, 20, 22, 26, 48, 50, 53, 58,
81, 95, 160, 164, 172,
198
basku valoda 28, 58, 81, 198
beduīni 66, 89, 154
beludži 65, 66, 158, 160, 172

* z – zemsvītras piezīmē

- Beļģija 28, 42, 171
 konfliktu regulēšana 128, 138, 140
 etniskais līdzsvars 67, 68
 šķelšanās (sk. arī flāmi un valoņi) 79, 81, 86
 bengāļi 53, 83, 113, 154, 157
 berberi 83, 113, 114, 180
 Bērks Edmunds 126z
 Biafra 164
 bihari 113
 Bolīvija 190z, 202
 bosnieši 30, 66
 bretoņi 11, 22, 26, 41, 42, 50, 60, 95, 198, 203
 valoda (sk. arī Francija) 38z, 129z
 Brežņeva doktrīna (sk. arī lideri) 155
 Bulgārija 22, 157, 166
 burakumini 108z, 109
 būri 67, 130, 187
 Burundi 164
- C**
- Civiltiesību likumdošanas akts (1964. g. ASV) 185z
- Č**
- Čehoslovākija 54, 66, 98, 108z
 konfliktu regulēšana 129, 138
 šķelšanās (sk. arī slovāki) 86
 vācieši 130, 153, 167–168
 čeka 180
 čigāni 22, 82, 132, 164
 čikano 50, 122
- D**
- dekolonizācija 44, 46, 47, 55
 Demokrātiskā partija (ASV) 186
 depolitizācija (sk. arī konfliktu noregulēšana) 76, 160, 161
 Dienvidāfrika 66, 67, 73, 94, 104
 aparteīds 145, 159, 196z
 būri 130, 187
- Dienvidslāvija 21, 46, 53, 66, 74, 157
 ārpolitika 167, 168, 169
 etniskā vadība 115, 116
 federālisms 129, 134, 137, 138, 184
 identitātes pamati 108z
 integrācija 98, 154
 konfliktu regulēšana 136, 137, 138, 139, 180
 reģionu konkurences cīņa 43z
 šķelšanās cēloņi 83, 84, 86, 164, 165
 Dienvidaustrumu Āzija 203
 dioli 83
 drūzi 98, 112
- E**
- ebreji 60, 65, 72, 75, 94, 99, 115, 122, 131, 180
 Bunds 60
 ebreji Amerikas Savienotajās Valstīs 169, 170z, 171, 179
 ebreju strīdi par savu valodu 27–38, 38z, 81
 ebreji un nacisms 22, 119, 132
 identitātes pamati 58, 80, 85, 197, 198
 kā «izstumto» («pāriju») minoritāte 68–69, 183
 Lielbritānijas mandāteritorija 115, 131
 Padomju Savienība 131, 145
 Ebreju valoda 38, 80, 85
 Ēģipte 166
 eirokomunisms 204
 Eiropas ekonomiskā asociācija, EEA 48, 152
 Eiropas Parlaments 49
 Ekvadora 84
 Emersons Rūperts 44z
 eskimosi 131
 ETA (Basku Tēvzeme un Brīvība) (sk. arī baski) 48, 200
 Etiopija 66, 153, 157, 169

etnicitāte:

- analīze (sk. arī identitāte un politizācija) 20, 21, 23–33, 62–64
- definējums 10, 16
- etnicitātes iespējas 13, 14, 26, 29
- etnicitātes komunistiskā uztvere 201, 203
- ierobežošana atsevišķos dzīves sektoros 28, 29
- oficiāli legāla organizācija 64–72
- pārvaldes pamats 184, 185
- psiholoģiskais spēks 56–61, 197
- šķira 34–36, 42z, 52, 57, 105, 200, 201
- un leģitimitāte 19, 20, 22, 23, 41, 42
- un modernizācija 10–14, 20, 21, 23, 105
- un nāciju integrācija 187–189
- un pirmatnējība 24, 29–32, 86
- un politiskās partijas 186, 187
- un revolucionārās kustības 200–203
- un vadošā personāla vervēšana 179–183
- valstu savstarpējās attiecībās (sk. arī iredentisms un šķeltniecība) 48, 49, 146–148, 153–155, 163–165, 179, 180
- vēsturiskā perspektīvā 17–19, 33, 41–43, 192–195

Evans Gvinfors 125

F

- federālisms (sk. arī kantoni) 129, 130, 134, 135–138
- fēri 82
- Fidzi 18
- Filipīnas 81, 156, 202
- flāmi 54, 67, 68, 79, 167, 197
- flāmu valoda (sk. arī Beļģija) 28
- Francija 21, 22, 24, 42, 48, 65, 88, 95, 114, 154, 202, 207
- un baski (sk. arī bretoņi) 48, 155, 156, 160

franciski runājošie (sk. arī kvebekieši)

122

frīzi 38z

Frosts Roberts 13

G

- Gajana 66, 67, 70, 79, 86, 113, 114, 186
- galisieši 26, 48
- Gambija 18
- Gana 18
- Gandijs M. K. 110, 143
- Garaikoetsa Karloss 125
- gēļu valoda 28, 81, 198
- genocīds 90, 132, 135
- Gevara Ernesto («Če») 202
- Gīrcs Klifords 65z
- «grēkāži» 183
- grieki (sk. arī Kipra) 65, 68, 80, 85, 112, 132, 157, 167
- Griekija 80, 156, 157
- gvatemalieši 84, 177
- Gvineja 18

H

- Hābsburgu impērija 19, 28, 41, 65, 70, 79, 86, 160, 191
- Hasans (Marokas karalis) 180
- hasidi 37
- hellēņu amerikāņi 172
- Hērskovics Melvils Dž. 108z
- hindi valoda 82, 85
- hindustāņi 85, 134, 187
- Hitlers Ādolfs 111, 148, 150
- Hobss Tomass 17
- hondurasieši 84, 177
- Hornere Matina S. 108z
- horvāti 20, 43, 50, 53, 66, 81, 82, 115, 130, 133, 139, 164
- Horvātija 45, 47, 53, 158
- huki 202
- Huseins (Jordānijas karalis) 166
- huterieši 208
- huti 132

I

- ibo 53, 164
 identitāte 29, 107, 108, 117–123,
 197–200
 etniskā 13, 14, 44, 45, 58z, 78–85,
 105, 112–116
 noslāpošanās (sk. arī mobilizācija un
 pāriešana) 77
 pašdefinēšanās 109
 stereotipizēšana 60z
 identitāte (pamati):
 kolektīvā pieredze 84, 85
 kultūra 36, 37
 radniecība 79
 rase 78, 79
 reģionālisms 83, 84
 relīģija 79, 80, 198, 199
 šķira 57
 tradīcijas 82, 83, 124z
 valoda 38z, 80–82, 124z, 197, 198
 ideoloģija 26, 111, 155, 156
 iekšējais koloniālisms 50–53, 135z
 Iekšzemes Maķedoniešu revolucionārā
 organizācija (IMRO) 166
 impērija 190–192
 indiāņi (Amerikas) 36, 37, 122
 indieši 68, 184
 Indija 64, 70, 82, 87, 98, 168, 191z
 konfliktu regulēšana 134, 137, 138,
 187
 un Bangladeša 113, 154, 155
 un Šrilanka 132
 Indonēzija 66, 67, 83, 156, 164–165,
 187
 integrācija:
 dimensijas 94–96
 dzīves iespēju integrācija 94, 95, 96,
 98, 99, 128
 elites attieksme pret integrāciju
 96–101, 128
 iebraucēju un iezemiešu grupu 96, 97
 integrācijas atgriezeniskums 26
 integrācijas dialektika 94–101
 kultūras 95, 104
 politiskā integrācija 69, 70, 94–96,
 99, 129, 153, 154
 sadalīto nāciju integrācija 172–177
 simboli (sk. arī valsts) 187–189
 starpetniskie sakari 25
 un noslāpošanās 96
 Irāka 66, 158
 Irāna 66, 92, 160, 202, 203
 iredentisms:
 iredentisma pieprasījums no
 subordinēto puses 152–155, 159–165
 valdības motīvi 155–159, 179
 valsts reakcija uz iredentismu
 165–167
 Islande 35, 37, 52, 64
 Itālija 19, 20, 48, 148, 154, 158
 itāļu amerikāņi 169, 179
 Izaks Harolds R. 24z
 Izraēla 56, 65, 71, 80, 98, 130, 145, 154,
 172
 konflikts ar palestīniešiem 55, 56,
 130, 145
 «izstumtie», arī «pāriji» 68, 69, 72, 76, 96,
 120, 129, 136, 159, 184
- Ī**
- Īrija 38z, 193z
 īru amerikāņi 53z, 170
 īru nacionāļi 38, 198
 Īru republikāņu armija (IRA) 156, 157,
 162, 173, 200
 īru valoda 38, 198
 Īstons Deivids 21
- J**
- japāņu amerikāņi 122
 javieši 66, 83, 187
 Jemena 173
 Jordānija 66, 166
 jorubi 29, 53
 Jozefs II 41
 juraieši 49, 160

K

Kanāda 22, 28, 46, 65, 122, 158, 186
 šķelšanās (sk. arī kvebekieši) 79, 81,
 86, 139, 140

kantoni (Šveice) 71, 134, 137, 160

kastīlieši 53

valoda 129z

kašubi 191z

katalonieši 26, 53, 185, 197

Kenija 70

Kings Martins Luters 110

Kipra 65, 164

grieķu un turku konflikts 80, 134

konflikta cēloņi 80, 86

Klārks Kenets B. 63z

Komoru salas 18

konflikts:

cīņa uz dzīvību vai nāvi 55, 56

etniskā 33, 60, 163

kopīgās vērtības 75, 76, 90, 91, 93,
 100, 101

lingvistiskā 80–82, 197, 198

mijiedarbības konkrētā vieta 71

noslāņošanās 39–41, 74, 89–94,
 137

religiskie 79, 80, 198, 199

stereotipizēšana 59, 60

šķelšanās varianti 86–88

un ārējā iejaukšanās 151–155

un integrācija 94–100

un mobilitāte 101–105

un modernizācija 100, 104, 105

un protesti 143–145

konfliktu regulēšana:

Apvienotās Nācijas 148–150

federālisms 71, 72, 134, 137, 138

motīvi 137

pārlicināšana 107, 108

regulējošās vērtības 90, 91

segregācija 103, 104

stratēģija 137–140

Tautu Savienība 148

valsts loma 63, 196, 197

kooptācija (sk. arī pāriešana, izzušana)
 126, 142

Koreja 83, 173–175

korsikāņi 18, 203

Kramars Karels 168z

Krievija (cariskā) 35, 72, 92, 133

Kromvels Olivers 202

ksenofobija 163, 164, 184

kultūra 29, 35–38

kurdi 66, 149, 152, 158, 160, 172

Kvebeka 18, 46, 164, 212

Kvebekas partija 47

kvebekieši 20, 22, 50, 51, 65, 160, 186,
 207

identitātes pamati 28, 29, 97, 131

un Francija (sk. arī Kanāda) 147,
 154

Ķ

ķelti 49, 55

ķeltu valoda 82

Ķīnas Tautas Republika 154

attiecības ar Taivanu 176

L

latviešu strēlnieki 180

legitimitāte 21, 22, 102

etnicitāte kā legitimitātes avots 17, 18,
 20

un integrācija 94, 95, 98

un stratēģiskas izvēles 31, 91, 92,
 160–162

un subordinēto izturēšanās 105–112

Libāna 40, 56, 65, 80, 158, 164

konflikta cēloņi Libānā 86, 112, 113

konflikta regulēšana (sk. arī maronīti)
 130, 137, 138, 140

pilsonkarš Libānā 60, 181, 182, 198,
 199

libānieši 68

Liberālā partija (Kanādā) 186

liberālisms 21, 27

Libērija 66

lideri:

- atlase 115–116
- konfliktu izraisītāji un regulētāji 137–141
- motīvi, pamudinājumi 123, 124, 136
- sociālais tipiskums 120, 125–127
- stratēģiskie aprēķini 120, 124z, 128–136
- taktikas izvēle (sk. arī pāriešana) 137–145
- vidutāja lomā 121

Lielbritānija 22, 24, 26, 41, 46, 49, 52, 53, 83, 95, 158

Loks Džons 17

Luksemburga 35, 64

L

Leņins V. I. 60

M

- Mačeks Vladko 115
- maģāri 65, 108z, 148, 156z
- maķedonieši 30, 66, 84, 154, 166, 177
- Makjavelli Nikolo 126z, 141, 183z
- Malaizija 65, 66, 67, 70, 75, 138, 154, 186, 202
 - konfliktu pamats 78, 79, 86
 - konfliktu regulēšana Malaizijā 138, 182, 186, 187
 - malajiešu un ķīniešu attiecības 75, 154, 155
- marksisms 27, 67, 201
- Maroka 180
- maronīti (Libānā) 30, 112, 130
- masaži 51
- mazuri 191z
- Meksika 187
- melnādainie (ASV) 37, 55, 99, 104, 167, 186
 - ASV ārpolitika 169, 170
 - identitāte 104z, 108z
 - protesta kustība 143, 145

menonīti 51

Mills Džons Stjuarts 25

Minoritāšu aizsardzības līgums (1919) 148

mobilitāte (sk. arī pāriešana) 101–105

mobilizācija:

- konteksta faktori 86–88, 112–116
- priekšnosacījumi 29–31

modernizācija 10–14, 20, 21, 23, 32, 50, 104, 105

mormoņi 130

N

nācijvalsts (sk. arī valsts) 19, 22, 25, 190–192

Namībija 149

neaizskaramo kastas (Indija) 109

Nīderlande 140

Nigērija 40, 53, 86, 136, 164

Nikaragva 84

Norvēģija 35, 37, 52, 64

noslāpošanās (arī stratifikācija) 51, 52, 137

apstākļi un nosacījumi 89, 90

krustveida tīkla modelis 72, 73,

74–77, 91, 96, 100, 104, 118, 120, 130, 133, 134

legitimitāte 91, 92, 105, 106

mobilitāte 121

vertikālās hierarhijas noslāpošanās

modelis (sk. arī konflikts un

politizācija) 72–74, 77, 96, 103, 110, 111

noslāpošanās modeļi 39–41, 65–72, 190

noslāpošanās paralēlos segmentos

72–74, 77, 91, 96, 104, 109,

110, 118, 119, 120, 121,

130

un kultūra 35–38

un stereotipi 59, 71, 72

Novaks Maikls 24z

nūbieši 180

O

- Oksitānija 26, 47, 203
- Olstera 56, 66, 173, 198
 - konflikta regulēšana 75, 152, 156, 181, 182
 - pilsonkarš Olsterā 40, 60, 113, 98
 - šķelšanās cēloņi 80, 86, 87
- Osmaņu impērija 19, 68, 129, 147
- Otrais pasaules karš 18, 166

P

- Padomju Savienība 21, 27, 37, 64, 117, 160, 174, 179, 203
 - ārpolitika 158, 179
 - federālisms 134, 184
 - komunistiskais internacionālisms 203
 - konfliktu regulēšana 144
 - robežkonflikti ar Ķīnu 154
 - rusifikācija 55
 - šķelšanās cēloņi 86, 88, 129z
 - valsts legimitāte 187–189, 202, 203
 - Vidusāzija 49, 82, 134
- Pakistāna (sk. arī Bangladeša) 65, 86, 113, 153, 157, 160
- Palestīnas atbrīvošanas organizācija (PAO) 152, 156, 162, 166
- palestīnieši 66, 130, 131, 138, 145, 164
- pandžabi 65, 113
- «panisma» kustības 161
- parauga spēks 18, 50
- pāriešana 36, 37, 120, 121, 142
- pārvietošana 44, 45
- pašnoteikšanās 14, 17, 19, 46, 47, 146, 149, 150
- Patersons Orlando 24z
- Paveličs Ante 115
- Peru 84, 190z
- Pirmais pasaules karš 18, 166
- Platons 69
- Polija 22, 84, 121, 131, 148, 149, 160z
- Polijas-Lietuvas kopvalsts 32, 129

politizācija:

- efektivitāte 170
 - grupu prasības 31, 44, 45, 159–165, 167–172, 194, 205
 - grupu solidaritāte 93, 197–200, 206, 207
 - līderu loma un funkcijas 30, 31, 119, 120, 123–125
 - mobilitāte 101–105
 - normatīvie vērtējumi 208–212
 - politizēšanās, reaģējot uz valsts aktivitātēm 193–196
 - psiholoģiskā dimensija 56–61, 117–119
 - saprāta argumenti 106, 107
 - starpvalstu faktori 159–163
 - strukturteorijas (sk. arī konflikts) 50–56
 - un apziņa 107–112, 197
 - un noslāņošanās 38–41, 52, 86–88, 89, 90
 - valdītāju reakcija 55, 56, 66, 67, 110–112, 130, 132–136, 144, 145, 166, 167, 191z
 - poļi 22, 32, 66, 84, 131, 148, 156z, 160, 160z, 167, 172, 180, 191, 191z
 - poļu amerikāņi 113, 171–172
 - Porters Džons 24z
 - Portugāle 35, 37, 52, 64
 - pozitīvā diskriminācija 55, 64, 128, 213
 - proporcionālā pārstāvība 138
 - protesta kustības 143, 145
 - puštuni 65, 158
- R**
- Radičs Stepanš 115
 - radniecība 79
 - rase 101
 - relatīvie zaudējumi 56, 104
 - relīģija 42z, 79, 80, 86, 87
 - Rietumeiropas Savienība 48
 - Ruanda 132, 164
 - Rumānija 22, 84, 108z, 149

Rusiljona 26
rutēnieši 66, 82

S

Salvadora 84
saspilējuma mazināšanās 46
savstarpējais veto 138
Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padome (SEPP) 48
sefārdi 55, 94, 98, 112, 137, 154
segmentācija, sk. noslāņošanās, stratifikācija
segregācija 95, 103, 104, 104z
serbi 53, 66, 81, 82, 115, 131, 133, 139, 180
sikhi 114, 134
singali 65
Sīrija 160, 180
skoti 18, 20, 22, 26, 41, 52, 54, 81, 95, 110, 131, 198, 202, 207
slovāki (sk. arī Čehoslovākija) 30, 32, 36, 40, 42, 50, 53, 54, 60, 65, 66, 82, 84, 154, 185
slovēni 66, 154, 190
Somālija 154, 157, 166
Spānija 22, 28, 42, 46, 48, 53, 88, 95, 136, 152, 202
Staļins J. V. 134
starpnieks (arī vidutājs) 10, 11, 121, 128, 140, 196, 213
Starptautiskais nolīgums par pilsoņtiesībām un politiskajām tiesībām (ANO) 16
stereotipizēšana 51, 58, 60, 69z, 70
stratifikācija, sk. noslāņošanās
Sudāna 158

Š

Šafarevičs Igors 189z
šahs (Irānas) 152
Šavēzs Cēzars 125
šķeltniecība 195

šķira (sk. arī etnicitāte) 34, 42z, 57, 184, 185

Šrilanka 65, 86, 132

Šveice 42z, 49, 71, 75, 82, 98, 129, 134, 140, 168, 177

T

Taivana 66, 170, 173, 174

Taizeme 69, 154

tamili 65, 82, 132

Tanzānija 51, 81

Tautu Savienība 148, 149

Toennijs Ferdinands 24z

Tērmonds Stroms 186

Tiroles vācieši 48

Toro Henrijs Deivids 107

Trinidadā 81

Trīsdesmitgadu karš 113

Trudo Pjērs Eljots 139

Trūmens Harijs S. 186

Turcija 65, 80, 156, 160, 172

turki 65, 80, 132, 134

tutsi 132

U

Uganda 132, 180

ukraiņi 18, 20, 28, 72, 82, 131, 133, 197

Ungārija 22, 80, 82, 108z, 133, 148, 156z, 191

urdu valoda 85

V

vācieši (sk. arī Čehoslovākija un

Volksdeutsche (tautvācieši)) 31z, 66, 131, 147, 148, 153, 166, 173, 177

Vācija 19, 24, 147, 153, 156z, 160, 168, 174z

apvienošanās izredzes 83z, 173–175, 176

Vācijas Demokrātiskā Republika 21–22
valoda (sk. arī identitāte) 28, 29, 38z, 80–82, 109–110, 124z

- valoņi (sk. arī *Belģija*) 54, 67, 79, 152,
160, 167, 171
- valsts:
- etnicitāte kā valstiskuma avots
179–189
 - kā etnisko konfliktu arēna 43, 44,
167–172, 194–196
 - sadalītās nācijas 172–177
 - un nācija 18, 19, 25, 189–193
 - valstij mests izaicinājums 43–45,
159–165, 194–196
 - valsts legitimitāte 19–23, 43, 44
 - valsts lomas palielināšanās 44, 194,
195
 - valsts pastāvētspēja (sk. arī *iredentisms*
un *politizācija*) 19, 45, 46
 - valsts reakcija uz etnisko izaicinājumu
165, 167
- vardarbība, sk. *konflikts*
- Varšavas līguma organizācija 48, 158
- Volless Henrijs 186
- Vēbers Makss 25
- Veimāras Vācija 147, 149
- velsieši 11, 20, 26, 40, 41, 50, 52, 54,
131, 133, 197, 207
valoda 38z
- vidutāju (arī starpnieku) darbība 121
- Volfs Viljams 125
- Volksdeutsche* (tautvācieši) 99, 132, 147,
157
- Z**
- Zaira 70, 86
- Ziemeļatlantijas līguma organizācija
(NATO) 48, 158, 171
- Ziemeļrija, sk. *Olstera*
- Zimbabve 149
- Zviedrija 130

PĒCVĀRDS

Klajā ir nākusi grāmata, kas lauzīs vecos, Latvijā daudzus gadu desmitus kultivētos etniskos priekšstatus. Tā lauzīs priekšstatus kādā sevišķi jutīgā dzīves jomā, proti, tajā, kur etniskās un nacionālās nostādnes saplūst ar politiskajām interesēm. Lasītāji jau grāmatas virsrakstā sastapsies ar līdz šim vēl pasvešo vārdu «etnopolitika».

«Etnicitāte ir kļuvusi par pašu bīstamāko un spēcīgāko ieroci gan valstu iekšienē, gan starp valstīm, nostājoties šķiru un ideoloģisko konfliktu vietā; mūsdienās tā ir dialektiska un darbojas kā vadošais un izaicinošais politiskās varas leģitimētājs un deleģitimētājs spēks,» raksta Dz. Rotčailds (33. lpp.). «Tādējādi modernajās un pārejas stadijas sabiedrībās – pretstatā tradicionālajām sabiedrībām – politizētā etnicitāte ir kļuvusi par sistēmu, valstu, režīmu un valdību politiskās leģitimācijas un deleģitimācijas izšķirošo principu un tajā pašā laikā arī par iedarbīgu instrumentu, ar ko aizstāvēt ikdienišķās intereses sabiedrības cīņā par varu, stāvokli un mantu,» autors atgādina šīs grāmatas 11. lapaspusē, tā precīzi iezīmējot kādu aktualitāti arī Latvijas politiskajā ikdienā.

Izrādās, ka etnicitāte ir izvirzījusies mūsdienu politiskās dzīves priekšplānā. Patīk tas vai nepatīk, bet tā ir noticis. Turklāt šo faktu vairs nav iespējams noklusēt. Par to runā, raksta, šos procesus analizē un pēta. Taču Latvija ir ne visai gatava atklātai un vispusīgai sarunai par etnicitātes politisko lomu sabiedrības un valsts dzīvē. Tam ir vairāki iemesli. Viens no tiem ir joprojām nepārvarētie aizspriedumi par etnicitāti kā «iracionālu, amorālu un antidemokrātisku» (62. lpp.) spēku. No etnicitātes spēka cenšas izvairīties arī tāpēc, ka intuitīvi no tā baidās. Nav grūti nojaust šā spēka milzīgo enerģiju, kas var strauji atraisīties iepriekš grūti prognozējamā laikā un veidā. (Piebilde, ka tā var notikt tad, ja ilgstoši ir mēģināts to slāpēt, ierobežot, noklusēt.) Neapšaubāmi, etnicitātes spēks var būt tumšs un vardarbīgs. To apliecina neskaitāmi senākas un pavisam

nesenas vēstures notikumi pasaulē. Taču tie aplicina arī pretējo. Etnicitātes spēks ne vienmēr ir tumšs un vardarbīgs; tas var būt arī radošs, gaišs un uz nākotni vērstš. Tas var būt labdabīgs un auglīgs, nezaudējot ne nieka no sava spēka un noteiktības. Visbeidzot jāmin vēl kāds iemesls, kāpēc etnicitātes politizācijas apziņa nav nonākusi sabiedrības domas aprītē. Tā ir pieticīgā intelektuālā dzīve Latvijā, it sevišķi tas izpaužas politikas jomā, kur valda intensīva, bet ikdienišķa, ar teorētisko domu nesaistīta darbošanās.

Dž. Rotčailds nav rakstījis šo grāmatu, lai pavēstītu mums par savām spekulatīvajām etnopolitiskajām vīzijām. Grāmata ir veidota, balstoties uz plašu pieredzes materiālu un datu bāzi, kas aptver daudzus un dažādus etnonotikumus plašajā pasaulē ilgā laika periodā. Un, balstoties uz šo datu un notikumu analīzi, Dž. Rotčailds veido savu etnopolitikas teoriju vai – «etnopolitikas konceptuālās aprises», kā pats autors to dēvē.

Kas tad ir etnopolitiskā principa un etnopolitiskā spēka avots? Atbilde uz šo jautājumu meklējama etnicitātes iedabā un tās pašaplicināšanās iespējā. Dž. Rotčailds min vairākus etnicitātes spēka aplicinājuma piemērus. Etnicitāte atšķirībā no šķiriskajām interesēm cilvēka emocionālajā dzīvē izpaužas daudz spilgtāk, jo «identificējoties» etniski, cilvēki sakļaujas «vienā nedalāmā vienībā, uztverot to kā gara, principu, uzskatu kopību» (57. lpp.). Mūsdienų pasaulē mazāk cilvēku nekā kādreiz ir imūni pret savas etniskās identitātes psiholoģisko pievilcību, «mazāk ir tādu patiesi neetnisku kosmopolītu kā Voltērs un Trockis» (57. lpp.).

Turklāt etnisko saikņu emocionālais spēks nebūt nemazina etnicitātes «stingro mērķtiecīgumu», un tās spēju savienot emocionalitāti ar skaidru «rīcības stratēģiju». Etniskās kopas spēj organizēties saliedētās interešu grupās, un tādējādi etnicitāte kļūst gan par pārmaiņu rosinātāju, gan par līdzekli šā pārmaiņu procesa īstenošanai. Kopīgās materiālās intereses un vienas un tās pašas kultūras vērtības «attīsta etnopolitisko grupu morālo solidaritāti un dziļi izjustu brālību» (58. lpp.). Etnicitāte apvieno vēsturiskos, morālos, politiskos, ekonomiskos un psiholoģiskos raksturlielumus. Tieši tāpēc etnicitātei ir liels pašpietiekamības potenciāls un liela izdzīvošanas kapacitāte.

Var minēt vēl daudzus citus tamlīdzīgus piemērus, pazīmes un raksturojumus, tādus kā etniskie simboli vai etniskās ideoloģijas loma. Izmantojot iedzīvotāju mobilizēšanai etniskos simbolus un ideoloģiju, etniskajai elitei ir dabiskas psiholoģiskas priekšrocības salīdzinājumā ar iespējamiem sāncensiem, uzsver Dž. Rotčailds savā grāmatā.

Etnicitātei ir raksturīga vēl kāda īpašība, kas liecina par tās elastību, jo mūsdienu apstākļos «pat tāds cilvēks, kam etnicitāte ir neizsmeljams jēgas, piederības un pašcienas avots, katrā sabiedriskajā vai politiskajā saskarsmē apzināti priekšplānā neizvirzīs savu etnisko identitāti» (15. lpp.).

Dz. Rotčailda pētījuma priekšmets ir galvenokārt lielo, autohtono, subordinēto etnisko grupu (nāciju) politizācija vai iespējamā politizācija, turklāt tādu grupu, kuras ir potenciāli spējīgas veidot savu valsti, piemēram, skoti, korsikāņi, baski, ukraiņi, kurdi, katalonieši, bretoņi, oksitāņi u. tml., nevis skaita ziņā mazas minoritātes vai arī imigrantu minoritātes. Uzmanība pievērsta arī katoļu un protestantu etniska rakstura konfliktiem Ziemeļrijā, valsts deleģitimācijas draudiem, kas rodas sakarā ar kvebekiešu izvirzītajām prasībām Kanādā u. tml.

Politizēta etnicitāte ir sagādājusi vēsturisku mācību divām lielām ideoloģijām – marksismam un liberālismam, kuras ir centušās noraidīt un nav spējušas savlaicīgi ievērot etniskuma politizācijas «uzvaras gājienu». Marksismam tā arī nav izdevies saprast, kā etniskā identitāte ir spējusi nobīdīt malā šķiru solidaritāti un stāties tās vietā visās politiskās dzīves aktuālajās norisēs. Savukārt liberālisms saviem piekritējiem ir palicis parādā atbildi, kāpēc cilvēki grupu solidaritātes pienākumus vērtē augstāk par indivīda izvēles prioritātēm (21. lpp.). Iespējams, ka atbilde meklējama liberālisma vienpusīgajā pieņēmumā, ka galvenā politikas problēma ir neatkarīga indivīda attiecības ar valsti, noraidot uzskatu, ka cilvēku grupām (izņemot pilnīgi brīvprātīgas apvienības) ir kopīgas morālās un juridiskās tiesības, tātad arī kopīgas morālās un juridiskās intereses un vērtības.

Iespējams, ka tieši šī līdzīgā nostāja, proti, abu ideoloģiju centieni apiet un noklusēt politiskās etnicitātes problēmu un neievērot tās morālo nozīmi, bija par iemeslu tam, kāpēc pēc marksisma norieta daudziem cilvēkiem Latvijā pievilcīga šķita liberālisma ideoloģija. Acīmredzot te izpaužas savdabīgais «spoguļattēlu mijiedarbības princips» – klajš marksisma noliegums radīja spontānu interesi par liberālismu, proti, par galējam kolektīvismam pretēju uzskatu sistēmu, kas aprobežojas ar individuālisma vērtību apvārsni.

Etnicitātes apziņa noraida vienpusīgu individuālismu. Tā akcentē kopienas etnisko solidaritāti, kopības izjūtu un kopīgas vērtības.

Protams, etnicitāte nav nekas tāds, kas spētu izdzīvot un saglabāties jebkuros apstākļos. Vēsture liecina par etnicitātes norietu daudzās valstīs, pirms tā ir spējusi politizēties un aizsargāt sevi savā valstī vai arī kādā citādā

veidā nostiprināt savus izdzīvošanas apstākļus. Latviešiem šādi draudi ir labi saprotami, jo mums divreiz šajā gadsimtā, par mata tiesu apsteidzot laiku, ir izdevies izveidot un atjaunot savu neatkarīgo valsti.

Dž. Rotčailda grāmata ir nākusi klajā astoņdesmito gadu sākumā. Tas bija laiks, kad vēl grūti bija paredzēt tās milzīgās vēsturiskās pārmaiņas, kas notika pēc nepilniem desmit gadiem. Šajā sakarībā izvirzās jautājums: vai grāmata nav novecojusi, jo Padomju Savienība un citas bijušās sociālisma sistēmas valstis tajā analizētas kā visnotaļ leģitīmas iekārtas. Dž. Rotčailda darbā ir vērojams arī tas, ka informācija, kas bijusi viņa rīcībā par nacionālajiem procesiem Padomju Savienībā, nav sevišķi plaša un vispusīga. Par to liecina kaut vai rindas par izraidīšanu. Grāmatā nav minēti Staļina laiki un milzīga skaita cilvēku deportācijas, kuras, tiesa, valdošais režīms centās piesegt ar šķiru cīņas saukļiem, bet kuru pamatā bija arī etniska rakstura apsvērumi, jo tika izsūtītas veselas tautas, lai atceramies Krimas tatāru vai čečenu likteni. Nevar noliegt, ka grāmatā sastopamas vairākas novecojušas atziņas un vērojumi par Padomju Savienību, Dienvidslāviju, Austrumvāciju, Čehoslovākiju. Varbūt, iespējams, «sociālisma īstenība» īsti neiederējās Dž. Rotčailda «konceptuālajās aprisēs» un šis darbs ir tomēr vairāk balstīts uz pieredzi, kas gūta, pētot Rietumeiropas vēsturi un kultūru. Maz ir arī norādes uz visai sarežģīto Baltijas valstu etnopolitisko vēsturi. Tiesa, latviešiem šajā grāmatā ir pievērsta uzmanība kādā piemērā. Dž. Rotčailds min gadījumu, ka dominējošo labvēlību ir izpelnījusies etniskā grupa, kas nepieder pie elites, ko «ilustrē kvazipretoriāņu loma, kāda bija latviešu strēlniekiem, aizstāvot jaundzimušo Padomju Krievijas boļševistisko režīmu pēc varas sagrābšanas un tā sākotnējo smago pārbaudījumu laikā pilsoņkarā» (180. lpp.).

Tomēr kopumā nav pamata pārnest Dž. Rotčaildam to, ka viņš astoņdesmito gadu sākumā neparedzēja sociālisma sistēmas sabrukumu, jo der atcerēties, ka to nespēja politiķi un politikas zinātnieki, ne arī gaišreģi un zilnieki pat dažus gadus pirms šiem notikumiem. Turklāt grāmatā ir vietas, kas pārsteidz ar savu paredzēšanas spēju, tiešumu un precizitāti. Lūk, daži izteikumi. Padomju sistēma dreifē preti gan stagnācijai gan eventuālam pašuzliesmojumam (189. lpp.). Šajā valstī tautu polarizēšanās pēc etniskā principa notiek straujāk nekā identificēšanās ar jaunveidojamo padomju nāciju. Tāpēc «etnonacionālā problēma, mijiedarbojoties ar citām strukturāla rakstura problēmām, politikas dilemmām, sociālekonomiskajām grūtībām un ar ideoloģiskiem strupceļiem, tuvāko desmit gadu laikā var kļūt akūta un/vai valdošās sistēmas ietvaros neatrisināma

(188. lpp.). Vai šīs rindas spilgti neaplicina, ka uz analīzi un notikumu kopsakara vērtējumiem balstīta teorija paver sociālajām zinībām samērā precīzas paredzēšanas iespējas. Līdzīgs vērojums izteikts arī attiecībā uz Dienvidslāviju, proti, grāmatas autors ir precīzi secinājis, ka atsevišķu etnisko grupu atsvešinātība šajā valstī ir aizgājusi pārāk tālu (98. lpp.). Asiņainie notikumi bijušās Dienvidslāvijas teritorijā spilgti liecina, pie kā ir novedusi šī atsvešināšanās.

* * *

Ja, lasot šo grāmatu, vērtēsim to saistībā ar Latvijas un latviešu etnopolitiskās vēstures pieredzi, tad ir jānodala divas atšķirīgas situācijas: pirmsneatkarības laiki un pašreizējais stāvoklis, kad Latvija ir atguvusi valstisko neatkarību.

Padomju Savienības sastāvā latvieši bija minoritāte – apspiesta (Dž. Rotčailda lietotajā terminoloģijā – subordinēta) minoritāte nedemokrātiskā, totalitārā valstī, kas radīja vēl šobrīd jūtamas sekas sociālekonomiskajā, demogrāfiskajā, kultūras, valodas u. tml. jomās. Starp citu; būdami minoritātes statusā, latvieši kļuva par upuri ne vien asiņainam teroram, deportācijām, privātīpašuma atsavināšanai un kolektīvizācijai, bet arī morālam un psiholoģiskam pazemojumam, kāds jāpārdzīvo, nokļūstot primitīvas uzvedības un tādas pašas sadzīves kultūras varā. Kā raksta Dž. Rotčailds, to paciest ir visgrūtāk (53. lpp.). Padomju vara Latvijā ienāca reizē ar militāristu sievām, kuras nespēja atšķirt naktskreklu no vakarkleitas, tā ienāca ar dubļainu zābaku un parketa «saderību», ar častuškām pilsētas laukumos, ar nepārvaramu kāri piesavināties it visu, kas nebija piesiets, un arī to, kas bija «piesiets», ar neķītriem lamuvārdiem, apsplaudītām ietvēm un neskaitāmām citām okupācijas laika pavadonēm. Gadu gaitā daudz kas no šīs nekultūras ir kļuvis it kā par ierastu un pat neatņemamu sadzīves sastāvdaļu. Piemēram, par raksturīgu mūsdienų parādību Rīgā ir kļuvusi puišu un arī meiteņu pulcēšanās starpbrīžos pie skolām, lai uzpīpētu, turklāt šo pasākumu neatņemama sastāvdaļa ir apsplaudītas ietves un skaļa tērzēšana, lietojot krievu lamuvārdus arī tajos gadījumos, ja saruna risinās latviešu valodā. Tās ir okupācijas sekas, pret ko nespēj cīnīties pat pedagogi.

Saistībā ar šīs grāmatas tematiku un sakarā ar Padomju Savienības sabrukumu, jāatbild uz kādu principiālu jautājumu: vai tas bija politizētās etnicitātes jeb etniskā nacionālisma spēks, kas vistiesākā veidā delegitimēja Padomju Savienību? Tas ir principiāls jautājums. Vai padomju sistēma

sabruka galvenokārt un vienīgi sociālekonomisku iemeslu dēļ, kā to visai bieži uzsvēr, vai tādēļ, ka šajā valstī netika ievērotas cilvēktiesības un tā bija nedemokrātiska valsts, vai vēl kādu citu tamlīdzīgu iemeslu dēļ? Varbūt iemesli bija daudzi un dažādi, bet visus tos vienā kopsaucējā spēja apvienot spēks, kas izpaudās etnopolitiskās pretenzijās un etnopolitiskos mērķos? Uz šo pēdējo jautājumu var atbildēt tikai un vienīgi apstipriņoši. Neapšaubāmi, ar demokratizācijas lozungiem savus etnopolitiskos pašnoteikšanās mērķus (turklāt sevišķi aktīvi tos neaifišējot) bija pieteikušas Padomju Savienības sastāvā iekļautās tautas, vispirms jau Baltijas tautas. Tieši politizētā etnicitāte bija tas spēks, kas aktivizēja un aizrāva tūkstošiem cilvēku un pulcināja viņus Daugavas krastmalā, Mežaparkā un «Baltijas ceļā». Politizētā etnicitāte bija dziļākais un visaptverošākais spēka un cerību avots, pārmaiņu motīvs un mērķis. Tā tas bija Latvijā, tā Igaunijā un Lietuvā. Politizētā etnicitāte Baltijas valstīs ar savu piemēru aizrāva citas tautas Padomju Savienībā, tostarp arī krievu tautu, un drīz vien «abas puses (proti, dominējošie un subordinētie – E. V.)» saprata, ka «politiskā iekārta ir pilnīgi nelikumīga (.. tā vairs nevar ilgāk pastāvēt)» (92. lpp.). Politizētā etnicitāte bija tā, kas sagrāva Padomju Savienību un visu sociālisma sistēmu. Citiem vārdiem, sociālisma idejas 20. gadsimta beigās noģāja no vēstures skatuves tā iemesla dēļ, ka nespēja atbalstīt tautu etnopolitiskos pašnoteikšanās un brīvības centienus.

* * *

Kopš valsts neatkarības atjaunošanas etnopolitiskā situācija Latvijā ir principiāli mainījusies. Izveidojušies pavisam citi apstākļi salīdzinājumā ar pirmsneatkarības laiku, jo latvieši ir nevis politizēties gatava minoritāte svešā valstī, bet gan majoritāte savā valstī. Etniskajai politizācijai, ja tā notiek (un tā patiesām arī notiek), šādos apstākļos ir ne vien cita jēga un iespējas, bet arī gluži citi motīvi, mērķi un sekas. Latvijā turpinās pārejas periods arī etnopolitiskā nozīmē. Tas izpaužas tādejādi, ka latvieši, balstoties uz etniskās pašnoteikšanās principu, pēc valsts neatkarības atjaunošanas cenšas sakārtot savu etnopolitisko stāvokli atbilstoši majoritātes statusam. Latviešu etnopolitiskā pārliecība līdz šim visspilgāk ir izpaudusies naturalizācijas un valodas politikā, pēdējā laikā tā iezīmējās arī izglītības politikā, kā arī sabiedrības integrācijas sakarā. Pārejas perioda īpatnības izpaužas arī tādā nozīmē, ka latviešiem majoritātes etniskās pašnoteikšanās normatīvie principi atbilstoši pašreizējiem apstākļiem ir gan jādefinē, gan arī jāpierāda un jāiedzīvina Latvijas valstī. Šie centieni izraisa plašas

diskusijas un sabiedriskās domas vilņošanās, bet vienlaicīgi tas ir arī veids, kā demokrātiskā ceļā pārvarēt okupācijas etnopolitiskās sekas Latvijā. Mūsdienu pasaulē svarīga šāda etniskā pašnoteikšanās principa sastāvdaļa ir tā morālais spēks (sk. 47. lpp.), morālā pārliecība par šo principu taisnīgumu.

Vai arī mūsdienu Latvijā etnonacionālais jautājums ir potenciāli politiski eksplozīvs tādā nozīmē, ka tas var radīt spēku, kas mudinātu minoritātes apšaubīt valsts legitimitāti? Domājams, ka ne. Galvenokārt tā iemesla dēļ, ka lielākās minoritātes Latvijā ir nevis autohtonas, bet gan ieceļotāju minoritātes, turklāt liela daļa no šīm minoritātēm potenciāli piederošajām personām ir ieceļojuši Latvijā salīdzinoši nesen un nav šīs valsts pilsoņi. Šo minoritāšu iespējamo politizāciju apgrūtina nepietiekamais morālais potenciāls, un tādēļ šādu centienu varbūtējie domubiedri nespēj etniski mobilizēt līdzgaitniekus pat gadījumā, ja lielākās minoritātes – krievu – aizstāvja funkcijas ir uzņēmusies kaimiņvalsts Krievija. Tomēr arī šajā ziņā tā nav oriģināla situācija, jo ne vienā vien pasaules reģionā ir atgadījies un joprojām atgadās kaut kas līdzīgs (sk. 65. lpp.).

Taču valsts etnopolitika nav reducējama uz majoritātes un minoritāšu tiesajām savstarpējām attiecībām. Valsts etnopolitikas uzdevums ir noteikt arī minoritāšu tiesības un konkrētajiem apstākļiem atbilstošas to īstenošanas iespējas. Šajā jomā mūsu valstī vēl ir daudz nepadarīta: nav definētas etniskās minoritātes, nav izstrādātas un ar likumu noteiktas šo minoritāšu kultūras tiesības. Līdz ar to nenoteiktas ir arī attiecības starp minoritāšu kultūras autonomiju un iespējamām to politiskajām aktivitātēm.

Mūsdienu pasaulei, kā to uzsver Dž. Rotčailds, ir raksturīga tendence, ka politizētā etnicitāte, ko mēdza uzskatīt par konservatīvu, ja ne reakcionāru, ir sākusi iet kopsoli ar kreisajām kustībām (23. lpp.). Vai Latvija šajā ziņā būtu izņēmums? Diez vai. Arī Latvijā ir vērojama tendence etnopolitiskās un sociālās problēmas saistīt ar kreiso partiju politiku. Pirmkārt, Latvijā turpinās strauja sociālā stratifikācija nabadzības virzienā, pie varas ilgstoši uzturoties labējām partijām, un šādos apstākļos sociālajā neapmierinātība var saplūst un kombinēties ar dažādām etnopolitiskām iecerēm. Sociāli distancētām grupām ir maz kā kopēja (sk. 75. lpp.), un šādas grupas var paust autonomus etnopolitiskus centienus, it sevišķi izglītības un kultūras jomā. Otrkārt, politiski kreisa bieži vien ir jaunpilsoņu orientācija.

«Ja «amerikāņu tauta», «Šveices tauta», «franču tauta» pastāv arī kā reālas etnicitātes, tad var sacīt, ka tās visas vēsturiskās attīstības gaitā ir

radījusi un izveidojusi attiecīgā valsts un šīs valsts politiskās institūcijas» (84. lpp.). Etnonacionālo apziņu rada kopīga vēsturiska un politiska pieredze, kāda veidojas tad, ja valsts sekmīgi attīstās, tostarp arī sociālā ziņā. Dž. Rotčailda grāmata ir nozīmīga arī tāpēc, ka kārtējo reizi atgādina (pretēji padomju laikā iepotētajai nacionālā jautājuma izpratnei), ka etnicitāte nav sastingusi uz pagātņi vērsta parādība, bet ka tā atrodas nepārtrauktā pārmaiņu procesā, kurā izteikta, nereti izšķiroša ietekme ir valsts politikai, turklāt «īstu valsti nebūs iespējams izveidot, ja to nestiprinās ar nācījas veidošanu» (99. lpp.). Taču šie procesi ir ilgstoši un pretrunīgi, tāpēc vietā ir jautājums (apzinoties, ka ne vienmēr ir iespējams iegūt izsmelošu atbildi), proti, «vai kvebekieši, skoti, baski, horvāti un ukraiņi iegūs valstisku neatkarību, pirms tiks izveidota organiska kanādiešu, britu, spāņu, dienvidslāvu un padomju politiskā nācija, vai notikumi risināsies tieši pretēji» (20. lpp.). Tagad mums ir zināms, ka pēdējās divās valstīs šī politika nebija un arī nevarēja būt sekmīga, un horvāti, tāpat kā ukraiņi un arī daudzas citas tautas, ir atguvuši (ieguvuši) valstisko neatkarību.

Latvijā bieži notiek diskusijas par nācijvalsts izpratni. Dž. Rotčailds ir viens no tiem autoriem, kuri uzskata, ka nācijvalsts ir tā, kura savā sastāvā ir iekļāvusi tikai vienas etniskās kopienas locekļus (19. lpp.), ka tā ir vienietniska valsts (25. lpp.), tāda, kā, piemēram, Francija, kura ir paradigmātiski integrēta nācijvalsts (26. lpp.). Tomēr autors dažreiz min arī Lielbritāniju kā nācijvalsti. Iespējams, ka termins «nācijvalsts» nav pats piemērotākais apzīmējums Latvijas gadījumam. Taču ir kāds cits termins, proti, «nacionāla valsts», ar to saprotot unitāru viennācījas valsti, kurā ir viena valsts valoda un kurā minoritātēm ir ar likumu noteiktas, no politiskām prasībām atdalītas kultūras tiesības. Šajā gadījumā jāuztver jēdzienu «nacionāla valsts» un «multinacionāla sabiedrība» atšķirība.

Multinacionālā sabiedrība ir daudz kultūru sabiedrība. Tāda ir arī Latvija. Tāda tā saglabājas arī apstākļos, kad notiek «pāretniska valstiska integrācija». Tiesa, Dž. Rotčailds piemin uzskatu, ka valsts ne tikai strukturāli, bet arī faktiski rada sabiedrību un «sabiedrības radīšanas gaitā ar pilnām tiesībām uzspiež tai viendabīgu kultūru» (sk. 25. lpp.).

«Dažas .. valstis ir multi-etniskas, taču etniskais faktors tajās darbojas vienīgi sociālajā un kultūras sfērā, bet ne formālajā sabiedrisko institūciju un juridiskajā līmenī. Pilsonību šajās valstīs piešķir tieši un individuālā kārtā, un likums neņem vērā etnicitāti» (64. lpp.). Etnisko grupu stratifikācija šajās valstīs notiek pēc tīklveida modeļa parauga. «Tīklveida modeļi etniskās grupas un sociālās šķiras dzīvo jukjukām, taču to izvietojums nav

nedz gadījuma rakstura, nedz simetrisks, nedz arī egalitārs. Ikvienu etniskā grupa darbojas plašā ekonomisko funkciju un amatu diapazonā, un katru ekonomiskā šķira un sektors organiski inkorporē vairāku etnisko kategoriju locekļus. .. šis modelis veicina funkcionālus darījumus, kas sniedzas pāri etniskajām robežām. .. etnisko grupu locekļi intensīvi sacenšas savā starpā par konkrētiem labumiem, kurus viņi augstu vērtē un neuzskata par īpaši etniski nozīmīgiem un ekskluzīviem» (74. lpp.). Latvijas valsts atbilst šim etniskās stratifikācijas modelim. «.. šādas modernas tīkveida sistēmas pieprasa un piešķir daudzas funkcionāli deetnizētas, – profesionālās, tirgus, tehniskās kompetences un tamlīdzīgas lomas. Tātad vienotā un totālā etniskā identitāte, kas raksturoja cilvēku sabiedrisko stāvokli un paštēlu sistēmās, kuras tuvākas vertikālās hierarhijas un paralēlo segmentu modeļiem, tiek sadrumstalota, turklāt ne vien iekšējās individuālās identitātes līmenī, bet arī atklātās kultūras, sabiedriskās, ekonomiskās, organizatoriskās, profesionālās un politiskās līdzdalības dimensijā. Individīdi, saprotot, ka viņu etnicitāte šajā gadījumā nav normatīvi būtiska it visās situācijās, to vairs neizvirza priekšplānā ikkatrā lomā un mijiedarbības variantā» (77. lpp.). Tās ir interesantas un būtiskas atziņas, kuras nepieciešams atcerēties, domājot par sabiedrības integrāciju Latvijā.

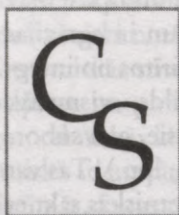
Ikviens, kurš ieskatisies šajā grāmatā, pievērsīs uzmanību tekstam, kurā Dž. Rotčailds ir analizējis un vērtējis tādu pašlaik Latvijā aktuālu jautājumu kā integrācija. Viņš izdala «dzīves iespēju» un kultūras un politisko integrāciju (94.–95. lpp.) kā atsevišķus integrācijas veidus. Tomēr savā darbā min arī tādus jēdzienus kā etniskā integrācija (96. lpp.) un sociālā integrācija (98. lpp.). 1998. un 1999. gadā Latvijā izstrādātajā «Sabiedrības integrācijas koncepcijā» mazāka uzmanība ir pievērsta «dzīves iespēju integrācijai», taču koncepcijā ir ietverti citi integrācijas veidi – integrācija izglītības sistēmā, valodas jomā, kā arī akcentēta masu saziņas līdzekļu un nevalstisko organizāciju loma, zinātnes atbalsts, institucionālais nodrošinājums. Šādu integrācijas procesu veido visai sarežģīta mijiedarbība, kurā tomēr acīmredzot var atrast indikatorus, lai ar pētnieciskām metodēm sekotu tam, vai integrācija patiešām notiek vai arī pārsvaru gūst dezintegrācijas tendences gan kādā no atsevišķajiem integrācijas virzieniem, gan dažādo tendenču mijiedarbības tipiskākajās izpausmēs kopumā. Latvijas «Sabiedrības integrācijas koncepcijas» īpatnība ir tā, ka atsevišķi nav izdalīta etniskā integrācija, kaut gan, protams, integrācijas process nekad nav un nevar būt pilnībā atdalīts no etniskās integrācijas, it sevišķi Latvijas multietniskās sabiedrības apstākļos. Mums ir jāatceras, ka etnicitātes politi-

zācija galu galā spēj ne vien stiprināt, bet arī bremsēt vai pat pārtraukt politisko integrāciju. Tomēr integrācija Latvijā iezīmējas kā pāretniska valstisko institūciju un nevalstisko organizāciju veicināta integrācija.

Latvijas specifiskajā tīklveida modeli sabiedrības integrācija notiek apstākļos, kuros latviešiem ir visai atturīga attieksme pret integrāciju, pat lielākā mērā atturīga nekā minoritātēm. Taču ne vienā, ne otrā pusē nav izveidojusies arī radikāla pretnostāja integrācijas procesam un integrācijas vērtībām. Tātad var uzskatīt, ka Latvija ir tuvu tam, lai izvairītos no integrācijas radītām konfliktsituācijām, jo, kā atzīmē Dž. Rotčailds, «vismazāk konfliktiem ir pakļauta tā kombinācija, kurā gan dominējošie, gan subordinētie pauž atturīgu attieksmi pret integrāciju». (100.–101. lpp.). Tas var būt par iemeslu, ka modernizācija arī turpmāk neizskaudīs etniskās saknes un etnisko identitāti Latvijā.

Kā minēju pēcvārda pirmajās rindkopās, Dž. Rotčailda grāmata varbūt veidos robežšķirtni tiem cilvēkiem, kuri nacionālajā jautājumā joprojām atrodas marksistisko uzskatu varā un nav spējuši no tiem atteikties. Grāmata būs noderīga jaunajai paaudzei kā analīzes, vērojumu un atziņu kopojums par visai jutīgu un nozīmīgu tematu. Katrā ziņā Latvijas Universitātes septiņdesmito un astoņdesmito gadu filozofijas studenti būtu bijuši ar mieru kājām doties uz to vietu un to bibliotēku, kur šāda grāmata tolaik būtu pieejama. Padomju Savienībā tā nedrīkstētu atrasties pat bibliotēku specfondos. Tomēr ir maz cerību, ka šī grāmata kļūs par ievērojamu notikumu mūsdienu Latvijas zinātnes dzīvē, jo tas šeit pēdējos gados vispār nav novērots. Drīzāk jau arī šī grāmata iejuks starp citām iznākušajām grāmatām un spēs piesaistīt tikai patiesu interesentu uzmanību. Bet arī tas nav maz. Katrā ziņā šis tulkojums palīdzēs vērīgāk ielūkoties tajās etnobaģātībās, ar kurām var lepoties visa pasaule un arī Latvijas valsts.

Elmārs Vēbers

Džozefa Rotčailda darbs «Etnopolitika: konceptuālās aprises» ir piecpadsmitā grāmata Sorosa fonda – Latvija dibinātajā tulkojumu sērijā «Cilvēks un sabiedrība». Centrālās Eiropas universitātes izstrādātās tulkojumu sērijas koncepciju ar Atvērtās sabiedrības institūta Izdevējdarbības attīstības centra un Sorosa fonda – Latvija atbalstu īsteno Latvijas izdevniecības – «AGB»[®], «Elpa», «Intelekts», «Jumava», «Omnia mea», «Pētergailis», «Sprīdītis», «Zvaigzne ABC» u. c. Šā kopdarba mērķis ir ik gadu laist klajā vismaz piecu nozīmīgu sociālo un humanitāro zinātņu darbu tulkojumus, kuros laika gara meklējumi atklāti pasaulē atzītu mūsdienu sociālo zinātņu klasiku interpretācijā.

Sērijā izdotajiem Ludviga Vitgenšteina, Antonija D. Smita, Martina Heidegera, Česlava Miloša, Kliforda Ģirca, Erika Eriksona, Antonija Gidensa, Herberta Gudjona, Alana Dž. P. Teilora un Hansa Georga Gadamera darbu tulkojumiem 1999. gadā piepulcēsies Jesajas Berlina «Četras esejas par brīvību», Ričarda Rortija «Nejaušība, ironija un solidaritāte», Eliasa Kaneti «Masa un vara» un Mišela Fuko «Seksualitātes vēsture» – darbi, kas attēlo mūsdienu pasauli tās saskaldītajā daudzveidībā un sociālo procesu sarežģītībā un šādam laikmetam atbilstīgā – nebūt ne vieglā valodā.

Latvijā atzītāko attiecīgās nozares speciālistu – filosofu, politologu, vēsturnieku, sociologu, psihologu un ekonomistu izvēlēto darbu tulkojumi turpina ceļu pie lasītāja. Arī no viņa būs atkarīga šīs sērijas dzīvotspēja.

3,40

OB
EKS

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301006074

Grāmatu sērija «Cilvēks un sab.

199-4
L255

ISBN 9984-663-07-8

9 789984 663074